

УЇЛЬЯМ ШЕКСПІР

ЖИТТЯ І СМЕРТЬ КОРОЛЯ
РІЧАРДА ІІІ

РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА

ВЕНЕЦІАНСЬКИЙ КУПЕЦЬ

ВІНДЗОРСЬКІ ЖАРТІВНИЦІ

БАГАТО ГАЛАСУ З НІЧОГО

ДВАНАДЦЯТА НІЧ, АБО ЯК ВАМ
ПОДОБАЄТЬСЯ

ГАМЛЕТ, ПРИНЦ ДАТСЬКИЙ

ОТЕЛЛО, ВЕНЕЦІАНСЬКИЙ МАВР

КОРОЛЬ ЛІР

МАКБЕТ

ТИМОН АФІНСЬКИЙ

БУРЯ

В ПЕРШОХ ТОМАХ

WILLIAM SHAKESPEARE

VOLUME 2

of 6

MUCH ADO ABOUT NOTHING
THE TWELFTH NIGHT;
OR, WHAT YOU WILL
HAMLET, PRINCE OF DENMARK
OTHELLO, THE MOOR OF VENICE

ВИДАВНИЦТВО
К И Ї В

УІЛЬЯМ ШЕКСПІР

П'ОМ 2

БАГАТО ГАЛАСУ З НІЧОГО
ДВАНАДЦЯТА НІЧ,
АБО ЯК ВАМ ПОДОБАЄТЬСЯ
ГАМЛЕТ, ПРИНЦ ДАТСЬКИЙ
ОТЕДЛО, ВЕНЕЦІАНСЬКИЙ МАВР

Переклад з англійської

„ДНІПРО“
1964

БАГАТО ГАДАСУ З НІЧОГО

Переклад

ІРИНИ СТЕШЕНКО

ДІЙОВІ ОСОБИ

Дон Педро, принц Арагонський.
Дон Хуан, його побічний брат.
Клавдіо, молодий дворянин з Флоренції,
улюбленець дон Педро.
Бенедикт, молодий дворянин з Падуї,
також улюбленець дон Педро.
Леонато, правитель Мессіни.
Антоніо, його брат.
Балтазар, слуга дон Педро.
Борачіо¹ } з почту дон Хуана.
Конрад }
Кизил } два придуркуваті поліцаї.
Дрючок }
Протоколіст.
Чернець.

Хлопчик.

Геро, дочка Леонато.

Беатріче, небога Леонато.

Маргарита } дворянки, на послугах у Геро.

Урсула }

Гінці, сторожа, почет і слуги.

Дія відбувається в Мессіні.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Перед будинком Леонато.
Входять Леонато, Геро, Беатріче й інші та гонець.

Леонато

Довідався я з цього листа, що дон Педро Арагонський
прибуде нині ввечері до Мессіни.

Гонець

Він уже недалеко; було миль зо три від міста, як я
залишив його.

Леонато

А скільки дворян втратили ви в цім бою?

Гонець

В загальній кількості — небагато, а з вельможних —
нікого.

Л е о н а т о

Пермога — подвійна перемога, коли переможець приводить додому військо без втрат. У листі написано, що дон Педро вельми вшанував молодого флорентинця на ім'я Клавдіо.

Г о н е ц ь

Який цілком на те заслужив, і дон Педро, згадавши про нього, лише віддав йому належну честь. Він перевищив усе, чого можна було сподіватися від його молодих літ: в образі ягняти він бився як лев. Одне слово, він до такої міри перевершив усі сподівання, що це перевершує моє уміння розповідати.

Л е о н а т о

Він має дядька тут, у Мессіні, якого дуже потішать такі звістки.

Г о н е ц ь

Я передав уже йому листи; і він так зрадів, що радість його, з соромливості, вдалася до деяких зовнішніх ознак смутку.

Л е о н а т о

Він заплакав?

Г о н е ц ь

Так і розлився сльозами.

Л е о н а т о

Зворушливе розлиття зворушливості! Що може бути ширіше за обличчя, отак обмите? Наскільки краще плакати з радощів, аніж радіти, дивлячись на сльози!

Б е а т р і ч е

Скажіть, будьте ласкаві, хоробрий синьйор Фехтувальник уже повернувся з війни чи ні?

Г о н е ц ь

Я нікого не знаю з таким ім'ям, синьйоро; в нашому війську не було такого воїна.

Л е о н а т о

Про кого це ви питаєте, небого?

Г е р о

Моя кузина має на думці синьйора Бенедикта з Падуї.

Г о н е ц ь

О, він повернувся; і такий же веселий жартун, як і був.

Б е а т р і ч е

Він поприбивав тут, у Мессіні, оголошення, викликаючи Купідона на змагання в стрільбі гострими стрілами; а блазень мого дяді, прочитавши той виклик, розписався за Купідона і запропонував йому змагатися на тупих стрілах, що ними полюють на птахів¹.— Скажіть, будьте ласкаві, чи багато людей убив він і з'їв за цю війну? Тобто, чи багато він убив? Бо всіх, кого він уб'є, я пообіцяла сама поїсти.

Л е о н а т о

Далебі, небого, ви надто нападаєте на синьйора Бенедикта; він ще побореться з вами, в цьому я не сумніваюсь.

Г о н е ц ь

Він дуже визначився в цій війні, синьйоро.

Б е а т р і ч е

Мабуть, у вас запліснявіли харчі, а він допоміг вам їх доїсти. О, він найхоробріший прожера! Шлунок у нього чудовий!

Г о н е ц ь

Він і воїн хороший, синьйоро.

Б е а т р і ч е

Він і воїн хороший з синьйорами; а який він з кавалерами?

Г о н е ц ь

З кавалером він — кавалер, з воїном він — воїн; він сповнений найрізноманітніших чеснот, гідних глибокої поваги.

Б е а т р і ч е

Ваша правда, він таки всього повний: справді мужчина з начинкою. Що ж до якості начинки... А проте всі ми — люди смертні.

Л е о н а т о

Не судить моєї небоги надто суворо, добродію. Між нею і синьйором Бенедиктом іде, так би мовити, жартівлива війна; не можуть вони зустрітися без того, щоб не порізатися відразу на дотепях.

Б е а т р і ч е

На жаль, він ніколи не виграє! Вічно зрізається! В нашій останній сутичці чотири з його п'ятьох розумових

здібностей² повтікали каліками, і залишилася йому одна-єдина, яка ним і керує. Коли він ще має хоч трохи глузду, цього вистачить бодай хоч на те, щоб відрізнити його від його коня. Це єдине багатство, яке йому залишилося і з якого можна довідатися, що він істота розумна. А з ким він зараз приятелює? Адже ж у нього щомісяця новий побратим.

Г о н е ц ь

Чи це можливо?

Б е а т р і ч е

Дуже навіть можливо: його вірність подібна до форми його капелюха, яка міняється залежно від моди!

Г о н е ц ь

Я бачу, синьоро, що цей кавалер не вписаний у ваші почесні книги.

Б е а т р і ч е

Ні! Коли б це було так, я попала б усі мої книжки. А все ж таки, з ким він зараз приятелює? Невже-таки не знайшлося якого молодого шалапуту, що був би ладен помандрувати з ним хоч і до самого чорта?

Г о н е ц ь

Він найчастіше буває в товаристві шляхетного Клавдію.

Б е а т р і ч е

О господи! Він причепиться до нього, як хвороба: він справжня пошесть, гірший за чуму; а хто ним заразить, той відразу ж втрачає розум. Рятуй боже шляхетного

Клавдію! Якщо він захворів на Бенедикта, то лікування стане йому в тисячу фунтів.

Г о н е ц ь

Дозвольте мені бути вашим другом, синьйоро.

Б е а т р і ч е

Зробіть ласку, добрий друже.

Л е о н а т о

Зате ви ніколи не втратите розуму, небого.

Б е а т р і ч е

Ні,— хіба що в січні раптом настане спека.

Г о н е ц ь

А ось і дон Педро наближається.

Входять дон Педро, Балтазар та інші; за ними,
дон Хуан, Клавдію й Бенедикт.

Д о н П е д р о

Найдобріший синьйоре Леонато, ви вийшли назустріч вашим турботам. Світовий звичай — ухилитися від витрат, а ви самі їх шукаєте.

Л е о н а т о

Турбота ще ніколи не відвідувала моєї господи в особі вашої високості. Адже коли зникає турбота — залишається вдовolenня і спокій, а коли ви покидаєте мене — залишається смуток, і щастя прощається зі мною.

Д о н П е д р о

Ви надто охоче берете на себе тягар турбот. Це, здається, ваша доня?

Л е о н а т о

Її мати не раз мені це говорила.

Б е н е д и к т

А ви хіба сумнівалися в цьому, синьйоре, що занитували її?

Л е о н а т о

Ні, синьйоре Бенедикте,— адже ж ви тоді були ще дитина.

Д о н П е д р о

Маєте, синьйоре Бенедикте! Тепер ми можемо уявити собі, ким ви стали, коли зробилися дорослим мужчиною. Обличчя синьйорини говорить виразно, хто саме її батько. Бажаю вам щастя, синьйорино: ви дуже подібні обличчям до вельми достойного батька!

Б е н е д и к т

Хоч синьйор Леонато й батько її, проте я переконаний, що вона й за цілу Мессіну не погодилася б, щоб його голова опинилася в неї на плечах, дарма що вона так до нього подібна.

Б е а т р і ч е

Дивуюся, і що то вам за охота базікати не вгаваючи, синьйоре Бенедикте; адже ж ніхто не звертає на вас уваги.

Б е н е д и к т

Як, моя найдорожча синьйоро Зневаго! Ви ще живі?

Б е а т р і ч е

Чи то ж можливо, щоб зневага померла, коли вона може жититися такою ситою стравою, як синьйор Бенедикт? Сама чемність повинна обернутися в зневагу, коли ви з'явитеся перед її очима.

Б е н е д и к т

Тоді чемність стане зрадницею. Проте що не кажіть, а в мене закохані всі дами, крім вас однієї. Я бажав би, щоб серце моє не було таке жорстоке, бо, далєбі, жодної з них я не люблю.

Б е а т р і ч е

Це велике щастя для жінок! Інакше довелося б їм терпіти жахливого поклонника в вашій особі. Дякувати богові і моїй холодній крові, я в цьому дуже подібна до вас. Волю слухати, як мій собака гавкає на ворону, ніж як мужчина присягається, що кохає мене.

Б е н е д и к т

Нехай допоможе вам бог, вельмишановна синьйорино, зберегти й надалі такі почуття! Це врятує не одне обличчя того чи іншого синьйора від милих пазурів.

Б е а т р і ч е

Пазури не зроблять його гіршим, якщо обличчя те схоже на ваше.

Б е н е д и к т

Ну, вам би тільки пануг навчати³.

Б е а т р і ч е

Птах з моїм язиком багато кращий за тварину, що базикає, як ви.

Бенедикт

Хотів би я, щоб мій кінь був такий бистрий та невтомний, як ваш язик. Проте кажіть далі, хай вам бог помагає; я скінчив.

Беатріче

Ви завжди кінчаєте дотепом старої шкапи. Я ж знаю вас давно.

Дон Педро

Ну, то все гаразд, Леонато!⁴ — Синьйоре Клавдію й синьйоре Бенедикте, мій дорогий друг Леонато запрошує всіх нас до себе. Я кажу йому, що ми пробудемо тут принаймні з місяць, а він сердечно бажає, щоб якийсь випадок затримав нас тут на довший час. Я ладею заприсягтися, що він не лицемір і говорить від щирого серця.

Леонато

Якщо ви в цьому заприсягнетесь, ваша високість, то не будете присягопорушник. Дозвольте мені привітати й вас, ваша світлість. Тепер, коли ви помирилися з принцим, вашим братом,— я весь до ваших послуг.

Дон Хуан

Дякую. Я не люблю зайвих слів, але — дякую.

Леонато

Чи не будете такі ласкаві, ваша високість, пройти вперед?

Дон Педро

Вашу руку, Леонато; ми ввійдемо разом.

Усі виходять, крім Бенедикта й Клавдію.

К л а в д і о

Бенедикте, чи звернув ти увагу на дочку синьйора Леонато?

Б е н е д и к т

Я не звернув на неї уваги, але бачив її.

К л а в д і о

Яка скромна молода синьйорина! Чи не так?

Б е н е д и к т

Чи ви запитуєте мене як чесна людина, щоб знати мою ширу про це думку? Чи, може, волієте, щоб я відповів вам, моїм звичаєм, як запеклий ворог жіноцтва?

К л а в д і о

Ні, прошу тебе, відповідай просто.

Б е н е д и к т

Ну що ж, на мою думку, вона надто низька для високої хвали, надто смуглява для ясної хвали і надто мала для великої хвали. Одне лиш можу сказати я на її користь: коли б вона була не така, як вона є, то вона була б невродлива; а така, як вона є, вона мені не до вподоби.

К л а в д і о

Ти гадаєш, що я жартую; а я серйозно прошу тебе сказати мені ширу,— вона тобі подобається?

Б е н е д и к т

Чи не надумалися ви часом її купити, що так допитуетесья?

К л а в д і о

Та хіба ж може хто в цілім світі купити таку перлину?

Б е н е д и к т

Авжеж, може, та ще й з футляром на додачу, щоб покласти її в нього... Ні, ви скажіть: чи ви серйозно це говорите, чи так, граєтесь у дотепність, мов ті базіки, які запевняють нас, що Купідон добре полює на зайців, а Вулкан — пречудовий тесляр? ⁵ То скажіть же, в якому ключі треба вам підснівувати, щоб потрапити в тон вашій пісні?

К л а в д і о

На мої очі — вона найчарівніша синьйора, яку я будь-коли бачив.

Б е н е д и к т

Мої очі бачать ще добре й без окулярів, проте нічого такого я не бачу. От кузина її — якби, звичайно, в ній не оселився сам чортяка — була б краща за неї настільки, наскільки початок травня краший за кінець грудня. Сподіваюся, ви ще не маєте бажання обернутися в жонатого чоловіка? Чи, може, маєте?

К л а в д і о

Я не повірив би собі самому, коли б заприсягнувся в протилежному, аби тільки Геро погодилася стати мені за дружину.

Б е н е д и к т

То он у чому річ! Та невже ж не знайдеться на світі жодного мужчини, що волів би носити свій капелюх

безтурботно, не викликаючи ніякої підозри? ⁶ Та певже ж ніколи не побачу я шістдесятилітнього холостяка? Ну що ж, хай буде по-твому! Якщо ти так хочеш за всяку ціну встромити свою шию в ярмо, то терпи вже й мозолі від нього та зітхай собі цілісінький день по неділях! Глянь, дон Педро йде сюди: мабуть, він нас шукає.

Повертається дон Педро.

Дон Педро

Який це секрет зупинив вас тут, що ви не пішли разом з нами до Леонато?

Бенедикт

Я хотів би, щоб ваша високість примусили мене розповісти вам усе.

Дон Педро

Наказую тобі, в ім'я твоєї присяги на вірність.

Бенедикт

Ви чуєте, графе Клавдіо? Я вмію зберігати таємниці, як німий,— повірте мені; але в ім'я моєї присяги на вірність — прошу звернути увагу, присяги на вірність! Ви чуєте? — Він закохався! В кого? — Це знов запитуєте ви, ваша високість.— Прошу звернути увагу, яка коротенька в нього відповідь: в Геро, коротеньку дочку Леонато.

Клавдіо

Якби це було так, то так би я й відповів.

Бенедикт

Точнісінько, як у старій казці, ваша високість: це не так, і не було так, і не дай боже, щоб це було так.

К л а в д і о

Якщо кохання моє не розвіється зненацька, то не дай боже, щоб це було інакше.

Д о н П е д р о

Амінь, якщо ви кохаєте її, бо синьйорина достойна кохання.

К л а в д і о

Ви це говорите, щоб мене впіймати, ваша високість.

Д о н П е д р о

Честю присягаюся, я кажу щиро те, що думаю.

К л а в д і о

Правдою присягаюся, ваша високість, що і я висловив тільки мою найщирішу думку.

Б е н е д и к т

А я присягаюся і честю, і правдою, що я висловив мою.

К л а в д і о

Що я кохаю її — я почуваю.

Д о н П е д р о

Що вона достойна кохання — я знаю.

Б е н е д и к т

А що я не почуваю, як її можна кохати, і не знаю, чи достойна вона кохання, — то таке моє найглибше переконання, якого не витопить з мене ніяке полум'я; я ладен сконати за нього на багатті.

Дон Педро

Ти завжди був запеклий єретик щодо жіночих принад.

Клавдіо

І ніколи не міг він справитися з цією роллю, не насилуючи своєї волі.

Бенедикт

Що жінка породила мене — я дякую їй; що вона мене виховала — складаю і за це їй мою найнижчу подяку; але дозволити, щоб у мене на лобі виграла рогова музика, або почепити мій ріжок на невидимий ремінець⁷, — о ні, це вже нехай дарують мені мої найшановніші синьйорини! Я не хочу образити жодної з них, не довіряючи якійсь одній, а через те не вірю жодній. А кінець пісні такий (до речі, найкращої моєї пісні), що я ніколи не одружуся...

Дон Педро

Я сподіваюся ще дожити до тієї хвилини, коли побачу, як ти збліднеш з кохання.

Бенедикт

Зі злості, з хвороби чи з голоду, ваша світлість, але не з кохання. Якщо я почну бліднути з кохання замість того, щоб червоніти від вина, — дозволяю вам виколоти мені очі пером паскудного віршомазя і повісити мене над дверима дому розпусти замість вивіски сліпого Купідона.

Дон Педро

Ну, гаразд! Якщо ти коли-небудь зречешся своїх слів, то зробишся пречудовим об'єктом для глузування.

Б е н е д и к т

Якщо я зречуся, то повісьте мене в глечику, як кицьку, і стріляйте в мене; а того, хто в мене влучить, плескайте по плечі і назвіть його Адамом⁸.

Д о н П е д р о

Гаразд! Усе покаже час:

«І дикий бик зникає до ярма!»

Б е н е д и к т

Дикий бик, може, й зникає; але якщо мудрий Бенедикт влізе в ярмо, тоді позривайте в бика роги і почепіть їх мені на лоба; потім змалюйте мене і величезними літерами, якими пишуть: «Тут можна найняти доброго коня», підпишіть під моїм портретом: «Тут показують одруженого Бенедикта».

К л а в д і о

Якщо таке станеться, ти, чого доброго, ще почнеш колотися рогами.

Д о н П е д р о

Ні. Якщо Купідон не розтратив ще всього свого сагайдака у Венеції⁹, затрусишся ти скоро перед його стрілами.

Б е н е д и к т

Скоріше почнеться землетрус.

Д о н П е д р о

Добре! Побачимо. Час біжить, і все міняється. А тим часом, ласкавий синьйоре Бенедикте, підіть до Леонато, вклоніться йому від мене і перекажіть йому, що я не загаюся прибути до нього на вечерю. Він лаштується до неї дуже пишно.

Б е н е д и к т

До такого посольства маю я неабиякий хист. «Отже, залишаю вас...»

К л а в д і о

«...на ласку божу. Писано в моєму домі (якби я його мав!)...»

Д о н П е д р о

«Шостого линня. Ваш вірний друг Бенедикт»¹⁰.

Б е н е д и к т

Ну-ну! Не смійтесь, не смійтесь! Все тіло вашої дотепної розмови полатане лахміттям, та й латки оті ледве тримаються на ньому. Ви хоч би посоромилися вдаватися до таких заялжених дотепів. Ну, на все вам добре!

(Виходить).

К л а в д і о

Володарю, чи можу я просити
Зробить мені послугу величезну?

Д о н П е д р о

Моя прихильність буде в тебе учнем;
Навчи її — і ти побачиш сам,
Що для твого добра вона готова
Урок найтяжчий вивчити негайно.

К л а в д і о

Чи є сини у Леонато, приице?

Д о н П е д р о

Єдина спадкоємиця й дочка
У нього — Геро. Ти її кохаєш?

К л а в д і о

О принце мій! Як вирушали ми
В похід, що нині закінчився, я
Дивився оком воїна на неї
І милувався, але пам'ятав,
Що я солдат і ждуть мене тривоги
Суворих січ. І через те не дав,
Щоб ніжність та розквітнула в кохання.
Та я вернувся. Замість думок військових,
Думки нові й бажання найсолодші
Мені голублять серце і шепочуть,
Що юна Геро чарівна й прекрасна,
Що захопивсь я нею до війни.

Д о н П е д р о

Ти її справді закохався і тепер
Нас всіх замучиш ніжних слів потоком!
Ти любиш милу Геро — на здоров'я!
А я посватаю — й вона твоя.
Адже ж для цього силіє ти мудру повість?

К л а в д і о

Як ніжно ви лікуєте любов...
Її журбу з її лиця вгадали!
Щоб не здалась раптовою вона,
Я пристрасть хтів прикрити широким словом.

Д о н П е д р о

Навіщо ж ширше річки ставить міст?
Найкращий дар — це те, в чім є потреба.
Тут просто все: заслаб ти на любов,
А я для тебе приготую ліки.
Я знаю — в нас сьогодні буде бал.

Під маскою прикинусь я тобою
Й скажу прекрасній Геро, що я — Клавдійо,
І в груди їй я вилию власне серце,
І слух її силком візьму в полон,
І зачарую мовою кохання!
А потім її батькові відкриюся;
І ось, наприкінці,— вона твоя!
Ходімо ж візьмемось мерщій до справи.

Виходять.

СЦЕНА 2

Кімната в будинку Леонато.
Входять Леонато й Антоніо.

Леонато

Ну що, брате? Де ж мій небіж, де ваш син? Чи по-
дбав він про музику?

Антоніо

Клопочеться з усієї сили. А знаєте, брате, я маю для
вас дивні новини, такі, що вам і вві сні не снилися.

Леонато

Які ж вони? Хороші?

Антоніо

Все залежить від того, як викарбуються їх наслідки;

але зараз оболонка в них хороша, я сказав би навіть — дуже хороша. Принц і граф Клавдіо гуляли тінистою алеєю мого саду; а один з моїх слуг підслухав їхню розмову з гущавини. Принц признався Клавдіо, що любить мою небогу, вашу доню, і має намір освідчитися їй нині ввечері, під час танців; і коли буде на те її згода, то схопить цю хвилину просто за чуба і негайно поговорить про все з вами.

Л е о н а т о

А чи є глузд у голові в того слуги, який вам усе це розповідав?

А н т о н і о

То хлопець тямущий. Я пошлю по нього, розпитайте в нього самі.

Л е о н а т о

Ні, ні. Будемо вважати це за сон, доки все не справдиться наяву. А донечці моїй треба, проте, все розказати, щоб вона краще підготувалася, як їй відповідати, коли, чого доброго, все це правда. Підійть до неї і сповістіть її про все.

Кілька осіб проходить через сцену.

Голубчики, ви знаєте, що вам треба робити.— О, пробачте, друже мій! Ходімо зі мною, я хочу скористатися з вашої умілості.— Прощу ж вас, допоможіть мені... Такий клопіт, такий клопіт!..

Виходять.

СЦЕНА 3

Інша кімната в будинку Леонато.
Входять дон Хуан і Конрад.

К о н р а д

Що з вами, ваша світлість? Звідки цей надмірний сум?

Д о н Х у а н

Незмірні причини, що породжують його; через те й сум мій не має меж.

К о н р а д

Вам слід було б послухатися здорового глузду.

Д о н Х у а н

Ну, а якщо я й послухаюсь, яка мені з того користь?

К о н р а д

Якщо це й не принесе вам швидкого полегшення, то хоч допоможе терпляче зносити страждання.

Д о н Х у а н

Дивно мені, що ти, народившись (як сам запевняєш) під сузір'ям Сатурна¹¹, пропонуєш мені моральні ліки проти смертельної недуги. Я не вмю прикидатися. Я мушу сумувати, коли маю для цього причину, і не всміхатися ні від чийого жарту; їсти, коли я голодний, і ні на кого не чекати; спати, коли мене сон змагає, і не піклуватися нічними справами; сміятися, коли мені весело, і ніколи не строїтися ні на чий настрій.

К о н р а д

Нехай і так; але вам не слід виявляти цього, доки ви не будете цілком самостійні. Ви ще так недавно повставали проти вашого брата; він щойно повернув вам свою ласку; якщо ви бажаєте пустити в його прихильності коріння якнайглибше, то вже мусите самі подбати про хорошу погоду. Зумійте ж вибрати добру годину для ваших жнив.

Д о н Х у а н

Я волю бути реп'яхом під парканом, ніж трояндою в саду його ласки; для моєї крові приємніше терпіти загальну зневагу, ніж прикиданням красти будь-чию прихильність. Якщо не можна сказати, що я чесний підлесник, то ніхто принаймні не заперечуватиме, що я щиро-сердий негідник. Мені довіряють, одягнувши на мене намордника, і пускають на волю, закувавши мені ноги в кайдани. А через те я й вирішив твердо: не буду я в клітці співати! Якщо скинуть з мене намордника — я кусатимусь; дадуть мені волю — робитиму все, що мені заманеться. А тим часом дозволь мені бути таким, який я є, і не намагайся мене змінити.

К о н р а д

Чи не можете ви як-небудь використати вашу досаду?

Д о н Х у а н

Я використовую її всіма засобами, як можу, бо тільки ж у мене й мого! Хто це йде сюди? — Що нового, Борачіо?

Входить Борачіо.

Б о р а ч і о

Я йду звідати, з розкішної вечері. Леонато по-королівському частує принца, вашого брата. Можу вам подати звістку також і про те, що затівається весілля.

Д о н Х у а н

А чи не можна збудувати якої каверзи на фундаменті цього весілля? І що то за дурень такий, що заручається з турботою?

Б о р а ч і о

Уявіть собі, права рука вашого брата.

Д о н Х у а н

Хто? Найчарівніший Клавдіо?

Б о р а ч і о

Саме він.

Д о н Х у а н

Найблискучіший кавалер! А з ким же? З ким? На кого ж він скинув очима?

Б о р а ч і о

Уявіть собі, на Геро, дочку й спадкоємицю Леонато.

Д о н Х у а н

О, то рання курочка-марцівочка! Як же ти про це довідався?

Б о р а ч і о

Мені звеліли покурити пахощами в кімнатах. Отож зайшов я до однієї затхлої світлиці і раптом бачу —

Йдуть принц із Клавдіо мені назустріч; ідуть собі, рукою до руки, і про щось серйозно розмовляють. Я миттю шмигнув за килим і звідти все чув: вони домовилися, що принц посватає Геро начебто за себе, а, діставши її згоду, передасть її графові Клавдіо.

Д о н Х у а н

Ого! Ходімо ж, ходімо туди! Може, це нагодує мою досаду,— буде на чому зігнати злість! Цей молодий вискоченень винен у моєму занепаді і забрав собі всю славу. Якщо мені пощастить перейти йому дорогу, то це відкриє мені дорогу до щастя. На вас обох, сподіваюся, можна покластися? Ви мені допоможете?

К о н р а д

Ми з вами до смерті, ваша світлість.

Д о н Х у а н

Ну, то ходімо ж на цю пишну вечерю! Тим-то вони так тішаться й радіють, що мене перемогли... О, я хотів би, щоб і кухар поділяв мої почуття!.. Ну що ж? Ходімо подивимось, що тут можна зробити?

Б о р а ч і о

Ми до послуг вашої світлості.

Виходять.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Зала в будинку Леонато.
Входять Леонато, Антонію, Геро, Беатріче та інші.

Леонато

Хіба графа Хуана не було тут на вечері?

Антонію

Я його не бачив.

Беатріче

А який кислий вираз обличчя в того синьйора! Ніколи не можу глянути на нього, щоб мене по тому цілу годину не мордувала печія.

Геро

В нього дуже меланхолійна вдача.

Б е а т р і ч е

От вийшов би досконалий мужчина, якби взяти середне між ним і Бенедиктом! Один — як істукан, вічно мовчить; другий — як справжній матусин синочок, вічно ляпає язиком, не вгаваючи.

Л е о н а т о

Отже, якби половину язика синьйора Бенедикта в уста графа Хуана, а половину меланхолії графа Хуана на лице синьйора Бенедикта...

Б е а т р і ч е

...Та ще й красиві ноги на додаток, дядю, і якнайбільше грошей в гаманці,— то такий мужчина скорив би собі хоч яку жінку в світі, коли б тільки зумів припасти їй до впадоби.

Л е о н а т о

Далебі, небого, ніколи ти не знайдеш собі чоловіка, коли будеш така гостра на язик.

А н т о н і о

А й справді, вона вже надто любить битися рогами.

Б е а т р і ч е

Надто битлива — це більше, ніж битлива. Таким чином, я позбавлюся одного божого дару, адже ж кажуть: битливій корові бог дає короткі роги, а надто битливій корові він не дає ніяких.

Л е о н а т о

Таж і ви надто битливі, то й вам бог ніяких рогів не дасть.

Б е а т р і ч е

Саме так, якщо не дасть мені чоловіка; а цієї ласки благаю я в нього навколішках щовечора й щоранку. Господи! Я не могла б стерпіти бородатого чоловіка! Вже краще я спатиму на вовні!

Л е о н а т о

Але ж ви можете натрапити й на такого чоловіка, що бороди не має.

Б е а т р і ч е

А що мені з ним робити! Вбрати його в мої спідниці і зробити моєю покоївкою? Хто має бороду, той більше юнака, а хто її не має, той менше мужчини; якщо він більше юнака, він не годиться для мене, а якщо він менше мужчини, я не годжуся для нього. Вже краще наймуся я за шість пенсів до якого бородатого ведмедника і водитиму його мавп у пеклі¹.

Л е о н а т о

Чудово! Виходить, ви збираєтеся до пекла?

Б е а т р і ч е

Ні, тільки до брами! А там зустріне мене диявол з ріжками на голові, як справжній старий рогоносець, і скаже: «Ідїть собі на небо, Беатріче, ідїть собі на небо! Тут вам, дівчатам, немає місця!» Тоді я передам йому моїх мавп, а сама подамся до святого Петра на небо. А він покаже мені те місце, де сидять неодружені, та й заживемо ми там, розкошуючи зрання до смеркання.

А н т о н і о

(до Геро)

Ну, а ви, небого, сподіваюся, будете слухатися вашого батька?

Б е а т р і ч е

А як же? Адже найперший обов'язок кузиночки моєї — вклонитися любенько і сказати: «Таточку, хай буде так, як ви бажаєте!» То нехай же він буде, кузиночко, хоч вродливий хлопець! А як ні, то вже краще вклоніться любенько вдруге і скажіть: «Таточку, хай буде так, як бажаю я!»

Л е о н а т о

Добре, добре, небого. А я, проте, маю надію одного чудового дня побачити й тебе у парі.

Б е а т р і ч е

Ні, доки бог не почне творити чоловіків з якогось іншого матеріалу, ніж земля! Чи ж не прикро це для жінки, щоб тверда грудка землі підкорила її собі? Давати звіт про всі свої вчинки якомусь грубому шматкові нікчемної глини? ² Ні, дядю, такого я не бажаю. Адамові сини — брати мені, і, далєбі, я вважаю за гріх одружитися з кривним.

Л е о н а т о

Пам'ятайте ж, доню, що я вам сказав: якщо принц проситиме вашої згоди, ви знаєте, що йому відповідати.

Б е а т р і ч е

То буде винна музика, кузино, якщо він посвтається не в такт. Якщо принц буде надто нетерплячий, то ска-

жїть йому, що в усьому повинна бути міра, і протанцюйте йому вашу відповідь. Ось послухайте, Геро: сватання, вінчання й каяття — це однаково, що шотландський джиг, менует і сінкпес³. Перше протікає палко й бурхливо, як шотландський джиг, і таке ж химерне; вінчання — манірне й добропристойне, як менует статечний, старовинний; ну, а згодом з'являється каяття і починає своїми кульгавими ногами все частіше й частіше спотикатися в сінкпесі, аж доки не звалиться в могилу.

Лео н а т о

Ви, небого, дивитесь на все надто похмуро і гостро!

Бе а т р і че

Я маю добрі очі, дядю; я можу побачити церкву при денному світлі.

Лео н а т о

А ось і маски! Дамо їм місце, брате.

Входять дон Педро, Клавдіо, Бенедикт, Балтазар, дон Хуан, Борачіо, Маргарита, Урсула та інші в масках.

Дон Педро

Чи не зробите ласки пройтися з вашим поклонником, синьйорино?

Геро

Якщо ви будете йти повільно, і дивитися привітно, і нічого не скажете,— я готова пройтися з вами; а надто щоб вийти звідси.

Дон Педро

Разом зі мною, в моєму товаристві?

Г е р о

Може, скажу й це, якщо мені спаде на думку.

Д о н П е д р о

А коли вам спаде на думку це сказати?

Г е р о

Коли мені сподобається ваше обличчя; крий боже, якщо люття подібна до свого футляра!

Д о н П е д р о

Моя маска — ніби покрівля Філемонової хатини; в ній — Зевс⁴.

Г е р о

Коли так, то чому ж на ній немає соломи?

Проходять.

М а р г а р и т а

Говоріть тихше, якщо ви говорите про кохання.

Б а л т а з а р

Хотів би я принасти вам до вподоби!

М а р г а р и т а

А я цього не хотіла б — заради вас самих, бо маю дуже багато вад.

Б а л т а з а р

Наприклад?

М а р г а р и т а

Я молюся вголос.

Б а л т а з а р

То ви мені ще миліші; хто слухатиме вас, може при-
мовляти: «Амінь».

М а р г а р и т а

Пошли мені, господи, хорошого танцюриста!

Б а л т а з а р

Амінь!

М а р г а р и т а

І забери його геть з очей моїх, о господи, коли танок
скінчиться! — Ну, відповідайте ж, паламарю!

Б а л т а з а р

Ні слова більше: паламар відповідь одержав.

У р с у л а

Я знаю вас добре: ви синьйор Антоніо.

А н т о н і о

Слово честі, ні.

У р с у л а

Знаєте, чому я вас впізнала? У вас голова трясеться.

А н т о н і о

Сказати вам правду, то я навмисне його перекрив-
ляю.

У р с у л а

Ні, ніколи б не змогли ви зробити цього так доскона-
ло погано, коли б не були він сам. Ось і суха рука
його — і зверху, і знизу⁵; ви — він, ви — він.

А н т о н і о

Слово честі, ні.

У р с у л а

Годі, годі! Та невже ви гадаєте, що я не впізнаю вас по вашій незрівнянній дотепності? Таланту не приховавш! Ну, досить! Не заперечуйте: ви — він. Достойність завжди виявляється, от і край!

Б е а т р і ч е

І ви не хочете сказати мені, хто вам це сказав?

Б е н е д и к т

Ні, прошу мені пробачити.

Б е а т р і ч е

І не хочете сказати мені, хто ви?

Б е н е д и к т

Тепер — ні.

Б е а т р і ч е

Що я надто зарозуміла і що всі мої дотепи запозичено зі «Ста веселих казок»⁶ — ну, звичайно, це сказав вам синьйор Бенедикт.

Б е н е д и к т

Хто ж він такий?

Б е а т р і ч е

Я певна, що ви знаєте його дуже добре.

Б е н е д и к т

Запевняю вас, що не знаю.

Б е а т р і ч е

Невже він ніколи не смішив вас?

Б е н е д и к т

Та хто ж він такий, скажіть, будь ласка?

Б е а т р і ч е

Ну, він — принців придворній блазень: дуже тупоголовий жартівник. Тільки в нього й таланту, що розпускати найнеправдоподібніші плітки. Він до вподоби самим тільки розпутникам, та й ті цінують у ньому не дотепність, а підлість; бо ж він одночасно і розважає людей, і доводить їх до сказу, а через те вони спочатку сміються з нього, а потім лупцюють його. Я певна, що він плаває десь тут, недалечко; хотіла б я, щоб він причалив до мене.

Б е н е д и к т

Коли я познайомлюся з цим синьйором, я перекажу йому все, що ви про нього сказали.

Б е а т р і ч е

Зробіть ласку! Він тільки вибухне одним чи двома порівняннями на мою адресу; а якщо вийде так, що ніхто їх не помітить і з них не посміється, то він засумує тяжко; і тоді буде врятоване бодай якесь крильце від куріпки, бо того вечора блазень вечеряти не буде.

Музика за сценою.

Ми мусимо йти за передніми.

Б е н е д и к т

До всього хорошого, сподіваюся?

Б е а т р і ч е

Ну, якщо вони поведуть нас до лихого, то я покину їх на першому ж турі.

Танці. Згодом виходять усі, крім дон Хуана, Борачіо і Клавдіо.

Д о н Х у а н

Ясно цілком, що брат мій закохався в Геро; і він повів її багька, щоб з ним про те поговорити. Дами пішли за нею, і залишилася одна тільки маска.

Б о р а ч і о

Це Клавдіо. Я впізнаю його по поставі.

Д о н Х у а н

Чи ви не синьйор Бенедикт?

К л а в д і о

Ви добре мене знаєте; так, він самий.

Д о н Х у а н

Синьйоре, ви дуже близькі до мого брата, він такий прихильний до вас. Він закохався в Геро. Прошу вас, синьйоре, відверніть його від думки про неї: вона йому нерівня, адже ж він вищого роду! Ви зробіте найшляхетніший вчинок!

К л а в д і о

Звідки ви знаєте, що він її любить?

Д о н Х у а н

Я чув, як він присягався їй в коханні.

Б о р а ч і о

Я теж. Він присягався, що ладен одружитися з нею
ще цієї ж ночі.

Д о н Х у а н

Ну, ходімо ж до бенкету.

Дон Хуан і Борачіо виходять.

К л а в д і о

Так я відповідав за Бенедикта,
Та вухом Клавдійо вчув я вість лиху.
Виходить, принц клопочеться для себе!
Постійна дружба у всьому на світі,
Та не в ділах і послугах любовних.
Тож промовляй за себе кожне серце,
Своїм очам лиш довіряй любов
І посередникам не вір нілким!
Бо краса — велика чарівниця;
Від чар її кипить шалено кров,
І тане в ній, зникає вірна дружба...
Так у житті буває щогодини.
А я про те й забув. Прощай же, Геро!

Повертається Бенедикт.

Б е н е д и к т

Граф Клавдіо?

К л а в д і о

Так, він самий.

Б е н е д и к т

Ну що ж, ходім зі мною?

К л а в д і о

Куди?

Б е н е д и к т

Та, мабуть, до найближчої верби, у вашій же власній справі, графе. Як саме бажаєте ви носити вашу гірлянду? На шиї, як лихварський ланцюг? ⁷ Чи через плече, як лейтенантський шарф? Так чи інакше, а доведеться вам її носити, бо принц підхопив вашу Геро.

К л а в д і о

На здоров'я! Хай йому щастить!

Б е н е д и к т

Так говорять чесні продавці рогатої худоби, продавши вола ⁸. Але скажіть, чи сподівалися ви, щоб принц так прислужився вам?

К л а в д і о

Прошу вас, дайте мені спокій!

Б е н е д и к т

Ого! Я бачу, ви б'єте, мов той сліпець: хлопчисько поцупив у вас м'ясо, а ви лупите по стовпу.

К л а в д і о

Якщо ви не хочете залишити мене, то я залишаю вас.

(Виходить).

Б е н е д и к т

Ох, бідна підстрелена пташка! Тепер залізе вона і сховається в очерети... Але як дивно, що синьйора Беатріче і знає мене, і не знає мене! Принців блазень!.. Га! А може, я зробив це прізвисько через те, що завжди веселий? Ні, це не так! Цим я сам себе кривджу: мене ніхто не називає блазнем. Це тільки паскудна звичка Беатріче виставляти свою особу як увесь світ. Це її злий язик пускає на мене такий поговор... Гаразд! Я ж їй віддячу як зумію.

Повертається дон Педро.

Д о н П е д р о

Де ж граф, синьйоре? Ви бачили його?

Б е н е д и к т

Правду кажучи, ваша високість, я щойно зіграв роль синьйори Поголоски⁹. Я знайшов його тут,— він був такий зажурений, як відлюдна хатинка в дрімучому лісі. Я сказав йому,— і гадаю, що сказав правду,— що вашій високості пощастило здобути прихильність цієї молододі синьйорини, і запропонував йому піти зі мною до найближчої верби, щоб сплести йому гірлянду, як покинутому коханцеві, або зв'язати йому пучечок різок, щоб висікти його як слід.

Д о н П е д р о

Висікти його? Чим же він завинив?

Б е н е д и к т

Зробив дурницю, як школяр-хлопчисько, що знайшов пташине гніздо і, в захваті, показав його товаришеві, а той, взяв та й украв його.

Дон Педро

Довірливість ти ставиш йому за провину? Винен той, хто вкрав.

Бенедикт

А все ж не завадило б і різки зв'язати, і гірлянду сплести; гірлянда йому самому придалася б, а різки були б для вас,— адже ж це ви, здається, поцупили його пташат з гніздечком?

Дон Педро

Я тільки навчу пташок співати, а потім поверну їх власникові.

Бенедикт

Якщо вони заспівають у лад з вашими словами, то, далекі, ви людина чесна.

Дон Педро

А синьйорина Беатріче сердиться на вас; кавалер, з яким вона танцювала, сказав їй, що ви погано висловлювалися про неї.

Бенедикт

О! Та вона ж сама шанувала мене так, що й колода не стерпіла б! Дуб, на якому є ще бодай один зелений листочок, і той не змовчав би! Навіть маска моя почала, здається, оживати і лаятися з нею! Вона заявила мені, не маючи й гадки про те, що перед нею я сам, що я «принців блазень», що я нудніший за найнуднішу відлигу... Насмішка за насмішкою посипалися на мене з такою блискавичною швидкістю, що я зовсім очманів і стояв, мов та мішень, в яку стріляє ціла армія. В неї не язик, а кинджал,— кожне її слово глибоко раниць.

Коли б і дихання її було таке ж отруйне, як її слова, то коло неї не залишилося б нічого живого: вона отруїла б чисто все на світі, аж до самісінької Полярної зорі. Я б не одружився з нею навіть і тоді, коли б вона дістала в посаг усе, чим володів Адам до гріхопадіння. Вона й самого Геркулеса засадила б за рожен; мало того, ще й звеліла б йому поколотити свою палицю на тріски. Ні, не говоріть про неї; ви й самі переконаєтеся, що вона — пекельна богиня Ате¹⁰ в пишних спідницях. Благаю господа, щоб якийсь чарівник закляв її! Далебі, доки вона тут, на землі, в пеклі живеться так спокійно, як у святині, і люди грішать навмисне, бо їм хочеться там опинитися. Справді, різні наклепи, жахливі чвари й турботи так і ходять слідом за нею.

Повертаються Клавдіо, Беатріче й Леонато.

Дон Педро

А ось і вона!

Бенедикт

Чи не зробите ласки, ваша високість, дати мені яке доручення, хоч і на край світу? Я ладен вирушити до антиподів по найменшу річ, яка б вам тільки спала на думку; я збігаю й принесу вам зубочистку з найвіддаленішого куточка Азії; я принесу вам мірку з ноги пресвітера Іоанна¹¹; я добуду вам волосинку з бороди великого Могола¹². Я волю поїхати послом до пігмеїв¹³, ніж перекинутися трьома словами з цією гарпією¹⁴. Чи немає у вас якого доручення для мене?

Дон Педро

Нема ніякого; єдине, чого я від вас хочу, — це тішитися вашим милим товариством.

Б е н е д и к т

О боже! Прище... Тут є така страва, якої я не знаю; терпіти не можу цієї синьйорини — копчений язик!

(Виходить).

Д о н П е д р о

Ось маєте, синьйорино, маєте! Ви втерляли серце синьйора Бенедикта.

Б е а т р і ч е

То правда, ваша високість; він був його мені позичив, а я заплатила йому за це проценти — віддала подвійне серце за його просте. Він якось виграв його в мене фальшованими костями; отже, ваша високість має рацію, коли каже, що я його втерляла.

Д о н П е д р о

Ви його поклали на обидві лопатки, синьйорино, ви його поклали на обидві лопатки.

Б е а т р і ч е

Добре, що не він мене, ваша високість, а то б я ризувала зробитися матір'ю цілого покоління дурнів. Я привела вам графа Клавдіо, що ви по нього мене послали.

Д о н П е т р о

Що це з вами, графе? Чого ви такі сумні?

К л а в д і о

Я не сумний, ваша високість.

Д о н П е д р о

То що ж? Хворі?

К л а в д і о

І не хворий, ваша високість.

Б е а т р і ч е

Граф не сумний, не хворий, ані веселий, ані здоровий. Граф тільки чемний; чемний і жовтий, як помаранча; а жовтий колір — то колір ревнощів, синьйори.

Д о н П е д р о

Далебі, синьйорино, мені здається, що ви сказали правду, хоч я ладен заприсягтися, коли воно справді так, що він помиляється.— То знай же, Клавдію, я посва-
тався від твого імені і здобув для тебе прекрасну Геро. Я переговорив з її батьком, і він теж дав свою згоду. Призначай день весілля, і пошли тобі боже щастя!

Л е о н а т о

Графе, беріть мою дочку, а з нею й усі мої достатки. Його високість, з ласки своєї, влаштував цей шлюб, і нехай небесна ласка скаже на це: «Амін!»

Б е а т р і ч е

Говоріть же, графе: це ваша репліка.

К л а в д і о

Мовчання — найкращий герольд радощів. Невелике було б моє щастя, коли б я міг висловити, який я щасливий! Синьйорино, як ви — моя, так і я — ваш. Я віддаю себе за вас і в захваті від такого обміну.

Б е а т р і ч е

Говоріть же, кузино; а якщо не можете говорити, то затулійте йому рота поцілунком: нехай і він більше не говорить.

Д о н П е д р о

Далебі, синьйорино, ви маєте веселе серце!

Б е а т р і ч е

Так, ваша високість. Я дуже вдячна йому, моєму бідному дурненькому серцю, що воно завжди держиться на вітровому боці турботи і не піддається сумові.— Моя кузина шепоче графові на вушко, що він — у неї в серці.

К л а в д і о

Так, ви відгадали, кузино.

Б е а т р і ч е

Господи-боже ти мій, знову весілля! Отак усі йдуть заміж, крім мене... А в мене, бідної, від сонечка личенько смагне... Доведеться мені, мабуть, сидіти в кутку і кричати: «Ой, мужа ж мені, мужа, мужа!...»

Д о н П е д р о

Синьйорино Беатріче, я вам добуду мужа.

Б е а т р і ч е

Волю, щоб мені його добув ваш батько. Чи немає у вашої високості брата, такого, як ви? Ваш батько настачив чудових чоловіків, коли б тільки дівчата знайшлися їм до пари!

Д о н П е д р о

Чи не хочете мене, синьйорино?

Б е а т р і ч е

Ні, ваша високість, хіба що матиму ще її другого мужа для буднів. Ваша високість надто коштовні, щоб носити вас щодня... Але даруйте мені ласкаво, ваша високість; така вже я вродилася,— тільки на веселе базікання, а не на серйозне діло!

Д о н П е д р о

О, навпаки, мені зовсім не подобається ваше мовчання, а веселість вам дуже до лиця! Безперечно, ви народились у веселу годину!

Б е а т р і ч е

Ні, ви помиляєтеся, ваша високість: моя мати страшенно кричала. Але саме в той час на небі танцювала зірка, і під нею я народилася на світ.— Кузино й кузене, пошли вам боже щастя!

Л е о н а т о

Небого, чи не будете ви такі ласкаві поклопотатися тим, про що я вас просив?

Б е а т р і ч е

О, пробачте мені, дядю.— З вашого дозволу, ваша високість.

(Виходить).

Д о н П е д р о

Слово честі, яка ж весела, яка мила дівчина!

Л е о н а т о

Так, елемента меланхолії в ній дуже мало, ваша високість. Вона тільки тоді й серйозна, коли спить. Та й

тоді вона не завжди серйозна. Дочка моя розповідала мені, що часом Беатріче спить щось неприємне, а прокидається вона з реготом.

Д о н П е д р о

Вона терпіти не може, коли їй говорять про мужа.

Л е о н а т о

Боже борони!.. Своїми насмішками вона проганяє від себе всіх женихів.

Д о н П е д р о

З неї була б чудова дружина для Бенедикта.

Л е о н а т о

О господи! Ваша високість, та коли б їх спарувати тільки на тиждень — вони б заговорили одне одного до божевілля.

Д о н П е д р о

Графе Клавдію, коли ви збираєтеся вести вашу наречену до церкви?

К л а в д і о

Завтра, ваша високість. Час шкандибає на милицях, доки кохання не виконає всіх своїх обрядів.

Л е о н а т о

Ні, не раніше понеділка, мій любий сину. Це від сьогодні буде якраз сьома ніч. Та й то це замало часу, щоб улаштувати все так, як я б того бажав.

Д о н П е д р о

О, бачу я, ви похитуєте головою на таке довге чекання; але ручуся тобі, Клавдію, що час у нас пролетить непомітно. А поки що я спробую вчинити один з подвигів

Геркулеса, який полягатиме в тому, щоб розпалити між синьйором Бенедиктом та синьйориною Беатріче шалене кохання. Мені страшенно хочеться спарувати їх, і я переконаний, що мені таки пощастить влаштувати цей шлюб, якщо ви всі троє погодитеся мені допомагати і виконувати мої вказівки.

Л е о н а т о

Ваша високість, я весь до ваших послуг, хоч би й довелося мені для цього не спати десять ночей.

К л а в д і о

І я, ваша високість.

Д о н П е д р о

І ви теж, люба Геро?

Г е р о

Я охоче візьму на себе кожне пристойне доручення, аби допомогти моїй кузині здобути гарного чоловіка.

Д о н П е д р о

А Бенедикт — не самий безнадійний з женихів, яких я знаю. Він вартий хвали, це я можу сміливо сказати. Він шляхетного роду, випробуваної відваги і незаперечної чесності. Я навчу вас, як вплинути на вашу кузину, щоб вона закохалася в Бенедикта, а сам я, за вашою допомогою, так упораюся з Бенедиктом, що, незважаючи на свій гострий розум і вередливий смак, він таки закохається в Беатріче. Якщо нам пощастить цього досягти, то Купідон більше не стрілець; слава його осяє нас, нас — єдиних, справжніх богів кохання. Ходімо ж зі мною, я розкажу вам мій план!

Виходять.

СЦЕНА 2

Інша кімната в будинку Леонато.
Входять дон Хуан і Борачіо.

Дон Хуан

Виходить, це правда: граф Клавдіо одружується з дочкою Леонато.

Борачіо

Так, ваша світлість; але я можу стати на перешкоді.

Дон Хуан

Кожна затримка, кожна завада, кожна перешкода буде ліками для мене. Я хворий на ненависть до нього; і все, що перечить його бажанням, збігається з моїми. Як же ти можеш стати на перешкоді цьому шлюбу?

Борачіо

Не зовсім чесним шляхом, ваша світлість; але так спиритно, що нечесності тієї ніхто й не помітить!

Дон Хуан

Скажи мені коротко: як?

Борачіо

Здається, я вже говорив вашій світлості рік тому, що Маргарита, камеристка Геро, вельми ласкава до мене.

Дон Хуан

Пригадую.

Б о р а ч і о

Я можу попросити її будь-коли пічної пори визирнути з віконця спочивальні її синьйорини.

Д о н Х у а н

Не бачу в твоєму плані життя, яке могло б стати смертю цьому шлюбу.

Б о р а ч і о

Приготувати з цього отруту — то вже ваша справа. Ідіть до принца, вашого брата, і, не шкодуючи слів, скажіть йому, що він плямує свою честь, влаштовуючи шлюб славного Клавдіо (якого ви так глибоко поважаєте) з такою брудною шльондрою, як Геро.

Д о н Х у а н

А які ж докази зможу я подати?

Б о р а ч і о

А такі, що їх буде цілком досить для того, щоб одурити принца, поранити Клавдіо в самісіньке серце, зананастити Геро і вбити Леонато. Невже вам цього мало?

Д о н Х у а н

Щоб досадити їм, я піду на все.

Б о р а ч і о

Ну, то йдіть же! Знайдіть слушну хвилинку, щоб поговорити з дон Педро і з графом Клавдіо віч-на-віч. Скажіть їм, що ви знаєте: Геро закохана в мене. Виявіть особливу прихильність і до принца, і до Клавдіо і намагайтеся запевнити їх, що, тільки шануючи братову честь, бо він влаштовує цей шлюб, і захищаючи репутацію його друга, якого мають намір обдурити личиною дівоцтва,— змушені ви все це їм відкрити. Навряд чи вони без дока-

зів цьому повірять. Подайте їм докази, і то — найпереконливіші: вони побачать мене під вікном спочивальні Геро і почують на власні вуха, як я зватиму Маргариту — Геро, а Маргарита мене — Борачіо. Покажіть їм це останньої ночі, перед самим весіллям. А я тим часом влаштую так, що Геро тієї хвилини не буде в кімнаті; отже, безчесність Геро так буде схожа на правду, що ревності перетворяться на впевненість і всі готування до шлюбу обернуться внівець.

Д о н Х у а н

Яке б лихо не виросло з цього, я беруся за цю справу! Виконуй, покажи твою спритність — і матимеш тисячу дукатів нагороди!

Б о р а ч і о

Тільки сміливіше обвинувачуйте, а моя спритність маху не дасть!

Д о н Х у а н

Піду зараз довідаюся, на який день призначено в них весілля.

Виходять.

СЦЕНА 3

Сад Леопато.

Входять Бенедикт і хлопчик.

Б е н е д и к т

Хлопче!

Х л о п ч и к

Синьйоре!

Б е н е д и к т

У моїй кімнаті на вікні лежить книга; принеси її сюди в сад.

Х л о п ч и к

Я вже тут, синьйоре.

Б е н е д и к т

Знаю це; та я хотів би, щоб ти був уже там і миттю знову тут з'явився.

Хлопчик виходить.

Дивуюсь, як це людина, що добре бачить, якими кумедними йолопами робляться інші люди з кохання;— як така людина, насміявшись усмак з тих божевільних дурощів у інших, закохується, зрештою, сама і сама ж стає об'єктом свого власного глузування. І така людина — Клавдію. Пам'ятаю, був час, коли він не визнавав іншої музики, крім барабана та сурми, а тепер він воліє слухати тамбурин і флейту. Пам'ятаю, був час, коли він ладен був миль із десять пішки відмахати, щоб подивитися на добру зброю, а тепер він може десять ночей не спати, обмірковуючи фасон нового колета. Колись мав він звичай говорити просто й до речі, як чесна людина і солдат, а тепер обернувся в якогось красномовного балакуна; мова його — справжній фантастичний бенкет: що не слово, то химерна страва! Та невже ж і я можу так змінитися? Невже ж і я колись дивитимуся такими очима? Не знаю. Не думаю. Я, звичайно, не забожуся, що кохання не оберне мене на устрицю, але можу сміливо запрягтися в одному: доки я ще не обернувся на справжню устрицю, такого йолопа кохання ніколи з мене не зробить. Одна

жінка вродлива,— а мені байдужісінько; друга розумна,— а мені байдужісінько; третя доброчесна,— а мені байдужісінько, бо доки всі принади не поєднаються в одній жінці, жодна жінка не принадить мене. Вона мусить бути багата — це обов'язково; розумна, або мені її не треба; доброчесна, або я за неї нічого не дам; вродлива, або я ніколи їй не гляну на неї; лагідна, або хай і близько до мене не підходить; шляхетна, або я не візьму її навіть і тоді, коли б вона янгола була варта; крім того, вона повинна приємно розмовляти, бути хорошою музиканткою, а волосся в неї хай буде такого кольору, як бог дасть. Ах! Ось принц і monsieur Купідон! Сховаюся в альтанці.

(Ховається).

Входять дон Педро, Леонато і Клавдіо.

Дон Педро

Що ж, будем слухать музику, синьйори?

Клавдіо

Так, добрий принце.— Що за тихий вечір!
Мов притаївсь, щоб слухать ніжні звуки...

Дон Педро

Ти бачив, де сховався Бенедикт?

Клавдіо

О, дуже добре, принц! Як змовкне спів,
Ми тій лисиці кинемо припаду.

Входить Балтазар з музикантами.

Д о н П е д р о

Ну, Балтазаре, заспівай нам ще раз.

Б а л т а з а р

Не силуйте, мій добрий принце, знов
Ганьбити музику поганим співом.

Д о н П е д р о

Майстерності то найпевніший доказ —
Не визнавати власного таланту.
Прошу тебе, співай! Чи ж я повинен
Благать тебе, мов наречену?

Б а л т а з а р

Що ж!

Коли на те пішло — я заспіваю;
Бо ж не один благає наречену
Подарувать любов, хоч тямить сам,
Що справа заходу неварта; все ж —
Благає й присягається, що любить.

Д о н П е д р о

Прошу, співай! А хочеш сперечатись,
То сперечайся краще вже по нотах!

Б а л т а з а р

Поки до нот — прошу занотувати,
Що й нотування всі вони неварті.

Д о н П е д р о

Він розмовляє начебто по нотах,
Та все нотації, а нот нема!

Му;

Б е н е д и к т

Ну, почалося! От і «божественна арія!» Душа його зараз злине над хмари... Чи не дивно, що баранячі кишки мають таку здатність тягти душу з людського тіла? Ні, щодо мене, то за мої гроші я волів би послухати рогової музики.

Б а л т а з а р

(співає)

Чого зітхать, красуні, вам?
Мужчини всі зрадливі:
Він нині тут, а завтра — там,
Чуття у них мінливі.
Чого ж тужить,
Хай він біжить,—
Геть настрій той скорботний!
Зітханя в приспів оберніть —
Веселий, безтурботний:
Гей-го, ла, ла! Гей-го, ла, ла!
Гей-го, ла, ла, ла, ла!

Покиньте вмиль, покиньте вмиль
Співать пісень журливих;
Нездатні всі вони любить,—
Гонивітри на диво!
Чого ж тужить,
Хай він біжить —
Геть настрій той скорботний!
Зітханя в приспів оберніть —
Веселий, безтурботний:
Гей-го, ла, ла! Гей-го, ла, ла!
Гей-го, ла, ла, ла, ла!

Д о н П е д р о

Слово честі, чудова пісня!

Б а л т а з а р

Але поганий співак, ваша високість.

Д о н П е д р о

А? Ні, ні. Далєбі, для власної потреби ти співаєш зовсім непогано.

Б е н е д и к т

(набік)

Коли б їм собака отако заскиглив — вони б його повісили. Благаю бога, щоб його паскудний голос не накликав нам якого нещастя! З неменшою втіхою вислухав би я й нічного крука, якої б він біди нам не віщував.

Д о н П е д р о

(до Клавдіо)

Так, так, звичайно!¹⁵ — Чуєш, Балтазар? Роздобудь нам, будь ласка, кілька хороших музикантів; нам би хотілося, щоб завтра вночі вони заграли під вікнами спочивальні синьйорини Геро.

Б а л т а з а р

Добуду найкращих, яких зможу знайти, ваша високість.

Д о н П е д р о

Зроби ж це. Прощай.

Балтазар і музиканти виходять.

Слухайте, Леонато, що то ви мені казали сьогодні? Що ваша небога Беатріче закохалася в синьора Бенедикта?

К л а в д і о

О так!..

(Тихо до Педро).

Підкрадайтесь, підкрадайтесь! Дичина вже сіла...

(Голосно).

Ніколи б я не повірив, що ця синьйорина може закохатися в будь-якого мужчину.

Л е о н а т о

І я також. Але найдивніше за все, що вона божевільно закохалася саме в Бенедикта, якого, зважаючи на її поводження з ним, здавалося б, просто ненавиділа досі.

Б е н е д и к т

(набік)

Невже це можливо?! То он воно звідки вітер віє?

Л е о н а т о

Слово честі, ваша високість, я вже й сам не знаю, що про це думати. Але вона кохає його так шалено, що це перевершує всяку уяву.

Д о н П е д р о

А може, вона тільки прикидається?

К л а в д і о

Далебі, схоже на те.

Л е о н а т о

О боже! Прикидається! Та ніколи ще удавана пристрасть не наближалася так до щирої, як у неї!

Д о н П е д р о

Але чим же вона цю пристрасть виявляє?

К л а в д і о

(тихо)

Настромлюйте принаду на гачок: рибка зараз клює.

Л е о н а т о

Чим виявляє, ваша високість? Вона сидить собі і...
Таж ви чули, як дочка моя вам розповідала...

К л а в д і о

Так, розповідала.

Д о н П е д р о

Що? Що? Скажіть же, прошу вас! Ви дивуєте мене.
Я завжди думав, що серце її неприступне для всіх штурмів кохання.

Л е о н а т о

Я й сам ладен був заприсягтися, що це так, ваша високість. Особливо для кохання до Бенедикта.

Б е н е д и к т

(набік)

Я вважав би це за жарт, коли б таке говорив не той

сивобородий батько: шахрайство не може критися під такою достойністю.

К л а в д і о

(тихо)

Отрута подіяла: підлійте ще.

Д о н П е д р о

Що ж, вона призналася Бенедиктові в коханні?

Л е о н а т о

Ні. Клянеться навіть, що ніколи й не признається. Саме це найбільше її мучить.

К л а в д і о

Так, так, вірно! Ваша донечка переказувала, що вона говорить: «Я поводитися з ним завжди так зневажливо, то як же я тепер напишу йому, що люблю його?»

Л е о н а т о

Так вона говорить, коли починає до нього писати. Вона разів по двадцять схоплюється вночі і сидить у самій сорочці, доки не спише цілого аркуша паперу... Дочка моя все нам розповідає.

К л а в д і о

До речі, про аркуш паперу; я згадав одну кумедну історію, про яку розповідала нам ваша доня.

Л е о н а т о

О!.. Так, так! Коли вона написала листа й почала його перечитувати, то помітила раптом, що як того листа

скласти, то імена Бенедикта й Беатріче лягають одне на одне.

К л а в д і о

Так.

Л е о н а т о

О! Тоді вона розірвала листа на тисячу дрібних шматочків і почала докоряти собі за безсоромність, що писала до того, хто,— вона це добре знає,— тільки насміється з неї. «Я міряю його,— каже вона,— на свою мірку; адже коли б йому спало на думку написати до мене, я взяла б його на глум. Так, так, хоч і люблю його, проте взяла б його на глум!»

К л а в д і о

А потім вона падає навколішки, плаче, ридма ридає, б'є себе в груди, рве на собі волосся, молиться, проклинає: «О мій любий Бенедикте! Боже, пошли мені сили!..»

Л е о н а т о

Атож, точнісінько так вона й робить; дочка моя так розповідає. Шалена жага заповонила її до краю; тож дочка моя тепер боїться, коли б вона з розпачу не заплідила собі якого лиха. Далєбі, це щира правда!

Д о н П е д р о

Добре було б, якби Бенедикт довідався про це від когось іншого, коли вона сама не хоче йому признатися.

К л а в д і о

Навіщо? Він тільки повернув би все це на жарт і змучив би бідну синьйорину ще більше.

Дон Педро

Якби він так зробив, то його повісити мало! Вона така чарівна, люба синьйорина і, поза всякими сумнівами, доброчесна.

Клавдіо

І, до того ж, надзвичайно розумна.

Дон Педро

Розумна в усьому, за винятком того, що закохалася в Бенедикта.

Леонато

Ах, ваша високість, коли розум і кров змагаються в такому нижньому тілі, то можна поставити десять проти одного, що переможе кров! Шкода мені її, і я маю для цього достатні підстави, бо я їй дядя й опікун.

Дон Педро

Хотів би я, щоб вона подарувала мені своє палке кохання! Я відкинув би всі інші міркування і зробив би її своєю половиною. Прошу вас, розкажіть все це Бенедиктові; почуємо, що він на це скаже.

Леонато

Ви гадаєте, що то буде добре?

Клавдіо

Геро певна, що Беатріче помре. Вона й сама каже, що помре, коли він її не покохає, а що вона скоріше помре, ніж признається йому в коханні; а коли він посвтається до неї, то вона скоріше помре, ніж відступиться від своєї звичної глузливості.

Д о н П е д р о

Вона має рацію: якщо вона признається йому в коханні, дуже можливо, що він візьме її на глум. Ви ж знаєте, яка він зарозуміла людина.

К л а в д і о

А проте який вродливий мужчина!

Д о н П е д р о

Так, то правда,— щасливий він на вроду.

К л а в д і о

Йй-богу, по-моєму, він дуже розумний.

Д о н П е д р о

Справді, в нього проблискує часом щось схоже на дотепність.

Л е о н а т о

А я вважаю, що він ще й хоробрий воїн.

Д о н П е д р о

Справжній Гектор¹⁶, запевняю вас; а щодо поєдинків — то навіть мудрець: він або ухиляється від них дуже спритно, або ж кидається в бій з правдивим християнським страхом.

Л е о н а т о

Якщо він боїться бога, то, звичайно, мусить неминуче зберігати мир, а вже коли мир порушено, то мусить встрявати в сварку зі страхом і трепетом.

Дон Педро

Так він і робить; він справді боїться бога, хоч у це й важко повірити, судячи з деяких його, надто вільних, жартів. Шкода мені вашої небоги! А може, пошукаємо Бенедикта й розкажемо йому про її кохання?

Клавдіо

Ні, не кажіть йому нічого, ваша високість! Краще звернутися до неї з доброю порадою, щоб допомогти їй вирвати цю пристрасть із серця.

Леонато

Ні, це неможливо; вона скоріше вирве своє власне серце.

Дон Педро

Ну, гаразд; то послухаймо, що нам іще розповість ваша доня. А тим часом хай ця пристрасть трохи прохолоне. Я дуже люблю Бенедикта, проте хотів би, щоб він оцінив себе сам, скромно й безсторонньо, і зрозумів, що він невартий такої чудової дружини.

Леонато

Чи не бажаєте завітати до господи, ваша високість? Обід готовий.

Клавдіо

(тихо)

Якщо й після цього він не закохається в неї до нестями, то вже ніколи більше не віритиму я моїм сподіванням!

Дон Педро

(тихо)

Тепер треба розставити такі самі тенета її на неї; за це хай візьмуться ваша доня та її камеристка. Ото сміха́ буде, коли кожен з них забере собі в голову, що його палко кохає другий, а на ділі — нічого й немає! Хотів би я подивитися на ту сцену: то, мабуть, буде весела німа пантоміма! Пошлемо її запросити його до столу!

Дон Педро, Клавдіо і Леонато пішли. Виходить з альтанки Бенедикт.

Бенедикт

Це не може бути жартом: вони розмовляли надто серйозно. Геро розповіла їм усю правду. Їм, здається, шкода синьйорини. Видно, що пристрасть її дійшла вже до краю. Закохалася в мене! Це вимагає нагороди. Я чув, якої вони про мене думки: кажуть, запишаюсь я, коли помічу її кохання; кажуть також, що вона воліє померти, ніж виявити, бодай найменшими ознаками, свою пристрасть... Ніколи не збирався я одружуватися, але нехай же не вважають мене за гордого... Щасливий той, хто чує, що в ньому осуджують, — він може позбутися тих вад. Вони кажуть, що синьйорина вродлива; це правда, можу й сам це засвідчити; і добродісна, — і це так, і цього не можу заперечувати; і розумна, — дарма що закохалася в мене! Як по правді, то це не набагато її розуму збільшить, а проте це й не є доказом її дурості, бо я й сам ладен закохатися в неї по самісінькі вуха... Звичайно, на мене відразу ж посилються нікчемні крихти різних заяжених дотепів за те, що я так довго повставав проти шлюбу!.. Та хіба ж смаки не міняються? За юних літ людина любить якусь страву, а під старість і дивитися на неї не

хоче. Чи ж можуть всі оці ущипливі слова та жарти, ці паперові стріли нашого мозку перешкодити людині йти своїм шляхом?.. Ні!.. Світ мусить бути заселений! Коли я говорив, що помру неодружений, то я не думав тоді, що доживу до шлюбу... Ось іде Беатріче. Присягаюся денним світлом, вона — красуня! Я вже помічаю в ній деякі ознаки кохання.

Входить Беатріче.

Беатріче

Проти моєї волі послано мене просити вас до столу.

Бенедикт

Прекрасна Беатріче, дякую вам за ваш труд.

Беатріче

Я взяла на себе не більше труда, щоб заслужити на вашу подяку, ніж ви, щоб дякувати мені. Якби це було трудно, я б не прийшла.

Бенедикт

Виходить, це доручення зробило вам приємність?

Беатріче

Так, саме стільки, скільки ви можете взяти на кінчик ножа і не отруїти й галки... Ви не маєте апетиту, синьйоре? Ну, то прощайте!

(Виходить).

Бенедикт

Ага!.. «Проти моєї волі послано мене просити вас до столу»,— це має подвійне значення. «Я взяла на себе не

більше труда, щоб заслужити на вашу подяку, ніж ви, щоб дякувати мені», — це однаково, що сказати: «Всякий труд, що я взяла б його на себе для вас, такий же легкий мені, як і вам — подяка». Якщо я не зглянуся на неї, я буду негідник! Якщо я не покохаю її, я буду єврей! Ах, коли б мені пощастило здобути її портрет!

(Виходить).

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Сад Леонато.

Входять Геро, Маргарита й Урсула.

Геро

Біжи, голубко Маргарито, в залу;
Там знайдеш ти кузину Беатріче
В розмові з принцом й з Клавдіо моім.
Шепни на вухо їй, що я й Урсула
Гуляємо в саду, і мова йде
У нас лише про неї; і додай,
Що ти підслухала; а їй порадь
Прокрастись нишком в затишну альтанку,
Де каприфолій сіткою рясною
На сонечку розрісся так, що зовсім
Всередину не пропускає сонця,—
Так фаворит, звеличений монархом,
На владу часом гордо постає,

Яка ця гордість в ньому і зростила! —
Хай там сховається, щоб нас підслухать.
Подбай, щоб все було як слід. Іди!

М а р г а р и т а

Ручуся вам, що прийде зараз, вмить!

(Виходить).

Г е р о

Урсуло, тільки прийде Беатріче —
Ми будемо, гуляючи в алеї,
Розмову вести лиш про Бенедикта.
Як я назву його — ти зразу мусиш
Його хвалити над усі заслуги.
А я почну тобі розповідати,
Що Бенедикт кохає Беатріче
Й що він з кохання просто занедужав.
Таж має Купідон маленький стріли,
Що ними ранив серце її через слух.

З'являється Беатріче в глибині сцени.

Ну, почнемо! Поглянь, он Беатріче,
Мов чаєчка, припавши до землі,
Підслухати розмову нашу лине.

У р с у л а

Найбільша втіха для рибалки — бачить,
Як рибонька на веслах золотих
Мчить, розсікаючи сріблясті хвилі,
Щоб проковтнуть пожадливо принаду.
Отак і ми вшіймаєм Беатріче,
Як рибку на гачок. О, гляньте, гляньте!

Он притаїлась в затінку кущів...
Я діалог не зіпсую, не бійтесь!

Г е р о

То підійдімо ближче, щоб ні крихти
Її цікаве вушко не впустило
Із солодко-облудної принади.

Підходять до альтанки.

Ні, далєбі, Урсуло, вже занадто
Вона зневажлива й зарозуміла.
Душа її і полохлива, й дика,
Як дикий сокіл на стрімчастій скелі!

У р с у л а

Чи певні ж ви, що Бенедикт кохає
Так палко Беатріче?

Г е р о

Кажуть так

І принц, і мій коханий наречений.

У р с у л а

І доручили вам їй це сказати?

Г е р о

Просили пояснити їй всю правду.
Та я порадила, якщо вони
Прихильно ставляться до Бенедикта,
Хай вплинуть, щоб він пристрасть подолав
Й ніколи їй в коханні не признався.

У р с у л а

Але чому? Хіба ж оцей синьйор

Неварт щасливого такого ложа,
Як ложе синьйорини Беатріче?

Г е р о

О бог кохання! Знаю, що він вартий
Всього, що може зажадать мужчина.
Та ще природа не створила досі
Такої жінки з серцем гордовитим,
Як наша Беатріче. Таж у неї
В очах іскряться глум лише й зневага;
З презирством дивиться вона на все,
А розум свій так високо цінує,
Що інше все здається їй нікчемним.
Вона не може ні кохать сама,
Ані відчути, що то є кохання,
Так-бо закохана сама у себе.

У р с у л а

Я думаю так само. Може, й справді
Не слід їй знати про його кохання,
Бо засміє синьйора Бенедикта.

Г е р о

Ти кажеш щиру правду. Досі я
Не зустрічала жодного мужчини,
Який би він не був,— чи то розумний,
Чи то шляхетний, молодий, вродливий,—
Щоб навпаки його не змалювала
Синьйора Беатріче. Як лицем
Принадний він — годиться їй у сестри;
Якщо смуглявий — лягнула природа
Чорнилом, малювавши Арлекіна;
На зріст високий — спис тупоголовий;

Низький — то зле обточений агат;
Як красномовний він — на вітрі флюгер;
А мовчазний — недвижний то пеньок.
Так кожного навиворіт покаже,
І доблесті, і ширості — ніколи
Нічого по заслuzі не віддасть.

У р с у л а

Так, в'їдливість така — то непохвально.

Г е р о

Колоти так, як коле Беатріче,
Як не заведено ніде й ніким,—
Не тільки непохвально,— непристойно!
Та хто ж насмілиться їй це сказати?
Сказала б я — на сміх мене підніме.
О! Засміє на смерть, задушить глумом!
Хай краще, як пригашений вогонь,
Зітхаючи, зотліє Бенедикт.
То буде легша смерть, ніж смерть від глуму,
Яка страшніш, ніж смерть від лоскотання!

У р с у л а

А може, краще все ж їй розказати?
Почуєм, що вона вам відповість.

Г е р о

Ні, краще я піду до Бенедикта
Й пораджу побороти в собі пристрасть.
Я навіть вигадую щось про неї —
Невинне зовсім, щоб її обмовить.

Хто знає, як один недобрий на́тяк
Зненацька може отруїть любов?

У р с у л а

О ні, не ображайте так кузини!
Невже вона така вже нерозважна,
Щоб (маючи швидкий і гострий розум,
Який в ній цінять) знехтувати могла
Достойного такого жениха —
Синьйора Бенедикта?

Г е р о

Так! Звичайно,
В Італії — єдиний він достойний,
За винятком коханого мого!

У р с у л а

Не гнівайтесь на мене, синьйорино,
Прошу вас, але я скажу вам так:
По вроді, вдачі, розуму й відвазі —
На всю Італію вважають першим
Синьйора Бенедикта.

Г е р о

Щира правда.
Собі здобув він славу прехорошу.

У р с у л а

Яку чеснотами він заслужив
Раніше, ніж її здобув. Коли ж
Весілля ваше, синьйорино?

Г е р о

Завтра ж.

Ходім, я покажу тобі обнови,
А ти порадь, яке мені убрання
Найкраще вибрати собі на завтра.

У р с у л а

(тихо)

Вона ввіймалась на гачок, ручуся!

Г е р о

(тихо)

Тож випадок в коханні помагає:
Амур і стріли, і тенета має!

Геро й Урсула пішли.
Беатріче виходить з альтанки.

Б е а т р і ч е

Вогнем палають вуха! Що це з ними?..
Невже мене за гордощі картають?!
Прощайте ж, гордощі дівочі! З вами
Лише лихої слави наживають...
Люби ж мене, коханий Бенедикте!
Не знатимеш в моім коханні муки.
Твій руці скорою я серце дице,
Й з'єднаємо навіки наші руки.
Всі кажуть — ти достойний; присягаю,
Не з людських уст, а я й сама те знаю!

(Виходить).

СЦЕНА 2

Кімната в будинку Леонато.

Входять дон Педро, Клавдіо, Бенедикт і
Леонато.

Дон Педро

Я залишуся тут тільки на ваше весілля, а потім поїду до Арагонії.

Клавдіо

Я проведу вас туди, ваша високість, якщо ви мені це дозволите.

Дон Педро

Ні, це значило б потьмарити сяйво вашого нового щастя: це однаково, що показати дитині нове убрання і заборонити їй його носити. Я тільки дозволю собі попросити Бенедикта подорожувати разом зі мною, бо з маківки аж до самісіньких п'ят — він втілена веселість. Уже разів зо два чи зо три перерізував він Купідонову тятиву, і цей маленький катюжка не наважується більше стріляти в нього. Серце в нього таке міцне, мов дзвін, а язик його — то дзвонове серце; отже, що в нього на серці, те в нього завжди й на язиці.

Бенедикт

Панове, я вже далеко не той, що був колись.

Леонато

І я це кажу; мені здається, ви стали серйозніші.

К л а в д і о

Глядіть, коли б він не закохався.

Д о н П е д р о

Повісити б цього гультя! Та в ньому ж немає й краплини справжньої крові, яка могла б спалахнути від справжнього кохання! Якщо він похнюпився, то це означає, що в нього немає грошей.

Б е н е д и к т

Мені зуб болить.

Д о н П е д р о

Вирвати його!

Б е н е д и к т

Повісити б його!

К л а в д і о

Спершу повісити його, а потім вирвати зуба.

Д о н П е д р о

Як! Зітхати від зубного болю?

Л е о н а т о

Від якогось флюсу чи болячки?

Б е н е д и к т

Добре вам говорити: кожен може пересилити біль, та не той, кому болить.

К л а в д і о

А я кажу, що він закохався.

Дон Педро

Та немає в ньому нічого й схожого на закоханість, хіба що дуже кохається він у чудних перевдяганнях: сьогодні, приміром, він убраний як голландець; завтра — як француз; або ж часом поєднує в убранні дві країни: німець від талії донизу — штани широчезні; іспанець від талії вгору — камзола й не видно¹. Коли тільки він не закоханий у ці дуроші, — а він таки кохається в них, як мені здається, — то, в кожному разі, він ще не спав з розуму від кохання, як це здається вам.

К л а в д і о

Якщо він не закоханий в якусь жінку, то, виходить, жодній старій прикметі вірити не можна. Він щоранку чистить свого капелюха, — що це означає?

Дон Педро

Чи бачив його хто в цирульника?

К л а в д і о

Ні, але цирульника бачили в нього; і колишньою окрасою його шік уже напхано кілька тенісних м'ячів.

Л е о н а т о

То ж то я дивлюся — він наче помолодшав, відколи зголив бороду.

Дон Педро

Так. Та ще й натирається цибетом². Тепер ви розумієте, чим це пахне?

К л а в д і о

Це однаково, що сказати: чарівний юнак закохався.

Дон Педро

Найбільший тому доказ — це його меланхолія.

Клавдіо

І коли ж то бувало, щоб він так мив собі обличчя?

Дон Педро

От, от! Або підфарбовувався? Чув я, про це вже починають говорити.

Клавдіо

А де подівся його жартівливий розум? Сховався тепер у струну лютні, яка бринить тільки тоді, коли її шишують.

Дон Педро

Справді, який сумний випадок! Все ясно! Так і є, так і є: він закохався.

Клавдіо

А я знаю, хто закоханий у нього.

Дон Педро

Хотів би і я те знати. Ручуся вам, мабуть, така, що його не знає.

Клавдіо

Навпаки, знає навіть усі його вади, а проте гине з кохання до нього.

Дон Педро

Доведеться поховати її догори обличчям.

Б е н е д и к т

Всім цим ви не вилікуєте мого зубного болю! — Шаповний синьйоре, пройдімося трохи зі мною; я маю сказати вам вісім або дев'ять розумних слів, що їх ці дерев'яні коники не повинні чути.

Бенедикт і Леонато виходять.

Д о н П е д р о

Присягаюся життям, він свататиме Беатріче.

К л а в д і о

Напевно. А Геро й Маргарита тим часом уже зіграли свої ролі перед Беатріче, і тепер ці два ведмеді не погризуться більше, коли зустрінуться.

Входить дон Хуан.

Д о н Х у а н

Велителю мій і брате, бережи вас боже!

Д о н П е д р о

Добрідень, брате.

Д о н Х у а н

Якщо ви маєте вільний час, я хотів би поговорити з вами.

Д о н П е д р о

Сам на сам?

Д о н Х у а н

Якщо ваша ласка. А проте граф Клавдіо може слухати; те, що я маю сказати, стосується його.

Д о н П е д р о

В чім справа?

Д о н Х у а н

(до Клавдіо)

Ваша милость мають намір вінчатися завтра?

Д о н П е д р о

Ви ж це знаєте дуже добре.

Д о н Х у а н

Цього я ще не знаю, доки він не знає того, що знаю я.

К л а в д і о

Якщо існує якась перешкода, то відкрийте її, прошу вас.

Д о н Х у а н

Ви можете думати, що я не люблю вас. Та почекайте, — це покаже час; а поки що будьте кращої думки про мене після того, що я вам зараз скажу. Щодо мого брата, то він, гадаю, дуже до вас прихильний і від щирого серця допоміг вам влаштувати цей шлюб. Тим часом це, безперечно, кепська послуга і зовсім марна праця!

Д о н П е д р о

Що таке? В чім справа?

Д о н Х у а н

Я для того сюди й прийшов, щоб усе вам пояснити. Коротко кажучи (бо вже й без того ми надто довго про неї говоримо), — синьйорина зрадлива.

К л а в д і о

Хто? Геро?

Д о н Х у а н

Саме вона: Леонатова Геро, ваша Геро, чия завідно Геро.

К л а в д і о

Зрадлива?

Д о н Х у а н

Це слово ще надто хороше, щоб змалювати її аморальність. Я сказав би, що вона гірше, ніж зрадлива. Придумайте якийсь гірший вираз, і я прикладу його до неї. Не дивуйтеся, майте терпіння,— я доведу. Ходімо зі мною цієї ночі — і ви побачите, як лезуть у вікно до її спочивальні навіть напередодні її весілля. Якщо кохання ваше і після цього не охолоне, то вінчайтеся з нею завтра; але для вашої честі було б краще змінити ваш намір.

К л а в д і о

Невже тому правда?

Д о н П е д р о

Не хочу вірити!

Д о н Х у а н

Якщо ви не зважуєтеся вірити тому, що ви бачите, то не признавайтесь в тому, що ви знаєте. Якщо ви схочете піти зі мною — я покажу вам доволі; а коли ви побачите й почуете ще більше — дійте відповідно до цього.

К л а в д і о

Якщо я побачу цієї ночі щось таке, після чого не захочу одружитися з нею завтра, то в тій же церкві, де я вінчатися хотів, я осоромлю її при всіх.

Д о н П е д р о

А тому що я допомагав тобі здобути її, то я приєднаюся до тебе й тепер, щоб збезчестити її.

Д о н Х у а н

Не хочу більше ганьбити її, доки ви не побачите всього самі. Потерпіть лише до ночі: далі справа сама себе покаже.

Д о н П е д р о

О, який несподіваний оборот!

К л а в д і о

О, яке нечуване, страшне нещастя!

Д о н Х у а н

О, яке щастя вчасно врятуватися від ганьби! — скажете ви, коли побачите, що буде.

Виходять.

СЦЕНА 3

Вулиця.

Входять Кизил і Дрючок зі сторожею.

К и з и л

А скажіть-но, люди добрі, чи ви чесні й вірні?

Д р ю ч о к

Ще б пак! А ні, то не варті б вони були того, щоб в и т е р п і т и спасіння душі їх і тіла³.

К и з и л

Е ні! Така кара була б для них надто легка; адже ж розраховували на їхню відданість, коли їх вибирали на принцеву сторожу.

Д р ю ч о к

Ну, добре вже! То дайте ж їм тепер д е с т р у к ц і ю *, сусідо Кизиле.

К и з и л

По-перше: як ви гадаєте, хто з вас найбільш непридатний до того, щоб бути за поліцая?

1-й с т о р о ж

Х'ю Вівсяник, добродію, або Джордж Вуглик, бо во ни обоє вміють писати й читати.

К и з и л

Ага! Підійдіть-но ближче, сусідо Вуглику! Бог благословив вас хорошим ім'ям. Бути гарним з лиця чоловіком — це дар фортуни; ну, а вміти писати й читати — то вже від природи.

2-й с т о р о ж

І т е і друге, пане поліцаю...

* Замість — «інструкцію».

К и з и л

Ви маєте? Я ж знав наперед, що така буде ваша відповідь. Ну, гаразд! Отже, щодо вашої вродливості, доброти, то дякуйте богові і не пишайтеся нею; а щодо вашого писання й читання, то покажуйте їх там, де в цих дурницях немає жодної потреби. Ви, кажуть, найбезтямніший і найнепридатніший до того, щоб бути за поліцая,— ну, то беріть ліхтар. Ось вам наказ: хапайте всіх волоцюг і зупиняйте всіх ім'ям принца.

2-й сторож

А як не схоче хто зупинитися?

К и з и л

Ну, то не звертайте на нього уваги; нехай собі йде. А потім скличте всю сторожу і подякуйте господу-богові, що визволив вас від пройдисвіта.

Д р ю ч о к

А коли хто не схоче зупинитися, як йому наказано,— виходить, він не з принцевих підданців.

К и з и л

Вірно, бо сторожі слід втручатися лише до справ принцевих підданців, а з чужими вам і зв'язуватися нічого. Далі: ви не повинні чинити галасу на вулицях; бо... бо... щоб нічна сторожа язиком плескала та базікала — то річ не дозволена, і її аж ніяк не можна терпіти.

2-й сторож

А навіщо плескати? Ми краще заснемо трохи. Адже ми знаємо, як годиться сторожі поводитися.

К и з и л

Атож! Ви говорите як сторож бувалий і вельми надійний. І я так собі міркую: хто спить, той, мабуть, грішити не може. Глядіть тільки, щоб у вас алебард не покрали. Так! Ну, а ще треба вам до всіх пивниць зазирнути, і ко-го там п'яних знайдете — женіть їх додому спати!

2-й сторож

А як не схочуть?

К и з и л

То не чіпайте їх, доки не протверезяться. А якщо вони й після того не дадуть вам розумнішої відповіді — ну, тоді можете сказати їм, що вони зовсім не ті люди, за кого ви їх вважали.

2-й сторож

Слухаю, добродію.

К и з и л

А коли раптом натрапите на злодія, то можете запідозрити його, по праву вашого звання, що він людина непу-тяща. А з такими людьми що менше будете зв'язуватися, то краще буде для вашої моральності.

2-й сторож

А якщо ми з певністю знатимемо, що то злодій, то чи не накласти нам на нього руки?

К и з и л

Правду кажучи, по праву вашого звання, можете його й ухопити. Та тільки я так собі міркую: не чіпай

дбогтю, бо сам замажешся! А найспокійніше буде для вас, як упіймаєте злодія,— нехай сам покаже, що він за птиця, а тоді дайте йому змогу вшитися з вашої компанії!

Д р ю ч о к

Недарма ж вас, товаришу, милосердою людиною звуть.

К и з и л

А вірно; я своєю волею і собаки не повісив би, а людини, коли в ній ще є хоч крихта чесності,— і поготів.

Д р ю ч о к

Якщо почуєте вночі, що десь немовля плаче, то мусите покликати до нього мамку, щоб заспокоїла.

2-й с т о р о ж

А якщо мамка спатиме і нас не почує?

К и з и л

Тоді проходите собі з миром далі, і нехай вже те немовля само збудить її своїм криком: бо коли вівця не чує, як мекає її ягня, то й на мукання теляти не озветься.

Д р ю ч о к

А таки правда, правда!

К и з и л

Та й по всій справі! Ви — поліцай, отже, репрезентуєте особу самого принца. Якщо зустрінете принца вночі, можете і його зупинити.

Д р ю ч о к

Е ні! Присягаюся пречистою, цього він, мабуть, не може!

К и з и л

Я ладен побитися об заклад на п'ять шилінгів проти одного — з кожним, хто знає приписи статуту, що таки може його зупинити; але ж, певна річ, тільки тоді, коли принц сам того забажає. Бо, само собою, сторожа не повинна нікого ображати, а хіба ж то не образа — зупинити людину проти її волі!

Д р ю ч о к

Присягаюся пречистою, авжеж так!

К и з и л

Ха-ха-ха!.. Отож-то!.. — Ну, хлопці, на добраніч! А коли б трапилося щось особливе — покличте мене. Слухайтеся порад товаришів і вашого власного розуму, та й на добраніч! — Ходімо, сусідо!

2-й с т о р о ж

Ну що ж, люди добрі, ми своє діло знаємо. Ходімо посидьмо тут, під церквою на лавочці, години до другої, а там і на боковеньку!

К и з и л

Ще одне слово, чесні сусідоньки: прошу вас, пильнуйте добренько дверей синьйора Леонато. Там завтра весілля, то всеньку ніч буде велика метушня. Прощавайте. А головне — не ловіть гав! Добром вас прошу!

Кизил і Дрючок виходять.
Входять Борачіо й Конрад.

Б о р а ч і о

Ей!.. Конраде!..

С т о р о ж

(тихо)

Тихо! Не ворухіться!

Б о р а ч і о

Конраде!.. Чуєш?

К о н р а д

Я тут, чоловіче, коло самісінького твого ліктя.

Б о р а ч і о

Присягаюся обіднею,— тож-то мені так лікоть свербить. Я вже думав, чи не короста.

К о н р а д

Стривай-но, відповідь за мною! А тепер доказуй свою історію.

Б о р а ч і о

Станьмо сюди, під оцей піддашок,— ач, дощ накрапає! — і я, як правдивий п'яниця, розкажу тобі все, не криючись.

С т о р о ж

(тихо)

Тут справа нечиста, хлопці! Стійте смирно!

Б о р а ч і о

Ну, то знай: я заробив у доп Хуана тисячу дукатів.

К о н р а д

Та невже підлість стала нині така дорога?

Б о р а ч і о

Запитай краще: невже підлість стала така багата? Адже коли багатим падлюкам потрібні бідні, то бідні можуть загиліти скільки схочуть.

К о н р а д

Дивуюся.

Б о р а ч і о

Це показує тільки, що ти ще не досвідчений новачок! Ти ж знаєш, що фасон колета, капелюха чи плаща — ніщо для людини.

К о н р а д

Авжеж, це тільки убрання.

Б о р а ч і о

Я кажу тобі про фасон.

К о н р а д

Авжеж, фасон — це фасон.

Б о р а ч і о

Тьфу! Я теж міг би сказати, що йолоп — це йолоп! Не бачиш ти, чи що, який паскудний злодій оцей фасон?

С т о р о ж

(тихо)

Я знаю, про кого мова йде; цей добродій Фасон уже

років із сім злодіячить, а проте походжає собі як справжній кавалер! Я добре запам'ятав його ім'я.

Б о р а ч і о

Ти нічого не `чув?

К о н р а д

Ні; то флюгер на будинку.

Б о р а ч і о

Чи ти, кажу, не бачиш, який паскудний злодій цей фасон? Як він усім гарячим людям від чотирнадцяти до тридцяти п'яти літ памороки забиває? То вбере їх як фа-раонових солдатів на закончених картинах; то як ваалових жерців на старих церковних вікнах; то як голених геркулесів на засмальцьованих, проточених міллю гобеле-нах, де намальовано їх так, що гульфік і булава в них однакові завбільшки.

К о н р а д

Все це я бачу; бачу її те, що фасон швидше зношує одяг, ніж людина. Та чи не забили часом і тобі памороки ті фасони, що ти перескочив зі своєї розповіді на базікання про фасони?

Б о р а ч і о

Перескочив, та недалеко. Знай же, що цієї ночі я аму-рився з Маргаритою, камеристкою синьйорини Геро, і на-звивав її Геро; а вона, висунувшись до мене з вікна спочивальні її господині, посилала мені тисячу разів на доб-раніч... Але я розповідаю все це не так, не до ладу. Треба було б спершу розказати тобі, як мій хазяїн дон Хуан попередив, привів і поставив у саду принца та Клавдіо і як вони втрюх, притаївшись, підглядали здалеку наше ніжне побачення.

К о н р а д

І вони думали, що Маргарита — це Геро?

Б о р а ч і о

Двоє з них думали так — принц і Клавдію; але той диявол — мій хазяїн — знав дуже добре, що то була Маргарита. Ну і, почасти через його присягання, що ними він спершу їх облутав, почасти через темну ніч, яка їх підвела, а найбільше через мою підлість, яка спритно підтвердила всі наклепи дон Хуана, — Клавдію побіг звідти як несамовитий; він заприсягнувся, що завтра вранці в церкві, замість шлюбу, осоромить Геро перед усім шановним товариством, розповівши все, що він уночі бачив, і відішле її невінчаною додому.

1-й с т о р о ж

Ім'ям принца наказуємо вам — стійте!

2-й с т о р о ж

Покличте сюди справжнього добродія поліція! Ми тут викрили такий шмат найнебезпечнішої розпусти, якої ще зроду не бачив світ.

1-й с т о р о ж

Ще й якийсь Фасон з ними в одну дудочку грає; я його знаю, він ще й локона носить.

К о н р а д

Люди добрі, люди добрі...

2-й с т о р о ж

Ну-ну! А подайте лишень сюди вашого Фасона! Ми вам покажемо, стривайте!

К о н р а д

Люди добрі...

1-й сторож

Замовкніть! Вас арештовано! Ми вам наказуємо скоритися і йти за нами.

Б о р а ч і о

Ну й ускочили ми в приємне становище!.. Самі зачепилися за алебарди!

К о н р а д

Приємність досить сумнівна, ручуся тобі.— Та добре вже, ми вам скоряємося. Ходім!

Виходять.

СЦЕНА 4

Кімната в будинку Леонато.
Входять Геро, Маргарита й Урсула.

Г е р о

Люба Урсуло, збуди мою кузину Беатріче і попроси її встати.

У р с у л а

Зараз, синьйорино.

Г е р о

Та попроси її прийти сюди.

У р с у л а

Добре.

(Виходить).

М а р г а р и т а

Далебі, мені здається, що інший комірчик буде вам більше до лиця.

Г е р о

Ні, прошу тебе, люба Маргарито, я вже надіну цей.

М а р г а р и т а

Запевняю вас, цей не такий гарний; ось побачите, що й кузина ваша скаже те саме.

Г е р о

Моя кузина дуренька, та й ти разом з нею; не надіну іншого, тільки цей.

М а р г а р и т а

А ваш новий головний убір страшенно мені подобається, коли б тільки волосся було трохи темнішого кольору. І фасон вашої сукні чудовий, далебі, чудовий! Я бачила сукню герцогині Міланської, яку так вихваляли.

Г е р о

О, кажуть, то якась надзвичайна сукня!

М а р г а р и т а

Ні, слово честі, в порівнянні з вашою — то просто нічний халат, не більше! Крам — гаптований золотом, з прорізами; облямовано сукню срібним мереживом, винизано

перлами; рукава — подвійні, а поли кругом обшито блакитними блискітками. Але щодо витонченості, краси та елегантності фасону, то ваша сукня вдесятеро краща.

Г е р о

Коли б дав бог весело її носити! Чогось мені так важко на серці...

М а р г а р и т а

Скоро буде ще важче, мужчина важить чимало.

Г е р о

Фі, яка ти! І тобі не сором?

М а р г а р и т а

А чого я маю соромитися, синьйорино? Того, що я висловлюю чесні думки? Хіба шлюб не чесна справа, навіть для жебрака? І хіба ваш наречений не чесна людина, навіть і без шлюбу? Вам, здається,— пробачте,— хотілося б, щоб я сказала «муж»? Якщо лиха думка не криється під правдивим словом, то я нічого образливого не сказала. І що ж у цьому поганого, коли сказати: «Ваш муж важить чимало»? Нічого, гадаю я, коли мова йде про законного мужа і про законну дружину; а ні, то це було б зовсім легко, а не важко. Запитайте хоч і в синьйорини Беатріче; ось вона саме йде сюди.

Входить Беатріче.

Г е р о

Доброго ранку, кузино.

Б е а т р і ч е

Доброго ранку, любя Геро.

Г е р о

Що вам сталося? Чого у вас такий хворобливий тон?

Б е а т р і ч е

Мабуть, того, що я ні в який інший тон не попадаю.

М а р г а р и т а

А ви заспівайте нам «Світло кохання»⁴. Його без приспіву співають. Ви заспівайте, а я потанцюю.

Б е а т р і ч е

Авжеж, «Світло кохання» — саме для ваших п'ят! Аби знайшовся для вас чоловік, а про приплід ви вже подбаєте й самі.

М а р г а р и т а

О, яка неприємність! Топчу її моїми п'ятами!

Б е а т р і ч е

Вже мало не п'ята година, кузино: вам пора вже бути готовою. Ох, далєбі, мені так нездужається... Ох!..

М а р г а р и т а

За ким це ви так зітхаєте? За кречетом, за конем чи за красенем?

Б е а т р і ч е

За літерою «К», якою починаються всі ці слова.

М а р г а р и т а

Чудово! Якщо ви не перевернулися в турка, то більше не можна верстати дорогу по зорях⁵.

Б е а т р і ч е

Що ця божевільна хоче сказати?

М а р г а р и т а

Я? Нічого. Тільки — пошли, боже, кожному те, чого він бажає!

Г е р о

Ці рукавички прислав мені граф; як вони чудово пахнуть!

Б е а т р і ч е

В мене нежить, кузино; я нічого не чую,— так тяжко!..

М а р г а р и т а

Дівчина — та й зайшла в тяж! Мабуть, таки добре застудилася!

Б е а т р і ч е

О боже милосердий! Боже милосердий! З якого часу ви почали сипати дотепами?

М а р г а р и т а

З того часу, як ви покинули це робити. А що, хіба дотепність мені не личить?

Б е а т р і ч е

Не знаю, щось не дуже її помітно. Ви б її краще до капелюшка пришпилили. Далєбі, я зовсім хвора...

Маргарита

Візьміть трошки екстракту *Carduus Benedictus*⁶ та й прикладіть примочку до серця. Це найкращі ліки від нудоти.

Геро

Мов чортополохом уколола!

Беатріче

Benedictus! Чому власне, *Benedictus*? Ви на щось натякаєте цим *Benedictus*'ом?

Маргарита

Натякаю? Я й гадки не маю натякати! Я просто кажу про відому рослину, про лікувальний чортополох. Ви, може, думаєте, що я думаю, що ви закохані? Ні, присягаюся пречистою, я не така вже дурна, щоб думати все, що мені заманеться; я не хочу навіть і думати того, що можу подумати; та й чого б я не подумала в моєму серці,— хоч би серце моє й зійшло думками,— я нізащо не можу подумати, що ви закохалися, або, що ви закохаєтеся, або, що ви можете закохатися. Ось і Бенедикт був такий самий, а тепер зробився таки справжній чоловік. Він присягався, що ніколи не одружиться, а тепер, наперекір своєму серцю, їсть свою страву — і не скривиться. Чи можете й ви так змінитися — цього я не знаю; але, на мою думку, ви почали дивитися такими самими очима, як і всі інші жінки.

Беатріче

Якою це ходою почав твій язик ступати?

М а р г а р и т а

Та вже ж не фальшивим галопом скакати!

Повертається У р с у л а.

У р с у л а

Синьйорино, поспішайте! Принц, граф, синьйор Бенедикт, дон Хуан і всі молоді кавалери з нашого міста вже зібралися, щоб провести вас до церкви.

Г е р о

Допоможіть мені одягтися, люба кузино, люба Маргарито, люба Урсуло!

Виходять.

СЦЕНА 5

Інша кімната в будинку Леонато.

Входить Леонато, за ним Кизил і Дрючок.

Л е о н а т о

Чого ж вам треба від мене, шановний сусідо?

К и з и л

Та, бачте, справа така, синьйоре... Хотів би я мати з вами невеличку конфіденцію, що дуже близько вас стосується...

Л е о н а т о

Тільки коротко, прошу вас; самі ж бачите: не маю часу, повні руки діла.

К и з и л

Авжеж, бачу — діла багато, синьйоре.

Д р ю ч о к

Атож — діла багато, синьйоре.

Л е о н а т о

То в чому ж справа, друзі мої?

К и з и л

Ось кум Дрючок, синьйоре, розповість вам дещо. Чоловік він старий, синьйоре, і розум у нього вже не такий тупий, як би мені, з божою поміччю, того хотілося. Але, слово честі,— чесний! Такий чесний, як шкіра між його бровами!

Д р ю ч о к

Атож, хвала богові, чоловік я чесний; такий чесний, який тільки є серед живих, що був би такий же старий, як і я, і не чесніший за мене.

К и з и л

Такі порівняння тут ні до чого. Поменше слів, сусідо Дрючок!

Л е о н а т о

Які ж бо ви марудні, сусідоньки!

К и з и л

Ваша милость, з ласки своєї, нас так називають, а ми ж бо тільки бідні герцогові слуги. Проте, далєбі, коли б я був такий же марудний, як король, то від щирого серця передав би всю марудність вашій милості.

Л е о н а т о

Всю марудність — мені? Ого!

К и з и л

Атож, хоч би її було у тисячу разів більше, ніж є, бо про вашу милість лунає така добра слава в цілому місті, як мало про кого. І хоч я тільки убога собі людина, а проте вельми радий це чути.

Д р ю ч о к

І я також.

Л е о н а т о

Хотів би я вже нарешті знати, що ви маєте мені сказати.

Д р ю ч о к

Та, бачте, так, синьйоре. Наша сторожа нині вночі, не при вашій милості кажучи, схопила двійко таких неприборанних шахраїв, як і всі інші в Мессіні.

К и з и л

Добрядчий дідуган, синьйоре! Не може без того, щоб язиком не поляпати. Як то кажуть: старість у хату — розум із хати. Поможі нам боже! Є на що подивитися в світі! — Добре сказав ти, їй-богу, добре, сусідо Дрючок! Пан бог теж добряча людина; а проте коли двоє сидять верхи на одному коні, то одному з них доводиться сидіти ззаду.— Ох і чесна ж душа, синьйоре, їй-богу! Мало таких знайдеться серед тих, що хліб жують. Т'адже й бога треба шанувати: не всі люди однакові. Що ж поробиш! Отаке-то, добрий сусідо!

Леонато

А й справді, сусідо, далеко йому до вас.

Кизил

То вже дар божий.

Леонато

Я мушу йти: мені ніколи.

Кизил

Одне слово, синьйоре: наша сторожа справді подупила дві недозрілі* особи, і ми хотіли б учинити їм нині вранці екзамінацію** в присутності вашої милості.

Леонато

Допитайте їх самі і принесіть мені потім протокола. В мене зараз немає й хвилинки вільного часу,— самі ж бачите.

Кизил

Та вже виконаємо все як слід, будьте не певні!***

Леонато

Покуштуйте мого вина раніше, ніж підете. Бувайте здорові.

Входить слуга.

* Замість — «підозрілі».

** Тобто — «допит».

*** Замість — «певні».

С л у г а

Ваша милість, чекають на вас, щоб ви віддали дочку вашу її мужеві.

Л е о н а т о

Іду вже; я готовий.

Леонато і слуга виходять.

К и з и л

Ну, йдіть же, йдіть, куме, по Френсіса Вуглика; та скажіть йому, хай принесе своє перо й каламар до в'язниці; ми там відразу ж і вчинимо е к з а м і н а ц і ю обом тим поганцям.

Д р ю ч о к

І мусимо зробити це якнайрозумніше, куме!

К и з и л

Та вже на розум ми не поскупимося, ручуся вам.

(Показує на своє чоло).

Тут знайдеться дещо, щоб збити їх з пантелику. Тільки роздобудьте вченого писаря, щоб записав усю нашу е к с к о м у н і к а ц і ю, та й приходьте до в'язниці.

Виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

У церкві.

Входять дон Педро, дон Хуан, Леонато, чернець,
Клавдіо, Бенедикт, Геро, Беатріче та інші.

Леонато

Якнайкоротше, отче Франціску; відправте тільки вінчання, а взаємні їхні обов'язки поясните їм потім.

Чернець

Ви прийшли сюди, синьйоре, щоб узяти шлюб з цією синьйориною?

Клавдіо

Ні.

Леонато

Він прийшов сюди, щоб повінчатися з нею, а ви, отче, прийшли, щоб звінчати їх.

Чернець

Синьйорино, ви прийшли сюди, щоб узяти шлюб з графом?

Геро

Так.

Чернець

Якщо кому з вас відома яка перешкода, що не дозволяє вам побратися, заклинаю вас душі рятунком вашим,— виявіть її.

Клавдіо

Чи відома вам яка-небудь перешкода, Геро?

Геро

Ні, мій синьйоре.

Чернець

Чи відома вам яка-небудь перешкода, графе?

Леонато

Насмілюся відповісти за нього: ні.

Клавдіо

О, чого тільки не насмілюються робити люди! Чого тільки люди не роблять! Чого тільки не роблять люди щодня, не відаючи того, що вони роблять!

Бенедикт

Що це за дивні вигуки?! Що ж, є вигуки й веселіші, наприклад: ха-ха-ха!

К л а в д і о

Спинись, чернець! — Скажіть мені, мій батьку:
Чи вільно ви і чи по добрій волі
Віддаєте дочку свою за мене?

Л е о н а т о

Так, сину, вільно віддаю тобі,
Як дав її мені господь.

К л а в д і о

То чим же
Я зможу відплатити вам як слід
За ваш коштовний, щедрий подарунок?

Д о н П е д р о

Нічим. Хіба вернуть її назад...

К л а в д і о

Ви учите мене, мій ясний принце,
Як бути благородним у подяці.—
Візьміть дочку від мене, Леонато,
І не давайте другу плід гнилий...
Вона — не честь, а лиш подоба честі.
Погляньте, як невинно зчервонілась!
О, як лукавий гріх уміє вкритись
Достойністю і сльивою ненорочним!
Хто ж не подумає, що цей рум'янець
Є свідок скромний широкій чесноти?!
Таж всі готові, дивлячись на неї,
Заприсягтися, що вона, на око,
Ще дівчина! Але це все не так!
Вона — не дівчина і вже спізнала

Пекучість похитливої постелі!..
І цей рум'янець на її обличчі —
Не стид невинності, а стид гріха!

Л е о н а т о

Що все це означає, графе?

К л а в д і о

Те,
Що не візьму я шлюб у й не зв'яжу
З нікчемною розпусницею душу!..

Л е о н а т о

Мій графе дорогий, як ви самі
Дівочий юний опір подолали
Й позбавили невинності її...

К л а в д і о

Я знаю, що ви хочете сказати!
Якщо я нею вже оволодів,
То віддалась вона мені як мужу,
І можна їй пробачити цей гріх...
Ні, Леонато!
Її не спокушав я навіть словом;
Я милував її, як брат сестру,
Любив її і широко, й соромливо!..

Г е р о

Чи ж я коли вам іншою здавалась?

К л а в д і о

Здавалась? Геть з твоїм гидким «здавалась»!
Я викрию його. О сором, сором!

Здавались ви Діаною мені
В її небесній променистій сфері;
Такою чистою, мов зеленочок,
Що в квітку ще розвинутись не встиг;
Та кров у вас несита, й похітлива,
Й неугамовна більш, ніж у Венери,—
І ви, мов звір, несамовито й дико
Шалієте в твариннім любострасті!

Г е р о

Що ви говорите? Чи ви здорові?

Л е о н а т о

Чого ж ви мовчите, ласкавий принце?

Д о н П е д р о

Що ж я скажу? Я сам себе збезчестив,
Бо друга хтів з повією з'єднать.

Л е о н а т о

Що чую я? Чи, може, все це сон?

Д о н Х у а н

Ні, це не сон, і вам говорять правду!

Б е н е д и к т

Це зовсім не похоже на весілля!

Г е р о

Як? Правду? Боже милий!..

К л а в д і о

Леонато,

Невже це я стою?..

Невже це принц?.. Невже це брат його?..
А це обличчя Геро?.. Та невже
Ми бачимо це все на власні очі?..

Л е о н а т о

Все так і є, мій графе. Ну, то що?

К л а в д і о

Дозвольте лиш з єдиним запитанням
Звернутися до вашої дочки;
А ви як батько владою своєю
Йй накажіть відповіді нам правду.

Л е о н а т о

Наказую тобі, скажи всю правду —
Таку, як те, що ти моя дитина.

Г е р о

О боже, захисти! Здавило серце!..—
Чого вам треба? Нашо допит цей?

К л а в д і о

Щоб чесно ви своє ім'я назвали.

Г е р о

Хіба ж воно не Геро? Це ім'я
Чи ж може хто заплямувать докором?

К л а в д і о

Це можете зробити ви самі!
Так! Геро сплямувала цноту Геро!
Хто той мужчина, що вночі за північ
Учора під вікном у вас стояв

І таємничу вів розмову з вами?
Якщо ви дівчина — відповідайте!

Г е р о

Ні з ким не розмовляла я за північ.

Д о н П е д р о

То ви не дівчина! — Мій Леонато!
Хоч прикро це, та мусите почути.
Я запевняю вас моєю честю,—
Я сам, мій брат й зневажений цей граф
І бачили, і чули, як вона
З якимсь пройдисвітом вела розмову
Вже після півночі; і той паскудник
Йй говорив, без сорому і честі,
Про їх зв'язок таємний і ганебний
Та згадуває побачення численні.

Д о н Х у а н

Ганьба!.. Синьйор, назвіть їх вам — негоже;
Немає скромних слів, щоб повторити,
Що говорилося, не вразивши слух!..—
Ах, чарівна синьйоро, як це гірко,
Що ти погрузла так в гидкій розпусті!

К л а в д і о

О Геро! Що б же ти була за Геро,
Якби краси твоєї половина
Прикрасила твої думки і серце!
Прощай! За всіх найгірша і найкраща!
Прощай, цнотливий гріх, гріховна цното!
Замкну кохання браму через тебе
І підозрінням очі заслоню,

Щоб ворогом робило кожну вроду
І не дало красою чарувать!

Л е о н а т о

Невже ніхто не дасть мені кинджала,
Щоб покінчить життя?..

Геро зомліває.

Б е а т р і ч е

Кузино, що вам?

Чого ви так схилилися?..

Д о н Х у а н

Ходім!

Ці викриття ганебних таємниць
Вразили дух її.

Дон Педро, дон Хуан та Клавдіо виходять.

Б е н е д и к т

Що з нею?

Б е а т р і ч е

Вмерла?..— Дядю, допоможіть...—
О Геро!.. Геро!..— Дядю!.. — О синьйоре!..
Синьйоре Бенедикте!..— Отче мій!

Л е о н а т о

О доле, не знімай руки тяжкої!..
Смерть для ганьби її — покров найкращий!
Нам більше нічого й бажати...

Б е а т р і ч е

Геро!

Опам'ятайся, Геро, що з тобою?

Чернець

Синьйоро, заспокойтесь!

Леонато

Ти відкриваєш очі?

Чернець

Так. А що?

Чому ж би їй не відкрити їй очей?

Леонато

Чому? Хіба ж усе живе на світі
Їй не кричить: «Ганьба»? Хіба ж вона
Закреслить може те, що так зненацька
Їй написалось кров'ю на обличчі? —
Уми ж! Заплющ навіки очі, Геро!
Коли б я знав, що зараз ти не вмреш,
Що дух, життя переживе твій сором, —
Я задушив би сам тебе на місці!
А я ще докоряв скупій природі,
Що більше не дала мені дітей!
О, забагато і тебе одної!
Чому була й одна така ти в мене?
Чому прекрасною мені здавалась?
Чому я милосердою рукою
Не підібрав поріддя жебрака
У себе під дверима? І коли б
Воно себе само ганьбою вкрило,
Я б міг сказати: «То не моя провина.
Ганьба його — ганьба чужої крові;
Моєї крові там нема й краплини!»
Вона ж — моя, моя любов і радість,
Якою так хваливсь я і пишавсь;

Така моя, що я не був собою
І цїнував себе лише у нїй!..
І ось вона... Вона звалилась в яму
Такого бруду чорного, що в морі
Не вистачить краплин її омити,
Не стане й солі, щоб уберегти
Її споганене до краю тіло
Від розкладу й гниття!

Б е н е д и к т

Синьйоре, годі!..
Я вражений, здивований без міри...
Не знаю, що й подумати, що сказати...

Б е а т р і ч е

Життям клянусь,— кузину оббрехали!

Б е н е д и к т

Синьйора спала вчора разом з нею?

Б е а т р і ч е

На цей раз — ні; але весь рік до вчора
Я спала з нею разом кожду ніч.

Л е о н а т о

Так, так! Підтвердилось ще більше те,
Що вже й без того сковане залізом!
Чи це ж можливо, щоб збрехали принци?
І Клавдіо, який її кохав
Так палко, що сльозами обмивав
Свої гіркі докори й нарікання?
Ходім звідсіть!.. Нехай вона умре!

Чернець

Послухайте мене.
Так довго я мовчав і дав котитись
Фортуни колесу, щоб придивитись
До синьйорини, й бачив, як палали
Їй тисячі рум'янців на лиці;
І тисячі разів невинний сором,
Мов янгол білий, раптом їх гасив.
Вогонь, який палав їй ув очах,
Всі наклени гідкі спалити міг би
На честь її дівочу... Назовіть
Мене ви нерозумним і не вірте
Знанням і спостереженням моїм,
Ні досвіду, супутнику науки,
Не вірте, ні літам моїм похилим,
Ані званню, ані моєму сану,—
Якщо тут помилка якась лиха
Невинної синьйори не звалила.

Леонато

Не може бути, отче! Бачиш сам:
Зосталась в неї лиш одна достойність —
До сорому свого вона не хоче
Додати ще й гріха кривоприсяги.
Вона не заперечує нічого!
Чого ж пробаченням прикрий ти хочеш
Те, що само з'явилося в наготі?

Чернець

Хто той, з ким винуватять вас в зв'язку?

Геро

Хто винуватив — знає; я — не знаю.

Коли когось з мужчин я знаю ближче,
Ніж це дівоча скромність дозволяє,—
Хай не відпустить бог мені гріхів! —
О батьку! Доведіть, що я таємно
З кимсь зустрічалась в непристойний час
Або вночі учора розмовляла
З мужчиною, й коли це справді так —
Женіть мене, клянись, на смерть скатуйте!

Чернець

В страшну оману принців щось ввело!

Бенедикт

З них двоє, безперечно, чесні люди;
Коли ж їх розум хтось в оману ввів,
То підступ це бастарда * дон Хуана,
Який прожить не може без підлоти.

Леонато

Не знаю. Та коли говорять правду,—
Я розірву її цими руками;
Коли ж то честь оббріхано її,—
Хай начувається з них самий гордий!
Ще час не висушив моєї крові,
Ще розуму не виїли літа,
Фортуна ще мене не зруйнувала,
Ще не відкинулись від мене друзі;
Тож знайдуться, коли б на те пішло,
І руки дужі в мене, й ясний розум,
І золото, і друзі найвірніші,
Щоб з ними розквитатись.

* Незаконнородженого.

Чернець

Постривайте!

Дозвольте вам порадити в цій справі.
Як мертва, впала Геро непритомна,
Коли вони пішли. На певний час
Її сховайте і оголосіть,
Що Геро й справді вмерла. А самі
Мерщій надіньте показну жалобу,
На старовинній родовій каплиці
Повісьте епітафії¹ сумні
Й обряди виконайте похоронні.

Леонато

Навіщо це? Що з того має вийти?

Чернець

А те, що все як зробите доладно,
То наклепи обернуться на жаль;
І це вже добре. Тільки не для того
Я вигадав мій незвичайний план;
Я більшого від нього сподіваюсь.
Коли почують, що вона померла
Під гнітом тих тяжких обвинувачень,—
Почнуть виправдувать її, й жаліти,
І плакати по ній. Такий вже світ:
Ми не цінуємо того, що наше,
А втратимо — тоді в ньому над міру
Прекрасного знаходим так багато,
Що і ціни йому не можемо скласти.
Так буде й з Клавдію. Як він почує,
Що він її убив жорстоким словом,
То зразу ж у тайник його уяви
Промкнеться образ Геро чарівний;

І кожна її риса життєва
Воскресне ще миліша, ще ніжніша
В очах його душі, і прибереться
Вмить у коштовні, найдорожчі шати,
І сповниться життям багато більше,
Ніж це було, коли вона жила.
І він почне тоді по ній тужити
(Якщо і справді він її любив)
І каються, що так її зневажив,
Хоча б і вівив ще в її вину.
Хай буде так! І певен я, повірте,
Що все владнається багато краще,
Ніж я це вам намалювати зміг.
Коли ж надії наші не справдяться,
То чутка, що її нема на світі,
Заглушить гомін про її ганьбу.
Не вдасться й це, то все ж вам допоможе
Сховать її (а це найкращі ліки
Для враженої честі) в монастир,
Далеко від очей, від язиків,
Далеко від зневаг і поговору.

Б е н е д и к т

Синьйоре Леонато, цей чернець
Вам радить добре; і хоч я сердечно
І принца, й графа Клавдіо люблю,
Та честю вам клянуся, що в цій справі
Я буду з вами заодно так само,
Як заодно ваш дух і ваше тіло.

Л е о н а т о

Я захлинаюсь так в потоці горя,
Що можна вам вести мене й на нитці...

Чернець

Як згода є, ну, то ходім мершій.
Які хвороби в нас, такі ж і ліки.—
Умри, щоб жить! Шлюб лиш спізвився твій.
Терпи — і з ним з'єднаешся навіки!

Чернець, Геро і Леонато виходять.

Бенедикт

Синьйорино Беатріче, а ви весь час плакали?

Беатріче

Так, плакала і ще довго плакатиму.

Бенедикт

Я не бажав би цього.

Беатріче

Нема чого й бажати; я плачу по своїй волі.

Бенедикт

Я переконаний, що на вашу прекрасну кухню зведено наклеп.

Беатріче

Ах, яка б я була вдячна тому, хто довів би, що вона невинна!

Бенедикт

А хіба є який засіб зробити вам таку дружню послугу?

Беатріче

Є найпростіший засіб, та немає такого друга.

Б е н е д и к т

А мужчина може взятися до цієї справи?

Б е а т р і ч е

Це справа чоловіки, та не ваша.

Б е н е д и к т

Нічого в світі не люблю я так, як вас! Чи це ж не дивно?

Б е а т р і ч е

Так дивно, як і та річ, що про існування її я нічого не знаю. Я теж могла б сказати, що нічого не любила я так, як вас. Та ви мені не вірте, хоч я й не брешу. Я ні в чому не признаюся і нічого не заперечую... Мені так гірко за мою кухню!

Б е н е д и к т

Присягаюся моєю шпагою, Беатріче, ти любиш мене!

Б е а т р і ч е

Не присягайтеся шпагою,— проковтніть її краще!

Б е н е д и к т

Ні, я присягатимуся нею, що ви любите мене, і примушу проковтнути її того, хто скаже, що я не люблю вас.

Б е а т р і ч е

Глядіть, щоб не довелося вам часом проковтнути ваші слова!

Б е н е д и к т

Ані з яким соусом, хоч би й як його було приправлено. Урочисто заявляю, що я люблю тебе!

Б е а т р і ч е

Ну, то прости мені боже!..

Б е н е д и к т

Який гріх, люба Беатріче?

Б е а т р і ч е

Ви перебили мене саме вчасно; я вже ладна була сказати, що люблю вас.

Б е н е д и к т

Ну, то побожися ж усім серцем!

Б е а т р і ч е

Я люблю вас так міцно, всім серцем, що мені вже немає чим і побожитися.

Б е н е д и к т

То накажи мені зробити щось для тебе.

Б е а т р і ч е

Вбийте Клавдію!

Б е н е д и к т

О нізащо в світі!

Б е а т р і ч е

Ви вбиваєте мене, відмовляючи. Прощайте!

Б е н е д и к т

Постривайте, люба Беатріче...

Б е а т р і ч е

Я вже пішла, хоч я ще й тут... В вас немає й краплини кохання... Ні, ні, прошу вас, пустіть мене!

Б е н е д и к т

Беатріче...

Б е а т р і ч е

Далебі, я йду.

Б е н е д и к т

Але спершу будьмо друзями.

Б е а т р і ч е

Звичайно, безпечніше бути моїм другом, ніж битися з моїм ворогом.

Б е н е д и к т

Та хіба ж Клавдію твій ворог?

Б е а т р і ч е

А хіба ж не довів він, що він найбільший негідник, оббрехавши, знеславивши й зганьбивши мою родичку?! О, коли б я була мужчиною!.. Як! Носити її на руках, доки не настав час з'єднати руки, і раптом кинути її прилюдно таке обвинувачення в обличчя, оббрехати її так безсердечно, сказано, люто!.. О боже! Коли б я була мужчиною! Я вирвала б у нього серце і з'їла б його на площі, привселюдно!

Б е н е д и к т

Вислухай мене, Беатріче...

Б е а т р і ч е

Розмовляла з свого вікна з мужчиною!.. Пречудова вигадка!

Б е н е д и к т

Та ні ж бо, Беатріче...

Б е а т р і ч е

Люба Геро!.. Її зневажили, оббрехали, занастили!

Б е н е д и к т

Беат...

Б е а т р і ч е

Принци та графи!.. Справді, рицарський вчинок!.. Який пречудовий медовий графок! Марципановий графок! Напрочуд солоденький женишок! О, коли б я була мужчиною, тільки заради неї, щоб провчити його!.. Ах, коли б я мала друга, який би схотів бути мужчиною заради мене!.. Але мужність розтанула в упаданнях, доблесть — у компліментах, а мужчини перетворилися на язики, ще й до того — пустословні. Нині той хоробрий Геркулес, хто добре бреше, ще й присягається. Та коли не могу я зробитися мужчиною з власної волі, то вже краще залишуся я жінкою і помру з горя!

Б е н е д и к т

Стривай, дорога Беатріче! Присягаюся цією рукою, я люблю тебе!

Б е а т р і ч е

Ну, то використайте її, з кохання до мене, на щось краще, ніж присягання.

Б е н е д и к т

Чи глибоко ви переконані у вашій душі, що граф Клавдіо оббрехав Геро?

Б е а т р і ч е

Переконана так глибоко, як і в тому, що в мене є душа і переконання.

Б е н е д и к т

Досить! Я обіцяю вам, що пошлю йому виклик! Дозвольте поцілувати вашу руку — і я залишаю вас. Клянуся цією рукою, Клавдіо дорого мені заплатить! Будьте цього певні, коли почувете про мене. Ідіть розважте вашу кузину. Я мушу говорити, що вона померла. А тепер прощайте!

Виходять.

СЦЕНА 2

В'язниця.

Входять Кизил, Дрючок і протоколіст у судових мантиях та сторожа з Конрадом і Борачіо.

К и з и л

Чи вже зібралася вся наша дисамблея? *

* Замість — «асамблея».

Д р ю ч о к

Ей! Подати писареві стільця й подушку!

П р о т о к о л і с т

Де ж злочинці?

К и з и л

Та ось я та мій товариш.

Д р ю ч о к

Атож, атож! Вірно! Ми маємо інтродукцію *
вчинити екзамінацію.

П р о т о к о л і с т

А де ж ті злочинці, яким треба вчинити допит? Нехай
стануть вони перед паном поліцаєм.

К и з и л

Авжеж! Нехай стануть переді мною, як лист перед
травою! — Як вас на ім'я, приятелю?

Б о р а ч і о

Борачіо.

К и з и л

Запишіть, будь ласка, — Борачіо. — А вас?

К о н р а д

Я дворянин, добродію, і на ім'я — Конрад.

* Замість — «інструкцію».

К и з и л

Запишіть: пан дворянин Конрад.— Чи віруєте ви в бога, панове?

К о н р а д і Б о р а ч і о

Так, добродію, сподіваємося, що віруємо.

К и з и л

Запишіть: сподіваються, що вірують в бога. Та запишіть бога попереду; крий боже, щоб господь-бог та не стояв перед такими мерзотниками! — Ну, хлопці, справа ясна! Вже доведено, що ви не набагато кращі за поганих пройдисвітів. Постривайте, ось ми вас виведемо на чисту воду! Ну, що ж ви можете про себе сказати?

К о н р а д

А скажемо, добродію, що ми зовсім не пройдисвіти.

К и з и л

Ох і хитра ж бестія, далебі!.. Та не на того наскочив! Я з ним швидко впораюся, слово честі! — А підійдіть-но ближче, ви, ледацюго. Одне слівце вам на вушко, добродію; кажу ж вам, усі стверджують, що ви погані пройдисвіти.

Б о р а ч і о

А я, добродію, кажу вам, що ми не пройдисвіти.

К и з и л

Гаразд. Станьте осторонь.— Їй-богу, один одного вартий! — Записали ви, що вони не пройдисвіти?

П р о т о к о л і с т

Пане поліцаю, ви невірним шляхом ведете допит; ви повинні викликати сторожів, які їх обвинувачують.

К и з и л

Атож, атож, це найкоротший шлях.— Нехай підійде сторожа.— Хлопці, ім'ям принца наказую вам: обвинувачуйте цих людей.

1-й с т о р о ж

Оцей чоловік, добродію, казав, що дон Хуан, принців брат,— падлюка.

К и з и л

Запишіть: принц Хуан — падлюка.— Еге! Та це ж справжнє порушення присяги — назвати принцевого брата падлюкою!

Б о р а ч і о

Пане поліцаю...

К и з и л

Прошу тебе, братику, помовч! Мені дуже не до смаку твоя фізіономія, мушу тобі признатися.

П р о т о к о л і с т

Що ж він іще казав?

2-й с т о р о ж

Та казав іще, що він одержав тисячу дукатів від дон Хуана за те, щоб фальшиво обвинуватити синьйорину Геро.

К и з и л

Чистісінький грабунок, нечуваний досі!

Д р ю ч о к

Атож, присягаюся обіднею,— вірно!

П р о т о к о л і с т

А ще що, чоловіче?

1-й с т о р о ж

І що граф Клавдіо, повіривши в його слова, вирішив осоромити Геро перед усім шановним товариством і не брати з нею шлюбу.

К и з и л

О падлюка! Стривай же, за це тебе буде засуджено на вічну спокусу*.

П р о т о к о л і с т

А ще що?

2-й с т о р о ж

Оце й усе.

П р о т о к о л і с т

І цього, панове, стільки, що викрутитися вам не пощастить. Принц Хуан сьогодні вранці таємно зник. Геро й справді було в такий спосіб обвинувачено і в такий же спосіб покинуто, і через те вона раптово померла з горля.— Пане поліцаю, накажіть-но їх зв'язати, цих соколи-

* Замість — «покуту».

ків, і відвести до Леонато; я піду вперед і покажу йому протокол допиту.

(Виходить).

К и з и л

Ну, б а н д а ж у й т е їх!

Д р ю ч о к

Зв'язати їх!

К о н р а д

Геть, йолопе!

К и з и л

Господи боже мій! Де ж це писар? Нехай запише: принцип урядовець — йолоп! — Ей, в'яжіть їх! — Ах ти, нікчемний пройдисвіте!

К о н р а д

Забирайтеся! Ви — осел! Ви — осел!

К и з и л

Що? То ти не маєш ніякої підозри* до мого звання? Не маєш ніякої підозри до мого віку? — О, коли б він був тут, отой писар, щоб записати, що я осел... осел! — Ну, та ви, панове, пам'ятайте, що я осел! Хоч це й не записано, а ви не забувайте, що я осел! — Ні, мерзотнику, це ти повний моральності**, як це тобі й буде доведено добрими свідками. Я тобі не дурень; та ще бери вище — судовий урядовець; та ще бери вище —

* Замість — «поваги».

** Замість — «неморальності».

глава сім'ї; та ще бери вище — добрий шмат м'яса, не гірший за кого іншого на цілу Мессіну. Та ще й на законах я знаюся,— бач, он воно як! І грошей маю доволі,— бач, он воно як! Та й збитків зазнав чимало,— бач, он воно як! Та ще й два мундири маю, та й усе в мене як слід, в акураті,— бач, он воно як! — Ведить його! О, як шкода! Чому не записали, що я осел!

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Перед будинком Леонато.
Входять Леонато й Антоніо.

Антоніо

Як так триватиме, то ви вб'єте
Себе самі. Тужити так — безумство!

Леонато

Прошу тебе, покинь твої поради.
Вони тримаються у мене в вухах,
Як в решеті вода. Не радь нічого!
Мій слух розважить може тільки тої,
Хто так, як я, зазнав тяжкого лиха,
Хто так, як я, любив свою дочку,
І в кого, як у мене, так зненацька
Із серця вирвано найбільшу радість,—
Хай він мені говорить про терпіння!
Ти вдовж і вшир обидва горя зміряй —
Мое й його, щоб не було різниці,

Щоб у всьому однакові були:
У кожній рисі, образі і формі,—
Й коли він усміхнеться замість сліз
І, бороду пригладивши, гукне:
«Геть, горе, забирайся!» — й не застогне,
І, дотепом заштопавши нудьгу,
Проп'є біду з нічними гультями,—
То приведи його сюди, до мене,
Й від нього я терпіння научусь.
Нема таких людей на світі, брате!
А радити і розважати легко
Тому, хто горя сам не відчував.
Якби ж відчув той біль порадник мудрий,
Враз обернулися б його поради
На лють скажену, хоч він щойно сам
Приписував від горя іншим ліки,
І шовковійкою хотів зв'язати
Безумство, й вітром біль зачарувати,
І муку серця вгамувать словами...
Ні, ні! Усі вважають обов'язком
Терпіння проповідувать тому,
Хто гнеться під скорботою тяжкою.
А сам, проте, ніхто не має сили
В таку лиху годину перевірить
Свої повчання власні на собі.
А через те покинь твої поради!
Мій біль кричить сильніш, ніж умовляння.

А н т о н і о

То чим же муж різниться від дитини?

Л е о н а т о

Прошу тебе, мовчи! Я плоть і кров —

І ними хочу быть. Який філософ
Терпляче зносив біль зубний? Проте
Вони писали мовою богів
І глузували з фатуму і з муки.

А н т о н і о

Хоч не беріть на себе весь тягар:
Нехай і кривдники зазнають горя.

Л е о н а т о

Оце от вірно! Так я і зроблю.
Я серцем чую — Геро оббрехали;
І Клавдіо повинен знати про це,
І принц, і всі, хто так її ганьбив.

Входять дон Педро і Клавдіо.

А н т о н і о

Ось принц і Клавдіо сюди спішать.

Д о н П е д р о

Добридень вам!

К л а в д і о

Добридень вам обом!

Л е о н а т о

Синьйори...

Д о н П е д р о

Ніколи нам, Леонато.

Л е о н а т о

Вам ніколи? Ну, то прощайте, принце!
Так поспішаєте?.. Ну, все одно!..

Д о н П е д р о

Не починайте сварки, добрий старче.

А н т о н і о

Якби йому та сварка помогла,
То з нас давно вже хтось лежав би мертвий!

К л а в д і о

Та хто ж його зневажив?

Л е о н а т о

Хто? Не знаєш?

Ти, лицеміре! Ти зневажив! Ти!
О, нічого хапатися за шпагу!
Тебе я не боюсь...

К л а в д і о

Нехай затерпне

Моя рука, коли вона хотіла
Злякати старість вашу! Не умісне
За зброю взявся я, клянусь!

Л е о н а т о

Мовчи!

Я не дозволю з мене глузувати!
Мої слова — не маячня безумця
І не дитяче белькотання старця,
Що, привілеєм літ своїх прикрившись,
Тим хвалиться, що замолоду вдіяв,
Або що вдіяв би, якби не був
Старий. То знай же, Клавдію, ти так
Дитя невинне скривдив і мене,

Що мушу я забути про мій сан,—
З волоссям сивим і на схилі віку
Тебе я викликаю на двобій!
Ти оббрехав дитя моє невинне,
І наклеп твій їй серце розірвав,
Лежить вона тепер в гробниці предків,
Там, де ганьба ніколи не лежала...
Її ж ганьбу ти підлістю створив!

К л а в д і о

Як! Я?

Л е о н а т о

Так, ти! Ти підлий наклеп звів!

Д о н П е д р о

Ви кажете неправду, старче.

Л е о н а т о

Принце!

Я доведу на ньому ж це, як він
Посміє виклик мій прийняти. Дарма,
Що він моторний зараз і меткий,
Що юний він, як май, і повний сили.

К л а в д і о

Облиште! Я не хочу з вами битись!

Л е о н а т о

Мене ти смієш відпихати? Хлопче,
Ти вбив моє дитя! Убий мене —
То вб'єш приваймні мужа!

А н т о н і о

О, тоді

Хай нас уб'є обох! Так, двох мужів!
Та річ не в тім. Я б'юся перший з ним.
Перемагай, убий мене, безв'єску,
Та відповідь даси мені спочатку!
За мною йди, синьйор хлопчисько! Ну!
Я виб'ю з тебе фехтувальні штуки;
Клянусь дворянством,— я тебе провчу!

Л е о н а т о

Мій брате...

А н т о н і о

Ні, ви вже заспокойтесь! Бачить бог,
Як я любив мою небогу Геро!..
Її нема!.. Падлюками убито,
Які не вагаються прийняти мій виклик,
Як я не важусь взяти змію за жало.
Хлопчиська, мавпи, жовтодзюби, блазні!..

Л е о н а т о

Антонійо...

А н т о н і о

Заспокойтесь! Я їх знаю!

Я наскрізь бачу їх, і їх вагу
До скрупула останнього злічу:
Зухвалі задираки, модні франти,
Що брешуть, і лестять, і лихословлять,
Паскудять, і кривляються, й глузують.
Подивися — то страшно й підійти!
Погрозами хотіли б залякати

Всіх ворогів — «он як би їх побили!..» —
Коли б лишень посміли,— от і все!

Л е о н а т о

Та, брате мій Антонійо...

А н т о н і о

Не втручайтесь!

Нехай цю справу покінчу я сам!

Д о н П е д р о

Ми вас не хочем дратувать, синьйори.—
Болю серцем я, синьйор, що ви
Дочку втерjali. Та ручусь вам честю:
Обвинувачено її по правді
И доведено її вину цілком.

Л е о н а т о

Мій принце, принце!..

Д о н П е д р о

Я не хочу слухать.

Л е о н а т о

Не хочете?..— Ходімо, брате мій!
Я слухать їх примушу!

А н т о н і о

Так, а ні,—

То дехто з нас понлатиться за це!

Леонато й Антоніо виходять.
Входить Бенедикт.

Дон Педро

А ось і він! А ми вас скрізь шукали.

Клавдіо

Ну, синьйоре! Що нового?

Бенедикт

Добрідень вам, мій принце.

Дон Педро

Вітаю вас, синьйоре. Ви прийшли майже вчасно, щоб розборонити майже бійку.

Клавдіо

Ще трохи — і наших двох носів мало не відкусили нам два беззубі діди...

Дон Педро

Леонато і його брат. Що ти на це скажеш? Коли б справа дійшла до бою, навряд чи ми були б надто молоді * для них.

Бенедикт

В несправедливій сварці немає справжньої відваги. Я шукав вас обох.

Клавдіо

А ми шукали скрізь тебе. На нас напала безмежна меланхолія, і нам хотілося б її прогнати. Чи не допоможеш нам твоєю дотепністю?

* Тобто занадто сильні противники.

Б е н е д и к т

Моя дотепність у піхвах моєї шпаги. Накажете її добути?

Д о н П е д р о

Хіба ж ти носиш твою дотепність на боці?

К л а в д і о

Ніхто ще такого не робив, хоч вельми багато людей відкладали свою дотепність на́бік.— Прошу тебе, добудь твою дотепність, як ми просимо менестрелів добути звуки їхньої пісні; добувай твої дотепи і розважай нас.

Д о н П е д р о

Слово честі, він чогось зблід.— Чи ти нездужаєш, чи ти сердитий?

К л а в д і о

Ну, годі! Наберися відваги, друже! Кажуть, турбота може вбити її кицьку, а в тобі стільки завзяття, що ти можеш убити її турботу.

Б е н е д и к т

Синьйоре, якщо ви цілите вашими дотепами в мене, то я готовий ввіймати їх на бігу!..¹ Зробіть ласку, виберіть іншу тему для розмови.

К л а в д і о

Ну, то дайте йому іншого списа: цей уже розбився на дрізки.

Д о н П е д р о

Присягаюся денним світлом, він усе більше міниться на лиці. Я гадаю, що він і справді розлютований.

К л а в д і о

А якщо він розлютований, то знає й сам, як пересу-
пути пояса ².

Б е н е д и к т

Можна вам шепнути словечко на вухо?

К л а в д і о

Хай бог мене від виклику боронить!

Б е н е д и к т

Ви негідник!.. Я не жартую... Я доведу вам це, як ви хочете, чим ви хочете і коли ви хочете. Я вимагаю від вас сатисфакції, або я при всіх назву вас боягузом. Ви вбили чарівну синьйорину, і смерть її повинна тяжко впасти на вашу голову. Відповідайте, я чекаю!

К л а в д і о

Гаразд. Я приймаю ваше запрошення, але з умовою, що ви почастиєте мене на славу.

Д о н П е д р о

Що таке? Бенкет? Бенкет?

К л а в д і о

Так, спасибі йому. Він хоче почастивати мене телячою головою та каплуном. Якщо мені не пощастить пократити їх майстерно, то можете вважати, що мій ніж ні до чого непридатний.— Чи не буде там ще й вальдшнепа?

Б е н е д и к т

Синьйоре, ваша дотепність біжить хорошою іноход-
дою; вона надто легка на вагу.

Дон Педро

Я мушу розповісти тобі, як цими днями Беатріче вихваляла твою дотепність. Я сказав, що в тебе тонкий розум. «То правда,— каже вона,— тоненький і маленький».— «Щі, пробачте,— кажу я,— в нього великий розум».— «Атож,— каже вона,— великий і грубий».— «О ні,— кажу я,— приємний розум».— «Вірно,— каже вона,— нікого не скривдить».— «Але ж,— кажу я,— він дворянин розумний».— «Авжеж,— каже вона,— в нього й розум дворянський».— «Ну,— кажу я,— він знає кілька мов».— «Охоче вам вірю,— каже вона,— бо запрягнувся мені де в чому в понеділок увечері і зрікся своєї присяги у вівторок вранці. В нього подвійна мова, в нього дві мови». І в такий спосіб вона цілісіньку годину вивертала твою гідності; а проте закінчила тим, що зітхнула й заявила, що кращого за тебе немає нікого на цілу Італію.

Клавдіо

І заплакала гірко, а сказала, що їй байдужісінько.

Дон Педро

Так, вона це сказала. Проте я переконаний, що якби вона не ненавиділа його смертельно, то покохала б його всім серцем: дочка старого розповіла нам усе.

Клавдіо

Все, все! І навіть те, як «бог бачив його, коли він сховався в саду»³.

Дон Педро

Коли ж ми нарешті приставимо роги дикого бика до мудрого чола Бенедикта?

К л а в д і о

Так, і підпишемо: «Тут живе Бенедикт, одружений
мужчина!»

Б е н е д и к т

Прощавайте, малюк! Ви мене зрозуміли. Залишаю вас
у вашому балакучому настрої. Ви так виблискуєте ва-
шими дотепами, як хвальки своїми шпагами, які, проте,
хвалити бога, нікого не ранять.— Ваша високість, дякую
вам за вашу велику ласку до мене, але мушу залишити
ваше товариство. Ваш побічний брат утік з Мессіни. Ви
спільно з ним убили прекрасну й невинну дівчину. Що ж
до цього синьйора Голобородька — то ми ще зустрінемо-
ся з ним. А тим часом хай він собі залишається з миром.

(Виходить).

Д о н П е д р о

Він говорив серйозно.

К л а в д і о

Цілком серйозно; і я ручуся вам,— все це через ко-
хання до Беатріче.

Д о н П е д р о

І він викликав тебе на двобій?

К л а в д і о

По всій формі.

Д о н П е д р о

Яке кумедне створіння людина, коли вона прогулює-
ться в камзолі й штанах, а здоровий глузд забуває вдома!

К л а в д і о

Тоді вона, звичайно, велетень перед мавною; зате й мавпа тоді — доктор перед такою людиною.

Д о н П е д р о

Ну досить! Годі вже про це! Мужайся, моє серце, і постався до справи серйозно! Чи не сказав він, що брат мій утік?

Входять Кизил, Дрючок і сторожа з Конрадом та Борачіо.

К и з и л

Ходім, ходім, добродію! Якщо правосуддя не приборкає вас, то щоб йому ніколи не розважувати на терезах своїх нічого розумного. Ну, а як доведуть, що ви ще й лицемір проклятий, то за вами добре наглядати треба.

Д о н П е д р о

Що це? Двох з почту мого брата зв'язано! І один з них — Борачіо!

К л а в д і о

Запитайте, за що їх арештовано, ваша високість.

Д о н П е д р о

Панове, чим завинили ці люди?

К и з и л

Е, ваша милість, тут діло таке: вони зробили фальшивий р а п о р т *; крім того, вони сказали неправду; по-

* Замість — «донос».

друге, вони наклепники; по-шосте й останнє, вони оббрехали одну шляхетну синьйорину; по-третє, вони ствердили неправдиві речі; і, на закінчення, вони брехуни й пройдисвіти.

Д о н П е д р о

По-перше, я питаю в тебе, що вони зробили? По-третє, я питаю в тебе, чим завинили? По-шосте й останнє, за що їх арештовано? І, на закінчення, в чому ви їх обвинувачуєте?

К л а в д і о

Бездоганий висновок, на підставі його ж власних пунктів. Слово честі, цю плутанину добре розплутано!

Д о н П е д р о

Чим ви завинили, панове, що вас зв'язали й ведуть на допит? Цей учений поліцай надто хитромудрий, щоб я міг його зрозуміти. В чому ваш злочин?

Б о р а ч і о

Ясний принце, звеліть їм, щоб вони не вели мене на допит; вислухайте мене самі, і нехай граф уб'є мене. Я обдурих ваші власні очі. Чого ваша мудрість не зуміла викрити, те виявили ці дур'яні дурні. Вони підслухали вночі, коли я признавався цьому чоловікові, як дон Хуан, брат ваш, настренив мене оббрехати синьйорину Геро; як вас приведено до саду, і там ви бачили, як я амурився з Маргаритою, вбраною в сукню Геро; як ви замірилися знеславити Геро перед самісіньким вінцем. Вони записали мою підлоту до протоколу; проте я радніше скріплю її моєю смертю, ніж знову повторю всі її подробиці собі на ганьбу. Синьйорина вмерла через мое

і мого хазяїна фальшиве обвинувачення; і, коротше кажучи, я не бажаю нічого, крім відплати за мою підлоту.

Д о н П е д р о

Невже не входять ці страшні слова
У кров твою розпеченим залізом?

К л а в д і о

Коли він говорив, я пив отруту!..

Д о н П е д р о

Невже мій брат навчив тебе цього?

Б о р а ч і о

Так, і за труд він щедро заплатив.

Д о н П е д р о

Зрадливий він, підступний чоловік,—
Тож, злочин цей вчинивши, він утік!

К л а в д і о

О люба Геро! Чарівний твій образ
Знов ожива такий, як я любив!

К и з и л

Ну, ведіть їх назад, оцих позивальників*.
Наш протоколіст, мабуть, реформував** уже про
все синьйора Леонато. Та не забудьте ж, панове, в на-
лежний час і в належному місці потвердити, що я — осел.

* Замість— «обвинувачених».

** Замість — «інформував».

Д р ю ч о к

А ось і пан синьйор Леонато йде, і протоколіст з ним разом.

Повертаються Леонато й Антоніо з протоколістом.

Л е о н а т о

Де той падлюка? Гляну йому в очі,
Щоб, як зустріну ще коли такого,
Я міг би вберегтися. Хто ж із них?

Б о р а ч і о

Той лиходій, що скривдив вас,— це я.

Л е о н а т о

Це ти той раб, що диханням своїм
Убив дитя невинне?

Б о р а ч і о

Так. Я сам.

Л е о н а т о

Ні, лиходій! Ти брешеш сам на себе.
Ось двоє тут стоять,— синьйори гідні,
А третій втік. Ви всі доклали рук! —
Спасибі, принци, вам за смерть дочки!
Впишіть до ваших подвигів бучних
Ще й цей шляхетний і хоробрий вчинок!

К л а в д і о

Не знаю, як благать у вас терпіння,
Та мушу говорити. Леонато,
Ви вільні мститись... Накладіть на мене

Покуту щонайтяжчу за мій гріх,
Я їй скорюсь. Хоч я і согрішив,
Та тільки тим, що став на хибний шлях!

Д о н П е д р о

Клянусь, і я так само помилявся!
Та я, щоб вдовольнить старого батька,
Ладен під кожним тягарем зігнутись,
Який би він на мене не наклав.

Л е о н а т о

Я вимагать від вас того не можу,
Щоб воскресили ви мою дочку:
Це неможливо. Але я прошу —
Оголосіть в Мессіні, що вона
Невинною померла. І якщо
Любов до неї вам пошле натхнення,
Повісьте епітаф'ю їй над гробом —
Вшануйте прах її скорботним співом;
Цієї ж ночі це зробіть. А завтра
Приходьте ранком у мою господу;
Й коли вам не судилось бути зятем,
То будьте хоч племінником мені.
У брата є дочка — така, як Геро, —
Двійник моєї вмерлої дочки;
То наша спадкоємиця єдина.
Віддайте ж їй, що призначалось Геро,
І помста вмре моя.

К л а в д і о

Синьйор шляхетний,
До сліз мене доводить ваша добрість!
Я згоджуюсь на все. Синьйор, віднині
Весь бідний Клавдіо до ваших послуг.

Л е о н а т о

То завтра вранці я вас жду до себе.
Добраніч! А негідника цього
Зведем ми з Маргаритою на очі;
Вона в ганебній справі брала участь:
Ії ваш брат теж, мабуть, підкупив.

Б о р а ч і о

Клянусь душею, ні! Вона не знала,
Що робить, розмовляючи зі мною;
Вока була і чесна, й вірна завжди
У всьому, що я чув про неї й знав.

К и з и л

А крім того, ваша милість (хоч воно білим по чорному й не записано), оцей позивальник, оцей злочинець-кривдник назвав мене ослом. Уклінно прохаю вас пригадати йому цю образу при покаранні. Та ще сторожа добре чула, як вони базікали про якогось Фасона. Він, кажуть, носить ключика у вусі, а коло того ключика висить замок; та ще позичає в кожного гроші в ім'я боже; і проробляє це так давно, ніколи своїх боргів не повертаючи, що тепер люди поробилися запеклі й не хочуть більше нічого позичати заради господа-бога. Прошу вас, про екз а мен у й те їх по цьому пункту.

Л е о н а т о

Спасибі тобі за турботу й чесний труд.

К и з и л

Ваша милість висловлюються, як вельми вдячний і поштивий юнак, і я хвалю бога за вас.

Л е о н а т о

Ось тобі за твої труди.

К и з и л

Хай бог благословить вашу обитель! ⁴

Л е о н а т о

Іди. Я звільняю тебе від твого в'язня і дякую тобі.

К и з и л

Ну, то залишаю вашу милість на цього неприторенного пройдисвіта. І уклінно прохаю вашу милість: не забудьте вчинити собі зразкову екзекуцію, ваша милість, іншим на науку.. Хай бог береже вашу милість! На все вам добре, ваша милість! Хай господь р е с т а в р у є ваше здоров'я! Маю за честь звільнити себе від присутності вашої особи; а якщо приємна зустріч може бути бажаною, то хай господь нас від неї милує!..— Ходімо, сусідо.

Кизил, Дрючок і сторожа виходять.

Л е о н а т о

До завтраго, синьйори, прощавайте!

А н т о н і о

Прощайте! Завтра вранці вас ждемо.

Д о н П е д р о

Ми прийдемо конечно.

К л а в д і о

А цю ніч
Тужити буду я над гробом Геро...

Дон Педро і Клавдіо виходять.

Л е о н а т о

Ведіть їх! Розпитаєм Маргариту,
Як з цим паскудником вона спізналась.

Виходять.

СЦЕНА 2

Сад Леонато.
Входять з різних кінців і зустрічаються Бенедикт і
Маргарита.

Б е н е д и к т

Прошу тебе, люба синьоро Маргарито, стань мені в
пригоді: допоможи мені поговорити з Беатріче.

М а р г а р и т а

А ви напишете мені за це сонет на честь моєї краси?

Б е н е д и к т

Таким пишним, високим стилем, Маргарито, що жо-
ден смертний його не повершить; бо ти й справді цього
варта.

М а р г а р и т а

Щоб жоден смертний не повершив мене? То що ж мені, довіку сидіти під сходами?

Б е н е д и к т

В тебе розум такий бистрий, як у хорта паща: так і хапає.

М а р г а р и т а

А у вас такий тупий, як у фехтувальника рапіра: штрикає, але не ранить.

Б е н е д и к т

Та, бач, це розум справжнього мужчини, Маргарито; він не хоче ранити жінку. То прошу ж тебе, Маргарито, виклич мені Беатріче. Складаю зброю і віддаю тобі щити.

М а р г а р и т а

Давайте нам мечі, а щити ми маємо й свої.

Б е н е д и к т

Якщо ви будете пускати їх у діло, Маргарито, то нам доведеться вдатися до пік, а то небезпечна зброя для дівчат.

М а р г а р и т а

Ну, добре вже! Я зараз покличу до вас Беатріче. Гадаю, що вона швидка на ноги.

(Виходить).

Б е н е д и к т

Отже, скоро прийде.

(Співає).

«О божеє око,
Ти бачиш звисока!

Ти ж знаєш, ти ж знаєш,
Що я так страждаю»,

не вмючи співати, звичайно,— я це маю на увазі...
Нещасливий я в співах! Що ж до кохання... То ні
Леандр⁵, славнозвісний плавець, ні Троїл⁶, що перший
вдався до звідників, ані цілий список колишніх франтів,
що імена їхні ще й тепер так плавно котяться по рівній
доріжці білого вірша,— ніхто з них не поринув так гли-
боко в муки кохання, як мое бідне я. Шкóда, що я не
вмію виявити цього в римах; я вже брався і так і сяк,—
не виходить! Ніяк не підберу жодної рими до «дама»,
крім «мама»,— та це вже надто невинна рима; до «ніж-
ки» — «ріжки»,— надто небезпечна рима; до «школа» —
«гола»,— надто безглузда рима. Все якісь зловісні закін-
чення! Ні, не народився я під поетичною планетою і не
вмію солодко стелитися перед дамою серця та виголо-
шувати пишні слова.

Входить Беатріче.

Люба Беатріче, невже ти й справді прийшла тому, що я
тебе кликав?

Беатріче

Так, синьйоре, і піду звідси, коли ви мені накажете.

Бенедикт

О, залишайся доти...

Беатріче

«Доти» — ви вже сказали. Отже, прощайте... А про-
те, перше ніж я звідси піду, дозвольте мені піти з тим,

по що я прийшла; я хочу спочатку довідатися, що сталося між вами і Клавдіо.

Б е н е д и к т

Нічого, крім гидких слів; а через те я тебе поцілую.

Б е а т р і ч е

Гидкі слова — тільки гидкий вітер, а гидкий вітер — тільки гидкий подих, а гидкий подих — шкідливий; а через те я й піду собі без вашого поцілунку.

Б е н е д и к т

Ти сполохнула слово з його прямого значення і змісту: такий уже в тебе завзятий розум. Ну, то я скажу тобі просто: Клавдіо прийняв мій виклик і має незабаром зустрітися зі мною; а ні,— то я назву його привселюдно боягузом. А тепер скажи мені, прошу тебе, за який саме з моїх пороків почала ти кохати мене?

Б е а т р і ч е

За всі разом. Бо вони з такою тонкою політикою охороняють в вас панування зла, що не дають доступу жодній чесноті. Ну, а за яку ж саме з моїх чеснот почали ви страждати коханням до мене?

Б е н е д и к т

«Страждати коханням»... Чудовий вираз! Я й справді страждаю коханням, бо люблю тебе проти моєї волі.

Б е а т р і ч е

Отже, наперекір вашому сердцю, звичайно. О бідне,

бідне серце! Ну, якщо ви вже так кривдите його заради мене, то я теж буду кривдити його заради вас. Я ніколи не покохаю того, кого мій друг ненавидить.

Б е н е д и к т

Ми з тобою надто розумні, щоб залищитися мирно.

Б е а т р і ч е

Не видно цього з вашого признання: з двадцятьох розумних людей не знайдеться жодного, що хвалився б своїм розумом.

Б е н е д и к т

Старе, старе це прислів'я, Беатріче: воно жило, мабуть, за давніх часів, коли ще існували добрі сусіди. А нині, якщо людина за життя не поставить сама собі надгробного монумента, то про неї пам'ятатимуть тільки доти, доки дзвонять дзвони та плаче вдова.

Б е а т р і ч е

А чи довго ж це, на вашу думку, триває?

Б е н е д и к т

От запитання! Ну, годину — на голосіння та чверть години — на сльози. А через те для розумного (якщо тільки дон Черв'як, його сумління, не заважає) — найдоцільніше самому сурмити про свої власні чесноти. Ось чому я й хвалю себе сам (і можу засвідчити, що об'єкт, тобто — я, цілком цієї хвали достойний). Та годі про це! А тепер скажіть мені, як почуває себе ваша кузина?

Б е а т р і ч е

Дуже погано.

Б е н е д и к т

А ви?

Б е а т р і ч е

Теж дуже погано.

Б е н е д и к т

Моліться богові, кохайте мене і виправляйте ваші хиби. А зараз я попрощаюся з вами, бо сюди хтось поспішає.

Входить Урсула.

У р с у л а

Синьйорино, вам треба мерщій іти до вашого дяді. В нас там така метушня, така тривога! Виявилося, що синьйорину Геро фальшиво обвинувачено, що принца й Клавдію жорстоко обдурено і що дон Хуан, який усе це накоїв, утік і десь зник. Ви йдете?

Б е а т р і ч е

Чи хочете, синьйоре, піти зі мною, щоб послухати, які там новини?

Б е н е д и к т

Я хочу жити в твоєму серці, вмерти на твоєму лоні і після смерті спочивати в твоїх очах; а крім того, я хочу піти з тобою до твого дяді.

Виходять.

СЦЕНА 3

У церкви.
Входять дон Педро, Клавдіо, почет із свічками та музиканти.

Клавдіо

То це каплиця в склепі Леонато?

Один з почту

Так, мій синьйоре.

Клавдіо

(розгортає сувій і читає)

«Тебе убили злі слова,—
Лежиш ти, Геро, в домовині...
Та в нагороду смерть дала
Тобі безсмертну славу нині.
Й життя, що сором вбив тяжкий,
Воскресне в славі неземній!..»

(Вішає сувій).

Виси ж і їй складай хвалу,
Коли від туги я помру!..
Тепер співайте урочистий гімн.

Спів.

Прости, богине чиста — ніч,
Тим, хто убив невинну діву!
Вже відлетіла радість пріч,
І линуть наші тужні співи...

О північ, з нами плач, тужи!
Зітхать нам зойком поможи
Понурим, понурим...
Розкрийся, земле, розступись!
О встань, кохана, нам з'явись,
Понурим, понурим...

К л а в д і о

Нехай пером тобі земля!
Щорік тебе вшаную я.

Д о н П е д р о

Гасить свічки! Сіріє вже світанок...
Не чуть вовків. На заспаному небі
Займається на сході ясний ранок
І обганяє колісницю Феба.
Спасибі всім! Залиште нас. Прощайте!

К л а в д і о

Щасливо вам! Ідїть, часу не гайте.

Д о н П е д р о

Ходім. Змінити треба одяг цей,
Бо час уже іти до Леонато.

К л а в д і о

Пошли ж нам крашу долю, Гіменей,
Щоб так, як нині, більше не страждати!..

Виходять.

СЦЕНА 4

Кімната в будинку Леонато.
Входять Леонато, Антоніо, Бенедикт, Беатріче,
Урсула, чернець та Геро.

Чернець

Чи ж не казав я, що вона невинна?

Леонато

Так само, як і Клавдіо, і принц,
Які її винили помилково.
А Маргарита тут доклала рук,
Хоча і проти волі, як це видно
Тепер, коли ми справу розібрали.

Антоніо

Радію я, що вийшло все на добре.

Бенедикт

І я також, бо честь мені веліла
Від Клавдіо розплати вимагати.

Леонато

Ну, донечко моя, і всі ви, дами,
Ідїть в свою світлицю. А коли
Покличуть вас,— приходьте всі у масках.
І принц, і Клавдіо пообіцяли
Відвідати мене о цій годині.—

Ти, брате, знаєш, що тобі робити:
Ти станеш батьком братовії дочці
І віддаси її від себе Клавдійо.

Дама виходять.

А н т о н і о

Я все зроблю як слід, ви не турбуйтеся.

Б е н е д и к т

Я мушу, отче, вас про щось просити...

Ч е р н е ц ь

Про що, синьйоре?

Б е н е д и к т

Зв'язать мене чи, може, розв'язати...—
Синьйоре Леонато мій, нарешті
Небога ваша глянула на мене
Прихильними очима.

Л е о н а т о

Так, то правда.

І цих очей позичила їй Геро.

Б е н е д и к т

А я відплачую моїй коханій
Любовними очима.

Л е о н а т о

Я гадаю,

Ці очі ви одержали від мене,

Від Клавдіо й від принца. То чого ж
Бажаєте ви зараз?

Б е н е д и к т

Ваша мова
Для мене загадкова, мій синьйоре.
Що ж до мого бажання,— я бажав би,
Щоб у бажаннях з вами ми зійшлись,
Щоб ви і нас сьогодні одружили,—
У чому, отче мій, потрібна нам
І ваша допомога.

Л е о н а т о

Серцем я
Таким бажанням вашим співчуваю.

Ч е р н е ц ь

А я ладен подати вам допомогу.
Та ось і принц, і Клавдійо.

Входять дон Педро і Клавдіо з поштою.

Д о н П е д р о

Вітаю вас, шляхетне товариство!

Л е о н а т о

Добрідень, принце! Клавдію, добридень!
Ми вас ждемо. Ну як, чи згодні ви
З дочкою мого брата одружитись?

К л а в д і о

Хоч би вона була і ефіюнка,
Я не зламаю слова.

Л е о н а т о

Брате мій,
Поклич її. Вже панотець готовий.

Антоніо виходить.

Д о н П е д р о

Добрідень, Бенедикте! Що таке?
Ви виглядаєте, мов місяць лютий:
Зловісні хмари, бурі і мороз
Тьмаря́ть обличчя вам. Скажіть, що сталося?

К л а в д і о

Він згадує про дикого бика.—
Мужайсь! Ми позолотимо тобі
Так гарно роги, що зчаруєш ти
Європу всю, як за старих часів
Європу Зевс жагучий зчарував,
Як в образі бика коханцем став⁷.

Б е н е д и к т

О, мукав той славетний бик чудово!
Такий же, мабуть, бик покрит корову
У татка вашого — й теля вродилось,
До вас подібне в муканні на диво.

Повертається Антоніо, з ним дами в масках.

К л а в д і о

За це я з вами порохуюсь потім;
А зараз мушу інший борг сплатити.—
Котру з цих дам призначено мені?

А н т о н і о

Оцю. Візьміть! Вона віднині ваша.

К л а в д і о

Вона моя?..— О, покажіть обличчя...

Л е о н а т о

Ні, ні! Аж доки ви не поклянетесь
Перед отцем свягим звінчатись з нею.

К л а в д і о

То дайте ж руку. Перед панотцем
Клянусь, що одружуся з вами я,
Якщо ви згодні взяти мене за мужа.

Г е р о

(знімаючи маску)

Я, за життя,— дружина ваша перша;
Доки любили,— ви мій перший муж.

К л а в д і о

Це — друга Геро?!

Г е р о

Так, це друга Геро!
Одна з ганьбою вмерла; я ж — жива,
І вірно, як живу, що я — невинна.

Д о н П е д р о

Колишня Геро! Геро та, що вмерла!

Л е о н а т о

Що мертвою була, мій ясний принце,
Аж поки наклеп жив.

Ч е р н е ц ь

Я поясню
Усе, що так дивує вас, пізніше;
Коли ми скінчимо святий обряд,
Про смерть її я розповім докладно.
Тим часом хай вас чудо не дивує.
А зараз всі ходімо до каплиці.

Б е н е д и к т

Стривайте, отче! — Хто тут Беатріче?

Б е а т р і ч е

Я відповім за неї.

(Знімає маску).

Що вам треба?

Б е н е д и к т

Ви любите мене?

Б е а т р і ч е

Як всіх, не більше.

Б е н е д и к т

Виходить, дядя ваш, і принц, і Клавдью
Обдурені... А як у тім клялись!..

Б е а т р і ч е

Ви любите мене?

Б е н е д и к т

Як всіх, не більше.

Б е а т р і ч е

То Геро, Маргарита і Урсула
Обдурені... А як у тім клялись!..

Б е н е д и к т

Вони клялись, що зошли ви за мною.

Б е а т р і ч е

Вони клялись, що ви мрете за мною.

Б е н е д и к т

Брехня! — То ви не любите мене?

Б е а т р і ч е

О ні!.. Хіба що з дружньої подяки...

Л е о н а т о

Та годі вам, небого! Певен я,
Що полюбили ви цього синьйора.

К л а в д і о

А я клянусь, що любить він її!
Ось доказ! Писаний його рукою
Сонет кульгавий — витвір його мозку —
На честь принад синьйори Беатріче.

Г е р о

А ось і другий, вкрадений в кухні.
В нім власноручно виявля вона
Палку свою любов до Бенедикта.

Б е н е д и к т

О чудеса! Наші власні руки свідчать проти наших
сердець!..— Ну що ж поробиш! Я беру тебе; але, прися-
гаюся денним світлом, я беру тебе тільки з жалості.

Б е а т р і ч е

Мені не хотілося б вам відмовляти; але присягаюся
цим сонячним днем, я згоджуюсь тільки тому, що друзі
мої дуже мене просять; а почасти ще й тому, щоб уря-
тувати вам життя, бо, кажуть, ви заслабли на сухоти.

Б е н е д и к т

Годі! Я замкну вам уста!

(Цілує її).

Д о н П е д р о

Як поживає Бенедикт жонатий?

Б е н е д и к т

Знаєш, що я тобі скажу, принце? А те, що й ціла колегія дотепників не висміє мене з мого настрою! Невже ти гадаєш, що якась сатира чи епіграма може мене злякати? О ні! Якщо дотепи можуть збити людину з пантелику, то вже нічого хорошого від неї й не сподівайся. Коротше кажучи: коли вже я вирішив одружитися, то й одружуся, що б там цілий світ проти цього не говорив. А через те не нагадуйте мені того, що я казав колись проти шлюбу, і не глузуйте з мене; людина-бо — істота мінлива, от і все!..— Що ж до тебе, Клавдію, то я мав намір всипати тобі добре; але скидається на те, що ми з тобою породичаємося,— ну, то живи собі на здоров'я і люби мою кузину.

К л а в д і о

А я вже сподівався, що ти зречешся Беатріче, і лагодився вибити з тебе твоє єдине життя за таку подвійну гру. А тепер ти, безперечно, продовжуватимеш її, якщо кузина моя не наглядатиме за тобою як слід.

Б е н е д и к т

Годі, годі, будьмо друзями! — А непогано було б потанцювати, доки ми ще не одружені, щоб дати полегкість нашим серцям і п'ятам наших наречених.

Л е о н а т о

Ще натанцюєтєся після шлюбу!

Б е н е д и к т

Ні, ні! Вже краще до шлюбу, слово честі! — Грай-те ж, музики! — Принце, ти чомусь смутний... Добудь

собі дружину, добудь собі дружину! Найкращий посох
той, який оправлено рогом.

Входить гонець.

Г о н е ц ь

Мій принце! Брат ваш дон Хуан, що втік,
Вже впійманий; і тільки що його
Під вартою приведено в Мессіну!

Б е н е д и к т

Забудьмо про нього до завтра; а я тим часом приду-
маю для нього славу кару.— Ей, починайте, флейти!

Танець.
Виходять.

ДВАНАДЦЯТА
НІЧ,
АБО ЯК ВАМ
ПОДОБАЄТЬСЯ

Переклад

МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

ДІЙОВІ ОСОБИ

Орсіно, герцог Іллірійський¹.
Себастьян, молодий шляхтич.
Антоніо, капітан корабля, друг Себастьяна.
Капітан корабля, друг Віоли.
Валентин } придворні герцога.
Куріо }
Сер Тобі Белч², дядько Олівії.
Сер Ендрю Егчік.
Мальволіо³, управитель Олівії.
Фабіан } слуги Олівії.
Фест, блазень }
Олівія.
Віола, сестра Себастьяна.
Марія, служниця Олівії.

Придворні, священник, моряки, офіцери,
музиканти і слуги.

Місце дії — місто в Іллірії і морський берег поблизу.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Палац герцога.
Входить герцог, придворні і Куріо.
Музиканти супроводять їх.

Герцог

Як музика — це пристрасті пожива,
То грайте! Хай від бурі чистих звуків
Моя жага засохне і помре.
Ще раз цей наспів! Як він завмирає!
Він пестить ухо, ніби вітерець,
Що лине над фіалками рясними
І пахощі для нас у них краде.
Спиніться! Годі! Відлетіли чари...
О дух любові, свіжий і нестримний!
Як море, ти в глибінь свою приймаєш
Усе, що падає тобі на хвилі,—
І враз воно, хоч дороге й високе,
Знижається і втрачує ціну.

О, стільки дивних образів в уяві,
Що і сама уява — ніби сон!

К у р і о

Чи хочете піти на влови, герцог?

Г е р ц о г

Кого ловити?

К у р і о

Лань.

Г е р ц о г

Та я ж ловлю
Найблагороднішу на світі здобич.
Уперше я Олівію побачив —
І мовби все очистилось навкруг
Од чумної зарази. З того дня
Я ніби олень. Наче люті пси,
Палкі за мною гоняться бажання.

Входить В а л е н т и н.

Ну-ну! Які відомості від неї?

В а л е н т и н

Мене не прийнято, ласкавий пане,
Але сказала так її служниця:
Сім років навіть і самі стихії
Її лица не вбачать без покрова.
Черницею, під вічним запиналом
Вона в кімнаті житиме своїй
І плакатиме ревними сльозами
Щодня — на згадку про свого брата,

Про кого пам'ять хоче зберегти
Нетлінною в печалі непорушній.

Г е р ц о г

У кого серце створене так ніжно,
Що й братові цей борг любові платить,—
О, як вона любитиме, коли
Убито буде списом золотим
Всі інші почуття у неї в грудях;
І трони три — печінку, серце й мозок¹ —
І всю красу один владар посяде!
Тож до квіток, у тінь садів полинемо;
Найкращі мрії — вкриті балдахіном!

Виходять.

С Ц Е Н А 2

Берег моря.

Входять Віола, капітан і моряки.

Віола

Як ця земля зветься, любі друзі?

Капітан

Іллірія, ласкава пані.

Віола

Що ж

Робить мені в Іллірії? Мій брат
В Елізіумі темному блукає².
А може, де втонув він, моряки?

Капітан

Самі ви врятувались випадково.

Віола

Мій бідний брат!.. Проте надія єсть,
Що випадково й він урятувався.

Капітан

Це правда. Розкажу вам на утіху,
Що в час, коли наш корабель розбився,
А він і всі, хто врятувався з нами,
До нашого хапалися човна,
Я бачив брата вашого. Розважний
І сміливий в великій небезпеці,
Себе до щогли міцно він в'язав.
Як Аріон на спині у дельфіна³,
Додержував із 'хвилями він ладу.
Аж поки міг я бачити.

Віола

Спасибі!

Це не слова, це — золото! Коли
Рятунок мій — підстава для надії,
То ці слова — міцна підпора їй.
Ти знаєш цю країну?

Капітан

Добре знаю:

Родився я за три години ходу
Від цього місця.

Віола

Хто тут владарює?

Капітан

Шляхетний вдачею та іменням герцог.

Віола

Як звать його?

Капітан

Орсіно.

Віола

А, я чула

Від батенька свого це ім'я.

Він нежонатий був.

Капітан

Такий і досі,

Якщо за місяць, доки плавав я,

Не одружився. Знаєте — малі

Охоче плещуть про діла великих.

Отож були чутки, що прагне герцог

З Олівією красною з'єднатись.

Віола

А хто вона?

Капітан

Це панна чеснотлива,

Кохана доня графа, що помер,

Її на брата старшого лишивши.

Недавно вмер і брат. Вона в печалі

Людського товариства відреклась.

В і о л а

О, як би я хотіла їй служити,
Своє ім'я від світу потаївши,
Аж поки слухна не настане мить!

К а п і т а н

Річ нелегка: Олівія нікого
У себе не приймає. Навіть герцог
Даремно тратить заходи і час.

В і о л а

Розумний ти і чемний, капітане.
Я знаю — іноді таїть природа
Негідну душу в оболоні красній.
Та хочу вірити — твоя душа
В гармонії з поставою твоєю.
Прошу тебе — я щедро заплачу —
Нікому не кажи, хто я. Одежу
Добудь мені, для справи відповідну;
Я хочу герцогові прислужитись.
Представ мене йому ти як кастрата
І вір, що труд твій марно не мине.
Співати я умію ⁴ і в музиці
Чуття свої передавати людям,
Тож герцогові чесно послужу.
Що буде далі — час мені покаже,
Лише мовчи про задуми мої.

К а п і т а н

Що ж, будьте євнухом, а я німим ⁵,
Або нехай мої осліпнуть очі!

В і о л а

Спасибі, друже. Ну, ходім же далі.

Виходять.

СЦЕНА 3

Дім Олівії.

Входять сер Тобі Белч і Марія.

Сер Тобі Белч

Якого біса моїй небозі Олівії спало на думку так тужити за братом? Я певен, що журба — ворог життя.

Марія

Їй-богу, пане, вам слід би раніше приходити додому: ваша небога, моя господиня, дуже обурена вашими нічними походеньками.

Сер Тобі Белч

Хай собі обурюється, поки проти неї не обурились.

Марія

Але ж вам більше було б до лиця додержувати пристойності.

Сер Тобі Белч

До лиця? Та в мене й думки нема одягатись краще, ніж тепер. Моя одежа цілком годиться, щоб у ній шити, і чоботи теж,— а коли ні, хай вони повісяться на власних своїх ушках!

М а р і я

Це пияцтво й гультьйство погублять вас: я чула, як моя панночка вчора говорила про це, та ще про того йолопа-рицаря, що ви привели якось уночі до неї свататись.

С е р Т о б і Б е л ч

Хто це? Сер Ендрю Егчік?

М а р і я

Та він же!

С е р Т о б і Б е л ч

Він не нижчий за кого-будь в Іллірії.

М а р і я

Пу й що ж по тому?

С е р Т о б і Б е л ч

Він має три тисячі дукатів на рік.

М а р і я

Так, але всіх цих дукатів йому тільки на рік і вистачить: він дурень і марнотратець.

С е р Т о б і Б е л ч

Фі, що ти мелеш! Він грає на віолі да гамба⁶ і розмовляє трьома чи чотирма мовами слово в слово, без книги; він обдарований усіма дарами природи.

М а р і я

Та вже звісної породи: дурень, та ще й забіяка. Коли б не дар полохливості, що приборкує потяг до сварок,

то — розумні голови думають — він скоро дістав би в дар могилу.

Сер Тобі Белч

Клянусь оцією рукою, негідники і брехуни ті, хто каже так про нього! Хто вони?

Марія

Це ті, хто додають до цього, що він пиячить щоночі у вашому товаристві.

Сер Тобі Белч

Випиває за здоров'я моєї племінниці. Я питиму за неї, доки в горло ллється і доки є напої в Іллірії. Хто не п'є на честь моєї небаги, поки йому мозок не піде шкереберть, той боягуз і негідник. Ну, красунечко! Castiliano vulgo *, сюди йде пан Ендрю Егчік!

Входить сер Ендрю Егчік.

Сер Ендрю

Пан Тобі Белч! Як поживаєш, пане Тобі Белч?

Сер Тобі Белч

Любий мій пан Ендрю!

Сер Ендрю

Будь благословенна, сувора красуне!

Марія

Доброго здоров'я, пане!

* Неясний вислів; скорше за все він означає: «розмовною іспанською мовою» (*исп., спотвор.*).

Сер Тобі Белч
Приступай, сер Ендрю, приступай!

Сер Ендрю
Хто це?

Сер Тобі Белч
Покоївка моєї небоги.

Сер Ендрю
Люба панно Приступай, мені хочеться з вами ближче познайомитись.

Марія
Моє ім'я — Марія, пане.

Сер Ендрю
Ласкава панно Маріє Приступай!

Сер Тобі Белч
Ви помилились, рицарю, приступай — це значить атакуй її, штурмуй її, добивайся її, нападай на неї.

Сер Ендрю
Клянусь честю, я не вчинив би цього в такім товаристві. Он воно що означає приступай!

Марія
Прощавайте, панове!

Сер Тобі Белч
І ти дозволиш їй так піти, друже Ендрю? Щоб же тобі ніколи не виймати шпаги!

Сер Ендрю

І ви, панно, йдете звідси так, щоб мені ніколи не виїмати шпаги? Красуне, невже ви думаєте, що в ваших руках дурні?

Марія

Пане, я не держу вас у руках.

Сер Ендрю

Виходьте заміж і держатимете. От вам моя рука.

Марія

Ну, пане, думати вільно все! Протягніть свою руку до шинквасу і дайте їй пити.

Сер Ендрю

Навіщо, кохана моя? Що означає ваша метафора?

Марія

Вона суха, пане.

Сер Ендрю

Ну, гадаю, що так: я не такий осел, щоб не держати свою руку сухою. Але що означає ваш жарт?

Марія

Сухий жарт, пане.

Сер Ендрю

Ви ними повні?

Марія

Так, пане, вони в мене навіть на кінчиках пальців.

Женіться, а тим часом я відпускаю вашу руку. От я й вийшла сухою з води.

Сер Тобі Белч

О рицарю, тобі бракує келиха канарського⁷: я в житті не бачив, щоб ти падав так низько!

Сер Ендрю

Ніколи не бачили в житті, крім тих випадків, коли канарське валило мене з ніг. Мені здається, що іноді в мені не більше дотепності, як у звичайній людині. Я їм багато яловичини, це шкодить моїй дотепності.

Сер Тобі Белч

Безперечно.

Сер Ендрю

Коли б я так думав, я зарікся б їсти її. Я завтра поїду додому, сер Тобі.

Сер Тобі Белч

Quoi *, любий мій рицарю?

Сер Ендрю

Що таке «пуркуа»? Їхати чи не їхати? Шкода, що я не присвятив мовам того часу, який витрачав на фехтування, танці і влови. О, коли б я тільки взявся до містечтв!

Сер Тобі Белч

Тоді у тебе була б чудесна голова з волоссям.

* Чому? (Франц.)

Сер Ендрю

Як, це поліпшило б мені волосся?

Сер Тобі Белч

Звичайно! Адже бачиш, воно саме не хоче кучерявитись.

Сер Ендрю

Але воно таки до лиця мені, правда?

Сер Тобі Белч

Чудове волосся! Воно висить як льон на прядді, і я сподіваюсь побачити, як яка-небудь хазяєчка візьме тебе між ноги і почне його прясти.

Сер Ендрю

Йй-богу, я поїду завтра додому, сер Тобі! Ваша племінниця не хоче показуватись; а коли вона й покажеться, то держу чотири проти одного, що не захоче мене! Сам герцог її домагається.

Сер Тобі Белч

Вона не хоче герцога, вона не хоче шлюбу з людиною, яка переважає її чи то багатством, чи розумом. Я чув, як вона присягалася в цьому. Тож єсть надія, друже!

Сер Ендрю

Я залишусь іще на місяць. Я людина дуже чудної вдачі — іноді я цілком удовольняюсь маскарадами та бенкетами.

Сер Тобі Белч

А сам ти годен для цих пустощів?

Сер Ендрю

Так само, як і кожен чоловік в Іллірії, аби не значніший за мене родом. Я не хочу рівняти себе з дворянами.

Сер Тобі Белч

Ти сильніший у гальярді, рицарю?

Сер Ендрю

Йй же богу, я так умію врізати танець, як ніхто!

Сер Тобі Белч

А я вмю зарізати барана.

Сер Ендрю

Я певен, що стрибаю не гірше, ніж будь-хто в Іллірії.

Сер, Тобі Белч

Чому ж усе те заховане? Чому ці дари закриті завісою? Хіба вони можуть укритись порохом, як портрет місіс Молл? ⁸ Чому ти не ходиш до церкви, танцюючи гальярду, і не вертаєшся додому, танцюючи галоп? Я на твоєму місці тільки й ходив би джигою ⁹; я б навіть за малою потребою ходив танцюючи. Що ти собі думаєш? Хіба ж годиться таїти свої таланти? Я думаю, глянувши на твою прекрасну ногу, що вона створена була під зіркою гальярди.

Сер Ендрю

Так, вона дужа і в панчосі вогняного кольору має непоганий вигляд. Чи не випити нам?

Сер Тобі Белч

А що ж нам іще робити? Хіба ми не родились під сузір'ям Тельця?

Сер Ендрю

Телець? Що знаменує груди й серце? ¹⁰

Сер Тобі Белч

Ні, друже, це стрибки і стегенця. Покажи-но, як ти стрибаєш.

Сер Ендрю танцює.

Га! Вище! Га-га-га! Чудово!

Виходять.

СЦЕНА 4

Палац герцога.

Входять Валентин і Віола в чоловічому вбранні.

Валентин

Коли герцог буде й надалі такий ласкавий до вас, Цезарію, то ви, очевидно, далеко сягнете: він знає вас усього три дні, і ви вже не чужий йому.

Віола

Ви боїтесь або його примхливості, або моєї неуважності, коли не певні, чи буде він ласкавий до мене. Хіба він мінливий у своїй ласці, пане?

Валентин

Ні, вірте мені.

Віола

Спасибі вам. От іде й герцог.

Входить герцог, Куріо й почег.

Герцог

Гей, хто бачив Цезаріо?

Віола

До ваших послуг, милостивий герцог.

Герцог

Ви стійте там. Цезаріо, ти знаєш
Усе не менш за мене. Я тобі
Відкрив усі сердечні таємниці.
До неї йди, юначе добрий мій,
Відмов не слухай, стань біля дверей,
Скажи, що в землю ти вростеш ногами,
А все-таки побачення доб'єшся.

Віола

Я певен, герцог,— як свій печалі
Вона і справді ревно так далася,
То не погодиться мене прийнять.

Герцог

Шуми, нахабним будь, на бешкет зважся —
Лиш виконай доручення моє.

Віола

Гаразд, доб'юсь до неї,— що ж тоді?

Герцог

О! Весь мій пал відкрий моїй богині
І про незламну вірність повісти.
Моїм послом тобі годиться бути:
Вона скоріше стане до розмови
Із юнаком, ніж з посланцем в літах.

Віола

Не думаю, владарю мій ласкавий.

Герцог

Мій хлопчику, повір мені: це правда.
Хто, бачиш, мужем назове тебе —
Твій юний вік окриє клеветою.
Уста Діани — чи вони ніжніші
І рум'яніші? А дівочий голос!
Ти жінчину нагадуєш усім.
Родивсь ти, знаю, під таким сузір'ям,
Щоб допомогти мені. Ви з ним ідіть —
Чотири, п'ять, а то і всі, байдуже!
На самоті я легше почувуюсь.
Тож виконай доручення моє,—
І будеш вільно жить, як твій володар,
І назовеш майно його своїм.

Віола

Зроблю я все, щоб тільки полонити
Вам даму серця.

(Набік).

Як незмірно тяжко!
Сама б хотіла з ним я взяти шлюб!
Виходять.

СЦЕНА

Дім Олівії.
Входять Марія й Блазень.

Марія

Ну, або скажи мені, де ти був, або я рота не розкрию для твого виправдання. Пані моя звелить повісити тебе за те, що тебе довго не було.

Блазень

Хай повісить! Хто на цьому світі добре повішений, тому лоба не забриють.

Марія

Чому?

Блазень

Йому бритва вже не потрібна.

Марія

Пісна відповідь. Можу сказати тобі, де взявся цей вислів: забриють лоб.

Блазень

Де, добра моя панно Маріє?

Марія

У війську. Можеш сміливо говорити це в своїй дурості!

Б л а з е н ь

Еге, дай боже мудрість тим, у кого вона є, а дурні хай користуються своїми талантами.

М а р і я

Тебе все-таки повісять за те, що тебе довго не було. А може, виженуть геть — хіба це не те саме, що бути повішеним?

Б л а з е н ь

Бути добре повішеним — це рятує від нещасливого одруження. А щодо того, що мене виженуть, то тепер же літо.

М а р і я

Отже, ти непохитний!

Б л а з е н ь

Так, обійдусь без підмоги.

М а р і я

Дивись тільки під ноги, а то спіткнешся!

Б л а з е н ь

Йй же богу, можливо! Ну, іди своєю дорогою. Коли сер Тобі покине пити, то ти будеш найрозумнішою з Євиних дочок на всю Іллірію.

М а р і я

Тихо, шахраю! Ні слова більш! От іде моя господиня: буде краще, коли ти отямишся й попросиш прощення.

(Виходить).

Б л а з е н ь

Розуме, коли на те твоя воля, поможи як слід удати дурня! Мудрагелі, які вважають, що мають тебе, раз у раз опиняються в дурнях, а я певний, що не маю тебе, можу вславитись мудрим, бо, як говорить Квінапал¹¹, «мудрий дурень ліпший за дурного мудреця».

Входять панна Олівія й Мальволіо.

Б л а з е н ь

Хай благословить вас бог, пані!

О л і в і я

Виведіть дурну істоту!

Б л а з е н ь

Гей, чуєте люди! Виведіть пані.

О л і в і я

Забирайся геть, сухий дурню! Я тебе більше знати не хочу; опріч усього, ти ще став безчесним.

Б л а з е н ь

Мої вади, пані, можна знищити випивкою й доброю порадою. Дайте сухому дурневі напитись, і він буде мокрий; порадьте безчесному чоловікові виправитись, і коли він виправиться, то це вже не безчесний чоловік; а не може виправитись — нехай кравець його залатає. Адже всяка річ коли не полагоджена, то залатана: звихнена чеснота латана гріхом; виправлений гріх латаний чесною. Годиться цей простий силогізм — гаразд; а коли ні — так і буде. Нема рогносця без нещастя, а краса — це квітка. Пані веліла вивести дурну істоту, а тому я знову кажу: виведіть пані.

О л і в і я

Добродію, я казала вивести вас.

Б л а з е н ь

Прикра помилка! Пані моя, *cucullus non facit monachum**, тобто: мій мозок не одягнений у блазенське убрання. Добра мадонно, дозвольте мені довести, що ви дурні.

О л і в і я

Ти можеш це зробити?

Б л а з е н ь

Ще й як, добра мадонно!

О л і в і я

Доводь.

Б л а з е н ь

Я повинен висповідати вас для цього, мадонно. Чеснотлива мадонно, відповідай мені.

О л і в і я

Гаразд, добродію, за браком іншої розваги я буду сповідатись перед вами.

Б л а з е н ь

Добра мадонно, об чім ви журитеся?

О л і в і я

Добрий блазню, об смерті мого брата.

* Латинське прислів'я: «Плаття (клобук) не робить монахом».

Б л а з е н ь

Я гадаю, душа його в неклі, мадонно.

О л і в і я

Я знаю, блазню, що душа його на небесах.

Б л а з е н ь

То чи не безглуздо ж, мадонно, журитися, що душа вашого брата на небесах? Гей, виведіть дурну істоту геть!

О л і в і я

Що ти думаєш про цього дурня, Мальволю? Чи не вдосконалюється він?

М а л ь в о л і о

Так, і він буде вдосконалюватись аж до смертельних корчів: старість призводить мудреця до занепаду, а дурня вдосконалює.

Б л а з е н ь

Хай же бог вам пошле, пане, ранню старість, щоб дурість ваша пишніше розцвіла! Сер Тобі присягнеться, що я не лисиця, але не поставить і двох пенні, що ви не дурень.

О л і в і я

Що ти на це скажеш, Мальволю?

М а л ь в о л і о

Я дивуюсь, як ваша світлість може мати розвагу з такого бездарного негідника! Я бачив недавно, як звичайний дурень, у якого не більше мозку, ніж у каменя, при-

мусив його змовкнути. Бачите, він уже сам не свій: ви от смієтесь, не подаєте йому приводу для жартів, і він мовчить. Слово честі, розумні люди, що регочуться, слухаючи одних нарочитих дурнів, самі стають для них блазнями.

О л і в і я

О, в тебе хворе самолюбство, Мальволіо, і зіпсований смак. Хто благородний, невинний і вільно мислить, той вважає ті речі, які тобі здаються гарматними ядрами, за дрібний пташиний шріт. Визнаний дурень не лихословить, хоч і насміхається щохвилини, а людина, відома за розумну, не насміхається, а тільки й робить, що засуджує.

Б л а з е н ь

Нехай пошле тобі Меркурій¹² свої дари за те, що ти так мудро говориш про дурнів!

Входить Марія.

М а р і я

Панночко, там, біля брами, молодий чоловік, він дуже хоче з вами поговорити.

О л і в і я

Він од герцога Орсіно, правда?

М а р і я

Не знаю, панночко. Це красивий юнак з належним почтом.

О л і в і я

Хто з моїх людей затримує його?

М а р і я

Сер Тобі, панно, ваш родич.

О л і в і я

Будь ласка, забери його звідти: він завжди говорить як божевільний. Фі!

Марія виходить.

Іди, Мальволю. Коли це посланець від герцога, то я хвора чи мене нема вдома. Скажи, що хочеш, аби його позбавитись.

Мальволю виходить.

Бачите, добродію, як ваші дурощі старіються й набридають людям?

Б л а з е н ь

Ти говорила за нас, мадонно, ніби твоєму старшому синові бути блазнем. Хай начинить Юпітер його череп мозком, бо он іде один з твоєї родини, в якого дуже квола ріа mater*.

Входить сер Тобі.

О л і в і я

Клянусь честю, він напідпитку. Хто там біля брами, дяденку?

С е р Т о б і

Добродій.

О л і в і я

Добродій? Який добродій?

* М'яка оболонка мозку (латин.).

Сер Тобі

Це добродій — чорт би забрав ті оселедці! Ну що, п'яного?

Блазень

Шановний пане Тобі!

Олівія

Дядечку, дядечку, як ви так зарання дійшли до такого градуса?

Сер Тобі

Розпуста! Я викликаю на бій розпуста. Там хтось біля брами.

Олівія

І справді. Хто ж то?

Сер Тобі

Хоч би й сам дідько, мені що до того? Повірте мені, кажу я! Ет, одно на одно виходить!

(Йде до дверей).

Олівія

На що схожа п'яна людина, блазню?

Блазень

На втопленика, дурня й скаженого: перший зайвий ковток робить його дурнем, другий — скаженим, третій — топить його.

О л і в і я

Іди ж по слідчого, хай нагляне за дядечком, бо він у третій стадії пияцтва — утопився. Іди слідкуй за ним.

Б л а з е н ь

Він іще тільки скажений, мадонно. Дурень доглядатиме скаженого.

(Виходить).

Повертається Мальволіо.

М а л ь в о л і о

Панно, той юнак присягається, що буде говорити з вами. Я сказав йому, що ви хворі, він запевняє, що знає про це і тому прийшов поговорити з вами. Я сказав, що ви спите. Він, очевидно, знав і це наперед, бо саме тому прийшов поговорити з вами. Що сказати йому, панно? Він озброєний проти всякої відмови.

О л і в і я

Скажи йому, що він не говоритиме зо мною.

М а л ь в о л і о

Це йому сказано, а він одповів, що буде стояти біля ваших воріт, як стовп біля дверей шеріфа¹³, а таки з вами говоритиме.

О л і в і я

Якого ж то роду людина?

М а л ь в о л і о

Чоловічого.

О л і в і я

Якого ж роду той чоловік?

М а л ь в о л і о

Щонайгіршого. Він розмовлятиме з вами хоч волею, хоч неволею.

О л і в і я

Який він на вигляд і якого віку?

М а л ь в о л і о

Не досить старий як на мужчину і не досить молодий як на хлопчика. Ні риба ні м'ясо, так — на межі хлопчика й мужчини. Він досить гарненький і говорить дуже зухвало. Можна подумати, що в нього ще не обсохло мо-локо на губах.

О л і в і я

Хай іде сюди. Поклич мені служницю.

М а л ь в о л і о

Служнице, панночка кличе!

(Виходить).

Входить Марія.

О л і в і я

Дай мені моє покривало. Іди накинь мені його на обличчя. Вислухаємо ще раз посольство Орсіно.

Входить Віола.

В і о л а

Хто із вас шановна господиня цього дому?

О л і в і я

Говоріть зо мною, я буду відповідати за неї. Чого ви бажаєте?

В і о л а

Світосляйна, чудова її незрівняна красо, прошу вас, скажіть мені, чи це господиня дому, бо я ніколи не бачив її. Мені не хотілось би, щоб промова моя пішла марно, тому що вона знаменито написана, а мені нелегко було вивчити її напам'ять. Добрі мої красуні, не смійтеся з мене, я дуже чутливий до найменшої неповаги.

О л і в і я

Звідки ви прибули, пане?

В і о л а

На це я можу дуже мало сказати, і цього питання нема в моїй ролі. Панно ласкава, дайте мені скромно впевнитись, що ви хазяйка цієї господи, щоб я міг далі вести річ.

О л і в і я

Ви автор?

В і о л а

Ні, потаємне моє серце. А проте, клянусь пазурами хитрощів, я не те, чим здаюся. Ви господиня дому?

О л і в і я

Коли я не забагато беру на себе, то я.

Віола

Справді, коли це ви, то багато на себе берете. Що в вашій волі дати, в тому відмовити не ваша сила. Та це не стосується того, що мені доручено. Я поведу далі мову свою на хвалу вам, а потім відкрию вам суть даного мені доручення.

Олівія

Перейдіть до головного; я звільняю вас од похвали.

Віола

Шкода, я приклав багато праці, щоб її вивчити, і вона поетична.

Олівія

Тим більше схожа вона на вигадку. Прошу вас, залиште її при собі. Я чула, ви говорили нахабно біля моєї брами, і я дозволила вам зайти не так для того, щоб вас слухати, як на те, щоб подивуватись вам. Коли ви безумні, йдіть, коли ви при своїм розумі, говоріть коротко. Мені нема часу брати участь у такому химерному діалозі.

Мальволіо

Чи не час вам розпустити паруси, добродію? Ваша путь пролягає туди.

Віола

Ні, славний юнго. Я ще поплаваю тут. Приборкайте вашого велетня, принцесо. Скажіть мені ваше слово: я посланий.

О л і в і я

Напевно, ви принесли мені жахливу вість, коли робите такий страшний вступ. Виконуйте своє доручення.

В і о л а

Воно призначене тільки для вашого слуху. Я прийшов не з оголошенням війни і не з вимогою данини. Я маю в руці оливкову гілку, і миром сповнені мої слова, як і розважністю.

О л і в і я

Однак згадайте — почали ви досить нечемно. Хто ви? Чого ви хочете?

В і о л а

Нечемності, що я проявив, навчився я у тих, хто зустрів мене. Хто я і чого я хочу — це таємниче, як дівоча честь; для вашого слуху — святиня, для кожного іншого — святокрадство.

О л і в і я

Залишіть нас самих. Послухаємо ту святиню.

Марія виходить.

Ну, пане, який же ваш текст?

В і о л а

Чарівна панно...

О л і в і я

Потішлива наука, і чимало можна про неї сказати. Де ж міститься ваш текст?

Віола

У грудях Орсіно.

Олівія

В його грудях? А в якому розділі його грудей?

Віола

Кажучи методично, в першому розділі його серця.

Олівія

О, я читала: то ересь. Більше не маєте чого сказати?

Віола

Панно ласкава, дозвольте мені глянути на ваше обличчя.

Олівія

Маєте якесь доручення від герцога до мого обличчя? Ви збилися з тексту. Та гаразд — ми підійmemo завісу й покажемо вам картину.

(Скидає вуаль).

Гляньте, пане, це змальовано мій образ. Добре зроблено?

Віола

Чудово зроблено, якщо не підроблено!

Олівія

Ні! Не боїться ні дощу, ні вітру!

Віола

У цій красі сама рука природи
Змішала тонко барви найніжніші.

Жорстокість явите нелюдську ви,
Як заберете вроду цю в могилу,
Для світу копії не залишивши.

О л і в і я

О пане, я не буду така жорстокосерда. Я видам каталоги своєї краси: вона буде інвентаризована, і кожна частка її, кожен куточок будуть прикладені до мого заповіту; приміром, параграф перший — уста досить малинового кольору, параграф другий — пара сірих очей з повіками на додаток; параграф третій — одна шия, одне підборіддя, й таке інше. Ви послані сюди вихваляти мене?

В і о л а

Я бачу, панно,— горді ви над міру.
Та будьте ви й дияволом — проте
Прекрасні ви, і пан мій любить вас.
Таку любов лишить без нагороди
Не можна, хоч би ви носили навіть
Корону незрівняної краси!

О л і в і я

Як любить він?

В і о л а

З мольбою і сльозами,
З зітханнями і палом вогняним!

О л і в і я

Він знає — я люблю його не можу,
Мені відомо: чесний він, шляхетний,
Багатий, юності не сплямував,

Хорошу має славу, вченній, смілій,
На вроду красень. А проте мені
Його не вільно покохати. Він
Давно вже міг би відповідь цю мати.

В і о л а

Коли б я вас кохав, як мій владар,
З такою мукою, з таким жаданням,—
Відмови вашої я б не збагнув,
Не зрозумів.

О л і в і я

І що ж би ви вчинили?

В і о л а

Поставив би при вашому порозі
Вербову хатку, кликав би щодень,
Писав би вам поеми молитовні
І навіть серед ночі їх співав би.
Тоді ім'я лунало б ваше скрізь,
Струмочком серед пагорбів дзвеніло:
«Олівія!» О, не було б спокою
Серед стихій небесних і земних,
І жалощі вам полонили б душу!

О л і в і я

Зробили б ви чимало. Хто ви родом?

В і о л а

Значніший, ніж багатий. А проте
Я дворянин.

О л і в і я

Ідіть же до Орсіно,—
Не можу я кохати його. Нехай
Послів не посилає, може, тільки
Ви принесете відповідь од нього.
Прощайте. От за працю вам дарунок.

В і о л а

Ця праця не за плату. Захуйте
Свій гаманець. Не я,— володар мій
Солодкої жадає нагороди.
Нехай у того, хто коханий вам,
Камінне буде серце! Хай зневагу
Любов зустріне ваша, горда панно!
Іду звідсіль! Прощайте!

(Виходить).

О л і в і я

«Хто ж ви родом?»
«Значніший, ніж багатий. А проте
Я дворянин». Клянуся, правда цьому!
Твоє обличчя, мова, стан гнучкий,
І вчинки й розум — твій шляхетський герб.
О, тихше, тихше... Що, коли б слуга
Був паном?.. Та невже так скоро
Можливо заразитися? Я бачу,
Що цей юнак лукаво й невидимо
Мені запав у серце. Що ж, хай так!
Мальволіо!

Входить Мальволіо.

М а л ь в о л і о

До послуг, ясна пані.

О л і в і я

Наздоженіть зухвалого посла
Від герцога: він персня тут лишив
Проти моєї волі. Я не хочу
Цього дарунку, не бажаю я,
Щоб герцога надіями він пестив!
Коли до мене прийде цей юнак —
Йому я все це поясню. Іди ж,
Мальволіо.

М а л ь в о л і о

Іду, ласкава пані.

(Виходить).

О л і в і я

Що я чиню, сама гаразд не знаю.
Боюся — зір мій серце обманив.
Що ж, доле! Всі ми ходим під тобою,
І що судилось — буде те зо мною.

(Виходить).

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Берег моря.
Входять Антоніо й Себастьян.

Антоніо

Ти не хочеш залишатись довше й не хочеш, щоб я
йшов з тобою?

Себастьян

З ласки твоєї — ні. Зорі мої темно світять надо мною.
Лукавство моєї долі може, чого доброго, заразити і твою.
Тож дозволь мені нести моє горе самому: лиха́ була б на-
города за твою любов, коли б я склав його тобі на плечі.

Антоніо

Скажи принаймні, куди ти простуєш?

Себастьян

Ні, пробач, моя гадана мандрівка — тільки примха. Але я бачу в тобі таку прекрасну рису скромності, що певен — ти не будеш вимагати в мене відкрити мою таємницю; тому саме охоче признаюсь тобі в ній. Маєш знати, Антонію, що ім'я моє Себастьян, хоч я й зову себе Родріго. Батько мій був той Себастьян із Мессаліна¹, про якого, я знаю, ти чув. Він залишив після себе мене й сестру, — ми вродились одночасно. О, коли б небесна воля судила нам одночасно і вмерти! Але ти, друже, став цьому на перешкоді, бо, може, за годину перед тим, як ти урятував мене з морської безодні, сестра моя потонула.

Антоніо

Боже мій!

Себастьян

Хоча й говорили люди, що вона дуже на мене схожа, не один, проте, звав її красунею. Та я, хоч і не міг поділяти з ними їхнього захоплення, сміливо скажу: сама тільки задрість не могла назвати душу її прекрасною. Вона втонула, друже мій, у солоній воді, а я топлю її пам'ять у солоних сльозах.

Антоніо

Пробач, друже, за лиху гостинність.

Себастьян

О добрий Антонію, пробач мені за всі турботи!

Антоніо

Коли ти не хочеш убити мене за мою любов — дозволь мені бути твоїм слугою.

Себастьян

Коли ти не можеш знищити того, що зробив, тобто вбити того, кому врятував життя, то не вимагай цього. Прощай навіки! Серце моє таке сповнене чутливості, я так успадкував натуру своєї матері, що з найменшого приводу очі мої зраджують мене. Я йду до двору графа Орсіно. Прощай!

(Виходить).

Антоніо

Усіх богів тобі благословення!
Навкруг Орсіно вороги мої,
А то б тебе зустрів я скоро знову.
Проте дарма! Не зважу на біду,
Услід тобі я, мов на гру, піду!

СЦЕНА 2

Вулиця.

Входить Віола; Мальволіо йде слідом за нею.

Мальволіо

Це ви були щойно у графині Олівії?

Віола

Так, добродію. Я йшов поволі і дійшов тільки до цього місця.

Мальволіо

Вона вертає вам цього персня; ви могли б звільнити мене від турботи, забравши його самі. Крім того, вона

просить вас рішуче запевнити свого герцога, що вона не хоче його. І ще одно: щоб ви не сміли більше приходити сюди з його дорученням, хіба лише на те, щоб сказати, як ваш герцог прийняв її слова. Беріть же!

В і о л а

Вона не взяла у мене персня — і я не прийму його.

М а л ь в о л і о

Слухайте, пане: ви його зухвало кинули їй, і її воля — повернути його вам. Коли він вартий того, щоб нагнутись, — ось він лежить у вас перед очима; а коли ні — хай належить цей перстень тому, хто найде його.

(Виходить).

В і о л а

Я не лишила жодного їй персня!
Невже її я зчарувала, доле?
Вона на мене пильно так дивилась,
Аж ніби очі мову їй скували:
Уривчасті були її слова.
Так, закохалась в мене, безперечно,
І ніжні хитрощі свого кохання
Послала з тим суворим посланцем.
Не посилав їй персня герцог мій —
Я в ній буджу солодкий пал бажання!
Нещасна! Краще б покохала сновид!
О ти, людська одеже! Як лукаво
Людські ти очі можеш одурить!
Як легко може лицемір відбити
Свій образ у восковім серці жінки!
Не ми цьому причина — наша кволість:
Не винні ми, що створено нас так!

Чим це кінчиться? Любить владар мій —
Графиню палко, — ох, а я, нещасна,
Його люблю гарячим почуттям!
Вона ж, Олівія, мене кохає,
Ошукана цим одягом. Що буде?
Коли юнак я — не мені шукати
Взаємності Орсіно; а коли
Я дівчина — зітхатиме даремно
Олівія прекрасна. Розв'яжи
Цей вузол, часе: я не маю сили
Розплутати клубок незрозумілий!

(Виходить).

СЦЕНА 3

Дім Олівії.

Входять сер Тобі і сер Ендрю.

Сер Тобі

Іди сюди, пане Ендрю! Не бути після півночі в постелі — це значить рано вставати, а *diluculo surgere* *, ти знаєш...

Сер Ендрю

Ні, клянусь, не знаю. Але я знаю, що пізно не спати — це значить пізно не спати.

* Початок латинського вислову: «*Diluculo surgere saluberrimum est*» — «найкорисніше для здоров'я — це рано вставати».

Сер Тобі

Невірний висновок, гідкий, як порожній кухоль. Просидіти довго після півночі, а потім лягти спати — це значить лягти рано. Хіба ж наше життя не складається з чотирьох елементів? ²

Сер Ендрю

Кажуть, що так; але я думаю, що воно складається з їжі й пиття.

Сер Тобі

Та ти вчений! Отож пиймо і їймо! Гей, Маріє! Вина!

Сер Ендрю

Іде дурень, їй-богу!

Входить блазень.

Блазень

А, серденька мої! Чи ви коли бачили вивіску трьох дурнів?

Сер Тобі

Здоров, осле! Отепер піде в нас діло на лад!

Сер Ендрю

Клянусь, у дурня чудесне горло. Я дав би сорок шилінгів, щоб мати такі ноги й такий славний голос для співу, як цей дурень. Їй же богу, ти хороше вчора молов нісепітниці, коли розповідав про Пігрогромітуса і про вапіанів, що пройшли за квебуську лінію ³. Далєбі, це було дуже хороше! Я послав тобі шість пенні для твоєї коханки — одержав ти їх?

Б л а з е н ь

Я сховав твій подарунок, бо ніс пана Мальволю — не хлист; моя коханка білоручка, а мірмідонці — не пивниці.

С е р Е н д р ю

Знаменито! Найкращі жарти, кінець кінцем! Ну, тепер пісню!

С е р Т о б і

Заспівай! Ось тобі шість пенні — утни якої-небудь.

С е р Е н д р ю

Ось маєш і від мене; коли один рицар дає...

Б л а з е н ь

Яку вам пісню — про любов чи про моральність?

С е р Т о б і

Про любов, про любов!

С е р Е н д р ю

Так, так! Що там мені моральність!

Б л а з е н ь

(співає)

Де ти, люба, де ти бродиш,

Чом до мене не приходиш

Слухати пісні звук?

По розлучі йде кохання —

Цеє добре без вагання

Знають дід і внук.

С е р Е н д р ю

Їй-богу, чудесно!

Сер Тобі

Чудесно, чудесно!

Блазень

(співає)

Що таке любов, чи знаєш?

Ти даремно утікаєш,

Як прийшла вона.

Що там буде — не вгадати;

Треба швидше цілувати —

Молодість мина!

Сер Ендрю

Медовий голос — присягаюся своїм рицарством!

Сер Тобі

Спокусливий!

Сер Ендрю

Медовий і спокусливий.

Сер Тобі

Коли вдихати його носом, затхнутися можна. А чи не вшкварити нам так, щоб саме небо затанцювало? Чи не злякати сову таким хором, що витяг би з одного ткача три душі? Зробимо це?

Сер Ендрю

Коли ви мене любите — зробимо. Найкраще в світі — хор.

Блазень

Клянусь вашою дамою, пане, найкраще в світі — хорт!

С е р Е н д р ю

То-то ж. Починаймо: «Мовчи, шахрай...»

Б л а з е н ь

«Мовчи, шахрай»? Але ж тоді я буду змушений називати вас, добродію, шахраєм!

С е р Е н д р ю

Я уже не вперше змушую людей називати мене шахраєм. Починаймо, дурню. Це починається так: «Мовчи...»

Б л а з е н ь

Я ніколи не почну, коли буду мовчати.

С е р Е н д р ю

Славно! Йй-богу! Ну, починаймо!

Співають хором. Входить Марія.

М а р і я

Що це за котячий концерт? Коли моя пані не покличе свого управителя Мальволію, щоб він виштовхав вас за двері, то не вірте тоді жодному моему слову.

С е р Т о б і

Ваша пані — китаянка, ми — політики. Мальволію — опудало, а «ми — три веселі молодці!» Хіба я їй не родич? Не одної з нею крові?

(Співає).

Тра-ля-ля-ля, тра-ля-ля-ля...

Колись у Вавілоні

Вже, любя панночко моя...

Б л а з е н ь

Йй-богу, пан рицар чудесно клеїть дурня!

С е р Е н д р ю

Так, він робить це непогано, коли в добрім настрої, і я теж. У нього це виходить майстерніше, зате в мене природніше.

С е р Т о б і

(співає)

Як день дванадцятий настав
У січні того року,
Зійшлись...

М а р і я

Ради бога, тихо...

Входить Мальволіо.

М а л ь в о л і о

Збожеволіли ви, панове, чи що? Що у вас — ні стида, ні сорому, щоб горлати серед ночі, як п'яні мідники? Ви, певно, хочете обернути дім моєї господині на корчму, що ревете на все горло свої пісні, нітрохи не стишуючи голосу? Чи ви не шануєте ні місця, ані осіб, ні часу?

С е р Т о б і

Ми співали одночасно, добродію. Забирайтесь геть!

М а л ь в о л і о

Пане Тобі, я повинен поговорити з вами щиро. Пані моя веліла сказати вам, що хоч вона й дала вам притулок як родичеві, але не хоче мати ніякого діла з вашим гультайством. Коли не можете розлучитися з негідною своєю поведінкою, то пані охоче розлучиться з вами.

С е р Т о б і

(співає)

Прощай, красунечко моя...

М а р і я

Гаразд, добрий пане...

Б л а з е н ь

(співає)

Розлуки час настав...

М а л ь в о л і о

Невже цьому правда?

С е р Т о б і

(співає)

Та не умру ніколи я!

Б л а з е н ь

(співає)

Оце то вже збрехав!

М а л ь в о л і о

Це не робить вам честі.

С е р Т о б і

(співає)

Чи не прогнать його мені?

Б л а з е н ь

(співає)

Не проженете, ні, ні, ні!

С е р Т о б і

(співає)

За двері виштовхати вмить!

Б л а з е н ь

(співає)

Ану, попробуйте, зробіть!

С е р Т о б і

Ви збилися з плигу, мосьпане! Ви казна-що городите! Ти ж дворецький — та й годі! По-твоєму, коли ти чеснотливий, то не бувати на світі ні пирогам, ні пиву?

Б л а з е н ь

Правда, клянусь святою Анною! Та й гарячий імбир не минатиме рота!

С е р Т о б і

Вірно! Ідїть, мосьпане, забирайтесь, поки цілі! Вина, Маріє!

М а л ь в о л і о

Коли б ви, Маріє, хоч трохи дорожили ласкою вашої

пані, то не потурали б цій розпусті. Вона знатиме про це, вірте моєму слову.

(Виходить).

М а р і я

Іди, йди, каплоухий!

С е р Е н д р ю

А було б так само добре, як випити натщесерце,— викликати його на поєдинок, а потім не з'явитись і пошити його в дурні!

С е р Т о б і

Зроби так, рицарю! Я напишу для тебе виклик чи на словах перекажу йому про твій гнів.

М а р і я

Любий пане Тобі, потерпіть цю ніч. Відколи той юнак від герцога був сьогодні у пані, пропав її спокій. А з мосьє Мальволію я впораюсь сама. Коли я не зроблю з нього посміховища, то можете вважати, що в мене не вистачить розуму лежати рівно в постелі. Я знаю, що можу це зробити.

С е р Т о б і

Гаразд, гаразд. Розкажи, що ти знаєш про нього.

М а р і я

Мені часом здається, що він щось на взірць пуританина.

С е р Е н д р ю

О, коли б я так думав, то побив би його, як собаку.

Сер Тобі

Що? За те, що він пуританин? Які ж твої підстави, дорогий рицарю?

Сер Ендрю

Ті підстави, що я хотів би підставити йому ногу.

Марія

Який там у біса пуританин — підлабузник — та й годі, осел, що вивчився пишної мови та й розсипає її пригорщами. Він страшенно самовпевнений і гадає, що він набитий чеснотами, і вірить свято, що хто тільки гляне на нього, так і закохається. От на цій саме vadі я збудую свою помсту.

Сер Тобі

Що ж ти думаєш зробити?

Марія

Підкину йому туманні любовні листи. В них матиме він опис своєї борідки, ніг, ходи, виразу очей; буде там і про лоб, і про колір обличчя. Я вмю писати дуже схоже на руку графині, вашої племінниці. Коли нам трапиться часом забути записка, то ми ледве можемо розпізнати, хто з нас її писав — я чи пані.

Сер Тобі

Знаменито! Я чую славний жарт!

Сер Ендрю

І мій ніс теж його унюхав.

Сер Тобі

Він подумає, що листи, які ти йому підкинеш, од моєї небоги і що вона в нього залюбилася.

М а р і я

От-от, ви вгадали, якої масті мій коник!

С е р Т о б і

І ти на цьому конику обернеш його на осла.

М а р і я

На осла, я певна.

С е р Е н д р ю

О, це буде пречудесно!

М а р і я

Розкішна витівка, запевняю вас. Я знаю, мое зілля вплине на нього. Я поставлю вас двох, а блазня третього там, де він матиме найти листа. Пильуйте, як він його буде тлумачити. На сьогодні досить,— добраніч, і хай вам присниться наш жарт. Прощайте!

(Виходить).

С е р Т о б і

Добраніч, амазонко Пентезілеє! ⁴

С е р Е н д р ю

Як на мене, славно вона дівка!

С е р Т о б і

Добре вивчена гонча і обожує мене. Та що в цьому дивного?

С е р Е н д р ю

Мене теж якось обожували.

С е р Т о б і

Ходімо спати, рицарю. Треба б, щоб тобі ще прислали грошей.

С е р Е н д р ю

Коли мені не пощастить одружитися з твоєю племінницею, то я сильно схибив у розрахунках.

С е р Т о б і

Пиши тільки, щоб тобі прислали грошей. Коли ж вона не буде твоєю, то назви мене безголовим.

С е р Е н д р ю

Коли я цього не зроблю, то не вір мені ніколи. Розумій, як хочеш.

С е р Т о б і

Ходімо, ходімо! Я зготую грогу. Пізно вже лягати спать. Ходім, рицарю, ходім, рицарю!

Виходять.

СЦЕНА 4

Палац герцога.

Входять герцог, Віола, Куріо та інші.

Г е р ц о г

Хай грає музика! Привіт вам, друзі!
Ну, любий мій Цезарію, ту пісню,
Ту пісню давню ще й стару, що вчора!

Вона немовби зм'якшує мій пал
І пестить ухо краще, як мінливі
І пустотливі арії сучасні.
Один куплет лиш!

К у р і о

Жаль — нема того,
Хто міг її, владарю, проспівати!

Г е р ц о г

Кого саме?

К у р і о

Феста, жартівника, пане мій, блазня, що не раз вельми тішив батька пані Олівії. Він десь недалеко.

Г е р ц о г

Найти негайно Феста, а тим часом заграйте цей мотив.

Куріо вийшов. Музика.

Мій любий хлопче,
Як доведеться покохати тобі,
Згадай мене в солодкому стражданні,
Я ж бо такий, як всі ті, хто кохає,—
Мінливий і зрадливий. Так, у всім,
Опріч одного в серці почуття,
Одного образу. Що, гарний наспів?

В і о л а

Чудесний! Він бринить, немов луна
В чертозі, де кохання владарює.

Герцог

Прекрасно сказано! Ручусь життям,
Що хоч і юний ти, а вже твій погляд
Не раз спинявся на коханій. Правда ж?

Віола

Так, володарю.

Герцог

Ну, яка ж вона?

Віола

До вас подібна.

Герцог

Коли справді так,
Тебе вона негідна. Скільки літ їй?

Віола

Вона у вашім віці.

Герцог

Не гаразд,
Клянуся небом! Жінчині годиться
Виходити за старшого літами,
Щоб повновладно в серці панувать.
Адже, мій хлопче, хоч і як себе
Ми хвалимо, а визнати належить,
Що ми мінливіші в своїх чуттях,
Ніж внучки Єви.

Віола

Суща правда, пане.

Г е р ц о г

Отож нехай твоя кохана буде
Молодша, аніж ти, бо всі жінки —
Троянди, що, розцвівши, одцвітають.

В і о л а

Ох, вірно це! І як же це боляче —
Зів'янути, лиш розквіту дійшовши!

Вертається Куріо з блазнем.

Г е р ц о г

Вчорашню пісню заспівай нам, друже.
Цезарію, запам'ятай її.
Це стародавня, проста, люба пісня,
Її співають вечорами прями,
Вона коханням грається невинно,
Як давнина.

Б л а з е н ь

Співати, володарю?

Г е р ц о г

Прошу, співай.

Музика.

Б л а з е н ь

Смерте, смерте, скоріш прибувай!
Кипариси отінять могилу.
Ти, дихання, скоріш вилітай!
Це ж кохана рука мене вбила.
Оповийте зеленим плющем
Саван білий.

Всі чуття, що палали вогнем,
Відлетіли.
Хай не буде квіток дорогих
На труні моїй чорній,
Хай ніхто мене з друзів моїх
До грудей не пригорне!
Поховайте без слів і розмов
Прах мій тлінний,
Щоб довіку ніхто не знайшов
Домовини!

Г е р ц о г

Ось тобі за твою працю.

Б л а з е н ь

Яка ж це праця, мій пане? Мені самому, пане, спів
дає насолоду.

Г е р ц о г

Коли так — плачу тобі за твою насолоду.

Б л а з е н ь

Гаразд! За насолоду рано чи пізно треба платити.

Г е р ц о г

Тепер дозволь мені тебе звільнити.

Б л а з е н ь

Хай зласкавиться над тобою бог меланхолії, і хай кра-
вець пошиє тобі одержу з тафти мінливого кольору! Твоя
душа — справжній опал! Я посилав би людей з такою рів-
ною вдачею, як у тебе, на море: хай би вони плавали собі
всюди, невідомо куди й для чого. Прощай!

(Виходить).

Г е р ц о г

Нехай усі, крім Цезарію, вийдуть!

Курію й почет виходять.

Ще раз, Цезарію, піди до неї,
До царственно-жорстокої красуні,
Скажи: шляхетніша моя любов
За цілий світ, у ній немає бруду.
Багатства всі, усі дари фортуни —
Зрадливе це, як і сама фортуна,
Але її краси алмаз прекрасний
Мені навіки душу полонив.

В і о л а

А як вона вас, пане, не кохає?

Г е р ц о г

Не жду такої відповіді я.

В і о л а

Ви уявіть — є дівчина на світі,
Що любить вас із мукою такою,
Як ви Олівію, а ви її
Не любите. Що слід чинити їй?

Г е р ц о г

Такої пристрасті жіноче серце
Вмістить не може, як мове вмістило.
Любов жіноча — це лише жага,
Це порив плоті, а не серця пал,
Тому ця пристрасть скоро так минає.
Моя любов голодна, ніби море,
Тож не рівняй кохання, що до мене

Примхливі можуть відчувать жінки,
З моїм коханням.

В і о л а

А проте я знаю...

Г е р ц о г

Що знаєш ти?

В і о л а

Жіночу марну пристрасть!

Вони і справді зрадливіші серцем.
Була у батенька мого дочка,
Яка могла б вас полюбити, герцог.

Г е р ц о г

Життя її?

В і о л а

Листок порожній, пане.

Чуттів своїх вона не виявляла,
А таємниця, як гробак у квітці,
В'ялила їй лице її рожеве —
І, повна туги чорної й тяжкої,
Вона, немовби статуя терпіння,
До горя усмічалася. Така була
Любов її — любов жіноча, справжня.

Г е р ц о г

Твоя сестра умерла від любові?

В і о л а

Я — дочки всі, сини всі у родині,

Проте не знаю... Що ж, іти мені
До тої дами?

Г е р ц о г

Так, мій милий хлопче.
Біжи, лети, дай цей дарунок їй:
Любов моя терпіти більш не може.

СЦЕНА 5

Сад Олівії.
Входять сер Тобі, сер Ендрю й Фабіан.

С е р Т о б і

А йди-но сюди, пане Фабіан.

Ф а б і а н

А звісно, йду: коли я втрачу хоч краплю цього жарту,
то хай мене зварять у казані з меланхолією.

С е р Т о б і

Ти будеш радий, коли та шельма пошиється в дурні?

Ф а б і а н

Буду найщасливіший з людей! Ти знаєш, одного разу
він позбавив мене ласки графині з приводу ведмежих лобів.

Сер Тобі

На зло йому ми спустимо ведмедя ще раз і посміємося з нього так, що на ньому живого місця не лишиться. Правда, пане Ендрю?

Сер Ендрю

Коли ми цього не зробимо, то й жити неварт.

Сер Тобі

Он іде наше чортеня.

Входить Марія.

Ну як там, індійське моє золото?

Марія

Сховайтесь всі троє за те дерево: йде Мальволіо. Він був там, на сонці, півгодини вивчаючи манери перед власною своєю тінню. Дивіться пильно,— ручуся, що цей лист оберне його в премудрого йолопа. Тихше, ради нашої витівки! Лежи тут!

(Кидає на землю листа).

Он іде рибка, яку нам треба зловити на вудку.

Входить Мальволіо.

Мальволіо

Це тільки щастя; все — щастя. Марія якось сказала мені, що графиня любить мене, і я чув сам, як вона вразно натякала, що коли б у когось закохалась, то був би то чоловік, подібний до мене. Крім того, вона поводитьсь зо мною з більшою пошаною, ніж із будь-ким, хто їй usługовує. Що ж тут роздумувати?

С е р Т о б і

Яка самовпевнена тварюка!

Ф а б і а н

О, тихше! Ці мудрування обертають його на знаменитого індики. Ач як надулося пір'я!

С е р Е н д р ю

От, їй-богу, відлупцював би я цього мерзотника!

С е р Т о б і

Що?..

М а л ь в о л і о

Бути графом Мальволіо...

С е р Т о б і

Ах, негідник!

С е р Е н д р ю

Пристукнути його! Пристукнути його!

С е р Т о б і

Тихо, тихо!..

М а л ь в о л і о

Є такі приклади. Леді Стрейччі вийшла за камердинера.

С е р Е н д р ю

А, пропав би ти, розпуснику!

Ф а б і а н

Ох, тихше! Тепер він поринув по самі уші. Дивіться, як його надимає уява.

М а л ь в о л і о

Три місяці минуло, як я з нею одружений; я сиджу в своєму маєтку...

С е р Т о б і

О, коли б у мене був лук, щоб попасти йому в око!

М а л ь в о л і о

Скликаю своїх підданців, сиджу в своїй оксамитовій мережаній одежі; тільки-но встав з постелі після денного відпочинку, залишивши в сні Олівію...

С е р Т о б і

Грім та блискавка!

Ф а б і а н

О тихше, тихше!..

М а л ь в о л і о

А потім надходить на мене панська примха, і, глянувши на них удавано скромним поглядом, я кажу їм, що знаю своє місце так, як я хотів би, щоб вони знали своє,— і прошу покликати мого родича Тобі.

С е р Т о б і

Тисяча проклять!

Ф а б і а н

О тихше, тихше, тихше... Ну-ну...

М а л ь в о л і о

Семеро моїх слуг слухняно біжать за ним. Я тим часом нахмурюю лоб, заводжу, можливо, годинника чи там граюся з якоюсь дорогою річчю. Тобі наближається; він уклоняється мені...

С е р Т о б і

Невже залишити цього молодця живим?

Ф а б і а н

Хоч би кіньми тебе топтали — мовчи.

М а л ь в о л і о

Я так от простягаю йому руку й ховаю мою дружню усмішку під суворим поглядом.

С е р Т о б і

Невже Тобі не вдарить тоді тебе по пиці?

М а л ь в о л і о

І кажу: родичу мій Тобі, доля з'єднала мене з твоєю племінницею, і це дає мені право говорити...

С е р Т о б і

Що, що?..

М а л ь в о л і о

Ти повинен залишити своє пияцтво...

С е р Т о б і

Ах ти шолудивий!

Ф а б і а н

Потерпіть, а то пронаде наш задум.

М а л ь в о л і о

Крім того, ти тратиш свій час із бовдуром.

С е р Е н д р ю

Це про мене!

М а л ь в о л і о

Із таким собі паном Ендрю...

С е р Е н д р ю

Я знав, що це про мене, бо не раз уже мене називали бовдуром.

М а л ь в о л і о

А це що таке?

(Підіймає листа).

Ф а б і а н

Попався на приваду!

С е р Т о б і

Ах, мовчіть! Нехай навіє йому дух жарту читати вголос.

М а л ь в о л і о

Клянусь життям, це почерк моєї господині: ось її «ц», її «у» і її «т». Саме так вона пише велике «Т». Це, безперечно, її рука.

С е р Е н д р ю

Її «ц», її «у», її «т». Що воно?

М а л ь в о л і о

(читає)

«Невідомому коханому цей лист і найкращі мої побажання»,— безперечно, її фраза. Стривай, печатка! Цсс! І печатка її — Лукреція, якою вона звичайно запечатує свої листи. Так, це моя пані. Хто ж інший?

Ф а б і а н

Загруз по саме тім'я!

М а л ь в о л і о

(читає)

«Юпітер знає, що люблю,
Одну плекаю мрію,
Але назв'ять любов мою
Нікому я не смію».

Назвати не смію. О, коли б це був ти, Мальволіо!

С е р Т о б і

Повісив би тебе, тварюко!

М а л ь в о л і о

(читає)

«Усім закон слова мої,
Але з коханням криюсь.
Це «М», це «О», це «А», це «І» —
Назвати не надіюсь».

Ф а б і а н

Премудра загадка!

С е р Т о б і

Чудесне дівчатко, кажу я вам!

М а л ь в о л і о

М,О,А,І — стривай, подумаймо, подумаймо, подумаймо.

Ф а б і а н

Ну й піднесла ж вона йому!

С е р Т о б і

І як же воно йому до смаку!

М а л ь в о л і о

«Усім закон слова мої»... Ну, її слова можуть бути мені законом: я служу їй; вона моя пані. Це ясно всякому; тут нема чого роздумувати... А кінець! Що міг би значити цей список літер? Коли б я міг зробити так, щоб це було схоже на щось у мені... Стривай! М,О,А,І...

С е р Т о б і

Так, так, думай. Потрапив на слід!

Ф а б і а н

Пес загавкав, ніби почув лисицю.

М а л ь в о л і о

«М» — Мальволою, ну, так починається моє ім'я.

Ф а б і а н

Хіба я не казав, що так він це й зрозуміє? У цього песика прекрасний нюх.

М а л ь в о л і о

«М». Але тоді нема погодження з наступним. Повинно було б далі йти «А», а йде «О».

Ф а б і а н

На цьому «О», сподіваюсь, усе й кінчиться.

С е р Т о б і

Або закінчиться, або я відлупцюю його так, що він закричить «О»!

М а л ь в о л і о

А далі йде «І».

Ф а б і а н

Коли б він ще заверещав — «І»!..

М а л ь в о л і о

М, О, А, І... Це не так зрозуміло, як здавалось; а проте, коли трошки переставити, то якраз вийде на мене, бо кожна літера єсть у моєму імені... Стривай, іде проза.

(Читає).

«Коли це потрапить у твої руки, обміркуй. Зоря моя вища за твою, але не бійся величі: одні родяться великими, інші здобувають велич, іншим її кидають. Доля твоя розкриває тобі обійми; хай твоя кров і твоя душа охоплять їх. І, щоб привчити себе до того, чим ти станеш, скинь свою смиренну оболонку і явись іншим. Не церемонься з моїм родичем, будь суворий із челяддю; хай уста твої виголошують промови державного значення; поведься не як усі; це радить тобі та, що по тобі зітхає. Згадай, хто хвалив твої жовті панчохи і бажав бачити тебе у під'язках навхрест,— запам'ятай це! Вперед, твоя

доля в твоїх руках! Коли ні, то нехай я і далі буду бачити тебе дворецьким, товаришем слуг, негідним торкнутися перстів фортуни. Прощай! Та, що хотіла б помінятися з тобою послугами. Щаслива нещасливиця»...— Це ясно, як божий день. Я буду гордий, я читатиму про державні справи, я скину геть пана Тобі, я змию з себе негідні знайомства, я буду таким, як треба. Я не обманю себе, і уява не може мене ошукати. Усе говорить за те, що моя господиня кохає мене. Недавно вона хвалила мої жовті панчохи і те, що мої підв'язки перехрещені; в цих словах вона освідчує своє кохання і тонким натяком змушує мене одягатись під її смак. Спасибі моїй зорі, я щасливий. Я буду чудним, гордим, носитиму жовті панчохи і перехрещені підв'язки. Хвала Юпітеру й моїй зорі! Одначе єсть іще постскриптум.

(Читає).

«Ти не можеш не догадатись, хто я. Коли ти відповідаєш на мою любов, вияви це своєю посмішкою — твої посмішки тобі дуже до лиця. Тому завжди посміхайся в моїй присутності, любий мій, коханий, благаю тебе!» — Хвала тобі, Юпітере! Я буду посміхатися, я буду робити все, що ти хочеш від мене!

(Виходить).

Ф а б і а н

Моєї участі в цій розвазі я не віддав би ні за які дукати.

С е р Т о б і

Я ладен одружитись із цим дівчатком за такий жарт!

С е р Е н д р ю

І я теж.

С е р Т о б і

І не просив би іншого посагу, крім такого самого жарту.

С е р Е н д р ю

І я теж.

Ф а б і а н

Он іде наша мила рибалонька.

Входить М а р і я.

С е р Т о б і

Хочеш, я підставлю тобі потилицю під твою ніжку?

С е р Е н д р ю

Або я?

С е р Т о б і

Хочеш, я програю свою волю і стану твоїм рабом?

С е р Е н д р ю

Або я.

С е р Т о б і

Ти навіяла йому такий сон, що, коли його примари покинуть його, він збожеволіє.

М а р і я

Ні, скажіть правду, це вплинуло на нього?

С е р Т о б і

Як горілка на стару бабу.

М а р і я

Коли ви хочете побачити наслідки нашого жарту, зверніть увагу на першу його появу при моїй господині: він прийде до неї в жовтих панчохах, а це колір, який вона ненавидить, і в перехрещених підв'язках — мода, якої вона терпіти не може; і він буде посміхатись, дивлячись на неї, а це якраз не пасує до її настрою, бо вона запала в меланхолію, і це викличе тільки презирство до нього. Коли ви хочете це побачити, ходім зо мною.

С е р Т о б і

До воріт самого пекла, незрівняний дияволе дотепності!

С е р Е н д р ю

І я теж.

Виходять.

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Сад Олівії.
Входять Віола й Блазень з барабаном.

Віола

Здоров будь, друже, із своєю музикою! Ти живеш при барабані?

Блазень

Ні, пане, я живу при церкві.

Віола

Хіба ти церковнослужитель?

Блазень

Ні, пане, я біляцерквизитель, бо живу в себе у домі, а дім наш стоїть біля церкви.

В і о л а

Ти ще скажеш, чого доброго, що король живе коло жебрака, бо жебрак крутиться коло королівського двору; або що церква міститься при барабані, якщо барабан стоїть біля неї.

Б л а з е н ь

Ваша правда, паночку. Подумати тільки, що за часи настали! Усяке речення для розумної голови — тільки замшева рукавичка. Узяв та й вивернув!

В і о л а

Безперечно. Хто вміло грається словами, у того вони легко робляться грайливими.

Б л а з е н ь

Тому я й хотів би, паночку, щоб у моєї сестри не було імені.

В і о л а

Через що?

Б л а з е н ь

Через те, що ім'я — це слово; а коли почати гратися з ним, то вийде, що граються з моєю сестрою. Це до добра не приводить. Слова, бачите, стали продажними, як їх зганьбили заковами¹.

В і о л а

З'ясуй мені це.

Б л а з е н ь

Йй-богу, паничу, не можу цього зробити без слів; а слова поробилися такими брехливими, що мені неприємно до них удаватись.

В і о л а

Ручусь, ти хороший хлоп'яга, і до всього тобі байдуже!

Б л а з е н ь

Ні, пане, це не так. До дечого мені не байдуже; а до вас, по щирості, таки байдужісінько. Хоч би ви й невидимі стали — про мене.

В і о л а

Чи ти не дурень графині Олівії?

Б л а з е н ь

Аж ніяк, паночку; у графині Олівії нема ніяких дурощів; вона не держатиме в себе дурня аж доти, поки не виїде заміж. Дурні, бачите, так подібні до чоловіків, як сардинки до оселедців,— чоловіки більші. Я не її дурень, я її перекручувач слів.

В і о л а

Я недавно бачив тебе у графа Орсіно.

Б л а з е н ь

Дурість ходить, як сонце, навкруг світа і світить усюди. Мені було б жаль, пане, коли б дурень так часто бував з вашим господарем, як із моєю господинею: мені здається, я бачив там вашу премудрість.

В і о л а

Коли ти береш на глум мене, то я більше не хочу говорити з тобою. Ось маєш на чарку.

Б л а з е н ь

Нехай пошле тобі Юпітер бороду, як тільки матиме запас волосся.

В і о л а

Присягаюсь, я майже сам не свій від однієї бороди, хоч і не хотів би, щоб вона росла на моєму підборідді. Пані твоя вдома?

Б л а з е н ь

(розглядаючи монету)

Чи могла б пара таких-от мати дітей, паночку?

В і о л а

Так, коли їх держати вкупі і пустити в оборот.

Б л а з е н ь

Я охоче зіграв би роль добродія Пандара Фрігійського, пане, щоб поєднати Крессіду з цим Троїлом².

В і о л а

Бачу, ти вмiло жebraєш³.

Б л а з е н ь

Не велика штука жebraти з жebraчкою. Крессіда була жebraчка. Моя пані дома, прошу вас. Я скажу їй, відкіля ви, а от хто ви і чого хочете — це вже поза моїм

обрієм; я міг би сказати «стихією», але це надто утерге слово.

(*Виходить*).

В і о л а

Розумний досить він, щоб грати дурня,
Чималий розум справді тут потрібен:
Він мусить добре знати вдачу, й стан,
І настрій тих, кого бере на посміх,
А не як сокіл нау́чений бити
Усе, що бачить. Це не легша річ,
Ніж бути мудрецем. Адже та дурість,
Що удає він хитро до кінця,
Могла б лиш зіпсувати мудреця.

Входять сер, Тобі і сер Ендрю.

С е р Т о б і

Привіт вам, пане!

В і о л а

І вам, добродію!

С е р Е н д р ю

Dieu vous garde, monsieur.

В і о л а

Et vous aussi; votre serviteur*.

С е р Е н д р ю

Сподіваюсь, що так, і я до послуг ваших.

* Два ці французькі рядки майже без змін повторюють слова двох попередніх рядків.

Сер Тобі

Ви хочете увійти в дім? Моя племінниця бажає, щоб ви увійшли, якщо маєте до неї справу.

Віола

Я зворушений нею... Тобто, я хотів сказати: рушаю до неї.

Сер Тобі

Тоді ноги на плечі — і марш.

Віола

Мої ноги краще розуміють мене, ніж я розумію ваш вислів. Що ви хочете сказати?

Сер Тобі

Хочу сказати, щоб ви йшли, щоб ви увійшли.

Віола

Я й зроблю те, чого ви хочете. Але нас попередили.

Входять Олівія й Марія.

Чарівна, незрівнянна пані, хай ниспошле на вас небо дощ благоухань!

Сер Ендрю

(набік)

Цей юнак — умілий придворець. «Дощ благоухань» — чудесно!

Віола

Моя справа, пані, не має голосу ні для кого, окрім вашого доброзичливого й ласкавого слуху,

Сер Ендрю

(набік)

«Благоухання», «добррозичливий» і «ласкавий» — запам'ятаю всі три вислови.

Олівія

Зачиніть садові двері і лишіть нас — я хочу вислухати його.

Сер Тобі, сер Ендрю й Марія виходять.

Вашу руку, пане.

Віола

Мій обов'язок, пані, вам коритись.

Олівія

Як вас зовуть?

Віола

Цезарію, графиня, —
Таке ім'я у вашого слуги.

Олівія

Мого слуги? О, радості такої
Ще світ не зазнавав від того дня,
Як лестощі назвали компліментом!
Юначе, ви — слуга Орсіно.

Віола

Він

Є ваш слуга, то я й повинен бути
Слугою вашим.

О л і в і я

Зовсім я про нього
Не думаю,— його ж думки хай ліпше
Лишаться незаписаним листком,
Ніж мають завжди мною наповнятись.

В і о л а

Графиня, я прийшов, щоб нахилити
До нього мислі ваші.

О л і в і я

О, пробачте,
Про нього я заборонила вам
Заводить мову. Та коли б почула
Від вас я іншу річ — вона мені
Була б миліша за музику сфер⁴.

В і о л а

Прекрасна пані...

О л і в і я

Зрозуміть мене
Я вас благаю. Я послала вам
Навздóгін персня, дар зачарування.
Я обманила і себе, й слугу —
Боюсь, що й вас. Судить мене суворо —
Я цього варта, нав'язавши вам
З лукавством недостойним річ не вашу,
Як це ви знаєте. Що ви могли
Подумати про честь мою? Якими
Її разили вбивчими думками,
Властивими тирановій душі?
Для розуму проникливого досить

Явила я, і все ви зрозуміли.
Не груди криють, а легкий серпанок
Моє нещасне серце. Що ж, тепер —
За вами слово.

В і о л а

Я жалю вас.

О л і в і я

Крок до любові!

В і о л а

Анітрохи, пані:

І ворогів буває часом жаль.

О л і в і я

Що ж, бачу, знов для сміху час настав!
Як легко жебракові запишатись!
Проте дарма! Як здобиччю упасти,
То краще перед левом, аніж вовком!

(Б'є годинник).

Годинник каже: марно трачу час!
Юначе, знай: тебе я не бажаю.
Та як доспіють розум твій і серце —
Хороший муж в твоєї жінки буде.
Твій шлях — на захід.

В і о л а

Що ж, нехай і так!
Хай щастя й радість небо вам пошле!
Що герцогу переказать я маю?

О л і в і я

Стривай. Скажи, що думаєш про мене.

В і о л а

Що інша ви, аніж здається, пані.

О л і в і я

От саме це я думаю про вас.

В і о л а

Це правда: я не те, чим я здаюсь.

О л і в і я

А як жадала б я, щоб ви були
Тим, що я хочу!

В і о л а

Певно, це і справді.

Було б на краще. А тим часом я
Ваш блазень, пані.

О л і в і я

О, які прекрасні

Презирство й гнів у нього на устах!

Любові не сховаєш у грудях...

Цезарію, клянуся я весною,

Невинністю і серця чистотою,—

Люблю тебе, і розум став німий,

Любові підкорившись моїй.

О милий! Як збагнуть мені причину,

Чому мовчиш ти у таку хвилину?

Кохання, друже, солодко благать,

Ще солодше — враз його дістать.

Віола

Заприсягнуся молодістю сміло:
Єдині в мене серце, дух і тіло,
Та жінці ні одній, як світ стоїть,
Крім мене, цим добром не володять!
Прощайте ж, пані люба й поважана,
Ні слова більше про страждання пана.

Олівія

Приходь, одначе, будь у мене знов,—
Я, може, полюблю його любов.

СЦЕНА 2

Дім Олівії.

Входять сер Тобі, сер Ендрю й Фабіан.

Сер Ендрю

Ні, далєбі, я більш не залишусь.

Сер Тобі

Твої причини, дороге мое шаленство? Назови свої причини!

Фабіан

Я хочу знати причини, чому сер Ендрю так чинить.

Сер Ендрю

Ну, я бачив, як твоя племінниця була далеко ласкавіша із герцогським слугою, ніж із твоїм другом. Я бачив їх у саду.

Сер Тобі

Вона в той час бачила тебе, друже мій?

Сер Ендрю

Не гірше, ніж я тебе зараз бачу.

Фабіан

Це був великий доказ її любові до вас.

Сер Ендрю

Чорт забирай! Ви хочете зробити з мене осла?

Фабіан

Я доведу вам це, пане мій, законним порядком. Ум і розум присягнутьесь в цьому.

Сер Тобі

А вони були присяжними ще до того, як Ной став мореплавцем⁵.

Фабіан

Вона виявила ласку до юнака на ваших очах тільки для того, щоб роздразнити вас, пробудити вашу заснулу мужність, влити огонь у ваше серце і полум'я у вашу печінку. Тож ви мали підсипатися до неї з такими свіженькими жартами, щоб отой юнак язика проковтнув. Цього від вас сподівались — і дістали розчарування: ви дозволили часові змити подвійну позолоту цього випадку, і тепер ви, на гадку графині, поплили на північ, де будете висіти, як крижинка на бороді голландця, поки не поправите цього діла якимось мужнім вчинком або достойною політикою.

С е р Е н д р ю

Коли вже так, то краще мужність, бо я ненавиджу політику. По-моєму, що нуританин⁶, що політик — однаково.

С е р Т о б і

Гаразд, будуй своє щастя на мужності. Виклич графського юнака на поєдинок, порань його в одинадцятьох місяцях, моя племінниця як почує про це, то будь певен: жодна звідниця в світі не зможе відрекомендувати тебе жінчині так, як слава мужності.

Ф а б і а н

Іншого способу нема, пане Ендрю.

С е р Е н д р ю

Згоден хто-небудь із вас віднести йому мій виклик?

С е р Т о б і

Піди напиши йому войовничою рукою; висловлюйся гостро й коротко; дарма, чи буде воно дотепно, аби красномовно й вигадливо. Чорни його, скільки чорнила вистачить. Коли «тикнеш» йому разів зо три — це не завадить; і хоч скільки брехні вмістить твій лист, хоч би він був завбільшки з уерське ліжко⁷, пиши не вагаючись. Нехай у твоїм чорнилі буде досить жовчі, хоч ти й пишеш гусячим пером. Ну, до діла!

С е р Е н д р ю

Де я найду вас?

С е р Т о б і

Ми прийдемо до тебе в cubiculo*. Іди.

Сер Ендрю виходить.

* В спальню (латин.).

Ф а б і а н

Дорогий це для тебе чоловічок, сер Тобі!

С е р Т о б і

Хе, я обійшовся йому дорогенько, друже мій,— тисяч, мабуть, зо дві.

Ф а б і а н

Будемо мати від нього неабиякого листа, але ж ти його не передаси?

С е р Т о б і

Коли так, то не вір мені більше ніколи. Я буду всіма засобами підбивати юнака вийти на його виклик. Я думаю, їх волами не стягнеш в одне місце. Що ж до Ендрю, то коли в його печінці знайдеться стільки крові, щоб купати блоху, то я ладен з'їсти всю решту його.

Ф а б і а н

Та й його супротивник, отой юнак, здається мені, не дуже-то лютий.

С е р Т о б і

Диви, он іде пташечка наша!

Входить Марія.

М а р і я

Коли ви хочете посміятися до сліз, то йдіть за мною. Той йолоп Мальволю зробився ідолопоклонцем, справжнім віровідступником, бо ні один християнин, що хоче мати спасіння, істинно віруючи, не може вірити в таку безліч неможливих речей. Він у жовтих панчохах.

Сер Тобі

І з підв'язками навхрест?

Марія

Так, і як же це бридко! Достоту вчитель, що веде школярів до церкви! Я потай ішла за ним, як убивець. Він виконує кожен пункт листа, що я йому підкинула: усміхається так, аж на обличчі його утворюється більше ліній, ніж на новій карті з обома Індіями⁸. Ви не бачили нічого подібного. Я ледве могла стриматись, щоб не кинути в нього чим-небудь. Я певна, пані моя вдарить його; а коли вона це зробить, він усміхатиметься знову, вважаючи це за велику ласку.

Сер Тобі

Ходімо, веди нас туди, де він.

СЦЕНА 3

Вулиця.

Входять Себастьян і Антоніо.

Себастьян

Тебе я турбувати не хотів,
Та як турбота ця тобі приємна,
То я й не дорікатиму тобі.

Антоніо

Ніяк не міг я кинути тебе,
А воля в мене і за сталь міцніша.

Бажання лиш зустрітися з тобою —
І це була б причина для мандрівки.
Але тривога, що з тобою буде
У цім тобі не знаному краю,
Де ти не маєш друзів, ані кривних,—
Моя любов і приязнь незрадлива
Мене погнали, щоб тебе найти.

С е б а с т і а н

Антонію, спасибі широсерде!
За послуги негідно часом платять,—
Проте коли б я мав чим заплатити,
То ти найвищу мав би нагороду.
Ну що ж, підем оглянемо це місто?

А н т о н і о

Приміщення для вас оглянемо спершу.

С е б а с т і а н

Я не втомивсь, до ночі ще далеко.
Прошу тебе, мій друже, подивись
На пам'ятники незабутніх діл,
Якими це прославилося місто.

А н т о н і о

На жаль, ходить мені тут небезпечно:
В морському бої з кораблем Орсіно
Одного разу так я прислужився,
Що вже не знаю, чим і відслужить.

С е б а с т і а н

Ти, певно, вбив людей його багато?

А н т о н і о

Ні, не такий кривавий злочин мій,
Хоч і могло дійтися там до крові.
Могли б, звичайно, заплатити ми
За те, що взято. Та моя натура,
Мій друже, не дозволила цього.

С е б а с т і а н

Так, небезпечно вам ходить одверто.

А н т о н і о

От, пане, маєте мій гаманець.
На півдні міста, у готелі «Слон»
Приміщення найкращі. Там замовлю
Вечерю добру я, допоки будеш
Ти старовини міста оглядать.

С е б а с т і а н

Нащо ж мені твій гаманець?

А н т о н і о

На те,
Що як побачиш ти якусь дрібничку,
То б міг її купити без вагання,—
А в тебе не для цього гаманець.

С е б а с т і а н

Прощай. Твоім я буду скарбником.
Під вівіскою «Слон» тебе чекаю.

(Виходить).

СЦЕНА 4

Сад Олівії.
Входять Олівія й Марія.

Олівія

Послала я по нього. Прийде він —
Чим пригостить його? Чим надарити?
Купити, знаю, молодощі легше,
Ніж ублагати чи позичить... Де ж
Мальволіо? Він чемний і поважний
І як слуга для цієї годен справи.
Де він?

Марія

Він скоро буде тут, графиня.
Чудний якийсь він, наче збожеволів.

Олівія

Чом, що таке? У маячню запав?

Марія

Ні, пані моя, він тільки усміхається; краще було б,
коли б при вас була яка охорона, як він прийде, бо цей
чоловік, безперечно, з глузду з'їхав.

Олівія

Поклич його.

Марія виходить.

Як він, безумна й я,
Коли печальне божевілля можна
З веселим божевіллям порівняти.

Входять Марія й Мальволіо.

О л і в і я

Як поживаєш, Мальволіо?

М а л ь в о л і о

Прекрасно, графиня, хе-хе...

(Усміхається мрійно).

О л і в і я

Ти усміхаєшся, а я тебе
Якраз покликала в сумному ділі.

М а л ь в о л і о

Сумному, графиня? Я міг би бути сумним: ці підв'язки навхрест зупиняють кров, та що з того? Коли це тішить око одній, то зю мною виходить так, як сказано в сонеті: «Що до смаку одній — усім те до вподоби».

О л і в і я

Що тобі таке, Мальволіо? Що сталось?

М а л ь в о л і о

У мене не чорно на душі, хоч і жовто на ногах. Лист потрапив до належних рук, і накази будуть виконані. Я думаю, ми таки знаємо цей прекрасний латинський почерк? ⁹

О л і в і я

Чи не лягти тобі в постіль, Мальволіо?

М а л ь в о л і о

У постіль? Так, кохана, я прийду до тебе.

О л і в і я

Господь з тобою! Чому ти так усміхаєшся і так часто цілуєш собі руку?

М а р і я

Як твоє здоров'я, Мальволіо?

М а л ь в о л і о

З вашого дозволу, хіба солов'ї відповідають галкам?

М а р і я

Як ви смієте з'являтися до моєї пані з такою смішною безсоромністю?

М а л ь в о л і о

«Не бійся величі»,— це прекрасно написано.

О л і в і я

Що ти хочеш сказати цим, Мальволіо?

М а л ь в о л і о

«Одні родяться великими...»

О л і в і я

Ну?

М а л ь в о л і о

«Інші досягають величі...»

О л і в і я

Що ти говориш?

Мальволіо

«А іншим її кидають...»

Олівія

Хай порятує тебе бог!

Мальволіо

«Згадай, хто хвалив твої жовті панчохи...»

Олівія

Твої жовті панчохи!

Мальволіо

«...і бажав бачити тебе у підв'язках навхрест...»

Олівія

У підв'язках навхрест!

Мальволіо

«Вперед! Твоя доля в твоїх руках!»

Олівія

В твоїх руках!

Мальволіо

«Коли ні, то нехай я і далі буду бачити тебе дворецьким, товаришем слуг, негідним торкнутися перстів фортуни».

Олівія

Та це справжнє божевілля!

Входить слуга.

С л у г а

Пані, молодий кавалер від графа Орсіно вернувся; я ледве затримав його. Він жде наказів од графині.

О л і в і я

Я вийду до нього.

Слуга виходить.

Люба Маріє, нехай подбають про цього чоловіка. Де мій кузен Тобі? Хай двоє з моїх людей ретельно опікуються ним: я не хотіла б і за половину свого посагу, щоб з ним сталося щось недобре.

Олівія й Марія виходять.

М а л ь в о л і о

Ого! Ану, підійдіть-но хто тепер до мене! Сам сер Тобі повинен дбати про мене! Це цілковито збігається з листом: вона зумисне посилає його на те, щоб я міг бути з ним нечемний, вона ж сама підбиває мене в листі: «...Скинь свою смиренну оболонку і явись іншим. Не церемонься з моїм родичем, будь суворий із челяддю, хай уста твої виголошують промови державного значення; поведься не як усі». Я впіймав її, але це діло рук Юпітера, і я дякую Юпітерові! А тепер, коли вона відходила: «Нехай подбають про цього чоловіка». Чоловік! Не Мальволю й не дворецький, а чоловік! Ну, все виходить на одно, і нема ні скрупула, ні грана сумніву, жодної перешкоди, не може бути ніякої несподіванки чи чогось нелепого! Що можна сказати? Нічого не стоїть тепер між мною й повним здійсненням моїх надій! Юпітер, а не я, творець цього, і йому треба складати дяку!

Входять Марія, сер Тобі, Фабіан.

С е р Т о б і

Де він, в ім'я всього святого? Коли всі дияволи з пекла вселилися в нього, коли цілий легіон їх заволодів ним, я, проте, з ним говоритиму.

Ф а б і а н

Ось він, ось він. Що вам таке, пане? Що вам, чоловіче?

М а л ь в о л і о

Ідіть. Я відпускаю вас. Залишіть мене на солодкій самоті. Ідіть!

М а р і я

Чуєте, як глухо говорить у ньому лукавий! Хіба я не казала вам? Пане Тобі, графиня просить, щоб ви подбали про нього.

М а л ь в о л і о

Ага! Вона справді просила?

С е р Т о б і

Іди, йди! Тихо, тихо! Нам треба поводитись із ним лагідно: здай це вже на мене. Як поживаєш, Мальволіо? Що тобі таке? Друже мій, борися з дияволом; подумай, це ж ворог людського роду!

М а л ь в о л і о

Чи розумієте ви, що говорите?

М а р і я

Бачите, як він бере до серця, коли ви гудите диявола! Коли б то, господи, не був він зачаклований!

Ф а б і а н

Занеси його сечу до ворожки.

М а р і я

Узавтра вранці неодмінно, як тільки жива буду. Моя пані не хоче втратити його нізащо на світі.

М а л ь в о л і о

Отож-то!

М а р і я

О боже!

С е р Т о б і

Прошу тебе, мовчи. Це негодящий спосіб: бачиш, ти тільки дратуєш його! Залиши мене з ним самого.

Ф а б і а н

Не інакше, як треба вдатись до ласки! Лагідно, лагідно! Лукавий сам грубіян і не хоче, щоб з ним по-грубіянськи поводились.

С е р Т о б і

Ну, півнику мій! Як поживаєш, курчатовько?

М а л ь в о л і о

Добродію!

С е р Т о б і

Ціп-ціп-ціп! Ні, пане мій, поважній людині не до лиця грати в піжмурки з сатаною! Згинь, нечиста сило!

Марія

Змусьте його прочитати молитву! Добрий пане Тобі, змусьте його молитись!

Мальволіо

Молитись, пустушечко?

Марія

Ні, ручусь вам, він і слухати не хоче про божественне!

Мальволіо

Забирайтесь геть! Повісьтесь усі! Ви нікчемні, жалюгідні створіння! Я не належу до вашого кола! Ви ще почуєте про мене!

(Виходить).

Сер Тобі

Чи ж можливо це?

Фабіан

Коли б це показали на сцені, то я засудив би таку виставу як неправдоподібну.

Сер Тобі

Самий дух його заразила наша вигадка.

Марія

Ні на крок тепер од нього, щоб наша вигадка не витрилась і не зіпсувалась!

Фабіан

Ій-богу, ми доведемо його до божевілля!

Марія

Що ж, буде спокійніше в домі.

Сер Тобі

Ходім замкнемо його в темній кімнаті і зв'яжемо. Моя племінниця вже певна, що він збожеволів. Можемо далі вести цю гру собі на розвагу, а йому на покару, поки сам жарт наш не видихнеться і не примусить нас над ним змилюватись. А тим часом провадьмо справу судовим порядком, і Марія матиме нагороду за чесні свідчення. О, дивіться!

Фабіан

Маєте ще одну прояву!

Входить сер Ендрю.

Сер Ендрю

От виклик, почитайте; ручусь — тут є досить і ошту, і перцю.

Фабіан

Такий він гострий?

Сер Ендрю

Так, так, ручусь. Читайте-бо!

Сер Тобі

Давай мені.

(Читає).

«Юначе, дарма, хто ти такий,— ти однаково підла людина».

Ф а б і а н

Ловко й сміливо!

С е р Т о б і

(читає)

«Не дивуйся й не питай себе, чому я так тебе називаю, бо я не хочу сказати тобі причину».

Ф а б і а н

До діла сказано; тут і суд не причепиться!

С е р Т о б і

(читає)

«Ти приходиш до пані Олівії, і перед очима у мене вона поводить ся з тобою ласкаво. Але брешеш: не з цієї причини я викликаю тебе».

Ф а б і а н

Дуже коротко й вельми безглуздо!

С е р Т о б і

(читає)

«Я буду супроводити тебе, як ти йтимеш додому, і коли тобі пощастить мене вбити...»

Ф а б і а н

Чудесно!

С е р Т о б і

(читає)

«...То ти уб'єш мене, як мерзотник і падлюка».

Ф а б і а н

Ви весь час ухиляєтесь від ударів закону. Прекрасно!

С е р Т о б і

(читає)

«Прощай! І хай помилує господь одну з наших душ! Він може помилувати мою душу, але я сподіваюсь на краще, а тому бережись! Твій друг, зважаючи на те, як ти мене зустрінеш, або твій заклятий ворог Ендрю Егчік». Коли цей лист не зрушить його з місця, то цього не зможуть зробити і ноги його. Я віддам йому листа.

М а р і я

У вас є зараз нагода: він розмовляє з моєю пані і незабаром піде.

С е р Т о б і

Іди, пане Ендрю; чатуй на нього за садом. Скоро побачиш його — вихопи шпагу. І закидай його найстрашнішою лайкою. Буває ж не раз, що жахливі прокльони, промовлені голосно й грубо, дають більший успіх мужності, ніж коли б людина доводила її ділом. Марш!

С е р Е н д р ю

Ну що-що, а ляяться я зумію!

(Виходить).

С е р Т о б і

Листа я не віддам, бо поведінка того молодого чоловіка свідчить, що він розумний і добре вихований; цього доказом є його посередництво між паном його й моєю

племінницею; отож цей напрочуд безглуздий лист не злякає юнака: він зрозуміє, що написав його йолоп. Але я передам виклик на словах; наговорю хлопцеві про мужність Егчіка і запевню — молодь-бо така довірлива! — що Ендрю страшенно лютий, спритний, завзятий і гнівливий. Це так налякає обох, що вони убіють один одного поглядами, як василіски ¹⁰.

Ф а б і а н

Он він іде з вашою племінницею. Залиште їх, поки він попрощається, а тоді — вперед!

С е р Т о б і

Я тим часом вигадую найстрашніші слова для ви-клику.

Сер Тобі, Фабіан і Марія виходять.
Входять Олівія та Віола.

О л і в і я

Сказала все я серцю кам'яному,
Піддавши небезпеці власну честь.
Щось у душі засуджує мій вчинок,
Та він такий нестримний і свавільний,
Що з осуду цього лише сміється!

В і о л а

Як ваше серце пристрасть паленить,
Так паленить вона й мого пана.

О л і в і я

Ось маєте дарунок — мій портрет.
Не бійтесь, він німий, вас не образить.
Благаю вас, приходьте завтра знов!

Яке мені прохання вволить ваше,
На честь мою тавра не кладучи?

В і о л а

Прошу одного: полюбіть мого
Велителя.

О л і в і я

Як можу я йому
Віддати те, що тільки вам належить?

В і о л а

Для цього я найду вам оправдання.

О л і в і я

Гаразд — приходь лише, тебе я бачить мушу!
Лукавий, довести до пекла можеш душу!

(Виходить).

Входять сер Тобі і Фабіан.

С е р Т о б і

Привіт тобі, кавалере!

В і о л а

І вам привіт, пане!

С е р Т о б і

Хоч би яка була при тобі зброя, берись за неї; я не знаю, чим саме ти його образив, але твій супротивник, повний злоби, кровожадний, як мисливець, жде тебе в кінці саду. Приготуйся, не гаючись, бо супротивник твій спритний, умілий і смертоносний.

В і о л а

Ви помиляєтесь, пане; я певен, що ні з ким не сварився. Я не пригадую, щоб завдав будь-кому образу.

С е р Т о б і

Ви переконаєтесь у протилежнім, запевняю вас. Отож коли вам хоч трошки дороге життя, будьте обережні. На боці вашого супротивника все, що може дати людині молодість, сила, спритність і лють.

В і о л а

Прошу вас, скажіть, хто він?

С е р Т о б і

Він рицар, висвячений дотиком непощербленої папіри¹¹; але це суцїй диявол у поєдинках; він тричі вже розлучив душу з тілом, і гнів його під цю хвилину такий нестримний, що вгамувати його можуть тільки смерть і могила. Такий уже він удався: або все взяв, або все програв!

В і о л а

Я вернусь до палацу й попрошу графїню дати мені провозатих. Я не забїяка! Чував я, що є люди, які на-вмисно викликають інших на сварку, щоб довести свою хоробрість. Мабуть, цей чоловік саме з таких.

С е р Т о б і

Ні, пане. Його обурення впливає з неабиякої образи. Тому йдїть і виконайте його волю. До палацу ви не вернетесь, не ставши на бій зо мною, а це так само небезпечно, як і з ним. Отже — вперед, або вихоплюйте за-

раз же шпагу, бо ви повинні або битись, або відмовитись навіки від права носити зброю!

Віола

Це і нечемно, і дивно. Будьте ласкаві, довідайтесь у того рицаря, чим я образив його; коли це й справді так, то сталося воно без наміслу, а просто через неуважність.

Сер Тобі

Гаразд. Пане Фабіан, зостаньтеся з цим кавалером, доки я вернусь.

(Виходить).

Віола

Ви, мосьпане, знаєте, в чому тут річ?

Фабіан

Я знаю, що той рицар дуже лихий на вас — до поединку на життя чи смерть. А більш нічого мені не відомо.

Віола

Скажіть, будьте ласкаві, що воно за людина?

Фабіан

Так, зверху — нічого особливого, але ви дістанете докази його мужності. По правді, це найспритніший, найкровожадніший і найстрашніший супротивник у всій Іллірії. Бажаєте піти йому назустріч? Я постараюсь помирити вас, як зумію.

Віола

Я буду вельми вдячний вам за це: я більш охоче мав би діло із священником, ніж із рицарем. Мені байдуже, чи зватимуть мене мужнім.

Виходять.

Входять сер Тобі і сер Ендрю.

Сер Тобі

Ну, друже мій, це сам чорт! Я ще не бачив такого рубаки. Я пробував із ним битись на рапірах у піхвах, але він робить випадки так блискавично швидко, що не можна ухилитись. А коли він одіб'є удар, то сам разить так вірно, як нога ваша торкається землі. Кажуть, він був майстром фехтування у султана.

Сер Ендрю

А, чорт, я не хочу з ним битись!

Сер Тобі

Та тепер його вже не вгамуєш: Фабіан насилу стримує його там.

Сер Ендрю

Прокляття! Коли б я знав, що він такий сміливий і такий митець до фехтування, то скоріше диявол узяв би його, ніж би я викликав. Умов його облишити цю справу, і я дам йому коня, мого сірого Капулета.

Сер Тобі

Я запропоную йому це. Стій тут та бадьорись, друже. Це кінчиться без погібелі душі.

(Набік).

Ну а на твоїм коні я буду їздити верхи не гірше, як їжджу на тобі.

Входять Фабіан і Віола.

С е р Т о б і

(до Фабіана)

Він дає свого коня, щоб припинити сварку. Я переконав його, що цей юнак — сам диявол.

Ф а б і а н

А цей страшенно високої думки про Ендрю, зблід і труситься, ніби за ним женеться ведмідь.

С е р Т о б і

(до Віоли)

Нема рятунку, пане. Він хоче битися з вами, бо заприсягся в цьому. Він передумав щодо сварки і гадає, що про це не варто говорити; отже, шпагу наголо, щоб дати йому змогу виконати присягу. Він запевняє, що не поранить вас.

В і о л а

(набік)

Спаси мене, господи! Ще хвилинка — і я сказала б їм, чого бракує мені, щоб бути мужчиною!

Ф а б і а н

Відступайте, коли побачите, що він розлютився.

С е р Т о б і

Ну, пане Ендрю, рятунку нема; цей кавалер хоче заради честі битися з тобою. Поединку не минути, але він обіцяв мені як рицар і воляк, що не поранить тебе. Ну, починай!

Сер Ендрю

Дай боже, щоб він додержав слова!

(Вихоплює шпагу).

Віола

Запевняю, це проти моєї волі.

(Вихоплює шпагу).

Входить Антоніо.

Антоніо

Сховайте шпаги! Коли цей юнак
Образив вас — беру вину на себе.
Коли образник — ви, за нього буду
Я битися.

Сер Тобі

Ви, пане? Хто ж ви є?

Антоніо

(вихоплює шпагу)

Я той, хто більше задля дружби зробить,
Ніж говорити хоче він про це.

Сер Тобі

Коли ви самі рветесь до бою, то я до ваших послуг.

(Вихоплює шпагу).

Фабіан

Любий Тобі, стривайте! Он ідуть поліцаї.

Сер Тобі

(до Антоніо)

Ми ще поговоримо з вами!

Віола

(до сера Ендрю)

Прошу вас, пане, вкладіть вашу шпагу в піхви, коли ви згодні.

Сер Ендрю

Йй же богу, згоден! А щодо того, що я вам обіцяв, то я додержу слова: він добре виїжджений і має легку ходу.

Входять поліцаї.

Перший поліцай

Ось той чоловік; виконуй свій обов'язок.

Другий поліцай

Антоніо, я арештую тебе з наказу герцога Орсіно.

Антоніо

Ви помилились, пане.

Перший поліцай

Ні, пане. Добре вас я упізнав,
Хоч ви тепер і не в моряцькій шапці.
Берім його. Він знає, що я знаю.

Антоніо

Корюсь.

(До Віоли).

Це через те, що вас шукав я.

Моя вина, то я і відповім.
Та ви що будете робить тепер,
Як мушу я свій гаманець забрати?
Про це страшніше здумати мені,
Аніж про те, що стерпіти я маю.
Та не смутіться...

Другий поліцай

Годі вже, ходімо.

Антоніо

Частину грошей поверніть мені,
Прошу вас.

Віола

Гроші? Я не розумію!
За співчуття, що ви мені явили,
Та ще й тому, що ви в тяжкій біді,
Ладен я з вами, пане, поділитись,
І з небагатої казни своєї
Я половину грошей вам віддам.
Ось, маєте.

Антоніо

Ви хочете зректись?
Невже того, що я зробив для вас,
Ще не досить вам? Не спокушайте
Мене в хвилину горя, щоб не став я
Вас недостойно попрікати всім,
Що доброго вчинив для вас я, пане!

Віола

На жаль, я тих не пам'ятаю вчинків,
А вас ні з мови, ні з лиця не знаю.
Невдячність я ненавижду і сам
Гірш, як брехню, пияцтво і розпусту,
Як всі пороки, що своїм диханням
Отруюють гріховну нашу кров.

Антоніо

О небеса!

Другий поліцай
Ходімо, пане, годі!

Антоніо

Стривай, два слова тільки я скажу.
Колись я вирвав цього юнака
Із кігтів смерті, доглядав, беріг,
Клонився перед образом прекрасним,
Прекрасну душу мріючи знайти!

Перший поліцай

Нам що до цього? Прошу вас, ходімо!

Антоніо

І божество моє — мерзенний ідол!
Ти, Себастьяне, оганьбив себе,
Ти гарний зовні, а в душі — потвора,
Бо найпотворніше на світі — зло,
А добродійність — от краса найвища!
Прекрасне зло — шкатула це порожня,
Яку диявол сам розмалював.

Перший поліцай

Він божеволіє: веди його,
Ходім, ходімо, пане.

Антоніо

Я готовий.

Виходить з поліцаями.

Віола

Мені здається, що слова його
Родила пристрасть, у яку він вірить.
О серце! Як би я хотіла віру мати,
Що він мене вважав за дорогого брата!

Сер Тобі

Ми ж, Ендрю й Фабіан, ходімо до корчми,
Там, може, віршики які складемо ми.

Віола

Він називав мене Себастьяном.
Я знаю: брату я подоба повна,
Якраз таким мій брат коханий був,
Носив таку точнісінько одежу,—
Взяла взіреть я з нього. О, коли б
Це правдою було, то бурі чорні хвилі
Всміхалися б мені, як давні друзі милі!

Сер Тобі

Безчесний, нікчемний хлопчисько, полохливіший від зайця! Його безчесність видно з того, що він покинув свого друга в біді і відрікся від нього. А щодо полохливості, то спитай у Фабіана.

Ф а б і а н

Боягуз! Смирений і побожний боягуз!

С е р Е н д р ю

А, чорт! Я дожену й відлупцюю його!

С е р Т о б і

А так, так; відлупцюй його, але не виймай шпаги.

С е р Е н д р ю

Ще б таки не відлупцювать!..

(Виходить).

Ф а б і а н

Ходімо глянемо, що то буде.

С е р Т о б і

Б'юсь об заклад на що хочеш, що нічого з цього не вийде.

Виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Перед будинком Олівії.
Входять Себастьян і блазень.

Блазень

Ви запевняєте, що мене послано не по вас?

Себастьян

Іди від мене, голово дурна!
Кажу тобі — залиш мене в спокої!

Блазень

Оце ловко, далєбі! Так я не знаю вас і пані моя не посилала вас просити, щоб ви прийшли з нею поговорить; і вас не зовуть пан Цезаріо; і це не мій ніс. Все, що так, — не так.

С е б а с т і а н

Десь інде розсипай своє безумство,
Мені ж це зайве: ти мене не знаєш.

Б л а з е н ь

Розсипати своє безумство! Він чув цей вислів про якусь велику людину і прикладає тепер його до дурня: розсипати своє безумство! Я боюсь, що цей бовдур, званий світом, геть зледащіє. Покинь, будь ласка, свої хи-мери і скажи, що мені тепер розсипати перед своєю пані: може, звістку про те, що ти йдеш до неї?

С е б а с т і а н

Нахабний зводнику, облиш мене!
Ось маєш гроші,— а коли не підеш,
Я гіршого тобі гостинця дам!

Б л а з е н ь

Клянусь честю, у тебе щедра рука. Мудреці, що дають гроші дурням, заживають собі великої слави після того, як років з п'ятнадцять купують її.

Входить сер Ендрю.

С е р Е н д р ю

О пане, попались! Ось вам!
(Ударяє Себастьяна).

С е б а с т і а н

А ось тобі! І ще! І ще!
(Б'є сера Ендрю).

Що, всі вони тут показалися?

Входять сер Тобі і Фабіан.

Сер Тобі

Годі, або ваша шпага полетить через будинок!

Блазень

Скажу зараз про це пані. Ні за які гроші я не хотів би бути в шкурі одного з вас!

Сер Тобі

Годі, кажу, перестаньте!

Сер Ендрю

Облиш його; я поквітаюся з ним інакше; я подам на нього скаргу за вчинену образу, якщо в Іллірії ще існує закон. Хоч я вдарив його перший, але то байдуже.

Себастьян

Геть руки!

Сер Тобі

Ні, пане, я не пущу вас. Ну, мій юний вояче, заховай свою шпагу. Ти любиш кров пускати, а проте покинь це діло.

Себастьян

Пусти мене, кажу! Чого ти хочеш?
Не спокушай — або берись до зброї!

(Виривається, вихоплює шпагу).

Сер Тобі

А, то ти так! Стривай же, наточу
Я з тебе крові унцію чи дві!

(Вихоплює шпагу).

Входить Олівія.

О л і в і я

Спинися, Тобі, як своє життя
Хоч трохи ти шануєш!

С е р Т о б і

Люба пані...

О л і в і я

Невже ніколи вдачі ти не зміниш?
Невдячний, підлий, ти родився жити,
Де чемності не знають! Геть з очей!
Цезарію, коханий, не хвилюйся...
Геть, грубіяне!

Сер Тобі, сер Ендрю й Фабіан виходять.

Я прошу, мій друже,
Хай переможе розум, а не пал,
Забудь про замах цей несправедливий
На спокій твій. Ходім до мене, любий,
І я тобі багато розкажу
Про жарти й фіглі того неотеси,—
Ти сам сміятись будеш. Не вагайся,
Іди зо мною. Хай він буде проклят!
Тобі образа — біль тяжкий мені.

С е б а с т і а н

Що це? Відкіль такий шалений вихор?
Безумний я, чи все це тільки сон?
Нехай же в Леті¹ тонуть почуття!
Коли це сон — не хочу прокидатись!

О л і в і я

Ходімо, милий,— я тебе веду!

Себастьян

Охоче, пані.

Олівія

Слово стане ділом!

СЦЕНА 2

Дім Олівії.

Входять Марія й блазень.

Марія

Надінь цю одержу і причепи бороду; запевни його, що ти панотець Топас. Та швидше! Я тим часом покличу пана Тобі.

(Виходить).

Блазень

Гаразд, надіну, переміню личину. Хотів би я бути першим, хто лицеміструє в такому одязі! Я не досить високий на зріст, щоб зробити честь моему санові, і не такий худий, щоб здобути славу вченого. Одначе здобути ім'я чесної людини і хорошого господаря — це не гірше, як придбати репутацію хитруна й великого вченого. Та он ідуть мої товариші.

Входять сер Тобі і Марія.

Сер Тобі

Хай благословить тебе Юпітер, панотче!

Б л а з е н ь

Вопос dies *, сер Тобі! Колись-то старий празький священик ², що ніколи не бачив пера й чорнила, мудро сказав племінниці короля Горбодука: «Те, що є, — є». Отож коли я панотець — то я панотець. Бо коли — це коли, а то — це то...

С е р Т о б і

Поговори з ним, панотче Топас!

Б л а з е н ь

Гей, хто там! Хай буде мир цій темниці!

С е р Т о б і

Ах, бестія, як ловко удає! Молодець, бестія!

М а л ь в о л і о

(за сценою)

Хто кличе мене?

Б л а з е н ь

Топас, священик, що прийшов одвідати безумного Мальволіо.

М а л ь в о л і о

Отче Топас, отче Топас, змилуйтеся, підіть до моєї пані!

Б л а з е н ь

Геть іди, окаяний! Навіщо ти терзаєш мужа чесно-го і ні об чім, тільки про жен земних, речі заводиш?

* Перекручений іспанський вислів «buenas dias» — «добрый день».

С е р Т о б і

До діла сказано, панотче!

М а л ь в о л і о

Отче Топас, ніколи ще нікого так не кривдили! Добрий отче Топас, не думайте, що я збожеволів: це вони засадили мене в цю прокляту тьму!

Б л а з е н ь

Пріч, сатано нечистий! Я зву тебе найпоміркованішим із імен твоїх, бо я один із найлагідніших людей, що навіть із самим дияволом поводяться ввічливо. Ти кажеш, у кімнаті темно?

М а л ь в о л і о

Як у пеклі, отче Топас.

Б л а з е н ь

Одначе у ній є вікна — прозорі, як віконниці, і віконниці на південну північ такі ясні, як чорне дерево. А ти, проте, скаржишся на темряву.

М а л ь в о л і о

Я не божевільний, отче Топас. Кажу вам, що тут темно.

Б л а з е н ь

Безумний, ти помиляєшся. Речу тобі: нема більшої темряви, як неосвіченість, і ти блукаєш в ній, мов єгиптянин у тьмі³.

М а л ь в о л і о

Я кажу — цей дім темний, як неосвіченість, а неосвіченість темна, як пекло. І я кажу — ніколи ще не було людини, яку б так жорстоко скривдили. Я не безумніший за вас; перевірте це, спитавши мене про що хочете.

Б л а з е н ь

Що гадає Піфагор про дику птицю? ⁴

М а л ь в о л і о

Він вважає, що душа нашої бабусі може жити в птиці.

Б л а з е н ь

Як на твою думку, правдиве це вчення?

М а л ь в о л і о

Я вважаю душу благородною і аж ніяк його вчення не поділяю.

Б л а з е н ь

Прощай. Зоставайся у темі. Ти мусиш визнати вчення Піфагора, щоб я визнав, що ти при своїм розумі, і повинен боятись убити тетерю, щоб не погубити душі своєї бабусі. Прощай!

М а л ь в о л і о

Отче Топас, отче Топас!..

С е р Т о б і

От так отець Топас!

Б л а з е н ь

А правда ж, я на всі руки майстер?

Марія

Ти міг зробити це без бороди і без ряс: він же не бачить тебе.

Сер Тобі

Заговори з ним власним своїм голосом і прийди сказати мені, що з ним, на твою думку. Хотілося б мені вже покласти край цьому жартові. Коли його можна випустити, то хай би собі йшов, бо в мене тепер такі лихі стосунки з племінницею, що я не можу безпечно довести цю штуку до кінця. Приходь потім до мене в кімнату.

Сер Тобі і Марія виходять.

Блазень

(співає)

Славний Робін, славний Робін,
Як там пані поживає?

Мальволіо

Дурню!

Блазень

(співає)

Ой, чому ж воно так сталося?

Мальволіо

Дурню, кажу я!

Блазень

(співає)

Пані іншого кохає!..
Агов, хто там гукає?

М а л ь в о л і о

Серце моє, дурню, коли ти хочеш добре прислужитись мені, добудь свічку, перо, чорнило й папір. Як благородна людина, я всё життя буду тобі вдячний за це.

Б л а з е н ь

Пане Мальволю!

М а л ь в о л і о

Що, дурнику мій?

Б л а з е н ь

Ой паночку, як же це позбавились ви своїх п'яти почуттів?

М а л ь в о л і о

Дурню! Нікого ще не кривдили так жорстоко! Я так само добре володію своїми почуттями, як і ти, дурню.

Б л а з е н ь

Тільки так? Отже, ви, безперечно, божевільні, коли володієте своїми почуттями так, як дурень.

М а л ь в о л і о

Вони замкнули мене тут, держать мене в темряві, посилають до мене попів, ослів і все роблять, що тільки можуть, щоб звести мене з ума.

Б л а з е н ь

Подумайте тільки, що ви говорите: священник тут. «Мальволю, Мальволю, хай небеса повернуть тобі розум! Постарайся заснути і покинь верзти нісенітниці».

М а л ь в о л і о

Отче Топас!..

Б л а з е н ь

«Не говори з ним ні слова, чоловіче добрий». — Хто я, панотче? Це не я, панотче. Господь з вами, панотче Топас! — «Амінь!» — Най буде так, панотче.

М а л ь в о л і о

Дурню, дурню, дурню, чи чуєш ти!..

Б л а з е н ь

Будьте терпеливі, пане. Що ви кажете, пане? Мені дорікають, що я говорю з вами.

М а л ь в о л і о

Добрий мій дурню, добудь мені свічку й папір. Кажу тобі, я не безумніший за кого-небудь в Іллірії.

Б л а з е н ь

Коли б цьому правда, господи!

М а л ь в о л і о

Слово честі, правда! Дістань мені, милий блазню, чорнило, свічку й папір і передай графині те, що я пишу. Тобі дадуть більше, ніж будь-коли давали листоноші.

Б л а з е н ь

Гаразд, я добуду. Але, скажіть по правді, ви не божевільні? Чи ви тільки вдаєте?

М а л ь в о л і о

Повір мені, я не божевільний, кажу тобі правду.

Б л а з е н ь

Ніколи я не повірю безумцеві, поки не побачу його мозку. Зараз принесу вам свічку, папір і чорнило.

М а л ь в о л і о

Блазню, я щедро нагороджу тебе! Іди ж, благаю!

Б л а з е н ь

(співає)

Іду, пане,
Іду, пане,
І скоро вернуся.
Вам у горі
У тяжкому
Чесно прислужуся!
Я вернусь
Як мужній клоун,
Що страху не знає,
Що самого чорта в пекло
Сміло проганяє!

С Ц Е Н А 3

Сад Олівії.

Входить Себастьян.

С е б а с т і а н

От сонце, от повітря, от земля,
От перстень, що вона подарувала.
Його я відчуваю. Так, це чари,
Але це не безумство. Тільки де ж

Антонію? Під вивіскою «Слон»
Його нема. Одначе там він був —
І кажуть, що мене пішов шукати.
Була б його порада дорога
Як золото у дивній цій пригоді.
Мій розум сперечається із серцем
І каже, що тут помилка якась,—
Та незбагненний цей приплив фортуни
Остільки все можливе переважив,
Що я ладен очам своїм не вірить
І з власним сперечатися умом.
Безумний я? Ні, я цьому не вірю!
Вона безумна, дама ця? Одначе
Вона керує челяддю і домом,
Дає накази, посланців приймає
Так мудро, тонко, тихо і спокійно,
Як не могла б ніколи божевільна.
Омана тут якась... Та ось вона!

Входить Олівія з священником.

Олівія

Прости, що так спішу. Коли добра
Мені ти хочеш, то ходімо, друже,
З отцем святим до ближньої каплиці.
Там ти мені на вірність присягнешся,
Щоб заспокоїти в моїй душі
Всі сумніви і ревнощів тривогу.
Для всіх людей це буде таємниця,
Аж поки сам ти шлюб цей оголосиш,—
Тоді весільний справимо бенкет.
Як це годиться родові моему.
Що скажеш ти?

С е б а с т і а н

Гаразд, піду з тобою
І знай: у вірності поклявшись тобі,
Лишуся вірним я і в щасті, і в журбі.

О л і в і я

Веди ж, панотче, нас. Так небо нині сяє,
Неначе вчинок мій воно благословляє!

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Перед будинком Олівії.
Входять блазень і Фабіан.

Ф а б і а н

Ну, коли ти любиш мене, то покажи його листа.

Б л а з е н ь

Любий пане Фабіан, обіцяйте мені виконати і моє прохання.

Ф а б і а н

Все, що хочеш.

Б л а з е н ь

Не бажайте побачити цього листа.

Ф а б і а н

Це так, якби ти подарував собаку, а в нагороду про-
сиш її назад.

Входять герцог, Віола, Куріо й почет.

Г е р ц о г

Ви — люди пані Олівії?

Б л а з е н ь

Так, пане, ми — частина її домашнього майна.

Г е р ц о г

Тебе я добре знаю; як поживаєш, молодче?

Б л а з е н ь

Йй-богу, пане, з ворогами краще, як з друзями.

Г е р ц о г

Якраз навпаки: з друзями краще.

Б л а з е н ь

Ні, пане, гірше.

Г е р ц о г

Як же це може бути?

Б л а з е н ь

А так, пане: друзі хвалять мене і роблять з мене осла, а вороги прямо кажуть мені, що я осел. Таким чином, у ворогів навчаюсь я самопізнання, а друзі ображають мене. А розумові висновки схожі на поцілунки, і якщо ваші чотири заперечення становлять два твердження, то тим гірше для моїх друзів і тим ліпше для моїх ворогів.

Г е р ц о г

Чудово!

Б л а з е н ь

Присягаюсь честю, пане, ні, хоч ви й належите, з ласки вашої, до моїх друзів.

Г е р ц о г

Від моєї дружби тобі не буде гірше: ось маєш золото.

Б л а з е н ь

Коли б це не схоже було на дволичність, пане, то я б не від того, щоб ви подвоїли.

Г е р ц о г

О, ти даєш мені лиху пораду!

Б л а з е н ь

Опустіть цього разу свою щедроту в кишеню, пане, і хай підкоряється їй ваша плоть і кров!

Г е р ц о г

Гаразд, согрішу, буду дволичним: маєш іще.

(Дає гроші).

Б л а з е н ь

Primo, secundo, tertio * — хороша гра! А давнє при-
слів'я каже, що бог трійцю любить; такт на три чверті —
веселий такт. Дзвони святого Бенедикта¹, пане, можуть
переконати вас у цьому: бом-бом-бом!

* Перший, другий, третій *(латин.)*.

Герцог

Тобі не пощастить цього разу виманити в мене ще грошей. От коли ти сповістиш свою пані, що я тут, бажаю говорити з нею, і коли приведеш її сюди, то, може, тобі вдасться знову пробудити мою щедрість.

Блазень

Гаразд, пане, приспіть свою щедрість, поки я вернусь. Я йду, пане, але я не хотів би, щоб ви думали, що моя охота до грошей — сріблολюбство. Тож нехай, як ви кажете, щедрість ваша подрімає, я незабаром розбуджу її.

(Виходить).

Віола

Пане, он іде чоловік, що врятував мене.

Входять поліцаї з Антоніо.

Герцог

Його лице я добре пам'ятаю,
Хоч бачив я його таким брудним
І чорним, як Вулканове обличчя.
Він капітаном був на плоскодоннім,
Малім і незначущім кораблі —
Проте боровсь так сміло і завзято
З найкращими бійцями мого флоту,
Що навіть заздросі та біль утрати
Хвалу і честь возносили йому.

Перший поліцай

Оцей Антоніо, вельможний герцог,
Взяв «Фенікса» з кандійським вантажем

І «Тигра» був узив на абордаж,
Коли був ранений ваш небіж Тіт.
На вулиці піймали ми свавольця
Під час кровопролитного двобою.

В і о л а

За мене вихопив свою він шпагу,
Та вдався потім у такі розмови,
Що лиш безумством можна пояснить.

Г е р ц о г

Пірате, злодію солоних вод!
Який зухвалий дух привів тебе
До тих, кого кривавими ділами
Ти записав у табір ворогів?

А н т о н і о

Орсіно, володарю благородний!
Дозволь мені тих назвищ відректися:
Антоніо не злодій, не пірат,—
Хоч признаюся: був не без підстав
Я ворогом Орсіно. Дивні чари
Мене в твою країну привели.
Оцього юнака з морської пащі
Урятував я в передсмертний час.
Я дав йому життя, додав до того
Свою любов, яка не знала меж,
Все присвятив йому заради дружби,
В це місто одчайдушно завітав,
Підніс за нього шпагу в цюєдинку.
Та як мене вхонили поліцаї,
Од мене він одрікся недостойно,

Щоб небезпек зо мною не ділити,—
І дружба вся розсипалася в прах!
Він навіть не схотів мені вернути
Той гаманець, що я за півгодини
Йому вручив на витрати дрібні.

В і о л а

Я не збагну, про що це він говорить?

Г е р ц о г

Коли прибув до нашого він міста?

А н т о н і о

Сьогодні, герцог; а до того часу
Три місяці щодня і щогодини
Були ми вкупі нерозлучно з ним.

Г е р ц о г

Іде графиня: небо на землі...
Говориш ти як божевільний, справді:
Три місяці у мене служить він.
Але про це ми потім поговорим.
Тим часом одійдїть усі.

Входить Олівія з почтом.

О л і в і я

Чого бажає
Наш славний володар? Чим прислужитись
Йому в цей час Олівія могла б?
Цезаріо! Ти слова не додержав.

В і о л а

Графиня... я...

Г е р ц о г

Олівіє прекрасна!..

О л і в і я

Що скажеш ти, Цезаріо? Велитель...

В і о л а

Велитель хоче говорить — мовчу.

О л і в і я

Коли це буде давня пісня, герцог,
То для моїх ушей вона лунає,
Як по музиці завивання дике.

Г е р ц о г

Жорстока й невблаганна ти, як завжди?

О л і в і я

Своєї вдачі я не відмінила.

Г е р ц о г

В жорстокості? Неприязна красуне!
На твій вівтар я стільки жертв склав,
Як дано це лиш вірному кохання,—
І все даремно. Що ж мені чинить?

О л і в і я

Усе, що личить герцогському сану.

Герцог

Чому б мені, коли б я мав рішучість,
Не вбити, як єгипетський пірат²,
Того, що я люблю? Це дика ревність,
Та в ній таїться зерно благородне.
Мою любов ти вірну зневажаєш,—
Ну що ж! Я знаю навіть зброю ту,
Яка мене в твоїм убила серці.
Живи, тиран з камінними грудьми,
Але того, кого ти палко любиш,
Кого і сам я полюбив сердечно,
Я одірву від цих очей жорстоких,
Де він панує панові на зло.
Ходім, юначе. Я уб'ю ягня,
Щоб у голубки серце розірвати!

Віола

А я, щоб повернути спокій вам,
Своє життя без роздуму віддам.

Олівія

Куди, Цезаріо?

Віола

Іду за тим,
Кого люблю я всім єством своїм,
Як жінки не любитиму довіку:
Хай чує небо клятву цю велику —
І як неправда є в моїх словах,
Нехай мене воно оберне в прах!

О л і в і я

Недобрий! Як він обманив мене!

В і о л а

Хто обманив? Хто зло вам чинить, пані?

О л і в і я

Забув, хто ти мені? Мерщій покличете
Сюди священика!

Один з почту виходить.

Г е р ц о г

(до Віоли)

Ходімо звідси!

О л і в і я

Куди, куди? Цезарію, мій мужу!

Г е р ц о г

Твій муж?

О л і в і я

Так, муж — і хто це заперечить?

Г е р ц о г

Ти муж її?

В і о л а

Ні, владарю, не я!

О л і в і я

Ох, це твій рабський жалюгідний страх
Тебе зректися власності примусив!
Цезарю, не відкидай фортуни!
Будь тим, чим є,— і ти великим станеш,
Як те, чого боїшся марно ти.

Входить придворець із почту з священником.

Вітаю, чесний отче! Заклинаю
Тебе твоїм святим, високим сапом —
Скажи одверто, хоч бажали ми
Усе це зберегти у таємниці,—
Що сталося з цим юнаком у мене?

С в я щ е н и к

Священний закріпили ви союз,
У чеснім шлюбі руки поєднавши,
Уста в цілунки прісяги злили
І помінялись персями своїми.
Усе це власноручно я засвідчив.
Усі належні виконав обряди.
І з того часу лиш на дві години
До гробу я наблизився свого.

Г е р ц о г

Скажи: чим будеш ти, щеня лукаве,
Як сніг укріє голову твою?
Чи до старих ти літ не доживеш,
Загинувши од власної підлоти?
Прощай, бери її, але подбай,
Щоб більше не стрічатися зо мною!

В і о л а

Мій володарю, я...

О л і в і я

О, не клянись
І вірності zostав хоч би краплину!

Входить сер Ендрю.

С е р Е н д р ю

Ради бога, лікаря! Негайно лікаря до пана Тобі!

О л і в і я

Що сталось?

С е р Е н д р ю

Він проламав мені голову, та й панові Тобі надів кривавого ковпака. Ради бога, допоможіть! Я дав би добрі гроші, аби тільки бути вдома.

О л і в і я

Хто ж то наробив такого, пане Ендрю?

С е р Е н д р ю

Графів придворець Цезаріо. Ми думали, що він богуз, аж це сущий диявол!

Г е р ц о г

Придворець мій Цезаріо?

Сер Ендрю

Прокляття! Ось він! Ти проламав мені голову з доброго дива, а те, що я зробив, зроблено з науки пана Тобі.

Віола

Чого вам треба? Вас я не займав!
Ви шпагу вихопили без причини —
Я ж заспокоїв і не ранив вас.

Сер Ендрю

Коли розбити голову називається ранити, то ви ранили мене. Ви, очевидно, не вважаєте пораненою розбиту до крові голову. Он іде сер Тобі, кульгаючи; ви зараз почувте більше. Коли б він не п'яний, він вас полоскотав би був інакше!

Входять сер Тобі й блазень.

Герцог

Що з вами таке?

Сер Тобі

Чортівня та й годі! Він ранив мене — от і по всьому! Дурню, чи не бачив ти лікаря Діка, дурню?

Блазень

О пане Тобі, він уже година як п'яний. Очі його затуманились о восьмій ранку.

Сер Тобі

Мерзотник і падлюка! Ненавиджу цю п'яну тварину!

Олівія

Заберіть його звідси! Хто їх так розмалював?

С е р Е н д р ю

Я поможу тобі, пане Тобі. Нас перев'яжуть разом.

С е р Т о б і

Ти допоможеш мені, ти? Осячча голова, ковпак блазенський, негідник ти, кістяк ходячий, от що!

О л і в і я

Покладіть його в постіль, і нехай йому перев'яжуть рану.

Блазень, Фабіан, пан Тобі і пан Ендрю виходять.
Входить Себастьян.

С е б а с т і а н

Людину, рідну вам, поранив я.
Жалію, пані, та коли б то був
Мій власний брат, зробив би я те саме.
Ти глянула на мене чудно так,—
Я розумію, що тебе образив.
Прости мене, кохана, ради присяг,
Якими обмінялись ми недавно.

Г е р ц о г

Одно лице, одна одежа, голос,—
І дві людини! Це якась мана!

С е б а с т і а н

Антонію, мій друже дорогий!
Як мучився без тебе, як страждав я!

А н т о н і о

Ти — Себастьян?

С е б а с т і а н

А ти непевний в цьому?

А н т о н і о

Та як же розділився ти надвоє?
Неначе яблука дві половинки
Ці два створіння. Хто з них Себастьян?

О л і в і я

Незрозуміла річ!

С е б а с т і а н

Що це таке?

Ніколи в мене брата не було,
І сили неземної я не маю,
Щоб бути тут і скрізь. Мав я сестру,
Її поглинули холодні хвилі...

(До Віоли).

Хто ви? В яким спорідненні зо мною?
Відкіль? Якого роду? Як зовуть вас?

В і о л а

Сам, за походженням із Мессаліна,
Мій батько звався Себастьяном. Брата
Так звали теж. В такій одежі

Найшов на дні морському він могилу.
Як можуть духи брать людську подобу,
То ти прийшов, щоб ужахнути нас.

С е б а с т і а н

Я справді дух, але земною плоттю
Мене нагородила мати, як і всіх.
Коли б ти жінка — на твоє чоло
Пролив би сльози я і так сказав би:
«Моя Віоло, будь здорова, сестро!»

В і о л а

Мій батько мав рідимий знак на лобі.

С е б а с т і а н

Мій теж.

В і о л а

Умер він того дня,
Коли збулось тринадцять літ Віолі.

С е б а с т і а н

О, спомин цей живе в мені довіку!
Так, увірвалося його життя,
Коли сестрі тринадцять літ минуло.

В і о л а

Отож ніщо, лиш одяг чоловічий
Щасливими нам бути заважає!
Не обнімай мене: хай місце й час
Дозволять нам пізнати одне одного

І доведуть, що справді я Віола.
У капітана, що живе в цім місті,
Лежить моя дівоча одіж. Він
Урятував мене, і я змогла
Ясному герцогові слугувати,
Буть посередником в ділах його
З вельможною графинею цією.

С е б а с т і а н

Виходить, помилились ви, графиня.
Коли б сама не втрутилась природа,
Були б ви з дівчиною обвінчались.
А втім, клянусь, в цій помилці є правда:
Ваш муж зберіг дівочу чистоту.

Г е р ц о г

Не диво: кров у нього благородна.
Коли це так, то й я дістану пайку
З розбитого в час бури корабля.

(До Віоли).

Від тебе чув я, що ніколи жінку
Так, як мене, ти полюбить не зможеш.

В і о л а

І в цих словах ладна я присягнувшись —
І присягу так свято берегти,
Як це склепіння береже небесне
Огонь, що день від ночі відрізняє.

Герцог

Подай же руку, дай мені можливість
Тебе в жіночій одягу побачить.

Віола

Той капітан, що врятував мене,
Зберіг мій одяг. Та шкода! На нього
Поскаржився Мальволю, і він
Ув'язнений.

Олівія

Він скоро вільний буде.
Гей, приведіть Мальволю! Ах боже,
Згадала я, що збожеволів бідний!

Входять блазеї з листом і Фабіан.

В самої мене розум був затьмаривсь,
І я забула про його безумство.
Що там з Мальволю, кажи мерщій!

Блазеї

Та що, графиня, він бореться з Вельзевулом³, як тільки може чоловік у такій пригоді. Ось він написав вам листа. Я повинен був віддати вам його сьогодні вранці, але ж листи божевільного — це не євангеліє, то й не дуже важить, коли їх передають.

Олівія

Відкрий його і прочитай.

Б л а з е н ь

Дивіться й навчайтесь: дурень читає листа божевільного.

(Читає).

«Йй-богу, пані...»

О л і в і я

Що, що? Ти збожеволів?

Б л а з е н ь

Ні, пані, я тільки читаю безумство. Коли вашої ясності воля, щоб воно було прочитане так, як треба, дайте мені змогу читати.

О л і в і я

Прошу тебе, читай його по-розумному.

Б л а з е н ь

Я так і роблю, мадонно; але щоб вичитати в ньому розумне, треба читати його так, як я читаю. Отже, слухайте уважно, принцесо моя.

О л і в і я

(до Фабіана)

Читай ти!

Ф а б і а н

(читає)

«Йй-богу, пані, ви кривдите мене, і люди про це довідаються. Хоч ви замкнули мене в темряві і дали вашому

п'яному родичеві владу надо мною, але я так само при своїм розумі, як і ви. У мене є власний ваш лист, що заохотив мене так поводитись, і я певен, що можу цим листом виправдати себе, а вас присоромити. Думайте про мене, як хочете. Я на короткий час забуваю про свій обов'язок, в мені говорить моя кривда.

Уважаний за божевільного

Мальволіо».

О л і в і я

Це він писав?

Б л а з е н ь

Так, пані.

О л і в і я

Це не зовсім

На божевілля схоже, Фабіане,
Звільни його, і хай іде сюди.

Фабіан виходить.

Мій володарю, коли ваша воля,
Мене ви майте за свою сестру
І згодьтеся, щоб день один вінчав
Обидва шлюбни у моєму домі.

Г е р ц о г

Охоче пристаю на це, графиня.

(До Віоли).

Твій владар відпуска тебе. За службу,
Таку сумлінну, вірну, не властиву
Для ніжної, несміливої статі,
Таку чужу всім звичаям твоїм,

Прийми цю руку на союз довічний,
Будь владаркою владаря свого!

О л і в і я

Сестра моя!

Входять Фабіан і Мальволіо.

Г е р ц о г

Оце той божевільний?

О л і в і я

Так, пане, він. Мальвольйо, що з тобою?

М а л ь в о л і о

Мене ви, пані, скривдили жорстоко.
Так, скривдили.

О л і в і я

Я, друже? Анічим!

М а л ь в о л і о

Ні, скривдили. Візьміть цього листа
І почитайте. Вашою рукою
Він писаний — не будете ж перечить?
Або скажіть, що це чиясь печатка,
Слова не ваші і рука чужа!
Не скажете! Отож признайтесь ширю
У всьому і скажіть мені одверто,
Чому таку явили ви прихильність,
Підв'язки навхрест мати наказали,
До вас прибути у панчохах жовтих
І пана Тобі й челядь зневажать!

Коли я все те виконав покiрно,
Чом ви мене дозволили заперти,
Пона до мене нащось присилали,
Зробили посмiховищем слугу?

О л і в і я

Мальволію, це не моя рука,
Хоч визнаю, що є чимала схожість.
Марії справа це. Я пам'ятаю,
Що першою вона про безум твій
Оповістила, а тоді прийшов
Ти, усміхаючись, в панчохах жовтих,
В підв'язках навхрест. Годі ж, заспокойся.
Недобрий жарт з тобою жартували,
І як найдемо винуватців ми,
То будеш ти й позовник, і суддя
У власній справі.

Ф а б і а н

Вислухайте, пані!
Нехай ні скарга, ні майбутня сварка
Не тьмарять цього радісного дня,
Яким я милувався. В цій надії
Признаюся, що я і Тобі Белч
Це все на зло Мальволію зробили,
Щоб за нечемність покарати його.
Марія лист, на просьбу пана Тобі,
Скомпонувала — і за це її
Бере собі пан Тобі за дружину.
Ця витівка така була весела,
Що варта більше сміху, аніж помсти,
І як образи зважить обоюдні,
То порівну їх буде там і тут.

О л і в і я

Як одурили, дурнику, тебе!

М а л ь в о л і о

Ще я відплачу всій вашій зграї!

(Виходить).

О л і в і я

З бідахи насміялися жорстоко!

Г е р ц о г

Догнать його і вмовить помиритись!

Він ще не розказав про капітана.

Коли про все дізнаємося ми —

Блаженний час нам поєднає душі.

Тим часом я гостюю в тебе, сестро,

Ходім, Цезарію. Ти будеш ним,

Аж поки не обернешся на жінку:

Тоді мені велителькою станеш

І королевою всіх мрій Орсіно!

Пішли всі, крім блазня.

Б л а з е н ь

Коли хлопчиною я був —

Гей-го, усе бредня!

Чимало жартів я утнув,

Бо дощ іде щодня.

Коли мужчиною я став —

Гей-го, усе бредня!

Скупий всі двері замикав,

Бо дощ іде щодня.

Коли женивсь на горе я —
Гей-го, усе бредня!
Пропала вся краса моя,
Бо дощ іде щодня.

Як час прийшов лягти мені —
Гей-го, усе бредня!
Усі горшки були п'яні,
Бо дощ іде щодня.

Пора нам спати, грі кінець —
Гей-го, усе бредня!
Але ми раді навпростець
Годити вам щодня!

(Виходить).

ГАМЛЕТ, ПРИНЦ ДАТСЬКИЙ

Переклад
ГРИГОРІЯ КОЧУРА

ДІЙОВІ ОСОБИ

Клавдій, король Данії.

Гамлет¹, син попереднього й небіж
нинішнього короля.

Полоній², головний королівський радник.

Гораціо, друг Гамлета.

Лаерт, син Полонія.

Вольтіманд

Корнелій

Розенкранц³

Гільденстерн⁴

Озрік

Дворянин.

Священик.

Марцелл

Бернардо

Франціско, солдат.

} придворні.

} офіцери.

Рейнальдо, служник Полонія.
Актори.
Два блазні, гробокопи.
Фортінбрас, принц Норвезький.
Капітан.
Англійські послы.
Гертруда, королева Данії, Гамлетова мати.
Офелія^б, дочка Полонія.
Вельможі, дами, офіцери, солдати,
моряки, гінці, слуги.
Привид Гамлетового батька.

Дія відбувається в Данії.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Ельсінор¹. Тераса перед замком. Франціско на чатах.
До нього підходить Бернардо.

Бернардо

Хто тут?

Франціско

Ні, ти скажи раніше, хто ти сам.

Бернардо

Нехай живе король!

Франціско

Бернардо?

Бернардо

Він.

Франціско

Ви дуже своєчасно надійшли.

Бернардо

Дванадцять б'є. Іди лягай, Франціску.

Франціско

Спасибі, що змінили: я промерз,
Та й моторошно.

Бернардо

Як же вартувалось?

Франціско

Спокійно скрізь, не шаруділа й миша.

Бернардо

Ну, прощавай.
Зустрінеш там Гораціо й Марцелла —
Скажи, нехай на чати швидше йдуть.

Франціско

Та ось вони, здається. Стій! Хто йде?!

Входять Гораціо й Марцелл.

Гораціо

Країни друзі.

Марцелл

Й слуги короля.

Франціско

Добраніч вам.

Марцелл

Ідіть здорові, друже.

Хто вас змінив?

Франціско

Бернардо став на чатах.

Добраніч вам.

(Виходить).

Марцелл

Агов! Бернардо!

Бернардо

Що?

Невже Гораціо?

Гораціо

Та ніби він.

Бернардо

Привіт, Гораціо. Привіт, Марцелле.

Марцелл

Ну, як, приходило цієї ночі?

Бернардо

Тим часом ні.

Марцелл

Гораціо вважає,

Що все це — витвір нашої уяви,

Не вірить він у той жахливий привид,

Що нам з'являвся двічі; отже, я
Його й намовив чатувати з нами,
І, як ізнову з'явиться примара,
Нехай він перевірить наші очі,—
Побачить сам і з нею заговорить.

Г о р а ц і о

Бредня, не з'явиться ніщо.

Б е р н а р д о

Сідаймо.

Знов штурмувати почнемо ваш слух,
Укріплений занадто проти того,
Що ми дві ночі бачили ².

Г о р а ц і о

Ну, добре,
Сідаймо тут. Розкажіть, Бернардо.

Б е р н а р д о

Учора серед ночі,
Якраз коли на небо вийшла зірка
Ота, що від Полярної ліворуч,
І дзигарі годину продзвонили,
Я та Марцелл...

М а р ц е л л

Ану, замовч! Не бачиш — знов іде!

Входить привид.

Б е р н а р д о

Точнісінько як наш король-небіжчик.

Марцелл

Гораціо, ти вчений,— озовись.

Бернардо

Ну, що, не схожий він на короля?

Гораціо

Ще й як! Мене і страх бере, і подив.

Бернардо

Він слова жде³.

Марцелл

Гораціо, питай.

Гораціо

Хто ти такий, що в опівнічну пору
Прибрав собі той вигляд войовничий,
В якому виступав король покійний?
В ім'я небес, відповідай мені!

Марцелл

Воно образилось.

Бернардо

Дивись, відходить.

Гораціо

Стривай, стривай! Скажи, в ім'я небес!

Привид відходить.

Марцелл

Пішло, нічого не сказавши.

Б е р н а р д о

Ви тремтите, Гораціо, і зблідли.
Напевно, щось тут більше, ніж уява,—
Як ви вважаєте?

Г о р а ц і о

Йй-богу, зроду я не йняв би віри,
Якби не пересвідчився наочно!

М а р ц е л л

А правда, схожий він на короля?

Г о р а ц і о

Як ти на себе схожий.
В такому панцирі, як і тоді,
Коли з Норвежцем⁴ честолюбним бився,
Такий похмурий, наче того дня,
Коли, урвавши мову, він у гніві
З саней на лід поляків поскидав.
Щось дивне!

М а р ц е л л

Отак він саме в цю глуху годину
Учора двічі вже пройшов повз нас.

Г о р а ц і о

Не знаю, що й подумати про це.
Мені здається так,— воно віщує
Якісь незнані розрухи в державі.

М а р ц е л л

Ну що ж, сідаймо знов, і хай, хто знає,
Мені розкаже, нащо всі ці чати,

Що так усіх виснажують ночами,
Навіщо лють весь час гармати мідні,
Ще й за кордоном докупляють зброю,
Навіщо поспіхом будують судна,
Не знаючи ні свята, ні неділі?
Навіщо весь цей піт, уся квапливість,
Що навіть ніч допомагає дню?
Хто може все це з'ясувати?

Г о р а ц і о

Я.

Такі чутки принаймні. Наш небіжчик
Король, чий привид нам з'являвся щойно,
Дістав колись-то виклик на двобій
Від короля норвежців Фортінбраса,
Засліпленого марною пихою.
Наш Гамлет, мужністю своєю славний
По всьому світі, Фортінбраса вбив,
І той, у згоді з правилами герцю,
Разом з життям своїм утратив частку
Земель, що переможцеві дістались.
Та й наш король частину володінь
В заклад поставив, і вона повинна б
У власність Фортінбраса перейти,
Якби він з бою вийшов переможцем,
Точнісінько, як і його частина
Припала Гамлетові. А тепера,
Добродію, вже Фортінбрасів син,
Юнак, десь, мабуть, запальної вдачі,
Зібрав собі з усіх усюд за харч
Ватагу шибеників одчайдушних,
За всяку справу взятися готових.
А справа тут — і в нас це зрозуміли —

В тім, щоб вернути збройною рукою
Всі землі вищезгадані, які
Колись утратив батько. Я вважаю,
Що через це ми стоїмо на варті,
Це головна причина готувань
І метушні в усій країні нашій.

Б е р н а р д о

Мені здається, так воно і є.
Можливо, через це і збройний привид
З'являється, бо хто ж, як не король,
Війни призвідця був і залишився.

Г о р а ц і о

Але ж це тільки порошинка в оці
Душі. У царстві римському преславнім
Перед падінням Юлія⁵ могили
Лишалися без мешканців; мерці
У саванах по римських вулицях
Блукали з вереском чи з бурмотінням,
Були й зірки з вогненними хвостами,
Роса кривавилась, і сонце блідло,
А та волога зірка⁶, що під впливом
Тримає всю Нептунову державу,
Заслабла на потьмарення, неначе
Вже день страшного суду надійшов.
Отак і нам земля і небо шлють
Близьких нещастя жахливі передвістя.
Погляньте! Знову йде воно до нас!

П р и в и д повертається знову.

Спиною, хоч би її загинув. Стій, маю!
Якщо спроможен ти подати голос,

Скажи мені,
Якщо добро якесь тобі я можу
Зробить, щоб ласку неба заслужити,
Скажи мені,
Якщо загрожує вітчизні доля
Лиха, яку ще можна відвернути,
О, скажи!
Чи, може, за життя в земному лоні
Сховав ти скарб, неправдою добутий,
І в пошуках його блукаєш тут,
Скажи.

Кукурікає півень.

Стривай! Спини його, Марцелле!

М а р ц е л л

Що, топірцем ударити його?

Г о р а ц і о

Не спиниться, то вдар.

Б е р н а р д о

Він осьде!

Г о р а ц і о

Ось він!

Привид зникає.

М а р ц е л л

Пішов.

Такий величний був він, що йому
Загрожували марно ми насильством,
Він невразливий, як повітря, й наші
Удари — це знуцання з нас самих.

Б е р н а р д о

Сказав би щось він, та озвався півень.

Г о р а ц і о

Тоді здригнувсь він, ніби винуватець
Від поклику жахливого. Я чув,
Що півень, цей дзвінкий сурмач ранковий,
Коли почне своїм горластим співом
Будити денне божество від сну,
То блудний дух, нехай би де він був —
На морі, на землі, в вогні, в повітрі,—
Спішить мерщій туди, звідкіль з'явився.
Що все це правда, нам посвідчив привид.

М а р ц е л л

Розплився він від півнячого співу.
Говорить дехто, ніби перед святом
Різдва Христового цей птах світанку
Співає, не вгаваючи, всю ніч.
Тоді не сміє жоден дух блукати,
Цілющі ночі, приятні планети,
Прихильні зорі, відьми не чаклюють,—
Такий це час святий та благодатний.

Г о р а ц і о

Я чув про це також, почасти й вірю.
Та от світанок у плащі багрянім
Прямує з гір зі сходу по росі.
Кінчаймо вартувати. Я вважаю,
Що молодому Гамлетові треба
Все розповісти. Ця німа примара
З ним заговорить — так мені здається.

Ви згодні розказать йому, як нам це
Обов'язок підказує її любов?

Марцелл

Будь ласка, так і зробим. Я вже знаю,
Де найзручніше вранці з ним зустрінись.

Виходять.

СЦЕНА 2

Зал у замку.

Входять король, королева, Гамлет, Полоній,
Лаерт, Вольтіманд, Корнелій, вельможі й
почет.

Король

Хоча про смерть улюбленого брата
Ще досі свіжа пам'ять, хоч належить
Журитись нам і вся держава мала б
Нахмуритись одним чолом скорботним,
Та розум наш подолеє природу,—
Ми з мудрим сумом споминаєм брата,
Не забуваючи й себе самих.
Тож з радістю, затьмареною горем,
Урівноваживши журбу і втіху,
Зі сміхом в оці, зі сльозою в другім,
Весільний спів з'єднавши з похоронним,
Ми братову колишню, королеву,
Законну снадкоємицю держави,
Дружиною своєю нарекли.
Тут у пригоді стала й ваша мудрість,
Що справі цій порадою сприяла.

За це подяка вам. Тепер про інше.
Ви знаєте, що юний Фортінбрас,
Можливо, ставить нас надміру низько
Або вважає, що по смерті брата
В державі нашій розбрат і занепад,
Та й, марячи про власну перевагу,
Вимогами почав нам докучати,
Жадаючи повернення земель,
Що їх колись-то наш відважний брат
Законно відібрав у його батька.
Про це вже досить. Перейдім до справи.
Цього листа ми шлем до короля
Норвежців, Фортінбрасового дядька.
Він, німичний, прикутий до постелі,
Мабуть, не знає, що там коїть небіж,
Збираючи з його підданців військо,—
То щоб спинив він всі ці готування.
Корнелію наш добрий, Вольтіманде,
З листом цим їдьте вдвох; перекажіть
Старому королеві наш привіт.
В своїх переговорах не виходьте
За межі пунктів цих. Ну що ж, прощайте
І швидкістю ретельність доведіть.

Корнелій і Вольтіманд
Ми й тут її доведемо, як завжди.

Король

Не сумніваємось. Ідіть здорові.

Вольтіманд і Корнелій виходять.

Тепер, Лаерте, що у вас нового?
Якесь прохання в вас? Кажіть, Лаерте!

Якщо розумне, то не буде марне.
Чого, Лаерте, хочеш ти просити,
Що не було б тобі моїм дарунком?
Бо не рідніша серцю голова,
Рука устам служить готова менше,
Ніж батькові твоєму — датський трон.—
Чого ти просиш?

Ла е р т

Грізний мій владарю,
Я дозволу ласкавого просив би
Вернутися до Франції. Прибув я
На вашу коронацію, щоб цим
Обов'язок свій виконать, а нині
Знов лину я до Франції думками.
На це я ласки вашої прошу.

К о р о л ь

А батько як? Полоній дозволяє?

П о л о н і й

Хоч просьбами настирливими він
Домігся в мене згоди не одразу,
Та врешті я приклав свою печать
На це бажання. Ви також дозвольте.

К о р о л ь

Ну що ж, Лаерте. В добрий час, рушай.
Хай час тобі сприяє якнайкраще!
А ти, мій рідний Гамлете, мій сину...

Г а м л е т

(пшиком)

Хоч ми й рідня, проте не рідні зовсім.

К о р о л ь

Чому це й досі ще над вами хмари?

Г а м л е т

Та де там, пане! Сонця — аж занадто.

К о р о л е в а

Скинь, Гамлете, нічну свою цю барву

І приязно поглянь на короля.

Надміру довго ти, спустивши вії,

Шукаєш батька в поросі земному.

Звичайна річ: усе земне вмирає

І крізь природу в вічність переходить.

Г а м л е т

Так, пані, річ звичайна.

К о р о л е в а

То чому ж

Для тебе особливим це здається?

Г а м л е т

Здається? Я не знаю цього слова!

Ні, не здається, а насправді так.

Ні плащ мій, мамо, чорний, як чорнило,

Ані жалоби урочистий одяг,

Ані зітхань порив, подібний вітру,

Ані обличчя, роззначем поїняте,

Ні навіть сліз рясних ріка невтримна,—

Ніщо з цих проявів і форм не може

Відбити глибину моєї туги.
Вони — здаються, легко їх удати,
Вони скорботі лиш оздоба її шати.

К о р о л ь

У вашій вдачі це похвальна риса,
Що так ви побиваєтесь за батьком.
Та батько ваш також утратив батька,
А батьків батько втратив теж свого.
Це кожному обов'язок синівський —
Посумувати слухний час, та й досить.
А бути впертим у своєму сумі —
Блюзнірство, її мужності немає в цьому.
Це непокора небесам, сваволя,
Це кволе серце, нетерплячий дух,
Невправний і простакуватий розум.
Таж смерть — звичайна річ, і скрізь і завжди
Що-небудь відбувається подібне.
То нащо так її до серця брати?
Це гріх і проти неба, й перед батьком,
Це гріх безглуздий супроти природи,
Бо споконвіку так у ній ведеться,
Що смерть батьків — то неминуча справа,
І першого небіжчика, й того,
Хто вмер сьогодні, супроводить вигук:
«Так мусить бути!» Тож об землю вдарте
Журбою марною і, як про батька,
Ви думайте про нас. Хай знає світ,
Що ви до трону нашого найближчі,
Що я любов до вас не меншу маю,
Аніж до сина батько найніжніший.
Вернутися ж до Віттенберга вчитись ⁷ —
Цей намір суперечить нашій волі,

Тому скоритися ми вас прохаєм:
Лишайтесь нам на радість і на втіху
Як перший наш вельможа, небіж, син.

К о р о л е в а

Не змушуй матір до благань даремних,
Лишися тут, не їдь до Віттенберга.

Г а м л е т

Готовий вам скоритись, королево.

К о р о л ь

От відповідь і добра, і люб'язна.
Нехай щастить вам тут. Ходімо, пані.
Ласкава ця й невимушена згода —
Моему серцю усміх. Ми повинні
Відсвяткувать її, й про кожен келих,
Що вихилить король цієї ночі,
Гармата хмарам звістку дасть, і небо
Земним громам вторитиме. Ходім.

Усі виходять, крім Гамлета.

Г а м л е т

Коли б ця плоть моя, міцна занадто,
Розтала, зникла, скапала росою!
Чому творець заборонив нам віку
Собі вкорочувати? Боже, боже!
Яке нікчемне, марне й недолуге
Все, що на світі діється. Тьху! Тьху!
Немов город неполотий, де густо
Бувають бур'яни. Саме огидне
Його заповонило! Як це сталось?!
Два місяці, як він помер. Ні, менше!
Такий король! Із нинішнім зрівняти —

Він, як Гіперіон з сатиром поруч,
І матір так любив він, що, мабуть,
Вітрам небес не дав би надто грубо
Дихнути їй в обличчя. Небо й земле!
Що згадувати?! Так вона горнулась
До нього, мов з поживи тої голод
Зростав у неї ще. І ось — за місяць...
Несталосте, твоє імення — жінка!
Лиш місяць! Не стоптала й черевиків,
Що в них за тілом батьковим ішла
В сльозах, як та Ніоба. І тепер...
О боже мій! Тварина нерозумна,
І та, напевно, довше б сумувала!
Побралася із дядьком, що до батька
Подібний так, як я до Геркулеса.
Ще й сіль облудних сліз її не зникла
З очей, а вже на кровозмісне ложе
Вона спішить. В квапливості оцій
Добра немає і не може бути.
Розбийся, серце, — мушу я мовчати!

Входять Гораціо, Марцелл і Бернардо.

Г о р а ц і о

Привіт вам, принце!

Г а м л е т

Я радий вас бачить...
Гораціо! Невже це ви насправді!

Г о р а ц і о

Авжеж, мій принце, ваш слуга покірний.

Г а м л е т

Та ні, якій слуга? Ми з вами друзі.
Що з Віттенберга привело сюди вас?
Марцелл?

М а р ц е л л

Так, добрий принце мій.

Г а м л е т

Я дуже радий.

(До Бернардо).

Добрий вечір, пане.
Що ж справді з Віттенберга привело вас?

Г о р а ц і о

Звичайне ледарство, мій добрий принце.

Г а м л е т

Так не насмів би й ворог ваш сказати,
То не вражайте й ви моїх ушей,
Говорячи самі собі на шкоду:
Я знаю, ви до ледарства не схильні.
Які ж у вас тут, в Ельсінорі, справи?
Вас до від'їзду тут навчать пиячить.

Г о р а ц і о

Приїхав я на похорон сюди.

Г а м л е т

Студенте-друже, не кепкуй ти з мене.
Кажі вже, що приїхав на весілля.

Г о р а ц і о

Та з ним таки ж і справді не барились.

Г а м л е т

Ощадність, любий друже мій, ошадність.
Печню з похорону подавали
Уже як холодець на стіл весільний.
З найгіршим ворогом в раю зустрітись
Волів би я, ніж дня цього дожити.
Мій батько! Він стоїть переді мною.

Г о р а ц і о

Де, принце, де?

Г а м л е т

В очах душі моєї.

Г о р а ц і о

Його я бачив: справжній був король.

Г а м л е т

Він був людиною в усьому й завжди.
Я рівного йому вже не спіткаю.

Г о р а ц і о

Мені немовби він зустрівсь учора.

Г а м л е т

Зустрівся? Хто?

Г о р а ц і о

Небіжчик батько ваш.

Г а м л е т

Небіжчик батько мій?

Г о р а ц і о

Вгамуйте на хвилину здивування,
Я вам розповідатиму про чудо,
Якого свідками оці панове
Були.

Г а м л е т

Розповідайте, ради бога.

Г о р а ц і о

Бернардо і Марцелл, оці панове,
Дві ночі поспіль стоячи на чатах,
В опівніч глупу бачили, як постать,
Озброєна від голови до п'ят,
Цілком до батька вашого подібна,
З'являлася повільно й урочисто.
Аж тричі привид перед їх очима
Проходив зблизька, а вони стояли,
Поторопівши, з остраху застигши,
Як ті драглі, й не зважились озватись.
Коли ж із таємницею своєю
Прийшли вони до мене, третю ніч
Разом із ними став і я на варту.
Потвердилося кожне їхнє слово:
Той самий привид і в ту саму пору.
Я знаю батька вашого: подібний,
Як ця рука подібна до цієї.

Г а м л е т

Де це було?

Г о р а ц і о

Де варта, на терасі.

Г а м л е т

Ви говорили з ним?

Г о р а ц і о

Я намагався,

Та він не відповів. Мені здалося,

Що раз він ніби голову підвів

І вже от-от збирався щось сказати,

Та півень проспівав у цю хвилину,

І, спів почувши цей, метнувся привид

І зник з-перед очей.

Г а м л е т

Це дуже дивно.

Г о р а ц і о

Щоб я так жив, мій пане, все це правда,

І ми за свій обов'язок вважали

Про все це розповісти вам.

Г а м л е т

Ну, звісно, звісно. Зараз заспокоюсь.

Вночі сьогодні ви на чатах?

М а р ц е л л і Б е р н а р д о

Ми.

Г а м л е т

Говорите, озброєний?

Марцелл і Бернардо
Так, принце.

Гамлет

Увесь у зброї?

Марцелл і Бернардо
З голови до ніг.

Гамлет

То ви не бачили його обличчя?

Гораціо

Проходив він з піднятим заборолом.

Гамлет

Похмурий?

Гораціо

Більш сїмне лице, ніж гнївне.

Гамлет

Червоне чи блїде?

Гораціо

Блїде, аж надто.

Гамлет

І пильно все на вас дивився?

Гораціо

Дуже.

Г а м л е т

Я б мусив бути там.

Г о р а ц і о

Це б вас вразило.

Г а м л е т

Мабуть, мабуть. А довго він пробув?

Г о р а ц і о

Повільно можна б налічить до сотні.

М а р ц е л л і Б е р н а р д о

Та довше, довше.

Г о р а ц і о

Ні, той раз не довше.

Г а м л е т

І сива борода?

Г о р а ц і о

Як за життя,

Сріблясто-чорна.

Г а м л е т

Я стаю на варту.

Можливо, знов він прийде.

Г о р а ц і о

Безумовно.

Г а м л е т

Як з'явиться він в батьковій поставі —
Озвусь я, хоч би там розверзлось пекло,
Мене примушуючи до мовчання.
Ви досі зберігали таємницю,
То я прошу — й падали зберігайте
І все, що станеться цієї ночі,
Тримайте в думці, не на язичку.
Я за любов віддячу. Прощавайте!
Опівночі приблизно я прийду.

В с і

Прийміте нашу відданість і вірність.

Г а м л е т

Прийму любов, як ви мою. Прощайте!

Виходять усі, крім Гамлета.

Дух батька збройний! Щось тут не гаразд.
Яксь підлота. Хоч би ніч скоріше!
Терпи. Хоч злочини сховати в прірві,
А людське око їх і звідти вирве.

(Виходить).

С Ц Е Н А 3

Кімната в Полонієвому домі.
Входять Лаерт і Офелія.

Л а е р т

Мої всі речі вже на кораблі.
Прощай же, сестро. Трапиться нагода

Й попутний вітер, то подати звістку
Не забувай.

О ф е л і я

Невже ти маєш сумнів?

Л а е р т

А щодо Гамлетових залицянь,—
Це тільки крові гра, лише галантність,
Це мов фіалка, що розквітне ніжно
Напровесні і пахощів минутих
Принадою чарує нас хвилину,—
Не більше.

О ф е л і я

Так, не більше?

Л а е р т

Ні, не більше.

Природа, визріваючи, плакає
Не тільки м'язів міць,— у храмі тіла
Бринить відправа розуму й душі.
Тебе, можливо, він тепер і любить
Без хитрощів, без ошуканства, щиро,
Але він раб народження свого,
Його становище тяжить над ним,
Не вільний він в своїх бажаннях, сестро.
Отож шануйся краще. Він не може
На власний смак собі шматок відкрять,
Як прості люди. Вибір цей приносить
Добробут і безпеку всій державі,
Залежить вибір цей від згоди тіла,
Якому Гамлет — голова. Тому-то,
Коли він каже, що тебе кохає,

Йому ти можеш вірить лиш настільки,
Наскільки зможе він здійснить, що каже,
А зможе він здійснить лиш те, на що
У Данії здобуде снільну згоду.
І дуже це твоїй зашкодить честі,
Як слухати довірливо ти будеш,
Що він наспівує, як серце втратиш
Або його нестримним домаганням
Відкриєш чистий свій дівочий скарб.
Не важся, сестро, і тримайсь оподаль
Від небезпечних вибухів бажання,
Бо дівчина й тоді вже необачна,
Як місяцю красу свою відкриє.[♣]
Обмов сама чеснота не уникне,
Червак підточить найніжнішу бруньку,
А надто на світанку днів весняних
Найбільше небезпеки. Отже, ти
Май страх і стережися, сестро любя,
Бо молодість — сама для себе згуба.

О ф е л і я

Твою науку в серці на сторожі
Поставлю. Тільки й ти ж, коханий брате,
Не будь, як нечестивий проповідник,
Що вказує тернистий шлях до неба,
А сам, гультьай розбещений, прямує
Квітчастими стежками втіх, забувши
Казання власні.

Л а е р т

Не турбуйся, сестро.
Та й забарився ж я. А ось і батько.
Входить Полоній.

Іще раз попросаємось: подвійне
Благословення — її благодать подвійна.

П о л о н і ї

Ще тут, Лаерте? Сором! Швидше, швидше!
Вже вітер осідлав твої вітрила,—
Пора в дорогу. Ну, благословляю.

(Кладе руку на Лаертову голову).

І закарбуї собі такі поради:
Ти язика не доручай думок,
Думок безладних — не доводь до дії.
Привітний будь, але без панібратства;
Надійних друзів ланцюгом крицевим
Прикуй до серця, лиш собі долоні
Не муляй, ручкавшись із першим-ліпшим
Недолітком. У сварку бійся встряти,
А встряв — поведься, щоб тебе боялись.
На слух будь щедрий, а скупий на мову,
Всіх вислухай, а власну думку май.
Ший одяг згідно із своїм достатком,—
Багатий, та без різних витребеньок,
Бо з вигляду її людину пізнають,
А надто в Франції; там щодо цього
Добірний смак у вищій товаристві.
Не позичай ні в кого і нікому.
Комусь позичиш — гроші її друга втрапиш,
Тобі позичать — прощавай ошадність.
А головне: будь вірний сам собі,
І вже за цим іде, як ніч за днем,
Що й з усіма не будеш ти нещирий.
Прощай. Хай ці слова в тобі дозріють.

Ла е р т

В покорі з вами я прощаюсь, пане.

П о л о н і й

Не гайся довше. Слуги ждуть на тебе.

Ла е р т

Прощай, Офеліє. Затям гарненько,
Що я казав.

О ф е л і я

Все в пам'яті замкнула
І ключ тобі на сховок віддаю.

Ла е р т

Прощайте.

(Виходить).

П о л о н і й

Ви про що з ним говорили?

О ф е л і я

Ми, про́шу вас, про Гамлета вели
Розмову.

П о л о н і й

Добре, це якраз до речі.
Мені казали, що частенько Гамлет
Перебував з тобою наодинці
І що прихильна ти до цих побачень.

Якщо це справді так, як говорили,
Застерігаючи мене, то, значить,
Не тяміш ти нітрохи, як повинна
Себе поводити моя дочка.
Що там у вас? Кажі, та тільки правду.

О ф е л і я

Останнім часом він мені не раз
Освідчувавсь у почутті своєму.

П о л о н і й

Ет! Почуття! Говориш, як дівчатко,
Що зовсім ще не знається на цьому.
І ти «освідченням» дим самим віриш?

О ф е л і я

Не знаю, як і думати про них.

П о л о н і й

Навчу я: думай так, що ти дитина;
Бо ті освідчення, що шага варті,
Береш за злото. Ти себе дорожче
Цінуй, а то (скажу тим самим словом)
Освідчиш ти мені свою глупоту.

О ф е л і я

Але в своїм коханні запевняв він
Якнайчеснішим способом мене.

П о л о н і й

Аякже, спосіб! Ну, продовжуй далі.

О ф е л і я

Щоб ствердити заневпнення свої,
Він усіма святими присягався.

П о л о н і й

Це сильця, щоб ловити перенілок.
Я знаю: кров кипить, то її серце щедро
Тих присягань позичить язикові.
Це спалахи, вони ще не вогонь,
Лиш світять, а не гріють, і згасають,
Заледве блимнувши. Отож віднині
Ти будь на зустрічі скупіша трохи.
Не поспішай на перший поклик бігти
Так, ніби принц наказує тобі.
Ти Гамлетові тільки в тому й вір,
Що він — юнак, що бігати він може
На довшому припоні, аніж ти.
Коротше кажучи, не йми ти віри
Тим присяганням, бо вони облесні,
На них чуже святенницьке вбрання,
Щоб нечестиві приховать бажання
Та щоб тебе ввести в оману легше.
Отож-бо я не хочу, щоб про тебе
Могли якісь ходити поговори.
То з Гамлетом ти й не марнуй дозвілля.
Це я тобі наказую. Іди.

О ф е л і я

Я слухаюсь вас, тату.

(Виходить).

СЦЕНА 4

Тераса перед замком.
Входять Гамлет, Гораціо і Марцелл.

Гамлет

Ну й зимно! Вітер аж проймає наскрізь.

Гораціо

І справді, вітер надто вже різкий.

Гамлет

Котра година?

Гораціо

Мабуть, швидко північ.

Марцелл

Ні, вже пробило.

Гораціо

Вже? А я й не чув.
Надходить час, коли блукає привид.

За сценою сурми й гарматний салют.

А що це значить, принце?

Гамлет

Король всю ніч не спатиме сьогодні,
Він п'є й кружляє в буйному танку,
І ледве тільки вихилить він келих,—
Про це литаври й сурми сповіщають,
Немов про подвиг.

Г о р а ц і о

Що, такий це звичай?

Г а м л е т

На жаль, такий.
А я, дарма що народився тут
І звичай цей мені відомий змалку.
Проте вважаю, що багато краще
Його порушувати, ніж плекати.
Цією ниятикою тяжкою
Ми зажили собі лихої слави,
Усюди нас, на заході й на сході,
П'яницями вважають і плямують
Брудними прізвиськами всі народи,
А через це належної пошани
Не віддають нам і за добрі вчинки.
Таке й з людиною буває часто:
Якусь вона природну ваду має,
Що в ній сама не винна анітрохи,
Або у вдачі особливу рису,
Яка загати розуму руйнує,
Чи просто — звичку, надто своєрідну,
Не згідну з приписами поведінки,
І от, природи тут вина чи долі, —
А ця єдина цяточка в людини
Усе псує. Нехай чеснот у неї
Без ліку, і притому найчистіших,
Немов сама небесна благодать —
Нікчемна домішка лихого зводить
Все добре нанівець.

Входить привид.

Г о р а ц і о

Воно вже йде.

Г а м л е т

Небесні яголи, охороніть нас!
Благий чи злий ти дух, тебе приніс
Небесний легіт чи пекельний вихор,
Лихі чи добрі наміри у тебе,—
А ти в такому вигляді з'явився,
Що запитаю я: королю, батьку,
Державцю Датський, Гамлете, скажи,
Не дай у незнанні мені сконати!
Чому твої впокоєні кістки,
Поховані, як треба, по закону,
Роздерли саван свій? Чому твій склеп
Важкі камінні щелени роззявив
І вивергнув тебе? Яка причина,
Що ти, бездушний труп, отут блукаєш
Під сяйвом місячним у повній зброї
І жахом ніч наповнюєш навколо?
Нам, іграшкам в руках природи, страшно
Думок, яких душа збагнуть не може.
Навіщо це? Чому? Чого ти хочеш?

Привид киває Гамлетові.

Г о р а ц і о

Він кличе вас, щоб ви за ним пішли,
Так ніби щось вам хоче розповісти
Віч-на-віч.

М а р ц е л л

Як привітно закликає

Побути з ним на самоті де-небудь!
А ви не йдіть.

Г о р а ц і о

Не йдіть, ні в яким разі!

Г а м л е т

Він тут не говоритиме. Піду.

Г о р а ц і о

Не треба йти.

Г а м л е т

Чого ж мені боятись?

Життя і цвяшка ржавого не варте,
А що душі моїй він заподіє,
Коли вона безсмертна, як і він?
Піду, бо він ізнову закликає.

Г о р а ц і о

А що, як він заманить вас у нурт
Або на ту стрімку шпилясту кручу,
Яка над морем нависає грізно,
А там, набравши вигляду потвори,
Він ваші сили розуму потьмарить,
Штовхне у безум вас? Ви тільки зважте,—
Те місце й так страшне і без причини
Огорне жахом кожного, хто звідти
В морську безодню гляне й клетотіння
Внизу почує.

Г а м л е т

Знову кличе. Йди!

Я за тобою!

Марцелл

Ні, не треба.

Гамлет

Геть!

Гораціо

Отямтеся, не йдіть!

Гамлет

Це доля кличе
І в кожному жилку міць таку вливає,
Що я стаю, як той Немейський лев.
Він кличе знов мене. Пустіть, панове!
Зроблю я привид з того, хто насміє
Мене тримати! Йди! Я за тобою.

Привид і Гамлет виходять.

Гораціо

Він у нестямі, наче сам не свій.

Марцелл

Ходім за ним. Не варт йому коритись.

Гораціо

Ходім. До чого все це доведе?

Марцелл

Яксь гнилизна в Датському королівстві.

Г о р а ц і о

Господь помилує.

М а р ц е л л

Ні, йдім услід.

Виходять.

СЦЕНА 5

Інше місце на терасі.

Входять привид і Гамлет.

Г а м л е т

Куди ведеш? Я далі не піду.

П р и в и д

То слухай.

Г а м л е т

Слухаю.

П р и в и д

Надходить час,

Коли в сірчане полум'я нестерпне
Я мушу повертатись.

Г а м л е т

Бідолашний!

П р и в и д

Не співчувай, а дослухайся пильно,
Що я відкрию.

Г а м л е т

Мушу дослухатись.

П р и в и д

А вислухавши, мушиш ти помститись.

Г а м л е т

Що?

П р и в и д

Я привид твого батька,
Приречений блукати тут ночами
І йти щодня у племін на спокуту,
Аж поки всі гріхи мої земні
Не вигорять. Якби не заборона,
Я про свою в'язницю розповів би
Таке, що і найлегше слово в тебе
Пошарпало б, як бороною, душу
І очі б вирвало з орбіт, як зорі,
Застигла б кров, і кожна волосинка
У тебе настобурчилась би, наче
Голки в розлюченого їжатця.
Та вухо з плоті й крові не почує
Тайн вічності. О слухай, слухай, слухай!
Якщо любив коли ти свого батька...

Г а м л е т

О боже!

П р и в и д

Помститись мусиш ти за підле вбивство.

Г а м л е т

Убивство?

П р и в и д

Мерзенне всяке вбивство; але це
За всі протиприродніше й бридкіше.

Г а м л е т

Мерщій кажи, щоб я на крилах бистрих,
Як думка, наче мрія про кохання,
До помсти мчав.

П р и в и д

Я бачу, ти готовий.

Та й був би ти як непорушна ряска,
Що в водах Лети мляво загниває,
Коли б тебе ця річ не схвилювала.
Тож слухай, Гамлете. Пішли чутки,
Що, як в саду я спав, мене вжалила
Змія. Всю Данію ввела в оману
Ця вигадка. Знай, хлопче мій шляхетний,
Що та змія, вжаливши твого батька,
Його корону носить.

Г а м л е т

О. пророчий

Мій здогаде! Це дядько!

П р и в и д

Так.

Цей кровозмісник, звір прелюбодійний
Свого чаклунства хистом і дарами —
О нечестиві ті дари, той хист! —
Здолав на блуд ганебний спокусити,
Здавалось, доброчесну королеву.
Яке це, Гамлете, було падіння!
Від мене відвернутись, занедбати
Моє кохання, що у парі йшло
З обіцянками, даними при шлюбі,
І прихилитись до нікчеми цього,
Убогого, якщо рівнять зі мною!
Та як не йде шляхом гріха чеснота,
Хоч би порок небесну мав подобу,
Так хтивість навіть з янголом відчує
Пересит на божественному ложі
Й до покидьків потягнеться.
Та досить! Ось вітрець війнув ранковий.
Я розповім коротше. У саду
Я ліг спочить опівдні, як звичайно;
Цієї супокійної години
Твій дядько, в сад промкнувшись, увіляв
Мені у вухо блекоти страшної,—
Така вона ворожа людській крові,
Що прудко, на взірець живого срібла,
Всіма шляхами внутрішніми в тілі
Біжить, і звурджується кров від неї,
Як від краплини оцту молоко.
Загусла так раптово кров і в мене,
І струпом, і коростою бридкою,
Неначе в Лазаря, вся шкіра вкрилась,

Як від прокази.
Так я вві сні від братньої руки
Життя позбувсь, корони й королеви.
Мене підтято в розквіті самому
Гріхів моїх, без сповіді й причастя.
Рахунків ще не встигши звести, мусив
Йти я з тягарем численних вад
Складати звіт за всі свої діла.
Який це жах! Який це жах незмірний!
Якщо у тебе є чуття, мій сину,
Не попусти, щоб королівське ложе
Перетворилось на кубло розпусти.
Та хоч яка твоя та помста буде,
А проти матері недобрий замір
Нехай душі тобі не заплямує.
Хай судить бог її, нехай у грудях
Жалить сумління. А тепер прощай.
Світляк вістить наближення світанку,
Пригашуючи свій поблідлий вогник.
Прощай, прощай, прощай! І не забудь.

(Зникає).

Г а м л е т

Небесні сили! Земле! Що згадати
Ще треба? Пекло? Тихше, тихше, серце!
Напружтесь, м'язи, не втрачайте сили,
Тримайтеся. Не забувать тебе?!

Так, любий привиде, аж поки пам'ять
Ще живе в збентеженій цій скрипці!
Не забувать? Всі записи безглузді
Зітру з таблиці пам'яті своєї,
Усі слова з книжок, усе, що бачив,—

Всі образи, всі враження колишні,
Усе, що спостеріг від юних днів,—
Одне твоє веління в книзі мозку
Залишу я, без домішок низьких.
Клянуся небом! Згубна, згубна жінко!
Усміхнений негіднику проклятий!
Де записник мій? Мушу записати,
Що можна, посміхаючися, бути
Негідником. У Данії — напевно.

(Пише).

Уже ви, дядьку, тут. Віднині гасло
Моє: «Прощай, прощай! І не забудь».
Я в цьому присягаюсь.

Г о р а ц і о

(за сценою)

Принце, де ви?

М а р ц е л л

(за сценою)

Де Гамлет?

Г о р а ц і о

(за сценою)

Хай господь його боронить!

Г а м л е т

Аміль!

Г о р а ц і о

Агов, агов, мій принце!

Г а м л е т

Агов, агов, соколики, сюди!

Входять Гораціо і Марцелл.

М а р ц е л л

Ну, принце, як?

Г о р а ц і о

Які новини, принце?

Г а м л е т

О, надзвичайні!

Г о р а ц і о

Розкажіть і нам.

Г а м л е т

Та ви розплещете.

Г о р а ц і о

Їй-богу, ні.

М а р ц е л л

Я теж.

Г а м л е т

Ну, добре. Отже, хто б таке подумав...
Лиш не кажіть нікому!..

Г о р а ц і о і М а р ц е л л

Та їй-богу ж!

Г а м л е т

У Данії негідника немає,
Який не був би й справжнім шахраєм.

Г о р а ц і о

Не варто й приви́ду з труни вставати,
Щоб нам відкрити це.

Г а м л е т

Так, правда ваша.
Отож, мабуть, без зайвих балачок
Ми, розпрощавшись, підем хто куди:
Ви йдіть, куди бажання й справи кличуть,
Бо в кожного бажання й справи власні,—
А я? Ну, щодо мене, бідолахи,
То я піду молитись.

Г о р а ц і о

Якийсь безладний вихор диких слів.

Г а м л е т

Якщо я вас образив, то шкодую.
Ви не беріть за зло.

Г о р а ц і о

Тут зла немає.

Г а м л е т

Є зло, Гораціо, та ще й велике,
Клянуся в цьому Патриком святим.

А привид мій — він чесний, справжній привид.
Ну, й якось ви вже стримайте бажання
Дізнатися, що відбулось між нами.
А нині є до вас прохання в мене,
Товариші по школі й по мечу.
Ви обіцяйте...

Г о р а ц і о
Зробимо. Що саме?

Г а м л е т
Про те, що сталося, нікому й слова.

Г о р а ц і о й М а р ц е л л
Ні, не розкажем.

Г а м л е т
Присягніться в тому.

Г о р а ц і о
Клянусь, мовчатиму.

М а р ц е л л
І я клянусь.

Г а м л е т
Ні, на мечі моїм.

М а р ц е л л
Та ми ж клялися.

Г а м л е т
Ні, на мечі, я прошу вас.

П р и в и д

(кричить з-під сцени)

Кляніться!

Г а м л е т

Ага, друже, й ти такої думки!
Ти тут, старий? Ви чули, що він каже?
Отож кляніться!

Г о р а ц і о

В чому саме, принце?

Г а м л е т

Про те, що бачили, не говорити.
Кляніться на мечі моїм.

П р и в и д

(знизу)

Кляніться!

Г а м л е т

Nic et ubique? * Перейдімо звідси.
Отут, панове, станьмо. Присягніться,
На меч поклавши руки, не казати
Ніколи і ніде про те, що чули.
Кляніться на мечі.

П р и в и д

(знизу)

Кляніться!

* Тут і скрізь? (Лат.)

Г а м л е т

Старий ти кроте, швидко землю риєш.
Вже підконався! Перейдімо знову.

Г о р а ц і о

О світе мій! Чужі нам ці дива!

Г а м л е т

Ви їх привітно й стрінєте, як чужинців.
Багато в небі й на землі такого,
Що нашій філософії й не снилось.
Але підходьте ближче;
Клянїться ще раз, і нехай над вами
Господня ласка буде: хоч би як
Поводився я дивно та безглуздо,
Хоч би який я вигляд мав дивацький,—
Клянїться, що, побачивши мене,
Не будете отак складати рук,
Або похитувати головою,
Або казати щось таке, мовляв,
«Авжеж, ми знаєм...», «Ми, якби захтіли...»,
«От тільки говорити нам не вільно...»
Не треба навіть натяків робити,
Що вам відомо щось про мене. Отже,
Клянїться знов.

П р и в и д

(знизу)

Клянїться!

Г а м л е т

Заспокойся,
Бентежний привиде! Так от, панове,

З любов'ю покладаюся на вас.
А все, чим бідолаха Гамлет зможе
Свою довести приязнь і любов,
Дасть бог, невдовзі станеться. Ходімо
І — пальці на устах, благаю ще раз.
Звихнувся час наш. Мій талане клятий,
Що я той вивих мушу направляти!
Ну що ж, ходімо разом.

Виходять.

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА 1

Ельсінор.
Кімната в Полонієвому домі.
Входять Полоній та Рейнальдо.

Полоній
Віддайте гроші й лист йому, Рейнальдо.

Рейнальдо
Гаразд, мій пане.

Полоній
Перше, ніж зустрітись,
Ви дуже мудро, голубе, вчинили б,
Розвідавши та розпитавши, як він
Поводиться.

Рейнальдо
Я так і думав, пане.

П о л о н і й

Це добре, дуже добре. Розпитайте
Раніш, які датчани є в Парижі,
Та хто, та де, та як живе, з ким дружить,
Які достатки має, скільки тратить,
А там, довідавшись манівцями,
Що співрозмовник знає мого сина,
До справи вже підходьте ви щільніше.
Удайте, ніби щось і вам відомо,
Як от приміром: «Я знайомий з батьком,
Та з друзями, та трошки й з ним самим».
Затямили, Рейнальдо?

Р е й н а л ь д о

Якнайкраще.

П о л о н і й

«Та трошки й з ним», але додайте: «Мало.
Якщо ж це той, кого я мав на думці,
То він бешкетник, він сякий-такий». —
Вигадуйте, що хочете, на нього,
Аби лиш не таке, що честь плямує.
Цього не треба. А грішки звичайні,
Що супроводять молодість і волю,
Приписуйте йому.

Р е й н а л ь д о

Скажім, картярство.

П о л о н і й

Так, так! Пияцтво, сварки, може, бійки
Чи до повій вчащання — навіть це.

Рейнальдо

Ні, пане, це на честі буде пляма.

Полоній

Нітрохи. Тут залежить все від того,
Як будуть висвітлені всі ці вади.
Його ви не повинні виставляти
Розпусником якимось надзвичайним,
А повернути справу так, що в нього
Сваволя це, буяння молодече,
Кипіння неприборканої крові,
Те, що властиве всім.

Рейнальдо

Але ж, мій пане...

Полоній

Спитати хочете, навіщо все це?

Рейнальдо

От-от, хотів би знати я, навіщо.

Полоній

То слухайте ж, до чого я веду.
Мені здається, спосіб мій несхибний.
Укрийте трошки брудом мого сина,
Ну, як от у роботі річ брудниться,
Тоді — вважайте:
Ваш співрозмовник, якщо й він помітив
У юнака якийсь подібний гріх,
Напевно, переб'є вас і промовить:
«Добродію», чи «друже» там, чи «пане»,—

В залежності від того, хто він сам,
Або які звичаї в тій країні
Ведуться.

Рейнальдо

Безумовно, так, мій пане.

Полоній

І отоді-то, голубе, він... Отоді-то він... Що ж це я хотів сказати? Бий його сила божа, я ж хотів щось таке сказати. На чому я спинився?

Рейнальдо

На «переб'є вас і промовить», на «добродію, чи друже там, чи пане...»

Полоній

Ага,— він переб'є вас і промовить...
Він скаже: «Знаю я цього хлопчину.
Я вчора стрів його» чи «позавчора»,
Чи «цими днями — в тому й тому місці,
І з тим чи з тим, і був він наїдпитку»,
Чи «посварився з ким», чи «йшов якраз
В крамничку певну», тобто в дім розпусти,
Чи щось таке. І от вам,— як принаду
Вченили ми брехню, ввіймали правду.
Отак-то ми, розумні та розважні,—
Ми цілимо не прямо, тільки збоку,
І навмання пустившись, манівцями,
Якраз утрапимо на битий шлях.
В такий же спосіб і про мого сина
Дізнатись можна. Зрозуміли, мабуть?

Рейнальдо

Цілком, мій пане.

Полоній

Ну, то йдіть здорові!

Рейнальдо

Іду, мій пане.

Полоній

Щоб не помічав він,

Як стежите за ним.

Рейнальдо

Звичайно, пане.

Полоній

Хай музики продовжує навчатись.

Рейнальдо

Скажу, мій пане!

Полоній

Прощавайте. З богом!

Рейнальдо виходить.

Входить Офелія.

Що трапилось, Офеліє? В чім справа?

Офелія

Ой тату, тату, як же я злякалась!

Полоній

Господь з тобою. Та й чого?

О ф е л і я

Сиджу я

В своїй кімнаті за шиттям, як раптом
Принц Гамлет входить. У брудних панчохах,
Що зсунулися вниз, без капелюха,
Розхристаний, увесь пополотнів
Як та сорочка, трусяться коліна,
А дивиться так жалібно, як ніби
Із пекла щойно вирвався і хоче
Він про пекельні жахи розповісти.

П о л о н і й

Що, від кохання збожеволів?

О ф е л і я

Хто зна;

Боюсь, що так.

П о л о н і й

А говорив він що?

О ф е л і я

Він взяв мене за лікоть, міцно стиснув
І відступив на довжину руки,
Тримаючи долоню над очима,
І пильно так вдивлявся мені в обличчя,
Немов хотів його намалювати.
І довго він простояв нерухомо,
Тоді струснув мені злегенька руку,
Хитнув отак аж тричі головою
І жалісно та глибоко зітхнув
Так, наче це зітхання передсмертне.
А потім руку він мою пустив

І геть пішов, знаходячи дорогу
Наосліп, увесь час через плече
Не зводячи своїх очей із мене.

П о л о н і й

Ходімо. Пошукаю короля.
Тут явне божевілля від любові.
Це самозгубне почуття людину
Штовхає на несамовиті вчинки
Так само, як і кожна інша пристрасть
На цьому світі. Шкода, дуже шкода.
Ти з ним ці дні поводилась суворо?

О ф е л і я

Ні, тільки після вашого наказу
Я не приймала ні його самого,
Ані листів.

П о л о н і й

От він і втратив розум.
На жаль, до нього я не мав довір'я,
Здавалося, він надто легковажний
І тільки й хоче, щоб тебе звести.
Ото, їй-богу, всім старим властива
Надмірна підозріливість, не менша,
Мабуть, ніж молоді — необережність.
Ходім до короля її усе розкажем.
У справі цій шкідливіше мовчання,
Ніж розповідь відверта про кохання.
Ходім.

Виходять.

СЦЕНА 2

Кімната в замку.
Входять король, королева, Розенкранц,
Гільденстерн і почет.

Король

Вітаєм, Розенкранце й Гільденстерне!
Ми прагнемо вас бачити, до того ж,
Ще нагальна виникла потреба
І спонукала викликати вас.
Ви, мабуть, чули, як змінився Гамлет.
Яксь це справді зміна дивовижна,
Бо й зовнішність, і внутрішня подоба
Інакші зовсім стали, ніж були.
Не знаю, що й подумати, не знаю,
Яка б могла тут діяти незримо
Причина, окрім батькової смерті,
Що так він сам з собою розминувся.
Ви вкупі з ним росли, йому ви змалку
Близькі, то попрошу я вас обох
Тут, при дворі, на певний час лишитись,
Розважити його, а принагідно
Дізнатися, від чого він страждає,
То, може, й ліки ми б тоді знайшли.

Королева

Про вас він часто говорив, панове,
І певна я: нема людей на світі,
До кого був би він такий прихильний.
Якщо ви ласку явите своєю,
Погодитесь біля нас пожити

І справдите усі надії наші,
То жде вас королівська нагорода.

Р о з е н к р а н ц

Ви можновладці наші, а тому
Цілком могли б свою державну волю
Явити нам у вигляді наказу,
А не прохання.

Г і л ь д е н с т е р н

Але ми обидва
До ваших ніг складаємо покійно
Свою всю відданість, усю ретельність
У послугах і ждем наказів ваших.

К о р о л ь

Спасибі, Розенкранце й Гільденстерне!

К о р о л е в а

Спасибі, Гільденстерне й Розенкранце!
Я прошу вас не гаяти часу
І йти до сина. Як же він змінився!
Хтось проведіть оцих панів до принца!

Г і л ь д е н с т е р н

Дай боже, щоб йому присутність наша
Була корисна й бажана.

К о р о л е в а

Амінь!

Розенкранц, Гільденстерн і дехто з почту виходять.
Входить Полоній.

П о л о н і й

З Норвегії, мій пане, повернулись
Із радісною вісткою посли.

К о р о л ь

Ти завжди батько радісних вісток.

П о л о н і й

Насправді так? Насмілюся запевнить,
Що богові та королю належать
Мої обов'язки й моя душа.
І якщо мозок мій іще придатний
В державних справах, наче хорт, натрапить
На слід, тоді, здається, я відкрив
Причину Гамлетового безумства.

К о р о л ь

Кажі, та якнайшвидше! Це важливо.

П о л о н і й

Прийміть раніш послів. Мої новини —
То вже як солодощі на бенкеті.

К о р о л ь

Тоді, будь ласка, сам їх запроси.

Полоній виходить.

Гертрудо мила, каже він, що знає,
Від чого саме син ваш захворів.

К о р о л е в а

Мені здається, тут одна причина —
Смерть батькова і наш квапливий шлюб.

К о р о л ь

Побачимо.

Входить Полоній з Вольтімандом і Корнелієм.

Вітаємо вас, друзі!
Що каже брат Норвежець, Вольтіманде?

В о л ь т і м а н д

Вітання шле у відповідь на ваше.
Найперше дав наказ він припинити
Одразу вербування добровольців.
Він так вважав, що похід проти Польщі
Готує небіж, та коли дізнався,
Що вашій це величності на шкоду
І що його, недужого, старого,
Лише в оману вводить Фортінбрас,—
Звелів небожа викликать до себе.
Той, нагінку діставши, підкорився
І присягнувся тут же, перед дядьком,
На вас ніколи не підносить зброї.
Старого короля це зворушило,
І він небожеві призначив річно
Три тисячі, крім того, дав ще дозвіл
Із військом зібраним на Польщу рушить.

(подає папір).

А в цім папері міститься прохання,
Щоб ви йому дозволили ласкаво
Провести військо через ваші землі
З умовою, як викладено тут,
Що люд від цього не зазнає шкоди.

К о р о л ь

Це нам до серця. Слушної години
Ми обміркуєм відповідь на лист.
Спасибі вам за працю. Спочивайте,
Ну, а вночі разом побенкетуєм.
Ідіть здорові.

Вольтіманд і Корнелій виходять.

П о л о н і й

Це як слід скінчилось.
Королю мій і владарко моя!
Пояснювати, що таке величність,
У чім обов'язок, що день є день,
Ніч — ніч, а час є час,— це означає
Лиш марнувати час, і день, і ніч.
Тому, що стислість — розуму душа,
А балакучість — лиш прикраса й тіло,
Я буду стислий. Син ваш божевільний.
Я так сказав, бо в чім же й божевілья,
Коли не в тім, щоб бути божевільним?
Та киньмо це.

К о р о л е в а

Змістовніше й простіше.

П о л о н і й

Кажу я просто. Те, що божевільний
Ваш син — це правда, правда й те, що шкода,
І шкода, що це правда. От безглуздий
Зворот! Простіше говорити буду.
Ми відшукати мусимо причину
Афекту, чи, скажу точніш,— дефекту,

Бо цей афект незмінно дефективний.
І от відшукуєм, і що знаходим?
Вважайте:
Моя дочка — вона моя, бо в мене —
Слухняно віддала мені оце.
Читаю. Отже, слухайте й міркуйте.

(Читає).

«Небесній, кумирові моєї душі, найпрекраснішій Офелії», — це поганий вираз, заяложений вираз, «найпрекрасніший» — заяложений вираз. Але слухайте далі. Ось.

(Читає).

«На її чарівні білі груди оцей...» і таке інше.

К о р о л е в а

Це Гамлет пище їй?

П о л о н і й

Лише хвилинку.

Я все по черзі вам перекажу.

(Читає).

«Не вір зіркам блакиті,
Не вір, що сонце є,
Не вір і правді в світі —
В кохання вір моє.

О люба Офеліє, не щастить мені з віршуванням. Нема в мене хисту підраховувати свої зітхання. Але що я люблю тебе від серця, так, від широго серця, ти цьому повір, моя хороша. Прощай. Твій назавжди, моя найдорожча владарко, поки ще ця машина належить йому, *Гамлет*». Ось що дала мені дочка слухняна.

І ще розповіла, в яких словах,
Коли та де він залишивсь до неї.

К о р о л ь

А як вона поставилась до цього?

П о л о н і й

Ви що про мене думаєте?

К о р о л ь

Ви

Людина віддана і шани гідна.

П о л о н і й

Таким я й хочу быть. А що б тоді ви
Подумали про мене, якби я,
Помітивши у зародку цю пристрасть,—
А я, признатись мушу, розпізнав
Її раніше, ніж дочка сказала,—
Що б ви тоді подумали про мене
Чи милостива наша королева,
Коли б я став цій справі потурати,
Або спостерігав байдужим оком,
Чи власне серце змусив би осліпнуть
І зацікавити? Ні, я не такий!
Своїй голубці я сказав одразу:
«Лорд Гамлет — принц. Нерівня він тобі.
Цього не мусить бути». І звелів їй
Щільніш замкнутися на ключ від нього,
Від посланців його і від дарунків.
Вона послухалася, і відтоді,
Сказати коротко, він зажурився,
Утратив апетит і сон, ослаб

І занепав на розумі нарешті,
Засмучуючи всіх.

К о р о л ь

Чи то ж від цього?

К о р о л е в а

Воно таки скидається на правду.

П о л о н і й

А чи було коли, щоб я сказав
Про щось «це так» — воно ж інакше вийшло?

К о р о л ь

Такого я не можу пригадати.

П о л о н і й

(показуючи спершу на свою голову, потім на плечі)

Ви можете оце з оцього зняти¹,
Коли не вийде на моє. Найменшу
Лиш зачіпку — то правду я знайду
І під землю.

К о р о л ь

Як би перевірить?

П о л о н і й

Він інколи годинами блукає
Отут по галереї.

К о р о л е в а

Справді так.

П о л о н і й

Якраз тоді я й підішлю дочку;
А ми, сховавшись отут за килим,
Удвох постежмо, і якщо її
Не любить він і хворий не від того —
Я не державний радник, а на ферму
Чи візником піду...

К о р о л ь

Ну що ж, постежмо.

К о р о л е в а

Ось він, бідненький, з книжкою в руці.

П о л о н і й

Ідіть мерщій, ідіть обоє звідси.
Пробачте. Сам до нього підійду.

Король і королева з почтом виходять.
Входить Гамлет, читаючи книгу.

П о л о н і й

Ну, як ся маєте, мій любий принце?

Г а м л е т

Хвалити бога, добре.

П о л о н і й

Ви впізнали мене, принце?

Г а м л е т

Одразу впізнав. Ви торгуєте рибою².

П о л о н і й

Ні, що ви принце.

Г а м л е т

Ну, то хотів би я, щоб ви були такі самі чесні.

П о л о н і й

Чесний, принце?

Г а м л е т

Так, пане. Бути чесним у наші часи — це значить бути одним на десять тисяч.

П о л о н і й

Свята правда, принце.

Г а м л е т

Що вже казати, коли такий бог, як сонце, розплоджує черву, пестячи променем падло... У вас є дочка?

П о л о н і й

Так, принце.

Г а м л е т

Не пускайте її на сонце. Благословен усякий плід, лише не той, що може бути в неї. Наглядайте за нею, приятелю.

П о л о н і й

(убіж)

Ну, що ти скажеш? Увесь час про мою дочку. А спершу не впізнав мене, — мовляв, рибою торгуєте. Далеко зайшов! Правду кажучи, замолоду й я багацько настраждався через кохання. Майже отак само. Спробую ще поговорити. Що ви читаєте, принце?

Г а м л е т

Слова, слова, слова.

П о л о н і й

А в ч о м у т а м с п р а в а ?

Г а м л е т

Ч и я с п р а в а ?

П о л о н і й

Я х о ч у с к а з а т и , — п р о щ о т а м н а п и с а н о в к н и з і ,
п р и н ц е ?

Г а м л е т

Наклеп суцільний, пане. Шахрай-сатирик запевняє, що в старих — сиві бороди, обличчя в зморшках, з очей тече густа смола й сливовий клей, що в них зовсім нема розуму і литки дуже кволі. Я всьому цьому охоче йму віру, тільки вважаю, що писати про це — непорядно. Адже й ви, пане, станете колись такий само старий, як я, коли зможете порачкувати назад.

П о л о н і й

(убік)

Якщо це й божевілья, то в ньому є певна система. Може, ви хочете піти з цього протягу, мій пане?

Г а м л е т

К у д и , в м о г и л у ?

П о л о н і й

Це таки справді з протягу!

(Вбік).

Як влучно він часом відповідає! Дотепність часто властива божевільню, а здоровий розум інколи її позбавлений. Піду та поміркую, як би влаштувати зустріч його з дочкою. Шановний принце, прошу дозволу піти.

Г а м л е т

Нема пане, нічого, з чим би охочіше я розлучився. Крім свого життя, крім свого життя, крім свого життя!

П о л о н і й

Бувайте здорові, принце!

Г а м л е т

Оці ще мені балакучі старі йолопи!

Входять Розенкранц і Гільденстерн.

П о л о н і й

Вам принца Гамлета? Якраз він тут.

Р о з е н к р а н ц

(до Полонія)

Спасибі, пане.

Полоній виходить.

Г і л ь д е н с т е р н

Мій шановний принце!

Розенкранц

Мій любий принце!

Гамлет

Друзі ви мої!

Ну, як у тебе справи, Гільденстерне?
І Розенкранц! Як живете ви, хлопці?

Розенкранц

Як незначні сини землі живуть.

Гільденстерн

На щастя, ми щасливі не надмірно.
Не гудзики на ковпаку Фортуни.

Гамлет

Але ж і не підшви, не на споді.

Розенкранц

Та ні, принце.

Гамлет

Виходить, ви живете в неї коло пояса, десь у самому
осередку її ласки.

Гільденстерн

Та туди ми вчащаємо.

Гамлет

До потайних частин? А справді, Фортуна дівка роз-
пусна. Ну, що новенького?

Розенкранц

Нічого, принце, хіба тільки те, що світ став чесний.

Гамлет

Ну, то швидко кінець світу. Тільки відомості ваші неправдиві. Та я все-таки хочу розпитати вас докладніше. Чим ви, друзі мої, так прогнівили цю саму Фортуну, що вона заслала вас сюди, до в'язниці?

Гільденстерн

До в'язниці, принце?

Гамлет

Звичайно. Данія — в'язниця.

Розенкранц

В такому разі, весь світ — в'язниця.

Гамлет

Та ще й як упорядкована. Скільки в ній казематів, камер, підземель. Данія належить до найгірших.

Розенкранц

Ми так не вважаємо, принце.

Гамлет

Тоді для вас світ не в'язниця. Ніщо само по собі не буває ні добре ні погане, таким його робить наша оцінка. Для мене світ — в'язниця.

Розенкранц

Отже, на в'язницю його перетворює ваше честолюбство: світ надто тісний для вашої душі.

Г а м л е т

Боже мій! Та замкніть мене хоч і в горіхову шкаралупку, я й там себе вважатиму володарем безмежності. От коли б тільки не мої лихі сни.

Г і л ь д е н с т е р н

А сни якраз і виникають з честолюбства. Бо сама суть честолюбства — тільки тінь сну.

Г а м л е т

Але й сон також не що інше, як тінь.

Р о з е н к р а н ц

Так воно й є. На мою думку, честолюбство — така невиразна й невагома річ, що вона тільки тінь тіні.

Г а м л е т

Тоді виходить, що тільки жебраки реальні, а наші королі й надмірно звеличені герої — це тіні жебраків. Та, може, нам краще піти до двору? Слово честі, в мене вже нема снаги розумувати.

Р о з е н к р а н ц і Г і л ь д е н с т е р н

Ми — за вами з своїми послугами.

Г а м л е т

Тільки не це! Я не хочу вас рівняти з усіма іншими слугами, бо, правду кажучи, занадто вже пильно мене доглядають останнім часом. Але скажіть по щирості, що ви робите в Ельсінорі?

Р о з е н к р а н ц

Приїхали вас одвідати, та й тільки.

Г а м л е т

Такий злидар, як я, не годен і подякувати як слід. І все-таки я дякую, хоч ця подяка, друзі, не багато варта. Вас не вікликали? Ви прибули з власної охоти? Самі приїхали? Говоріть широко! Ну, кажіть-бо, кажіть!

Г і л ь д е н с т е р н

Що нам казати, принце?

Г а м л е т

Та що хочете, аби до діла! Вас викликали. У вас в очах блимає щось на зразок признання, вашій стриманості не вистачає вміння приховати його. Я знаю, добрий король і королева покликали вас.

Р о з е н к р а н ц

З якою метою, принце?

Г а м л е т

А це вже ви мені скажіть. Тільки — заклинаю вас нашою приязню, спільними молодощами, обов'язками непорушної любові, всім найдорожчим, в ім'я чого благав би вас хтось красномовніший, ніж я, — скажіть одверто: по вас послали чи ні?

Р о з е н к р а н ц

(пошепки до Гільденстерна)

Що йому скажете?

Г а м л е т

(убік)

Ну, все помітно. Якщо ви любите мене, не крийтеся.

Гільденстерн

Принце, по нас посилали.

Гамлет

Хочете, я вам скажу, навіщо? Тоді я позбавлю вас необхідності говорити самим, і на обіцянці вашій не зраджувати таємниці не злиняє ані пір'їнка. З недавнього часу, сам не знаю чому, я позбувся своїх усіх веселощів, занедбав усі свої звичні вправи, і так мені важко, і цей вінець світотвору — земля — видається мені неплодною скелею. Оце розкішне шатро — повітря, — оці, погляньте, чудові небеса, їх величне склепіння, оздоблене золотими іскрами, — все це для мене тільки нагромадження смердючих і шкідливих випарів. Який довершений витвір — людина! Шляхетні думки! Безмежні здібності! Увесь вигляд, кожен рух викликає захоплення. Вчинки нагадують янгола! Бога нагадує розуміння! Окраса всесвіту! Взіреть усього суцього! А чого варта для мене ця істота, квінтесенція якої — прах? Чоловік не вабить мене... та й жінка також, бо з ваших посмішок я побачив, що ви саме це хотіли сказати.

Розенкранц

Принце, в мене нічого схожого й на думці не було.

Гамлет

А чого ж ви посміхнулись, коли я сказав, що чоловік мене не вабить?

Розенкранц

Я подумав, яка пісна зустріч тут чекає акторів. Ми якраз їх випередили по дорозі. Вони прямують сюди, щоб запропонувати свої послуги.

Г а м л е т

Той, хто грає королів, буде в нас бажаним гостем. Його величності я віддам належне. Мандрівний лицар знайде роботу для свого меча й шкіряного щита. Коханцеві не доведеться зітхати марно. Меланхолік знайде потіху наприкінці п'єси. Комік примусить сміятися схильних до сміху. Героїня виллюватиме свої почуття, нехай навіть шкутильгатиме білий вірш. Які це актори?

Р о з е н к р а н ц

Якраз ті, які були вам колись до вподоби,— трагіки з столиці.

Г а м л е т

А чого ж вони пустилися в мандри? Постійне місце вигідніше їм і для слави, й для прибутку.

Р о з е н к р а н ц

Я вважаю, що до цього їх змусили нововведення останнього часу.

Г а м л е т

Чи вони в такій самій пошані, як і тоді, коли я був у столиці? Чи на їх виставах так само повно публіки?

Р о з е н к р а н ц

В тому то й справа, що ні.

Г а м л е т

Чому ж це так? Хіба вже вони взялись іржею?

Р о з е н к р а н ц

Та ні, не зменшилась ні їхня пильність, ані вміння.

Але з'явилося, пане, кодро дітлахів³, малих писклят, що галасують, витягаючи найвищі ноти, і дістають за це несамовиті оплески. Вони тепер увійшли в моду і так шалено паплюжать звичайний, як вони кажуть, театр. що туди перестало ходити багато людей, які носять шпагу, побоюючись гусиних пер театральних письменників.

Г а м л е т

Як, то все це діти накоїли? А хто їх утримує? Як їм платять? Невже вони грають на сцені тільки доти, доки мають голос, щоб співати? А згодом, коли стануть акторами звичайних театрів, якщо не знайдуть кращого заробку, то чи не говоритимуть вони, що драматурги робили не гаразд, під'юджуючи їх проти дорослих акторів, на яких хлопчачки й самі перетворяться?

Р о з е н к р а н ц

Правду кажучи, галасу було багато з обох боків. Наші люди не вважають за гріх нацьковувати одних на одних. Якийсь час публіка й грошей не хотіла платити, якщо в п'єсі поет з акторами не показували бійки.

Г а м л е т

Невже?

Г і л ь д е н с т е р н

О, голів потрощено було чимало.

Г а м л е т

І хлопчачки беруть гору? Перемагають?

Р о з е н к р а н ц

Так, принце. Навіть і Геркулеса з його вантажем⁴.

Г а м л е т

Та воно й не диво. От, скажімо, відколи дядько мій королем, усі, хто кривився з нього за батькового життя, тепер платять по двадцять, сорок, п'ятдесят, сто дукатів за його портрети-мініатюри. Сто чортів, щось воно над-природне, от якби тільки філософії пощастило до цього докопатись!

За сценою сурми.

Г і л ь д е н с т е р н

Ось і актори.

Г а м л е т

Панове, дуже радий бачити вас в Ельсінорі. Ваші руки! Ознаки гостинності — привітність і чемність. Дозвольте ж мені й привітати вас у згоді з цими звичайностями, щоб після моєї зустрічі з акторами вам не здавалося, ніби я до них виявив більше люб'язності. Дуже радий вас бачити! Але мій дядько-батько і тітка-мати помиляються.

Г і л ь д е н с т е р н

В чому, любий принце?

Г а м л е т

Я божевільний тільки під час норд-норд-весту. А коли вітер з півдня, я зможу відрізнити сокола від чаплі.

Входить Полоній.

П о л о н і й

Моє шанування, панове.

Г а м л е т

Слухайте, Гільденстерне. І ви також. На кожне вухо по слухачеві. Оце старе немовля ще й досі не вийшло з пелюшок.

Р о з е н к р а н ц

А може, потрапило в пелюшки вдруге. Недарма кажуть: старий, як малий.

Г а м л е т

Наперед кажу, він прийшов сповістити про акторів, от почувте. Ви маєте рацію, пане. Це в понеділок уранці й сталося, як ви сказали.

П о л о н і й

Пане, для вас у мене новини.

Г а м л е т

Пане, для вас у мене новини. Коли Росції був у Римі актором...

П о л о н і й

Актори прибули, принце.

Г а м л е т

Бути не може!

П о л о н і й

Слово честі...

Г а м л е т

«На віслюку приїхав кожен...»⁵

П о л о н і й

Найкращі актори в світі, чи то для трагедій, чи комедій, історичних хронік, пасторалів, для п'єс пасторально-комічних, пасторально-історичних, трагіко-історичних, трагічно-комічно-історично-пасторальних, для п'єс із дотриманням єдності і для поем, необмежених правилами. Їм і Сенека не надто сумний, і Плавт не надто легковажний. І в виконанні писаної ролі, і в імпровізації нема їм рівних.

Г а м л е т

О Єффаю, судде ізраїльський⁶, який був скарб у тебе?

П о л о н і й

Який був скарб у нього, принце?

Г а м л е т

Ну, як же?

«Єдину мав дочку-красуню,
Понад усе її любив».

П о л о н і й

(убік)

І все він про мою дочку.

Г а м л е т

А що, хіба не так, старий Єффаю?

П о л о н і й

Якщо Єффаєм ви звиваєте мене, принце, то справді, в мене є дочка, яку я люблю понад усе.

Г а м л е т

Ні, далі не так.

П о л о н і й

А як же далі, принце?

Г а м л е т

А ось як:

«Що настає, те бог дає».

А потім, ви ж самі знаєте —

«Все так і йшло, як слід було...»

З першої строфи цієї побожної пісеньки ви дізнаєтесь іще більше. Ось уже наближається моя розвага.

Входять четверо чи п'ятеро акторів.

Ласкаво просимо, панове, ласкаво просимо. Сподіваюся, ви в доброму здоров'ї. Вітаю, мої хороші. А, давній друже! Та й борода ж у тебе вродила, відколи я тебе не бачив. Що, приїхав сюди з мене сміятися в бороду? А, це ви, панно? ⁷ Царице небесна! Та ви на цілий за-каблук до неба наблизилися з того часу, як ми востанне бачились. Моліть бога, щоб ваш голос не деренчав, як золотий червінець, що вийшов з ужитку. Ласкаво просимо, панове, всіх. Ану даваймо, як ті французькі сокольники, накинємся на перше-ліпше, що нам трапиться. Будь ласка, якийсь монолог. Ану покажіть своє мистецтво! Ну якийсь палкий монолог.

П е р ш и й а к т о р

Який монолог, милостивий принце?

Г а м л е т

Пригадую, ти мені колись читав монолог. П'єси не виставляли на сцені, а якщо й виставляли, то хіба тільки

раз; пам'ятаю, ця річ не сподобалась юрбі: це був, так би мовити, кав'яр для загалу. Але так видалось мені та її іншим, чия думка важить більше, ніж моя, що це була прекрасна п'еса, вміло розподілена на сцени, писана просто і з хистом. Пригадую, тоді говорено, що віршам не вистачає прянощів, щоб додати їм смаку; і в зворотах не знаходили ніякої піднесеності; але вважалось, що це сумлінна праця, здоровий твір, приємний, красивий без вишуканості. Один монолог мені особливо сподобався: це розповідь Енея Дідоні, а особливо те місце, де говориться про загибель Пріама. Якщо цей монолог іще в вас у пам'яті, почніть от із такого рядка. Чекайте, чекайте, пригадаю.

«Скажений Пірр, неначе звір гірканський...»⁸

Ні, не так. Але починається з Пірра.

«Скажений Пірр, що в нього зброя чорна
Була, як ніч, як заміри його,
Коли йому лежати довелось
У череві зловісного коня,
Тепер отой жахливий чорний колір
Укрив іще жахливішим — багряним,
Він весь в крові батьків і матерів,
Синів, дочок, в крові, яка скипілась
Від полум'я розжевлених будинків,
Що хазяїв загибель осявають.
Украй розпалений вогнем і люттю,
Пекельний Пірр, шукаючи Пріама
Старого, йде...»

Продовжуйте ви тепер.

П о л о н і й

Йй-богу, принце, добре прочитано, з гарною дикцією, з належним відчуттям міри.

Перший актор

«І от його знаходить,
Меча насилу зводячи, Пріам
Вражати хоче греків, але марно —
Долоні кволий непідвладна зброя.
Піrr, замахнувшись люто, підбігає,
І від самого вітру, що підняв
Цей згубний меч, старий безсило пада.
І ніби знепритомнівши від болю,
Сам Іліон спломінений свій шпиль
З жахливим гуркотом додолу ронить,
Оглушуючи Піrrа. Меч його,
Над головою сивою Пріама
Занесений, немов загруз в повітрі,
Застиг убивця, наче на картині,
Немов до власних намірів байдужий,
Стоїть без руху.
Так перед бурею буває часто:
Безмовне небо, нерухомі хмари,
Зухвалий вітер стих, земля німотна,
Як смерть. Аж раптом грім усе навколо
Розколе,— так, отямившись, Піrr
Знов прагне помсти. Молоти циклопів
Не так гримлять, виковуючи зброю
Для Марса, як на голову Пріама
Кривавий меч спадає.
Розпуснице Фортуно, сором, сором!
Богове, відберіть у неї владу,
Побийте обід в колесі та шпичі,
А маточину з верховин небесних
Шпурніть в глибини пекла!»

П о л о н і й

Це занадто довге.

Г а м л е т

До цирульника піде, разом з вашою бородою. Продовжуй, будь ласка: йому до смаку тільки танцюристи пісеньки та сороміцькі оповідки, — якщо цього нема, він засинає. Продовжуй далі, про Гекубу.

П е р ш и й а к т о р

«Якби хто бачив зганьблену царицю...»

Г а м л е т

«Зганьблену царицю?»

П о л о н і й

Це вдало. «Зганьблену царицю» — вдало.

П е р ш и й а к т о р

«Як вибігла прожогом і потоком
Сліпучих сліз грозить залити племінь,
На голові не діадема в неї —
Гавчирка; стегна всохлі, помарнілі,
Замотані не в шати, а в ряднину.
Хто б це побачив, той Фортуни владу
Отруєним прокляв би язиком;
Якби й боги побачили царицю,
Коли зловтішний Пірр мечем кришив
Нешасне тіло мужа перед нею,
Якби почули зойк її несвітський,
Від жалощів зросились би сльозами
Вогнисті очі неба».

Полоній

Погляньте, він змінивсь на обличчі, її очі в словах. Я прошу, не треба далі!

Гамлет

Добре. Решту дочитаєш мені потім. Вельмишановний, чи не подбали б ви, щоб акторів влаштувати як слід? Слухайте, їх треба прийняти якнайліпше, бо вони — стислий літопис і відбиток часу. Краще мати погану епітафію після смерті, ніж заробити кепський відгук від них за життя.

Полоній

Я вшаную їх, принце, по заслугі.

Гамлет

Де там у дідька, чоловіче, що ви?! Краще треба, значно краще! Якщо з кожним поводитись по заслугі, то хто тоді уникне батогів? Поводьтєся з ними відповідно до власної честі й гідності. Що менші їх заслуги, то більша ціна вашої доброти. Проведіть їх.

Полоній

Ходімо, панове.

Гамлет

Ідіть із ним, друзі. Завтра вистава.

Полоній з акторами, крім першого, виходять.

Послухай, друже, чи можете ви поставити «Вбивство Гонзаго»?

Перший актор

Так, пане.

Г а м л е т

Вистава буде завтра ввечері. А чи змогли б ви, в разі потреби, вивчити монолог рядків так на дванадцять-шістнадцять? Я напишу й уставилю в п'єсу. Можна?

П е р ш и й а к т о р

Так, пане.

Г а м л е т

Дуже добре. Ідіть за цим добродієм, та глядіть мені, не передражнюйте його.

Перший актор виходить.

Друзі любі, прощаюся з вами до вечора. Ще раз: радий вас бачити в Ельсінорі.

Р о з е н к р а н ц

Ласкавий принце!

Г а м л е т

З богом.

Розенкранц і Гільденстерн виходять.

Ну, от я й сам.

Який же я негідник, підлий раб!
Хіба не дивовижно, що актор
У вигаданій пристрасті, у мрії
Настільки душу підкорив уяві,
Що сльози на очах, обличчя зблідло,
Тремтіння в голосі, відчаєм дише
Уся істота, вигляд весь змінився
У згоді з вигадкою! Через що?

Через Гекубу!
Що він Гекубі, що йому Гекуба?
А так він плаче! Що ж би він зробив,
Коли б ще мав таку, як я, причину?
Та він би сцену затопив сльозами,
Усім би розтерзав словами слух,
Довів би винного до божевілля,
Невинних ужахнув би, нетямущих
Збентежив, засліпив і оглушив би!
А я,
Тупий нікчема, бовдур жалюгідний,
Тиняюсь, як сновида, і мовчу,
Нездатний боронити власну справу
І короля обстояти, що в нього
Так підло вкрадено життя і владу.
Страхополох я? Хто мене назве
Поганцем? Схоче ляпаса вліпити?
Чи висмикати бороду й здмухнути
Мені в обличчя? Сіпнути за поса?
Хто обізвати хоче брехуном
І слово це мені в горлянку вбити?
Ну, зважтеся! Усе я проковтну!
Стерплю! Печінка в мене голубина,
Немає жовчі в ній, а то інакше
Я всіх шулік нагодував би падлом
Цього раба. Мерзотнику кривавий!
Розпуснику підступний, безсоромний!
О помсто!
Та чи не дивно ж слухати? Мене
Помститись небо й пекло закликають,
А я словами тішусь, я розради
Собі в лайках шукаю, як повіл,
Мов та перекупка!

Яка бридота! Ну, прокинься, мозку!
Чував я, що злочинці на виставі
Бували так до глибини душі
Мистецтвом вражені, що зізнавались
У злочинах прихованих своїх.
І хоч убивство язика не має,
Воно озветься, навіть і без слів.
Нехай актори виставлять що-небудь,
Немов убивство батька. Подивлюся,
З яким обличчям слухатиме дядько:
Хай затремтить, нехай здригнеться ледве —
І знатиму я, що мені робити.
Бо, може, й так, що привид той — диявол,
Він бачить сум мій і в спокусу вводить,
Щоб душу допровадити до згуби.
Вистава — доказ: хай вона вловля,
Як на гачок, сумління короля.

(Виходить).

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Входять Ельсінор. Кімната в замку.
король, королева, Полоній, Офелія,
Розенкранц і Гільденстерн.

Король

То не змогли ніяк ви допитатись,
Чому це він утратив рівновагу,
З яких причин, порушуючи спокій,
Упав у небезпечне божевілля?

Розенкранц

Він визнав сам душевний безлад свій,
Але яка причина — не говорить.

Гільденстерн

Його не так-то й легко розпитати:
Він уникає в спритності безумній
Розмов усяких про своє здоров'я.

К о р о л е в а

А як він з вами, приязно зустрівся?

Р о з е н к р а н ц

Так, як людина вихована й чемна.

Г і л ь д е н с т е р н

Але себе до чемності він змусив.

Р о з е н к р а н ц

Він сам на запитання був скупий,
Питали ми — відповідав охоче.

К о р о л е в а

Ви намовляли на якісь розваги?

Р о з е н к р а н ц

Воно само собою склалось так.
Ми, їдучи сюди, акторів стріли,
Розповіли йому, і він зрадів.
Тепер актори прибули й, здається,
Від нього вже одержали наказ
Сьогодні грати ввечері.

П о л о н і й

Це правда.

І він запрошує прибути й ваші
Величності — поглянути й послухать.

К о р о л ь

З охотою. Мене це дуже тішить,
Що в нього нахили такі. Панове,

Я вас прохатиму, щоб ви й надалі
Підтримували настрої подібні.

Розенкранц

Докладемо зусиль.

Розенкранц і Гільденстери виходять.

Король

Гертрудо люба,
Облиште нас: я Гамлета покликав,
Щоб він, немовби випадково, тут
Зустрів Офелію.
А я й Полоній, шпигуни законні,
Сховавшись, щоб нас ніхто не бачив,
Самі спостерігатимем усе,
То й буде зрозуміло, чи насправді
Любов йому страждання завдає,
Чи що інакше.

Королева

Зараз я піду.
Від серця б я, Офеліє, хотіла,
Щоб ваша врода — це й була єдина
Причина мук і щоб чесноти ваші
Звичайний шлях йому відкрили знов,
На честь обом вам.

Офелія

Ой, якби так сталося!

Королева виходить.

П о л о н і й

Офеліє, ти походжай отут.
Я прошу ласки вашої, мій пане,
Сховаймося.

(До Офелії).

А ти читай цю книгу.
Ходи самотньо, так, немов читаєш.
Усі такі ми: виглядом побожним
У мед ми вимажем хоч би й самого
Нечистого.

К о р о л ь

(убік)

О, скільки в цьому правди!
Як боляче він по сумлінню вдарив!
Щока повії, вся в густих рум'янах,
Не більш потворна, ніж мої діла,
Що зафарбовані в слова красиві.
Який тягар!

П о л о н і й

Ось він іде. Сховаймося, мій пане.

Король і Полоній виходять.
Входить Гамлет.

Г а м л е т

Так. Бути чи не бути — ось питання.
В чім більше гідності: терпіти мовчки
Важкі удари навісної долі,
Чи стати збройно проти моря мук
І край покласти їм борнею? Вмерти —
Заснуть, не більш. І знати, що скінчиться

Сердечний біль і тисяча турбот,
Які судились тілу. Цей кінець
Жаданий був би кожному. Померти —
Заснути. Може, й бачити сновиддя?
У цьому й перепона. Що приснитись
Нам може у смертельнім сні, коли
Вантаж земної суєти ми скинем?
Оце єдине спонукає зносить
Усі нещастя довгого життя;
Інакше — хто ж би стерпів глум часу,
Ярмо гнобителів, пиху зухвальців,
Зневажену любов, суди неправі,
Нахабство влади, причіпки й знущення,
Що гідний зазнає від недостойних, —
Хто б це терпів, коли удар кинджала
Усе кінчає? Хто б це став потіти,
Вгинаючись під тягарем життьовим,
Якби не страх перед незнаним чимось
У тій незвіданій країні, звідки
Ще не вертався жоден подорожній?
Миритись легше нам з відомим лихом,
Аніж до невідомого спішити;
Так роздум робить боягузів з нас,
Рішучості природжений рум'янець
Блідою барвою вкриває думка,
І збочує величний намір кожен,
Імення вчинку тратячи. Та годі!
Офеліє! В своїй молитві, німфо,
Згадай мої гріхи!

О ф е л і я

Ласкавий принце,
Скажіть, як вам жилося цими днями?

Г а м л е т

Я дуже вдячний: добре, добре, добре.

О ф е л і я

У мене є від вас дарунки, принце,
Їх повернути я давно хотіла,
То прошу їх тепер прийняти.

Г а м л е т

Що ви?!

Я зроду вам не дарував нічого.

О ф е л і я

Ви добре знаєте, що дарували,
Ще й в супроводі запахущих слів,—
Від них принадніші були дарунки.
Але втрачають і дари принаду,
Як той, хто дав їх, дивиться нерадо.
Ось, принце, заберіть.

Г а м л е т

Ха-ха! То ви дівчина доброчесна?

О ф е л і я

Що таке, принце?

Г а м л е т

І ви вродливі?

О ф е л і я

Що ви маєте на увазі, принце?

Г а м л е т

А те, що коли добродесні й вродливі, то ваша чеснота не повинна мати ніяких справ з вашою красою.

О ф е л і я

А з чим же найкраще й мати справу красі, як не з чеснотою, принце?

Г а м л е т

Ну, звичайно! І скорше краса перетворить чесноту на зводню, аніж чеснота надасть красі своїй подоби. Колись воно було парадоксом, а за нашого часу на це є всі докази. Я вас любив колись.

О ф е л і я

І я вірила цьому, принце.

Г а м л е т

А не слід було вірити. Бо хоч би як прищеплювати добродесність до нашого старого пня, а грішний дух таки залишиться. Я не любив вас.

О ф е л і я

Тим болючіша мені омана.

Г а м л е т

Іди в черниці. Навіщо тобі плодити грішників? Сам я людина досить-таки порядна, а й то можу себе обвинуватити в стількох гріхах, що й навіщо тільки мене мати привела?! Я надто гордий, мстивий, самолюбний. У мене в розпорядженні більше гріхів, ніж думок, щоб їх обмірковувати, уяви, щоб їх втілити, часу, щоб їх здійснити.

І навіщо тільки такі люди, як я, повзають між небом і землею? Усі ми пройдисвіти несосвітєнні. Не йми віри пікому з нас. Один тобі шлях — у черниці. Де ваш батько?

О ф е л і я

Вдома, принце.

Г а м л е т

Замкніть його там, нехай він дурня строїть тільки в себе вдома. Прощай.

О ф е л і я

Поможи йому, всеблагє небо.

Г а м л е т

Коли ти одружишся, дістанеш від мене в посаг таке прокляття: хоч ти будеш цнотлива як крига, чиста як сніг, а поговорів не минеш. Іди в черниці, йди! Прощавай! Або, якщо вже конче хочеш виходити заміж, виходь за дурня, бо розумні аж надто добре знають, на яких потвор ви їх обертаєте. В черниці йди! Та швидше! Прощавай!

О ф е л і я

Зціліть його, небесні сили!

Г а м л е т

Чував я й про ваше підмальовування: бог дав вам таке обличчя, а ви створюєте собі інакше. Ходячи, ви підтанцьовуєте, вистрибуєте, і жебоните, і ймення божих тваринок перекручуєте, і при цьому вдаєте, ніби вся ця ваша розбещєність — це чистісінька невинність. Та ну вас! Годі! Не хочу й говорити про це, від цього я й з

глузду з'їхав. Ніяких шлюбів! Хто вже одружився, ті й житимуть одружені, крім одного, а інші нехай залишаються, які є. В черниці йди!

(Виходить).

О ф е л і я

Потьмарився такий шляхетний розум!
Така людина! Виглядом — придворний,
Словами — вчений, войовник — мечем,
Надія й вицвіт нашої держави,
Довершеності дзеркало й взірець!
Я, найнешасніша з жінок, пила
Солодкий мед обіцянок його,
І ось цей дух ясний, мов дзвін, що тріснув, —
Колись лунав, тепер лиш деренчить.
Від безуму зів'яв цей пишний розквіт.
Які мені це муки страховинні —
Те, що було, рівняти з тим, що нині.

Входять король і Полоній.

К о р о л ь

Кохання? Не воно йому на думці.
Те, що казав він, хоч було й безладне,
Проте не божевільне. З цього смутку
Щось визріває на душі у нього,
Ще й небезпечно, може. А тому,
Щоб лихові якомусь запобігти,
У мене й вирішення вже готове;
Не гаючись, до Англії хай їде
Несплачену данину вимагати.
Можливо, море, і чужа земля,
І враження нові йому розвіють

І розженуть усі думки похмурі,
В яких уже заплутався він так,
Що й сам не свій. А ви якої думки?

П о л о н і й

Це добрий намір. Та мені здається,
Що все ж таки любов — причина смутку.
Ну, як Офеліє? Нема потреби
Розповідати, ми й самі все чули.
Робіть, що хочете, мій пане. Може,
Звеліть, щоб вікликала на розмову
Його після вистави королева,
А я, ласкаво прошу, я сховаюсь
Так, щоб розмову їхню всю почути.
Коли нічого він і їй не скаже,
Шліть в Англію його чи ув'язніть,
Як ваша мудрість визнає.

К о р о л ь

Нехай!

Шаленству знатних треба класти край.

Виходять.

СЦЕНА 2

Кімната в замку.

Входить Гамлет з двома чи трьома акторами.

Г а м л е т

Будь ласка, прокажуйте монолог так, як я вам його читав, легко, без напруження. Бо коли ви почнете вигукувати його щосили, як це багато хто з вас, акторів, ро-

бить, то хай би вже міський оповісник читав мої вірші. І отак-от руками не дуже вимахуйте. В усьому будьте стримані, бо і в вирі, в пориві, сказати б, у вихорі пристрасті треба додержувати міри, яка всьому надає лагідності. Мене обурює, коли такий собі здоровило, начепивши перуку на голову, починає шматувати пристрасть, роздирати її на ганчір'я, аби тільки догодити публіці з найдешевших місць, яка спроможна зрозуміти хіба тільки галас та безглузді пантоміми. Батогами б треба почастувати парубійку, що хоче Термаганта¹ перевершити й Ірода переіродити. Уникайте цього, будь ласка.

Перший актор

За це я ручусь, ваша честь.

Гамлет

Але й не будьте надто стримані. Хай буде вам керівником власне почуття. Рух узгоджуйте з словом, слово з рухом, а особливо стежте, щоб не вийти за межі природності. Тут усяке перебільшення суперечить призначенню театру, мета якого віддавна й досі була й є — тримати, так би мовити, дзеркало перед природою, показувати чесноті її власне лице, і підлоті — її власний вигляд, і кожному часові — його відбиток і особливості. І от, якщо тут перебрати міру чи не добрати її, то цим хоч і втішатимуться нетямущі, та воно засмутить людей тямущих, а думка однієї такої людини повинна для вас переважити думку цілого театру, повного глядачів. Траплялись мені актори, і серед них були хвалені й перехвалені, та ні хода в них, ні мова не така, як у хрещених, ні як у нехристів, ні взагалі як у будь-кого. Уже ж так вони надимались та завивали, аж диво брало, — який це поденщик природи змайстрував людину, ще й кепсько

змайстрував: такий бридкий був у їх відображенні людський рід.

Перший актор

Сподіваюся, ми в себе якоюсь мірою цього позбулися.

Гамлет

А ви позбудьтеся зовсім. І нехай ті, що грають у вас коміків, говорять не більше, ніж для них написано. Бо є серед них такі, що самі регочуть, щоб змусити до реготу найтупішу частину глядачів, і то якраз тоді, коли якимсь важливе місце в п'єсі вимагає уваги. Це дуже бридко й показує, яке дрібничкове честолюбство в тих дурнів, що вдаються до цього. Ідіть готуйтесь.

Актори виходять.

Входять Полоній, Розенкранц і Гільденстерн.

Ну, як, пане, чи хоче король бачити виставу?

Полоній

І королева також, і якнайшвидше.

Гамлет

То попрохайте акторів поквипитись.

Полоній виходить.

Може б, і ви вдвох допомогли їх поквипити?

Розенкранц і Гільденстерн

Добре, пане.

(Виходять).

Г а м л е т

Гораціо, агов!

Входить Гораціо.

Г о р а ц і о

До ваших послуг.

Г а м л е т

Гораціо, з усіх, кого я знаю,
Найбільше вартий ти ім'я людини.

Г о р а ц і о

Мій добрий принце...

Г а м л е т

Тільки ти не думай,
Що я піддобрююсь. Нема потреби.
Яку ж би я від тебе користь мав?
Та все ж твоє майно— бадьора вдача.
Навіщо вбогим лестощі? Підлиза
Хай гне коліна перед багачами,—
Підлещування там дає поживу.
Відколи я за голосом душі
Іду й людей навчився розуміти,
Обрав тебе я. Ти, перестраждавши,
Таким лишився, наче й не страждав,
За гнів і ласку долі рівно вдячний.
Блаженний той, у кого кров і думка
Такого складу, той, хто не сопілка
В руці Фортуни, щоб на неї грати,
Що доля схоче. Дай мені людину,
Що не була б у пристрастей рабом,—

Носитиму її в осерді серця,
Так, в серці серця, як тебе ношу.
Та годі нам уже про це. Ти знаєш,
Король сьогодні дивиться виставу;
В ній сцена є, вона цілком подібна
До батькової смерті, — я про неї
Тобі розповідав. Спостерігай
Під час цієї сцени мого дядька:
Якщо його прихована провина
Не виявиться, то пекельний дух нам
З'являвся, і кіптяви у мене повно
В уяві, наче в кузні у Вулкана.
Стеж ти, і я ввіп'юсь очима в нього,
А потім обміркуємо.

Г о р а ц і о

Гаразд.

Якщо невикритим від нас він піде,
За втаєння крадіжки я плачу.

Г а м л е т

Ідуть уже. Я знов прикинусь хворим.
Сідайте тут.

Датський марш. Сурми. Входять король, королева,
Полоній, Офелія, Розенкранц, Гільденстерн та
інші з почту, а також варта, що несе смолоскипи.

К о р о л ь

Як ся має наш небіж Гамлет?

Г а м л е т

Чудово, їй-богу; на хамелеонових харчах: їм повітря,
начинене обіцянками. Каплуна цим не відгодуєш.

К о р о л ь

Що маю спільного я з цією відповіддю, Гамлете? Це не мої слова².

Г а м л е т

Тепер уже й не мої.

(До Полонія).

Я, пане, чув, що ви колись, будши в університеті, грали на сцені.

П о л о н і й

Так, принце, грав, і мене вважали за доброго актора.

Г а м л е т

Кого ж ви грали?

П о л о н і й

Я грав Юлія Цезаря. Мене вбивали на Капітолії. Брут убивав мене.

Г а м л е т

То дуже брутално з його боку — вбивати таке капітальне теля. А що, актори готові?

Р о з е н к р а н ц

Так, принце. Вони чекають вашого наказу.

К о р о л е в а

Ходи сюди, любий Гамлете, сідай біля мене.

Г а м л е т

Ні, матусю, тут є магніт, що більше притягає.

П о л о н і й

(до короля)

Ого, ви чуєте?

Г а м л е т

Леді, можу я лягти вам на коліна?

(Лягає біля ніг Офелії).

О ф е л і я

Ні, принце.

Г а м л е т

Власне, чи можна покласти голову вам на коліна?

О ф е л і я

Так, принце.

Г а м л е т

А ви вже подумали, що я мав на увазі щось непристойне?

О ф е л і я

Нічого я не подумала, принце.

Г а м л е т

А чудова це думка — лежати між ногами в дівчини.

О ф е л і я

Що таке, принце?

Г а м л е т

Нічого.

О ф е л і я

Вам весело, принце?

Г а м л е т

Кому, мені?

О ф е л і я

Так, принце.

Г а м л е т

Та, боже мій, для вас я готовий щоразу на жарти. Що ж і лишається людині, як не веселитись? Погляньте, як весело виглядає моя мати, а ще нема й двох годин, як помер батько.

О ф е л і я

Ні, принце, минуло вже двічі два місяці.

Г а м л е т

Стільки багато? Якщо так, лишаю дияволі жалобу, а сам пишатимусь у соболях. Сили небесні! Уже два місяці, як помер, а його досі ще не забуто? Ну, тоді можна сподіватися, що пам'ять про велику людину переживе саму людину на півроку. Тільки для цього треба церкви споруджувати, бо інакше ніхто й не згадає, як про того коника³, що йому таку епітафію складено:

«Не сумувать немає сили —

В непам'ять коника пустили».

Грають гобої. Починається пантоміма.

Входять король і королева, що дуже ніжно поводяться одне з одним. Королева обнімає короля, він — її. Вона стає навколшки й жестами виявляє свої почуття. Він піднімає її й схиляє голову їй на плече, потім лягає на квітнику. Поба-

чивши, що він заснув, вона виходить. Одразу після того з'являється отруйник, знімає в нього з голови корону, цілує її, вливає отруту королю в вухо і йде. Вертається королева, бачить, що король неживий, і жестами показує відчай. Знову з'являється отруйник з двома чи трьома слугами, удає, що також сумує з нею. Труп виносять. Отруйник подарунками домагається прихильності в королеви. Спершу вона ніби не погоджується, а потім приймає його любов.

Актори виходять.

О ф е л і я

Що це означає, принце?

Г а м л е т

Це лиходійство потаємне, інакше кажучи, злочин.

О ф е л і я

Мабуть, у цій пантомімі зміст п'єси?

Входить пролог.

Г а м л е т

А ми дізнаємось від цього парубка. Актори не вміють зберігати таємниць, вони все розповідають.

О ф е л і я

Він з'ясує нам пантоміму?

Г а м л е т

З'ясує. Він усе з'ясує, що ви йому покажете. Ви тільки не соромтесь показувати, а вже він без сорому з'ясуватиме.

О ф е л і я

Ви недобрий, ви недобрий. Я краще дивитимусь п'єсу.

Пролог

«У мене тільки й справи —
Щоб ви були ласкаві
До нашої вистави».

(Виходить).

Гамлет

Що ж це таке: пролог чи напис на обручці? ⁴

Офелія

Справді, воно коротке, принце.

Гамлет

Як жіноче кохання.

Входять двоє акторів — король і королева.

Король на сцені

Вже колісниця Фебова втридцять
Моря і землю встигла обкружляти,
І місяць навкруги земних доріг
Дванадцять раз по тридцять раз оббіг,
Як поєднав довіку, до сконання
Нам руки Гіменей, серця — кохання.

Королева на сцені

І сонце, й місяць зійде знов і знов,
Перш аніж наша кінчиться любов.
Але з недавнього часу, мій друже,
Якісь ви стомлені, смутні, недужі.
Мене турбує це. Але дарма!
Нема любові, де турбот нема.
Така з нас кожна: вже кого кохає,

То й від страху за нього потерпає.
Моя любов до вас не має меж,
Але й мої побоювання теж,
Бо супроводжує любов велику
Великий страх і сумніви без ліку.

Король на сцені

Нема снаги, кінчається життя,
Піду від тебе я без вороття,
А ти на світі житимеш і далі
В любові, в шані, без нудьги й печалі,
І мужа іншого собі...

Королева на сцені

О ні!

Це зрада, що ненависна мені!
Із другим тільки та стає до шлюбу,
Що прирікає першого на згубу.

Гамлет

(убік)

Полин, полин.

Королева на сцені

У другим шлюбі не любові ждуть,
До нього розрахунки лиш ведуть.
Я вдруге мужа першого вбиваю,
Коли у постіль другого приймаю.

Король на сцені

Я знаю, щирі це слова й думки,
Та наміри не завжди в нас тривкі,

У рабстві наша пам'ять їх тримає,
Життя їх віку довгого не має;
На гілці висить недозрілий плід,
Достиг — упав, по ньому зник і слід.
Не дуже в нас обіцянки живучі,
Бо ми їх забуваєм неминуче:
У захваті приймаєм рішення,
Минає захват — рішенню кінець.
Сумуєм надто ми чи надто раді —
Обіцянкам стає це на заваді,
Все міниться одразу, як на глум:
Сумує радість, і радіє сум.
На цьому світі зміни — справа звична:
Мінлива доля, то й любов не вічна,
Бо ще не знати, що керує чим,
Кохання долею чи доля ним.
В пошані ти — у тебе й друзів досить,
В занепаді — то їх як вихром зносить.
Як хто в нещасті приязні схотів,
У друзях той знаходить ворогів,
Кому щастить — і друзів є доволі,—
Любов і приязнь у руках у долі.
Та з чого починав я, тим кінчу:
Хоч намірів у нас і досхочу,
Вони належать нам лиш на початку,
Бо забуття кладе на них печатку.
Не йти удруге заміж — намір твій
Живе лиш доти, доки я живий.

Королева на сцені

Нехай для мене більше й хліб не родить,
Нехай для мене й сонце більш не сходить,
Нехай ні вдень не знаю, ні вночі

Ні втіхи, ні спочинку, живучи,
Хай щастя і вві сні мені не сниться,
Життя моє хай буде як в'язниця,
Хай талану ні в чому не діжду,
Як, повдовівши, заміж я піду.

Г а м л е т

Ну, що буде, як одурить?

К о р о л ь н а с ц е н і

Клятьба велика. Йди, моя дружино!
Щось я втомився. Трохи відпочину,
Засну я.

(Засинає).

К о р о л е в а н а с ц е н і

На здоров'я, спочивай.
Усе лихе минає нас нехай!

(Виходить).

Г а м л е т

Вам подобається п'єса, ваша величність?

К о р о л е в а

На мою думку, жінка надто багато обіцяє.

Г а м л е т

Ну, вона ж дотримує слова.

К о р о л ь

Ви знаєте п'єсу? В ній нема нічого недозволеного?

Г а м л е т

Ні, ні, це все жартома, отруєння жартома. Нема тут і трохи чогось недозволённого.

К о р о л ь

Як зветься вона, ця п'єса?

Г а м л е т

«Пастка». Тільки ж в якому розумінні? В алегоричному. В цій п'єсі показано вбивство, що сталося у Відні. Ім'я герцога — Гонзаго, його дружини — Баптіста. Зараз ви побачите. Підступний це витвір. Та що нам до того? У вашої величності, як і в нас, чисте сумління, і нас це не обходить. Нехай шкапа брикається, коли шию натерла, а в нас потилиця не чухається.

Входить актор, що грає Луціана.

А оце королів небіж Луціан.

О ф е л і я

Ви, принце, чудово замінюєте хор⁵ своїми поясненнями.

Г а м л е т

Я міг би пояснити все, що відбуватиметься між вами й вашим коханцем, якби міг бути глядачем цієї лялькової комедії.

О ф е л і я

Гостра відповідь, принце, гостра.

Г а м л е т

Та довелось би вам таки постогнати, поки моє вістря притупиться.

О ф е л і я

Щоразу не краще, а гірше.

Г а м л е т

Отак саме вашим чоловікам! Починай, убійнику!
Облиш оте своє мерзенне викривляння та починай! Ну,
як там? «Вже кряче чорний крук, до помсти кличе...»⁶

Л у ц і а н

Отрута, чорна думка, слухний час,
Міцна рука, ніхто не бачить нас,
Мерзотна суміш, трави чарівничі,
Що вас Геката закліяла аж тричі,
Свої страшні властивості яв'ять —
Життя живого нитку перерв'ять.

(Вливає отруту королю в вухо).

Г а м л е т

Він труїть його в саду, щоб захопити владу. Герцога
звуть Гонзаго. Є така повість, писана вона добірною іта-
лійською мовою. Зараз ви побачите, як убивця завойовує
любов Гонзагової дружини.

О ф е л і я

Король устає!

Г а м л е т

Що, злякався хлопавки?

К о р о л е в а

Що з вами, ваша величність?

П о л о н і й

Припиніть виставу!

К о р о л ь

Присвітить мені. Ходім звідси!

В с і

Світла! Світла! Світла!

Виходять усі, крім Гамлета й Гораціо.

Г а м л е т

Хай олень ранений кричить,

Не ранений стрибає.

Один чатує, інший — спить,

Отак воно й буває.

Ну, пане, якби доля була ворожа до мене, як турчин, то невже отака декламація, та ще цілий ліс пір'ін на голові, та дві провансальські троянди на черевиках,— невже це не забезпечило б мені місця в акторському гурті, пане, га?

Г о р а ц і о

З половинною платнею.

Г а м л е т

Ні, з повною.

Тут царював, Дамоне мій⁷,

Юпітерів орел,

Тепер царем в державі цій

Справжнісінький... павич.

Г о р а ц і о

Ви могли б і в риму сказати.

Г а м л е т

Любий Гораціо, я готовий закластися на тисячу фунтів, що привид говорив правду. Ти помітив?

Г о р а ц і о

Дуже добре помітив, принце.

Г а м л е т

Коли мова зайшла про отруєння.

Г о р а ц і о

Я очей з нього не зводив.

Г а м л е т

Агей! Ану, музики! Ану, флейтисти!
Як королю не до смаку вистава,
Вона йому, виходить, нецікава.
Ану, музики!

Входять Розенкранц і Гільденстерн.

Г і л ь д е н с т е р н

Ласкавий принце! Я прошу дозволу на одне слівце.

Г а м л е т

Пане, хоч на цілу історію.

Г і л ь д е н с т е р н

Король, пане...

Г а м л е т

Так, пане, що з ним трапилось?

Г і л ь д е н с т е р н

Він зволив піти до себе: почуває себе дуже кепсько.

Г а м л е т

Від вина, пане?

Г і л ь д е н с т е р н

Ні, пане, скорше від жовчі.

Г а м л е т

З вашого боку було б розумніше, пане, якби ви повідомили про це лікаря. Бо коли я візьмуся лікувати, то побоююсь, як би та жовч не розлилася ще дужче.

Г і л ь д е н с т е р н

Ласкавий принце, тримайтесь у своїй мові якихось меж і не ухилийтесь так шалено від того, що мені доручено сказати.

Г а м л е т

Підкоряюся, пане. Проголошуйте.

Г і л ь д е н с т е р н

Королева, мати ваша, в найважчій скорботі душевній посилає мене до вас.

Г а м л е т

Ласкаво прошу.

Г і л ь д е н с т е р н

Ні, любий мій принце, така чемність якраз тут недоречна. Якщо ви зволите дати мені розумну відповідь, то я викопаю паказ вашої матері. Якщо ні, то ви, пробачте мені, дозволите піти від вас, і це буде кінець мого дурчання.

Г а м л е т

Пане, я не можу.

Г і л ь д е н с т е р н

Чого не можете, принце?

Г а м л е т

Дати вам розумну відповідь. Мій розум хворий. Але та відповідь, на яку я спроможний, до ваших послуг. Або точніше — до послуг моєї матері. Отже, досить, переходьмо до справи. Моя мати, каже, ви...

Р о з е н к р а н ц

Ось що вона говорить: ваше поведження дуже її за-непокоїло і здивувало.

Г а м л е т

О, то надзвичайний син, що може здивувати власну матір. А хіба слідом за цим материним здивуванням нічого не йде? Цікавий я знати.

Р о з е н к р а н ц

Вона хоче поговорити з вами в себе в кімнаті перед тим, як ви ляжете спати.

Г а м л е т

Слухаємось, хоч би вона була й десять разів нашою матір'ю. Чим ще можемо стати вам у пригоді?

Р о з е н к р а н ц

Принце, колись ви любили мене.

Г а м л е т

І досі ще люблю. Присягаюсь оцим злодійським приладдям.

Р о з е н к р а н ц

Ласкавий принце, де причина вашої недуги? Ви ж самі собі шкодите, приховуючи свої турботи від друга.

Г а м л е т

Мені не вистачає службового підвищення.

Р о з е н к р а н ц

Як це так? Адже король сам оголосив вас спадкоємцем датського престолу.

Г а м л е т

Воно-то так, пане, тільки «Поки трава підросте...»⁸. І прислів'я це вже давно цвіллю взялось.

Входять актори з флейтами.

А, флейти! Дайте-но мені одну. Чого це ви все кружляєте біля мене, ніби хочете мене в тенета загнати?

Г і л ь д е н с т е р н

Принце, якщо я й сміливий у виконанні своїх обов'язків, так це тому, що любов моя надто щира.

Г а м л е т

Щось я не зрозумів цього. Та дарма. Може б, ви заграли на цю флейту?

Г і л ь д е н с т е р н

Я не вмю, принце.

Г а м л е т

Ну, будь ласка.

Г і л ь д е н с т е р н

Запевняю вас, я не вмію.

Г а м л е т

Дуже вас прошу.

Г і л ь д е н с т е р н

Та я ж і доторкнутись до неї не вмію, принце.

Г а м л е т

А це не складніше, ніж брехати. Перебирайте пальцями оці щілини, дмухайте, і флейта озветься найкрасномовнішою музикою. Погляньте, оце лади.

Г і л ь д е н с т е р н

Та я ж не знаю, як керувати ними, щоб видобути якийсь гармонію, немає в мене цього вміння.

Г а м л е т

От і поміркуйте, за яку нікчемну річ ви мене вважаєте! Ви хочете грати на мені. Вам здається, що ви знаєте всі мої лади; ви намагаєтесь вирвати серце моєї таємниці; вам забаглося випробувати кожную мою ноту, від найнижчої до найвищої. У цьому ось невеличкому приладі багато музики, він має чудовий голос. А проте ви неспроможні змусити, щоб він заговорив. Невже ви вважаєте, лихий би його не взяв, що на мені легше грати, ніж на флейті? Звіть мене яким завгодно інструментом, ви можете мене розладнати, але не грати на мені!

Входить Полоній.

Нехай вас бог благословить, пане!

П о л о н і й

Принце, королева хоче поговорити з вами, і то не-
гайно.

Г а м л е т

Бачите ви оту хмару у вигляді верблюда?

П о л о н і й

Слово честі, вона й справді скидається на верблюда.

Г а м л е т

А мені здається, що вона схожа на ласочку.

П о л о н і й

Дійсно, ніби спина в ласочки.

Г а м л е т

А може, ніби в кита?

П о л о н і й

Дуже подібна до кита.

Г а м л е т

Ну, в такому разі, я зараз ітиму до матері. От запов-
зялися морочити мене! Зараз іду.

П о л о н і й

Я так і повідомлю.

Г а м л е т

Легко сказати — зараз.

Полоній виходить.

Облиште мене, друзі.

Розенкранц, Гільденстери, Гораціо і актори виходять.

Вночі якраз така пора чаклунська,
Що зяють пащі кладовищ і пекло
Заразою пашить на цілий світ.
Тепер я міг би пити кров гарячу
І скоїти таке, що день здригнувся б!
Спокійно! Я до матері іду.
Не зрадь же, серце, власної природи,
Нероновій душі не місце в грудях.
Кинджал у слові буде, не в руці,
Язик почне з душею лицемірить:
Словами лиш завдам тяжкого болю,
А більшого собі я не дозволю.

(Виходить).

СЦЕНА 3

Кімната в замку.

Входять король, Розенкранц і Гільденстери.

Король

Він остогид мені, та й небезпечно
Для нас його безумству потурати.
Я повноваження вам підпишу,
А ви, не гаючись, у путь готуйтеся,
І він до Англії поїде з вами;
Порушують державні інтереси
Ці божевільні витівки.

Гільденстерн

Ми ідем.

Так, це священний страх і піклування
За багатьох, чие життя й добробут
Від вашої величності залежить.

Розенкранц

Як навіть і життя приватне мусить,
Озброївшись розумом, всіляко
Себе від напасті оберігати,
То що вже говорити про людину,
Чий спокій і добробут — запорука
Спокою і життя для багатьох.
Смерть короля — не просто смерть, а вир,
Що все навколо затягає в прірву,
Це велетенське колесо на кручі,
З ним з'єднано дрібних частин без ліку.
А колесо впаде, то й їх потрощить.
Король самотньо навіть не зітхає,
Бо й це загальний стогін викликає.

Король

Збирайтеся, будь ласка, швидше в путь.
Пора цей жах, що вільно скрізь блукає,
В кайдани вже закути.

Розенкранц і Гільденстерн

Поспішим.

Виходять.
Входить Полоній.

П о л о н і й

Він хоче йти до матері в кімнату.
Послухаю, за килимом сховавшись,
Яка розмова буде межи ними.
Хоч мати й докорятиме йому,
Проте, як ви сказали, — й дуже мудро, —
Що матері — вони не безсторонні.
Тут інший хтось підслухати повинен.
Я перед тим, як ляжете ви спати,
Ще зайду.

К о р о л ь

Спасибі, дорогий.

Полоній виходить.

Мерзенний сморід злочину мого
Сягає неба. На мені тяжить
Прокляття найдавніше — братовбивство.
Не можу я молитись, хоч і прагну,
До крайніх меж напружуючи волю:
Міцне бажання, але гріх ще дужчий.
Я наче той, хто, маючи дві справи,
Вагається, з якої розпочати,
І жодної не робить. О, невже,
Якби братерська кров ще грубшим шаром
Цю кляту руку вкрила, то невже
У всеблагих небес дощу не стачить
Її омити? Нащо ж милосердя,
Як не на те, щоб злочини прощати?
Хіба в молитві не подвійна сила,
Спроможна врятувати від падіння
Чи скинути гріхів тягар із нас?
Минув мій гріх. Я зводжу очі в небо,

Якими ж я словами помолюся?
«Прости мені, мій боже, вбивство підле»?
Не можна. Адже все, заради чого
Я вбив, усе це й досі при мені:
Корона, честолюбство й королева.
В забруднених потоках цього світу
Самий закон, і то щастить не раз
Грабіжницькою здобиччю купити,
Злочинства позолочена рука
І правий суд спроможна відвернути.
Але ніяк не ошукаєш неба —
Там наших вчинків справжня суть відома.
То що ж? То що ж лишилось? Каюття?
Коли ж бо я і каючись не можу!
О груди, чорні, наче смерть! Що більш
Душа силкується, тим глибше грузне.
Рятуйте, ангели! Коліна, гніться!
Як м'язи немовляти, зм'якни, серце!
Все ще на добре вийде.

(Відходить у глибину сцени й стає навколішки).

Входить Гамлет.

Г а м л е т

Він молиться. Яка нагода зручна
Все довершить! І він у рай потранить.
Хіба ж це помста? Слід поміркувати:
Негідник убиває мого батька,
І от негідника цього я шлю
До неба.
Це ж нагорода скорше, а не помста!
В переситі, у бруді згинув батько,
В гріхах, що буйно квітли, наче маї,

І бог єдиний, може, тільки знає,
Як важко відпокутувати їх!
А цей? Коли він очищає душу
І перейти готовий на той світ,
А я уб'ю його — чи я помщуся?
Ні.

Сховайся, мечу, на страшнішу дію:
Коли він п'яний спить, або лютує,
Чи поринає в кровозмісні втіхи,
Чи в карти грає, чи блюзнить словами,—
Тоді без жалощів його вражай,
Щоб неба він черкнув хіба п'ятою,
Щоб чорний був душею, наче пекло,
Куди впаде він... Ну, я мушу йти.
Цим ліком хворість лиш продовжиш ти.

(Виходить).

К о р о л ь

(підводячись)

Слова угору, думка вниз їх тягне.
Без думки слово неба не досягне.

(Виходить).

С Ц Е Н А 4

Королевіні покої.

Входять королева й Полоній.

П о л о н і й

Він прийде. Ви ж нагримайте на нього,
Скажіть, що вихватки його нестерпні

І що від гніву він не врятувався б,
Якби не ви. А я ось тут сховаюсь.
Суворіше, будь ласка.

Г а м л е т

(за сценою)

Мамо, мамо!

К о р о л е в а

За мене можете не турбуватись.
Іде вже. Захуйтеся мерщій.

Полопій ховається за килимом.
Входить Г а м л е т.

Г а м л е т

Ну, мамо, в чому справа?

К о р о л е в а

Чому ти, Гамлете, образив батька?

Г а м л е т

Чому образили ви батька, мамо?

К о р о л е в а

Говориш марнословним язиком.

Г а м л е т

Питаєте гріховним язиком.

К о р о л е в а

Це що таке?

Г а м л е т

А ви чого хотіли?

К о р о л е в а

Забув ти, хто я!

Г а м л е т

Ні. Ви королева,
Дружина брата свого чоловіка,
І ще — на горі — мати ви мені.

К о р о л е в а

Що ж, хай з тобою інші поговорять.

Г а м л е т

Ні, ні, сідайте і не руште з місця.
Я дзеркало поставлю перед вами,
В якому ви побачите себе.

К о р о л е в а

Чого ти хочеш? Ти не вб'єш мене?
Рятуйте! Пробі!

П о л о н і й

(за килимом)

Гей! Рятуйте! Пробі!

Г а м л е т

(витягаючи шпагу)

А! Щур попався! Тут йому і смерть!

(Проколює шпагою килим).

П о л о н і й

(за килимом)

Ой! Помираю!

(Падає і вмирає).

К о р о л е в а

Боже! Що ти робиш?

Г а м л е т

І сам не знаю. Хто там був? Король?

К о р о л е в а

Який квалливий і кривавий вчинок!

Г а м л е т

Ще гірше — короля життя позбавить,
А потім шлюб із його братом справить.

К о р о л е в а

Що? Короля життя позбавить?

Г а м л е т

Так.

(Відхиляє килим і бачить Полонія).

Прощай, убогий, метушливий дурню!
Тебе я з вищим слугував. Бачиш сам,
Як небезпечно надто клопотатись.
Сідайте. Годі вам ламати руки.
Спокійно. Я зламаю серце вам,
Коли воно не зовсім ще з металу,

Не зовсім ще затвердло в клятій звичці,
Коли ще людським почуттям приступне.

К о р о л е в а

У чім же це так голосно й брутално
Мене ти винуватити насмів?

Г а м л е т

У чім? Цей вчинок брудом укриває.
Обличчя скромності, на лицемірство
Чесноту перетворює саму,
Замість троянди виразку потворну⁹
В кохання випікає на чолі,
Від шлюбної обітниці лишає
Слова, брехливі, мов клятьба картярська,
Душі живої позбавляє шлюб.
Від нього небо соромом палає,
Від нього, наче в день страшного суду,
Земля в скорботі.

К о р о л е в а

Та який це вчинок,
Що так словами брязкає й гримить?

Г а м л е т

Розгляньте два портрети: цей і цей.
Обличчя двох братів на цих портретах.
Дивіться, скільки в рисах цих принади:
Розкішні кучері Гіперіона,
Чоло Юпітера і погляд Марса,
Вся постать — ніби це Меркурій-вісник
Спустився з неба на гірську вершину.

Тут ніби кожен бог поклав відбиток
Як свідчення, що це людина справжня.
Такий у вас був перший чоловік.
Тепер погляньте, що прийшло по ньому:
Ось нинішній ваш муж із першим поруч —
Неначе колос миршавий, що брата
Свого пожер нещадно і підступно.
Де ваші очі? Як могли зійти ви
З тих верховин розкішних у багно?
Не говоріть нічого про кохання:
У вашім віці не буяє кров,
А підкорятись розумові мусить.
Який же розум схоче перевагу
Віддати отому перед цим? Який?!
Ви рухаєтесь, є в вас почуття,
Та тільки, певно, всі вони змертвіли,
Бо почуття б не підлягли шаленству,
Само безумство б так не помилилось.
Це в піжмурки диявол з вами грав
І обдурив вас. Мавши тільки зір,
Чи дотик без очей, чи тільки вуха
Без рук і без очей, і то не можна б
Так ошукатись.
Почервоній же, сороме! Якщо вже
В поважнім віці вибухає пекло,
Мороз палає, і дозрілий розум
Вволяє волю хтивого бажання,
Тоді чеснота у серцях юнацьких
Як віск розтане.

К о р о л е в а

Гамлете, замовч!

Мене ти змусив заглянути в душу,

І там я бачу стільки чорних плям,
Яких не змити.

Г а м л е т

Але як це можна
В смердючій поті, в бруді та розпусті,
На ліжку засмальцьованим валятись,
У купі гною...

К о р о л е в а

Пожалій мене!
Слова твої встромляються у вуха,
Немов кинджали!

Г а м л е т

Вбивця і мерзотник,
Невартій і двохсоті частини
Того, хто був вам першим чоловіком!
Розпусний блазень! Він чужу корону
Угледів на полиці — та в кишеню
Собі мерщій, злодюга...

К о р о л е в а

Цить, благаю!

Г а м л е т

Опудало в лахмітті...

- Входить привид.

Небесні сили, осініть крильми
І захистіть мене! Чого вам треба,
Блаженний духу?

К о р о л е в а

Горе! Збожеволів!

Г а м л е т

Це ви прийшли картати свого сина,
Бо час минає і холоне пристрасть,
А ваш наказ не виконаний досі?

П р и в и д

Не забувай. Притуплену рішучість
Твою прийшов я знову нагострити.
Дивись, як мати вражена твоя.
Ти стань між нею та її душею,
Що знемагає в боротьбі. Уява
Над кволими найбільшу силу має.
Скажи що-небудь їй.

Г а м л е т

Що з вами, пані?

К о р о л е в а

Ні, що з тобою?
Ти в порожнечу втупився й розмову
Заводиш із повітрям безтілесним,
Душа з очей так дико виглядає,
Немов живе, стовбурчиться волосся,
Як вояки, що спали, й серед ночі
Раптово їх тривога підняла.
Охолоди свого безумства племінь!
На кого, сину, дивишся?

Г а м л е т

На нього!

Такий блідий він і такий скорботний,
Що зворушив би навіть і каміня.—
Ні, не дивіться сумно так ¹⁰ на мене,
Щоб не розтало в жалощах завзяття,
Щоб замість крові сліз я не пролив!

К о р о л е в а

Ти з ким говориш?

Г а м л е т

Вам хіба не видно?

К о р о л е в а

Я бачу все. Нікого тут немає.

Г а м л е т

І не чутно?

К о р о л е в а

Лиш те, що ми говорим.

Г а м л е т

Та подивіться ж! Онде він, мій батько!
Так само вдягнений, як за життя,
Ось він виходить, ось він там зникає!

Привид виходить.

К о р о л е в а

Усе це тільки витвір твого мозку,
Бо хворе маячіння дуже здатне
Ці видива творити.

Г а м л е т

Маячіння?!

Ні, пульс мій б'ється рівно, як і ваш,
І в нім та сама музика здоров'я.
Не божевільний я. Лише спитайте —
Я вдруге вам те саме розповім,
А божевільний з'їхав би на інше.
Не тіште тим себе, що це говорить
Мое безумство, а не злочин ваш.
Ці ліки марні струпом вашу рану
Затягнуть, а під ним лишиться гній,
Що буде тільки ширити заразу.
Вам треба висповідатись. Покайтесь
В тім, що було, й надалі стережіться,
Щоб не вродив бур'ян іще рясніше.
І вибачте мені ви за правдивість —
В наш час вона перед пороком гнеться
І вибачення просить за добро.

К о р о л е в а

Надвоє серце ти мені розкрыв!

Г а м л е т

Відкиньте ж гіршу частку свого серця
І з кращою живіть — життям чистішим.
Добраніч. І до дядька більш не йдіть.
Якщо немає цноти, то принаймні
Хоча б удайте. Ця потвора-звичка,
Що пожирає кожне почуття,
Диявол цей, що нами скрізь керує,
Він може бути й ангелом також,
Бо й добрий вчинок, як до нього звикнуть,
Легкий для нас, неначе зручний одяг.

Утримайтесь лише цієї ночі,—
А вдруге легше втриматись вам буде,
Бо звичка змінює й саму природу.
Як схочете, щоб вас благословили,
То й я тоді до вас прийду просити
Благословення.

(Показує на Полонія).

Ну, а щодо нього —
То я жалкую. Небо так схотіло,
Щоб він мене, а я його скарав.
Труп заберу я й сам за вбивство буду
Відповідати. Ще раз на добраніч.
Щоб заслужити право стати добрим,
Раніш повинен я жорстоким бути.
Біда прийшла — за нею гірші йдуть.
Ще слово, пані.

К о р о л е в а

Що ж мені робити?

Г а м л е т

Питаєтесь? Не те, що я кажу.
Хай черевань-король ізнов заманить
На ліжку, хай назве вас мишенятком,
Вщипне за щоку, зо два поцілунки
Брудні вам вліпить, шию полоскоче,
А ви за це розкажете йому,
Що я лиш прикидаюсь божевільним.
Хіба ж прекрасна, мудра королева
Сховає цю важливу таємницю
Від кажана, від жаби, від котюги?
Та й нащо таємницю берегти?
Ні, наче та славетна мавпа з байки,
Ви клітку на покрівлі відчиніть,

Птахів усіх повипускайте з неї,
Залізьте в клітку, спробуйте злетіти,
То так і в'язи скрутите собі ¹¹.

К о р о л е в а

Вір, Гамлете, якщо слова — це подих,
А подих — це життя, то не для того
Я житиму, щоб зрадити тебе.

Г а м л е т

До Англії я мушу плисти. Чули?

К о р о л е в а

Ой, лихо! Я й забула вже про це.

Г а м л е т

Листи готові. Два шкільні друзяки,
Яким я вірю менше, ніж гадюкам,
Везуть наказ. І промітають шлях
Мені у пастку. Що ж, нехай працюють.
А я таки підкопника самого
На власній міні висаджу в повітря.
Під них я підкопаюсь трошки глибше.
На цю розвагу варто буде глянуть:
Дві хитрі витівки віч-на-віч стануть.
Цей чолов'яга мій від'їзд прискорить ¹².
Десь тельбухи ці треба заховати.
Добраніч, мамо. Так, державний радник
Став мовчазний тепер, а за життя
Базікав без упину й без пуття.
Ану, добродію, рушаймо звідси.
Добраніч, мамо!

Розходяться нарізно. Гамлет волоче за собою труп Полонія.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Кімната в замку.
Входять король, королева, Розенкранц і
Гільденстерн.

Король

Яка причина цих важких зітхань?
З'ясуйте. Нам це необхідно знати,
Де син ваш?

Королева

Облиште на хвилину нас удвох.

Розенкранц і Гільденстерн виходять.

Ой, що цієї ночі відбулося!

Король

А що таке, Гертрудо? Як там Гамлет?

К о р о л е в а

Шаліє, наче море, що в негоду
Із вітром сперечається, хто дужчий.
За килимом почувши шарудіння,
Рапіру витяг він і з криком «Щур!»
В пориві шалу заколов наосліп
Старенького бідаху.

К о р о л ь

Жах який!

Якби це ми були там, то таке
І з нами б сталося. Те, що він на волі,—
Загроза й вам самим, і нам, і всім,
Ну, як тепер це вбивство пояснити?
Усі ж його поставлять нам на карб.
Нам слід було приборкати шаленця,
А ми всього з надмірної любові
Як слід розміркувати не могли,
Ми приховали, як стидку хворобу,
Це лихо, і воно собі тим часом
Аж до живого в'їлось. Де тепер він?

К о р о л е в а

Поніс він труп кудись. В його безумстві,
Неначе дрібки золота в піску,
Є проблиски якогось розуміння:
Він плаче сам над тим, що занодівав.

К о р о л ь

Ходім, Гертрудо! Ще не зійде сонце,
Як він уже на кораблі пливтиме.

А це ганебне вбивство ми повинні
Затушкувати якось-то самі,
Як зможемо й зумієм. Гільденстерне!

Входять Розенкранц і Гільденстерн.

Візьміть когось на допомогу, друзі,—
Забив Полонія в шаленстві Гамлет.
Ідіть його знайдіть ви, та швиденько.
Поговоріть з ним лагідно, а тіло
В капліцю доведеться віднести.

Розенкранц і Гільденстерн виходять.

Ходім, Гертрудо. Наймудріших друзів
Ми скличемо і ознайомим їх
І з тим, що трапилось і що вчинити
Ми змушені. Тоді лиха обмова,
Що мчить уже, немов ядро з гармати,
Можливо, обмине нас, і поцілить
Лише повітря той удар жорстокий.
В душі така тривога та неспокій!

Виходять.

СЦЕНА 2

Інша кімната в замку.
Входить Гамлет.

Гамлет

Сховав надійно.

Розенкранц і Гільденстерн

(з-за сцени)

Гамлете! Та де ж ви?

Г а м л е т

Хто кличе Гамлета? А, ось вони.
Входять Розенкранц і Гільденстерн.

Р о з е н к р а н ц

Де ви поділи, Гамлете, мерця?

Г а м л е т

Змішав з землею, бо землі він рідний.

Р о з е н к р а н ц

Скажіть нам, де він, бо його потрібно
В каплицю віднести.

Г а м л е т

А ви не вірте.

Р о з е н к р а н ц

Не вірити чому?

Г а м л е т

Що я збережу вашу таємницю, а не свою. Та й хто це запитує? Губка! Яку відповідь може на це дати королівський син?

Р о з е н к р а н ц

Ви мене вважаєте за губку, принце?

Г а м л е т

Так, пане, за губку, яка всмоктує королівську прихильність, нагороди, владу. І виявляється, що такі слуги — найкращі для короля. Він тримає їх за щелепами, а ковтати не квапиться. А коли йому буває потрібне те, що ви всмоктали, він вичавлює вас, і знову ви сухі, наче губка.

Р о з е н к р а н ц

Не розумію, принце.

Г а м л е т

От і добре: дурна голова не дбає за мудрі слова.

Р о з е н к р а н ц

Принце, ви повинні сказати нам, де тіло вбитого, і йти з нами до короля.

Г а м л е т

Тіло при королі, лиш король не при тілі. Яку тут роль відіграє король?

Р о з е н к р а н ц

Король, принце?

Г а м л е т

Звичайний ноль. Ведіть мене до нього. Ховайся, лиско, всі жмуріться¹.

Виходять.

СЦЕНА 3

Інша кімната в замку.
Входить король з почтом.

К о р о л ь

Звелів я розшукати тіло й принца.
Як небезпечно, поки він на волі!

Його не можна й покарати суворо,—
До нього так і горнеться простолюди,
Юрба ж не розумом, очима любить.
І зважає лиш на суворість кари,
А не на те, що й злочин був тяжкий.
Для того, щоб усе минулось тихо,
Вдамо, що ніби цей від'їзд раптовий
Уже раніше вирішений був.
Важку недугу треба лікувати
Міцними ліками.

Входить Розенкранц.

Ну, як у вас?

Розенкранц

Не каже він, де труп.

Король

А сам він де?

Розенкранц

Під вартою чекає за дверима.

Король

Введіть, нехай він перед нами стане.

Розенкранц

Гей, Гільденстерне! Гамлета введіть!

Входять Гамлет і Гільденстерн.

Король

Ну, Гамлете, то де ж Полоній?

Г а м л е т

На вечері.

К о р о л ь

На вечері? На якій?

Г а м л е т

Не там, де він їсть, а там, де його їдять. Якраз коло нього заходився з'їзд політичних хробаків². Хробак — це справжній імператор щодо їстівного. Ми відгодуємо різних тварин, щоб нагодувати себе, а себе відгодуємо для черваків. І гладкий король, і кошавий жебрак — це тільки різні переміни, тільки дві страви на той самий стіл: такий уже кінець.

К о р о л ь

На жаль!

Г а м л е т

Можна вудити рибу на червака, що їв короля, і їсти рибу, що з'їла цього червака.

К о р о л ь

Що ти хочеш цим сказати?

Г а м л е т

Нічого, я тільки показую, як король може мандрувати в кишках у жебрака.

К о р о л ь

Де Полоній?

Г а м л е т

На небі. Пошліть туди по нього. Коли ваш посланець не знайде його там, то шукайте самі в іншому місці. Але якщо не знайдете за місяць, то почувте нюхом, ідучи сходами на галерею.

К о р о л ь

(до кількох із почту)

Ідіть пошукайте його там.

Г а м л е т

Він якраз чекатиме, поки ви прийдете.

Кілька чоловік з почту виходять.

К о р о л ь

Це для твоєї ж, Гамлете, безпеки,
Якої й ми пильнуєм якомога,
Ти мусиш, після того, що накоїв,
Негайно звідси їхати. Збирайся.
Судно готове, вітер дме погожий,
Щоб ти мершій до Англії відбув.

Г а м л е т

До Англії?

К о р о л ь

До Англії.

Г а м л е т

То й добре.

К о р о л ь

Ти зрозумів би, знаючи наш намір.

Г а м л е т

Я бачу херувима, що знає цей намір. Ну що ж! До Англії, то й до Англії! Прощавайте, люба матусю!

К о р о л ь

Мабуть, любий батьку, Гамлете.

Г а м л е т

Ні, мати. Батько й мати — чоловік і дружина; чоловік і дружина — це плоть єдина. Отже, прощавайте, мамо. Рушаєм до Англії!

(Виходить).

К о р о л ь

Мерщій за ним! І заманіть як-небудь
Його на корабель. Пливіть сьогодні.
Усе належне до цієї справи
В листі я виклав. Поспішіть, будь ласка.

Розенкранц і Гільденстерн виходять.

Якщо, Англійцю, ти мою прихильність
Хоч трохи цїниш,— а тебе до цього
Я можу й змусити, бо не загоївсь
На тобі шрам від датського меча,
І добровільно хилишся в покорі
Ти перед нами,— отже, ти не знехтуй
Того, що вимагаю я в листі:
Негайно Гамлета життя позбавить.

Зроби це! Лиш подумаю про нього,
І кров моя кипить, як у вогні.
Поки живий він — не життя мені.

(Виходить).

СЦЕНА 4

Поле в Данії.
По сцені проходять Фортінбрас, капітан і військо.

Фортінбрас

Ви, капітане, йдіть і передайте
Від мене привітання королю.
Скажіть йому, що Фортінбрас прохає
Обіцяного дозволу пройти
Із військом через Датське королівство.
Якщо ж його величність забажає
Чогось від нас, то ми — скажіть — готові
З'явитися.

Капітан

Все виконаю, принце.

Фортінбрас

Вперед рушай!

Виходять усі, крім капітана.
Входять Гамлет, Розенкранц, Гільденстерн
та інші.

Гамлет

Чиє це військо, пане?

Капітан

Норвезьке, пане.

Гамлет

А скажіть, будь ласка,
В яку країну йде воно?

Капітан

На Польщу.

Гамлет

А хто веде?

Капітан

Старого короля
Норвезького племінник, Фортінбрас.

Гамлет

То ваш похід проти всієї Польщі
Чи проти прикордонних володінь?

Капітан

Якщо сказати вам по правді, пане,
Йдемо ми відвойовувати клаптик
Такий, що я не дав би й п'ять дукатів,
Якби хотів узяти його в оренду.
За більші гроші не продасть його,
Мабуть, король ні Польський, ні Норвезький.

Гамлет

Його й не боронитимуть поляки.

Капітан

Та ні — туди вже послано війська.

Гамлет

Людей двох тисяч, двадцять тисяч грошей
Не шкода на марничку! Це в добу,
Коли назовні спокій і добробут,
Гнояк прорве в середині, й не знати,
Чого людина мре. Спасибі, пане.

Капітан

Щасти вам боже.

(Виходить).

Розенкранц

Може, підем, принце?

Гамлет

Ідіть собі, а я наздожену.

Усі, крім Гамлета, виходять.

Усе мені навколо докоряє,
Усе підгонить, квапить мляву помсту.
Якщо в людини головні бажання —
Лиш їсти й спати — це хіба людина?
Худоба, й годі. Той, хто дарував
Нам пам'ять, передбачення і розум,
Давав дарунки всі ці не для того,
Щоб пліснявою бралися вони.
Чи це безпам'ятність, як у тварини,
Чи звичка обмірковувати вчинки
Та зважувати наслідки можливі?
В такому розмірковуванні завжди
Чверть мудрості, три чверті боягузтва.

Чому це я повторюю без краю,
Що треба діяти,— адже ж я маю
Для дії підставу, силу і рішучість?!
А прикладів навколо — досхочу.
Ну от хоча б оце потужне військо,
Яке веде тендітний, ніжний принц.
Він честолюбний духом, він не стане
Роздумувати, чим усе скінчиться,
Глузує з долі, віддає, що тлінне,
Він на поталу небезпеці й смерті.
Це справжня велич — без причини й з місця
Не рушити, а як про честь ідеться —
У бій вступити навіть за стеблинку.
Чому ж, коли у мене батька вбито
І матір зганьблено, стою байдуже?
А двадцять тисяч душ заради примхи
На смерть, як на спочинок, поспішають,
Змагаючись за клопоть, на якому
У битві їм нема де повернутись,
Де навіть їх могилам буде тісно.
Просякни кров'ю, думко, а як ні —
То й зовсім непотрібна ти мені!

(Виходить).

СЦЕНА 5

Ельсінор. Кімната в замку.
Входить королева, Гораціо і придворний.

Королева

Не хочу з нею говорить.

П р и д в о р н и й

В і д н е ї

Не відчепитись. Жаль її. Вона
Не сповна розуму.

К о р о л е в а

Ч о г о ї ї т р е б а ?

П р и д в о р н и й

Про батька безперестанку говорить,
Скрізь хитрощі вбачає, то бурмоче,
То сердиться, то б'є себе у груди.
В тій недоладній мові дуже важко
Вловити зміст якийсь, а через те
Хто слухає — тлумачить як завгодно.
І справді, так вона ламає руки,
Підморгує, хитає головою,
Що кожен думає: тут щось не те,
Тут криється сумне щось і зловісне.
Поговорили б з нею, бо вона
Небажані думки й підозри сіє.

К о р о л е в а

Впустіть її.

Гораціо виходить.

Коли душа смутна й сумління хворе,
Тоді й дрібниці нам віщують горе.
Тремтить перед підозрами вина,
І тим себе виказує вона.

Входить Гораціо з божевільною Офелією.

О ф е л і я

Де та прекрасна королева Датська?

К о р о л е в а

Що вам, Офеліє?

О ф е л і я

(співає)

«Як пізнати, хто ваш милий,
І шукати де?
Він убраний, як прочанин,
З посохом іде».

К о р о л е в а

До чого тут, голубонько, ця пісня?

О ф е л і я

Що таке? Ні, ви послухайте.

(Співає).

«Ой, умер він, люба пані,
Вмер, не ожива.
У ногах у нього камінь,
В головах трава».

К о р о л е в а

Але ж бо, Офеліє...

О ф е л і я

Та ні, ви послухайте.

«Саван білий, наче сніг...»

Входить король.

К о р о л е в а

Ой лихо! Гляньте лиш на неї.

О ф е л і я

«Запахуші квіти,
А любов сльозами їх
Не змогла омити».

К о р о л ь

Як ся маєте, люба моя?

О ф е л і я

Добре, хвалити бога. Кажуть, сова була пекарева донька³. Господи, от ми знаємо, хто ми такі, а не знаємо, ким будем. Хай бог благословить вашу вечерю!

К о р о л ь

Про батька думає.

О ф е л і я

Тільки, будь ласка, про це ні словечка. А вже, як спитають у вас, що це таке, то відповідайте ось так.

(Співає).

«Раненько в Валентинів день⁴,
В передранковий час,
Як Валентина ваша, йду
Я під вікно до вас.
А він устав, її вітав,
І дівчина ввійшла,
Коли ж виходила, то вже
Не дівчина була»

К о р о л ь

Офеліє, люба моя!

О ф е л і я

Хоч і не божитимусь, повірте — кінчаю зараз.

(Співає).

«Я присягнув ім'ям Христа,
Що це ж ганьба сама!
Ті юнаки усі такі,
І стиду їм неба.
Хотів же ти до шлюбу йти,
За жінку брать мене».

А він відказує:

«І був би взяв, та переспав,
То й так тепер мине».

К о р о л ь

Чи давно вже вона така?

О ф е л і я

Сподіваюся, все буде як слід. Треба лише терпіти. Тільки от подумаю, як його поклали в сиру землю, та й не можу не заплакати. Брат мій дізнається про це. Ну, спасибі за добру пораду. Карету мені! На добраніч вам усім, пані! На добраніч вам усім, любі пані! На добраніч, на добраніч!

(Виходить).

К о р о л ь

Ідіть за нею! Тут потрібен догляд!

Гораціо виходить.

Її отрує велике горе,—
Всьому причина — батькова загибель.
Ой жінко, жінко! Як біда приходить,
То не сама, а завжди цілий полк.
Отож — Полоній помирає спершу,
І син ваш, тої смерті винуватець,
Від'їхати примушений раптово.
А після того каламутна повинь
Чуток, що скрізь вирують у народі,
Про те, чому та як помер Полоній.
Не слід було його ховати потай.
А тут іще й Офелія нещасна,
Думками схибивши, втрачає розум.
А що таке без розуму людина?
Той самий звір, лише подоба людська.
І врешті — лихо, за всіх разом більше;
Із Франції вертається Лаерт;
Як хмара темний, живиться чутками,
І от йому нашіптують, що винні
В цій смерті ми. Це все мене шматує,
Немов осколками з набою.

За сценою гамір.

К о р о л е в а

Що це?

К о р о л ь

Швейцарці де? Хай двері стережуть!

Входить придворний.

Що сталося?

П р и д в о р н и й

Рятуйтеся, королю!

І океан, як вийде з берегів,
Не так рівнину швидко пожирає,
Як, ставши на чолі юрби, Лаерт
Подолує і відтісняє варту.
Так, ніби світ лише сьогодні виник,
І не було законів та звичаїв,
Усі волають: «Оберім Лаерта!
Хай він над нами буде королем!»
Вимахують руками, підкидають
Шапки, а вигуки сягають хмар.

К о р о л е в а

На хибний слід натрапили, їй радіють,
Та гавкають, невірні датські пси!

За сценою гамір.

К о р о л ь

Вже двері висадили.

Входить озброєний Лаерт, за ним датчани.

Л а е р т

Де той король? Панове, ви не входьте!

Д а т ч а н и

Ні, ввійдемо!

Л а е р т

Лишіть мене самого!

Д а т ч а н и

Та добре, добре, вийдемо.

Виходять за двері.

Л а е р т

Спасибі!

Ну, де мій батько, підлий ти королю?
Кажі!

К о р о л е в а

Вгамуйсь, Лаерте!

Л а е р т

Хоч краплина крові

В мені вгамується — то звить мене
Ви байстрюком, а рогносцем — батька,
І матері безгрішної чоло
Клеймом повії позначить!

К о р о л ь

Лаерте,

Що має означати це повстання
Титанів? ⁵ Ти облиш його, Гертрудо.
Не бійся. Короля охороняє
Така священна міць, що зрада може
Лише наблизитись, а не пошкодить.
Ну, що тебе, Лаерте, схвилювало? —
Облиш його, Гертрудо.— Говори.

Л а е р т

Де батько мій?

К о р о л ь

Помер.

К о р о л е в а

Не через нього.

К о р о л ь

Нехай питає далі.

Л а е р т

Як помер він?

Але не важтесь одурить мене!

Під всі чорти і вірність, і присягу!

В пекельну прірву з добрістю й сумлінням!

Чи цей, чи той світ — байдуже для мене,

Душі не спинить і прокляття вічне,

Хоч що б там' сталося — я помщуся за батька!

К о р о л ь

А хто ж у цьому вам перешкоджає?

Л а е р т

Ніхто на світі, тільки власна воля.

А засоби — то ялось і з малими

Я досягну великого.

К о р о л ь

Лаерте,

Якщо причину батькової смерті

Ви знати хочете, то чи для цього

Не лиш на ворогах потрібно мститись,

Але й на друзях?

Ла е р т

Лиш на ворогах.

К о р о л ь

Хотіли б ви дізнатись, хто вони?

Ла е р т

Для друзів батька широко розкрию
Обійми й кров'ю власною живити
Їх буду я, неначе пелікан.

К о р о л ь

Ну от тепер і ви заговорили,
Як добрий син і справжній дворянин.
Що я до смерті батька непричетний,
Це розумом ви сприймете так ясно,
Як денне світло для очей ясне.

Д а т ч а н и

(за сценою)

Нехай іде! Пустіть!

Ла е р т

Це що за галас?

Входить О ф е л і я.

Хай мозок мій в'ялить скорбота жаром!
Хай сльози, солоніші в сім разів,
Зір випечуть в очах у мене! Сестро!
Важка розплата буде за твій безум,
Аж поки шалька наша перетягне⁶.
Офеліє, моя трояндо майська!

Невже й дівочий розум гасне швидко,
Як і життя старече? Бо любов
Таку вже має витончену суть,
Що йде услід за тим, кого любила.

О ф е л і я

(співає)

«Його пронесли у відкритій труні,—
Ой леле, ой леле, ой леле!
В могилу котилися сльози рясні»,—
Прощай, голубоньку мій!

Л а е р т

Якби ти сповна розуму благала
Помститися — не більше б зворушила.

О ф е л і я

Ви теж підспівуйте: «Там — доли, там — доли...» І по-
кличте його,— «Там — доли». Як личить приспів цій
пісні! Це зрадливий ключник викрав господареву дочку.

Л а е р т

У цім безглузді стільки глузду!

О ф е л і я

Ось розмарин. Це на пам'ять. Благаю, споминай, ко-
ханий. А ось братки — це щоб думати.

Л а е р т

В безумстві мудрість: спомини поєднані з думками.

О ф е л і я

Ось вам кріп та орлики. А ось вам рута. І собі лишу трошки. Її звать іще святочним та милосердним зіллям. Ви носіть руту як-небудь інакше, не так, як я. Оце стокротки. Дала б вам трохи фіалок, та вони всі пов'яли, як батько помер. Кажуть, він легкою смертю помер.

(Співає).

«Коханий мій Робін — вся радість моя...»

Л а е р т

Стражданню, безнадії, навіть пеклу
Вона краси й принади надає.

О ф е л і я

(співає)

«Невже не вернеться він?
Невже не вернеться він?
Лежить він, лежить у труні,
Не жити, не жити й мені,
Бо вже не вернеться він.
Як сніг, борода біліє,
Волосся, як льон, леліє —
Так він у труні лежить.
А ми почнімо за нього
Ревно молитися богу!»

За нього й за всі християнські душі благатиму бога.
Нехай господь буде з вами.

(Виходить).

Ла е р т

Ти бачиш це, о господи?

К о р о л ь

Лаерте,

Дозвольте, я втручуся в ваше горе.
Ідіть і скличте наймудріших друзів,
Нехай вони розсудять нас обох.
Як визнають, що прямо чи побічно
В цій справі завинили чимось ми,
Вам віддамо державу, і корону,
Й життя — усе, що ми звемо своїм.
Якщо ж у них складеться інша думка,
Тоді довірте нам своє терпіння,
Ми спільно дбатимем про те, щоб якимось
Вернути спокій вам.

Ла е р т

Хай буде так.

Причина смерті, похорон таємний,
Де не було меча й герба на гробі,
Ані пишноти й звичних церемоній —
Все вимагає голосно, щоб я
Домігся правди.

К о р о л ь

Рішення ясне.

І хай пока́ра винних не мине.
Будь ласка, йдім зо мною.

Виходять.

СЦЕНА 6

Інша кімната в замку.
Входять Гораціо і слуга.

Гораціо

То хто зо мною хоче говорити?

Слуга

Матроси. Кажуть, лист якийсь до вас.

Гораціо

Нехай заходять.

Слуга виходить.

Якщо не Гамлет, хто ж тоді інакше
Мені вітання міг би слати й звідки?

Входять матроси.

Перший матрос

Дай боже щастя.

Гораціо

І тобі дай боже.

Перший матрос

Та мені то він дасть, якщо схоче. Коли тільки вас
звуть Гораціо, як мені сказали, так ось тут є для вас
лист. Він від посла, що плив до Англії.

Гораціо

(читає)

«Гораціо, прочитавши цього листа, влаштуй так, щоб
ці люди могли доступитись до короля: у них є листи до

нього. Не пробули ми й двох днів на морі, як за нами погналося добре озброєне піратське судно. Виявилось, що ми пливемо новільніше за нього, отже, нам довелося мимоволі бути хоробрими. Під час абордажу я перестрибнув на ворожий борт. А тут якраз кораблі розчепились, і я опинився єдиним бранцем у піратів, які повелися зі мною, як милосерді розбійники. Але вони знали, що робили, бо я тепер повинен стати їм у пригоді. Зроби так, щоб король одержав листи, які я йому шлю, і поспішай до мене так, наче ти тікаєш від смерті. Я тобі шепну на вухо кілька слів, від яких ти занімієш, хоч і вони занадто легкі для такої важливої справи. Ці ж самі хлопці проведуть тебе туди, де я тепер. Розенкранц і Гільденстерн продовжують плисти до Англії. І про них також я маю багато чого розповісти. До побачення. Твій,— у чому ти, мабуть, не сумніваєшся,— *Гамлет*».

Ходімо, я подбаю, щоб листи
Потрапили до кого слід, а потім —
Мерщій до того, хто їх написав.

Виходять.

СЦЕНА 7

Інша кімната в замку.
Входять король і Лаерт.

Король

А виправдавши, ви мені дасте
Як другові в своєму серці місце,
Бо чули ж ви, й розумним вухом чули,

Що той, хто батька вбив, так само важив
І на моє життя.

Л а е р т

Це, мабуть, правда.
Але скажіть, чому ви не карали
За ці злочинні і криваві вчинки?
До цього ж закликала обережність,
Безпека власна та рішуче все.

К о р о л ь

На це були у мене дві причини.
Для вас вони, можливо, й незначні,
А я повинен з ними рахуватись.
По-перше, королева тільки сином
Живе і не надивиться на нього,
А я — хоч добре це, хоч зле — до неї
Прив'язаний, як зірка до орбіти.
По-друге — те, що надто вже велику
Любов до нього має простий люд,
Любов, що навіть вади перетворить
В заслуги, мов джерельна та вода,
Що деревину в камінь обертає.
Повернуться назад мої всі стріли
На цім бурхливім вітрі й не досягнуть
Того, кого я влучити хотів.

Л а е р т

То що ж? Загинув мій шляхетний батько,
В жахливу пільму вкинуто сестру,
Що їй на світі рівної немає,
Довершеності видвіт і взіреть.
Ні, я повинен, мушу я помститись!

К о р о л ь

Ви не втрачайте спокою від цього,
Не думайте, що ми такі вже мляві
І так-таки й допустим, щоб у нас
Від переляку борода трусилась.
Любив я батька вашого. Також
Люблю й себе. Цього, здається, досить...

Входить придворний.

Ну, що таке?

П р и д в о р н и й

Від Гамлета листи:
Оце до вас, а це до королеви.

К о р о л ь

Від Гамлета? А хто приніс їх?

П р и д в о р н и й

Кажуть,

Якісь матроси. Я не бачив їх,
Мені дав Клавдію. А він від того,
Хто їх приніс, узяв.

К о р о л ь

Я прочитаю
Їх вам, Лаерте. Можете йти.

Придворний виходить. Король читає.

«Найясніший і наймогутніший! Хай буде вам відомо,
що мене роздягненого висаджено на берег вашого королівства. Я проситиму дозволу завтра стати перед ваші королівські очі. І тоді, здобувши на те вашу згоду, я роз-

повім обставини свого раптового й надзвичайно дивовижного повернення. *Гамлет*».

Це що таке? А інші теж вернулись?
А може, це омана, а не правда?

Л а е р т

Ви руку знаєте?

К о р о л ь

Його рука.

«Роздягнений». І ще дописка: «сам».
Ну, що ви скажете?

Л а е р т

І сам не знаю.

Проте нехай приїде. Лиш одне
В моєму серці тугу буде гріти,
Що я колись йому в обличчя кину:
«Отак і ти зробив!»

К о р о л ь

Якщо це сталось,
Хоч досі я не розумію як,—
Тоді дозвольте керувати вами.

Л а е р т

Аби лиш нас не почали мирити.

К о р о л ь

Примиришся з самим собою тільки.
Якщо вернувся він і більш не схоче
Рушати в подорож, то я намовлю
Його на витівку одну, в якій

На нього жде загибель неминуча.
Не викличе найменшої підозри
Ця смерть ні в кого, навіть мати скаже,
Що це лише випадок.

Л а е р т

Ну, то згоден,
Тим більше згоден, коли сам і стану
Я викопавцем помсти.

К о р о л ь

Так і є.
Відколи ви поїхали, про вас
При Гамлеті частенько говорили,
Хвалили все, що гідне в вас хвали,
Та викликало заздрощі у нього
Одне лише, хоча мені воно
І неістотним видалось.

Л а е р т

Що саме?

К о р о л ь

Дрібничка, мов на капелюсі стьожка,
Хоч замолоду і вона корисна.
Легеньке вбрánня юнакові личить,
А вже в дозрілім віці до лиця
На соболінім хутрі теплий одяг —
Поважний і корисний для здоров'я.
Два місяці тому тут був нормандець.
Я воював з французами, то знаю,
Що вершники чудові з них. А цей —
То чарівник якийсь. Він так зростався

З сідлом, таке він виробляв конем,
Неначе він і кінь — єдине тіло.
Не бачивши, не можна уявити
Такої спритності.

Л а е р т

Він був нормандець?

К о р о л ь

Нормандець.

Л а е р т

Присягаюся, Ламонд!

К о р о л ь

Звичайно, він.

Л а е р т

Його я добре знаю.

Та що й казати,— він таки окраса
Свого народу.

К о р о л ь

Знає вас і він.

Хвалив він ваше вміння фехтувати,
Зокрема на рапірах. Запевняв,
Що це було б видовище чудове,
Якби знайшовся рівний вам суперник.
Божився він, що перші їх майстри
Ні швидкістю, ні вправністю не можуть
Вам дорівняти навіть і приблизно.
Ця розповідь у Гамлета одразу

Збудила заздрощі такі, що він
Одного тільки й прагнув, як би з вами
Зійтися й позмагатись.

Ла е р т

Що ж із цього?

К о р о л ь

Лаерте, ви любили свого батька,
Чи смуток ваш — як смуток на картині,
Назовні тільки?

Ла е р т

Нащо ці питання?

✦

К о р о л ь

В любові вашій я не сумніваюсь,
Та знаю: час породжує любов
І той же самий час її пригасить.
Уже в самому полум'ї любові
Буває щось, немов нагар на гноті,
Від чого племінь слабшає поволі.
Все зменшується, навіть і добро
З переситу й надмірності вмирає.
Все те, що ми бажаємо зробити,
Тоді робити слід, коли бажаєм,
Бо згодом те бажання й прохолоне,
І стільки в ньому різних змін, — не менш,
Ніж рук, випадків, язиків на світі.
А потім буде вже й зітхати пізно.
Торкнімось рани: Гамлет повернувся.
Що ви для батька можете зробити?

Ла е р т

Зустріну в церкві — перетну горлянку.

К о р о л ь

Це правда, для убивці навіть церква
Не мусить бути місцем порятунку
І помста не повинна знати меж.
Проте, Лаерте, хочете помститись,
То навіть і з кімнати не виходьте.
Що повернулись ви, почує Гамлет,
А ми людей до нього пошлемо,
Що будуть вихваляти вашу вправність
Ще більше, ніж француз колись хвалив.
Ви стрінетесь — ми вдарим об заклад.
А він шляхетний, щирий, необачний,—
Рапір не розглядатиме, і тут
Для себе гостру візьмете ви.

Ла е р т

Згода,

Свою рапіру я помажу навіть,—
Колись я мазі в знахаря купив
Такої, що ножа вмочити досить
І тим ножем пустити кров, дряпнути,
То вже ніяке зілля не pomoже,
Хоч би його й під місяцем збирали,
Хоч би яке воно було цілюще.
Торкну злегенька тільки, ледве-ледве,
І — певна смерть.

К о р о л ь

Ні, ще раз обміркуєм.
Ми зважимо всі засоби, щоб краще

Здійснити те, що маєм на меті.
Як братися невдало за що-небудь,
То вже куди безпечніше не братись.
В запасі треба мати другий задум,
Якщо, бува, не витримає перший.
Подумаю, чекайте: отже, ми
Влаштуєм урочистий поєдинок...
Ага, знайшов!
Ви атакуйте Гамлета завзято,
Щоб, розпалившись, попросив він пити;
Я дам йому — і здійсняться наш замір,
Хоч би йому й рапіри пощастило
Уникнути. А хто це там кричить?

Входить королева.

Що сталося, любя королево?

К о р о л е в а

Одна біда наздоганяє іншу.
Офелія, Лаерте, потонула.

Л а е р т

Що? Потонула? Де?

К о р о л е в а

Де над рікою хилиться верба,
В потоці чистім сивий лист відбивши,
Туди прийшла вона, уся в вінках,
Заквітчана химерно у стокротки,
В жовтець, у кропиву, в багряне зілля,
Яке так грубо пастухи назвали,
І пальцями мерців дівчата звать.
Вона хотіла на похилі віти
Розвішати вінки, та задрій сук
Вломився, і в плакучу течію

Вона упала, бідна. Сперш убрання,
Що розпростерлось широко на хвилях,
Її тримало, ніби ту русалку.
Вона пісень співала старовинних,
Немов не відчуваючи біди.
Аж ось, намокши, одяг обважнів
І бідолашну від пісень затиє
У смертну каламуть.

Л а е р т

Невже втонула?

К о р о л е в а

Втонула.

Л а е р т

Доволі й так, Офеліє, для тебе
Води, щоб доливати ще сльозами.
Та як утриматись від них? Хоч сором,
Але коли я виплачусь, то з мене
Жіноча кволість вилетється в сльозах.
Прощайте. Спалахнув би, як пожегом,
Словами я, та сльози гасять їх.

(Виходить).

К о р о л ь

Яких зусиль докласти довелося,
Щоб люті його шалену вгамувати.
Боюсь, що знову вибухне вона.
Ходім за ним, Гертрудо.

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Ельсінор. Кладовище.
Входять два гробокопи з заступами та іншим приладдям.

Перший гробокоп

А чи слід же її ховати за християнським звичаєм?
Вона ж бо самовільно домагалася спасіння душі.

Другий гробокоп

А я тобі кажу, що так і буде. Отже, копай могилу, та швидше. Цю справу розглядав слідчий і вирішив, щоб ховати як слід по закону.

Перший гробокоп

Як же це так можна? Ну, нехай би ще вона втопилась у стані самозахисту.

Другий гробокоп

Такий уже стан і вирішив слідчий.

Перший гробок

Е, ні, стан іще треба довести. Інакше бути не може. Тут же тобі ось яка річ: якщо я топлюся навмисно, то це дія. А кожна дія складається з трьох піддій: діяти, виконувати, вчинити. Отже, вона втопилася навмисно.

Другий гробок

Та послухай-бо, добродію копачу...

Перший гробок

Ні, постривай. Ось тобі вода. А ось людина. Гаразд. Тепер, якщо людина йде до води й топиться, то значить, по волі там чи мимоволі, а людина йде сама. Затям собі. А якщо вода йде до людини й топить її, то людина вже не топиться. Отже, хто в своїй смерті не винен, той собі віку не вкорочував.

Другий гробок

Це що, закон такий?

Перший гробок

Саме такий. Слідчий закон.

Другий гробок

А хочеш знати правду? Не була б вона дворянського роду, не ховали б її за християнським звичаєм.

Перший гробок

Оце-таки правда твоя. Тим-то воно й дошкуляє. Вельможним людям на цьому світі й топиться та вішатись легше, ніж простим собі християнам. Подай-но, прошу, заступа. Нема дворян давніших над садівників, грабарів та гробоконів. Їх звання від самого Адама.

Другий гробок о п

А невже Адам був дворянин?

Перший гробок о п

Він же перший носив зброю.

Другий гробок о п

Ніякої зброї в нього не було.

Перший гробок о п

Та чи ти поганин, чи хто? Ти як святе письмо розумієш? У святому письмі сказано: Адам копав землю. А чим він її копав, як не заступом? Ось я тобі ще одну загадку загадаю. Якщо не відповіси до ладу, начувайся...

Другий гробок о п

Ану, вшквар.

Перший гробок о п

Хто буде міцніше за муляра, корабельника й тесляра?

Другий гробок о п

Той, хто шибениці ставить. Його споруда перетриває тисячі жильців.

Перший гробок о п

Йй-богу, дотепно сказано. Шибениця — то добре. А кому добре? Тому, хто зробив погано. А ти погано робиш, коли кажеш, що шибениця міцніша за церкву. Отже, шибениця якраз для тебе й добра. Ану, спробуй ще раз.

Другий гробок

Хто буде міцніше за муляра, корабельника й тесляра?

Перший гробок

Кажі швиденько та й відчепись.

Другий гробок

А от і скажу!

Перший гробок

Ану лишень!

Другий гробок

Ні, не виходить!

Віддалік з'являються Гамлет і Горацио.

Перший гробок

Не суши собі голови, ледачого осла хоч як бий, він швидше не піде. А коли хтось тебе ще запитає про це, кажі: гробок. Споруди, що він буде, дочекаються страшного суду. А тепер мотнись-но до Йогана¹ та принеси мені півкварти.

Другий гробок виходить.

Перший гробок

(копає й співає)

«Як за дівчатами впадав
Колись давно-давно,
То я не думав, гей, не гадав,
Що все промине воно».

Г а м л е т

Невже чолов'яга не почуває, яка в нього робота: співає, копаючи могилу.

Г о р а ц і о

Звичка навчила його ставитись до цього просто й легко.

Г а м л е т

І справді: що менше працює рука, то більше чутливості в ній.

Перший гробок о п

(співає)

«Аж ось і старощі мене
У пазури беруть,
І юних літ пропав і слід,—
Пора в далеку путь».

(Викидає череп).

Г а м л е т

Цей череп мав язика й міг співати. А такий собі шахрай кидає ним об землю, наче це щелепа Каїна, першого вбивці. Може, макітра, що нею шпурляється йолоп, належала політикові, який господа бога самого міг обхитрувати,— хіба ні?

Г о р а ц і о

Правда, пане.

Г а м л е т

Або царедворцеві, що, можливо, говорив: «Доброго ранку, ласкавий пане! Як ся маєш, ласкавий пане?»

А може, це був ласкавий пан такий-то, що хвалив коня ласкавого пана такого-то, сподіваючись випросити його в подарунок,— адже це можливо?

Г о р а ц і о

Так, пане.

Г а м л е т

А тепер він потрапив до пані Хробакової і гробокоп лупить його заступом по скулах. Дивовижне перетворення, якби тільки ми могли його простежити! Невже варто було ростити ці кістки тільки на те, щоб гратися ними в кеглі? Мої кості ниють, ледве здумаю про це.

П е р ш и й г р о б о к о п

(співає)

«Ану лиш заступа хапай,
Та савана поший,
Та яму викопай — нехай
Старий гостює в ній».

(Викидає ще один череп).

Г а м л е т

Ось ще один. Хіба він не може бути черепом юриста? Куди тепер поділися всі його докази та висновки, його тлумачення та казуїстика, всі його виверти та витівки? Чому він терпить, коли цей мугир товче його заступом по потилиці, чому не позиває його за образу дією? Гм! Цей чоловіча свого часу, можливо, був великим скупником, скуповував земельні маєтки, знався на купчих та заставах, на боргових зобов'язаннях та гіпотеках, на актах про поруку та про стягнення. Невже в

тому тільки й полягає підсумок усіх його стягнень і відшкодування всіх його земельних відшкодувань, що голова його вщерть набита брудною землею? Невже всі його поручники більше не хочуть ручитися за надбану через подвійну поруку землю, крім тієї, на якій може вміститись тільки акт купівлі на подвійному аркуші? В цю скриньку не влізуть усі документи на його земельні володіння! Невже навіть його спадкоємець одержить не більше?

Г о р а ц і о

Ні, принце, ні на цаль не більше.

Г а м л е т

Пергамент виробляють, здається, з баранячої шкіри?

Г о р а ц і о

Так, принце, і з телячої також.

Г а м л е т

Ну, то барани й телята всі ті, хто покладається на пергамент. Я поговорю з цим чоловіком. Чия це могила, шановний?

П е р ш и й г р о б о к о п

Моя, пане.

(Співає).

«Та яму викопай, нехай
Старий гостює в ній».

Г а м л е т

Та, мабуть, що твоя, коли ти в ній засів².

Перший гробок

Ви в ній не засіли, то вона й не ваша. А я в ній не зовсім, проте вона моя.

Гамлет

Ти брешеш, коли засів у ній і кажеш, що вона твоя. Вона для мертвих, а не для живих, тому ти й брешеш.

Перший гробок

А це, пане, жива брехня: візьме та й перескочить із мене на вас.

Гамлет

Для якого чоловіка ти копаєш цю могилу?

Перший гробок

Не для чоловіка, пане.

Гамлет

Ну, то для якої жінки?

Перший гробок

І не для жінки.

Гамлет

А кого ж у ній ховатимуть?

Перший гробок

Ту, що була жінкою, пане. А тепер, царство їй небесне, вона вже небіжчиця.

Гамлет

Ну й спритний же з нього крутій! Треба уважно добирати слів, щоб з ним розмовляти, а то пропадеш від

двозначності. Слово честі, Горацію, вже ось три роки я помічаю: все стало таке гостре в наші часи, що хлоп носакон наступає дворянинові на п'яту й намулює на ній мозолі. Ти давно гробокопом?

Пер ш и й г р о б о к о п

З усіх днів почав якраз у той самісінккий, коли наш покійний король Гамлет подолав Фортінбраса.

Г а м л е т

А коли це сталось?

Пер ш и й г р о б о к о п

Хіба ви цього не знаєте? Та це кожен дурень може сказати. Це було того самого дня, коли народився молодий Гамлет. Той, що з глузду з'їхав і його до Англії повезено.

Г а м л е т

А нащо його до Англії повезено?

Пер ш и й г р о б о к о п

Бо з глузду з'їхав. По глузд його й послано, щоб набрався. А не набереться, то там цього й не треба.

Г а м л е т

Чому?

Пер ш и й г р о б о к о п

Там ніхто не помітить. Там вони всі такі божевільні.

Г а м л е т

А як же він збожеволів?

Перший гробок о п

Та дуже чудно, кажуть.

Г а м л е т

Як це так чудно?

Перший гробок о п

А так, що взяв і з'їхав з глузду.

Г а м л е т

На якому ґрунті?

Перший гробок о п

Та на тутешньому, на датському. А на якому ж? Я тут уже тридцять років як грабарюю, з самого малечку.

Г а м л е т

Скільки людина може пролежати в землі, поки зогніє?

Перший гробок о п

Ну, як сказати... Якщо не зогніє ще за життя,— а тепер у нас багато таких пранцюватих мерців, що й до похорону ледве витримують,— то людина лежить у землі з вісім чи дев'ять років. Чинбар — той вам пролежить дев'ять років.

Г а м л е т

Чому саме чинбар довше, ніж інші?

Перший гробок о п

А як же? Шкіра в нього від ремества така видублена, що довго води не пропускатиме. А вода — вона отакої дохлої погані найперший ворог. Ось оцей, скажімо, череп. Цей череп у землі пролежав двадцять три роки.

Г а м л е т

Чий він?

Пер ш и й г р о б о к о п

Та там шалапута одного навіженого. Чий би ви думали?

Г а м л е т

Звідки ж я знаю?

Пер ш и й г р о б о к о п

Та щоб його чума вхопила, шахрая навісного! Пляшку вина колись мені вилив на голову! Це, пане, Йоріків череп, Йоріка, блазня королівського.

Г а м л е т

Оцей?

Пер ш и й г р о б о к о п

Оцей самий.

Г а м л е т

Дай подивлюся.

(Бере череп).

Бідолашний Йоріку! Я знав його, Гораціо. Людина невичерпної винахідливості в дотехах, з винятковою фантазією. Разів з тисячу носив він мене на спині. А тепер це сама бридота. Мене нудить, коли я дивлюся на нього. Отут були губи, які я так часто цілував. Де тепер твої жарти? Твоє вистрибування? Твої пісеньки? Спалахи веселощів, від яких усі за столом, бувало, покотом лягали від реготу? Невже в тебе не залишилося жодного дотепу, щоб поглузувати з власного вищирю? Зовсім занепав? Піди в світлицю до вельможної дами та скажи їй, що,

хоч би вона фарбувалась і на палець завтовшки, однако-
во колись буде така сама. Насміши її цим. Гораціо,
скажи мені одне, будь ласка.

Г о р а ц і о

Що саме, принце?

Г а м л е т

Як ти вважаєш, Александр Македонський у землі мав
такий самий вигляд?

Г о р а ц і о

Такий самий.

Г а м л е т

І від нього так само тхнуло! Пхе!

(Кладе череп на землю).

Г о р а ц і о

Так само, принце.

Г а м л е т

Для якого нікчемного вжитку ми можемо придатися,
Гораціо! Адже уявою можна простежити за прахом Алек-
сандра, аж поки він перетвориться на замазку для ба-
рила.

Г о р а ц і о

Розглядати речі так — це означало б бути занадто
дріб'язковим.

Г а м л е т

Анітрохи, слово честі! Чому б, наприклад, не пере-
більшуючи й не порушуючи ймовірності, не простежити

за ним у такий спосіб: Александр помер, Александра поховано, Александр перетворився в прах; прах — земля, з глини роблять замазку; то чому б тієї замазки, на яку він перетворився, не вжити, щоб замазати щілини в пивному барилі?

Всеволодний Цезар перетлів на глину,
Ним у стіні замазують щілину,—
Той, перед ким весь світ колись тремтів,
Рятує від зимових холодів.
Тихіше! Відійдімо! Ось король.

Входять король, королева, Лаерт; вносять труну;
священники, придворні.

І королева, й почет. Хто ж помер?
Обряд скорочено, а це ознака,
Що ми на похороні самовбивці.
І, певно, це значна якась особа.
Постіймо осторонь та подивімось.

(Відходить разом з Гораціо).

Лаерт

Що буде ще з відправи?

Гамлет

Це Лаерт,
Юнак шляхетний. Подивімось далі.

Лаерт

Що буде ще з відправи?

Перший священник

Ми виконали більш, ніж дозволяє
Статут церковний. Смерть її сумнівна.

Якби згори наказу нам не дано,
Вона б у неосвяченій землі
Лежала до сурми страшного суду,
І замість молитов її могилу
Камінням би закидали. А так —
Ховаємо з подзвінням і квітками
Прикрашуємо церкву і труну.

Л а е р т

Нічого більш не буде?

П е р ш и й с в я щ е н и к

Більш нічого.

Це б ми обряд зневажили священний,
Якби над нею реквієм співали,
Як над всіма, хто в бозі опочив.

Л а е р т

Спустить труну! Хай на весні фіалки
Із тіла чистого її ростуть.
Знай, підлий попе,— ангелом у небо
Вона злетить, тобі ж — у пеклі вити.

Г а м л е т

Це що? Невже Офелія?

К о р о л е в а

Прощай же. Найніжніший — найніжніше!

(Кидає в могилу квіти).

Гадалося, що Гамлетові станеш
Ти жінкою, що буду я квітчати
Для тебе шлюбну постіль, не труну.

Л а е р т

Хай тридцять раз паде потрійне горе
На голову того, чий зловний замір
Тебе ясного розуму позбавив!
Не засипайте! Ще раз обніму.

(Стрибає в могилу).

Тепер засипте з мертвою живого,
Насипте в цій долині верховину.
Яка б була від Пеліону вища
І від блакитного Олімпу.

Г а м л е т

(наближаючись)

Хто це
З такою пишномовністю сумує,
Що зачаровує мандрівні зорі,
Як слухачів здивованих? Ось я,
Я, Гамлет Датський.

(Стрибає в могилу).

Л а е р т

Хай тобі, нечистий!

(Бореться з ним).

Г а м л е т

Недобре молишся. Ану, пусти!
Я радив би за горло не хапати,
Бо, може, я їй не дуже запальний,
А є в мені таке щось одчайдушне,
Коли б тобі жаліть не довелось.

К о р о л ь

Розбороніть!

К о р о л е в а

Ой Гамлете! Ой сину!

В с і

Панове!

Г о р а ц і о

Заспокойтеся, мій принце!

Іх розбороняють, і вони вилазять з могили.

Г а м л е т

Я з ним готовий битися за це,
Аж поки не склепилися у мене
Повіки.

К о р о л е в а

Битися? За що, мій сину?

Г а м л е т

Її любив я. І нехай з'єднають
Любов свою братів хоч сорок тисяч,—
Моїй не дорівняють. Що ти зробиш
Для неї?

К о р о л ь

Він, Лаерте, божевільний.

К о р о л е в а

Спиніть його, благаю!

Г а м л е т

Що ти зробиш?
Ридати хочеш? Пóстувати? Битись?
Себе картати? Чи напиться оцту?
Чи крокодила з'їсти? ³ Я також!
Ти скиглити прийшов сюди? В могилу
Стрибати, щоб підбурити мене?
Живцем себе ховати з нею хочеш?
І я також! Ба́зикаеш про гори?
Мільйони акрів хай на нас насиплють,
Аж поки насип той черкнеться сонця,
І Осса ⁴ буде перед ним як прищик!
Говориш ти препишно? Я незгірш!

К о р о л е в а

Це він такий у нападі шаленства.
Минеться — й знову лагідний він стане,
Як горлиця, коли вона виводить
Золотоперих пташенят.

Г а м л е т

Чому
Зо мною так поводитесь ви, пане?
Я завжди вас любив. Та що поробиш?
Тут не домігся б навіть Геркулес,
Щоб кіт не нявкав і не гавкав пес.

(Виходить).

К о р о л ь

Гораціо, будь ласка, йдіть за ним.

Гораціо виходить.

(До Лаерта).

Згадайте про нічну розмову нашу

І трошки потерпіте. Справа піде.
Гертрудо, хай за сином хтось догляне.
На цій могилі ми живий надгробок
Поставим ⁵. Нам лишається єдине —
Терпляче ждати слухної години.

Виходять.

СЦЕНА 2

Зала в замку.
Входять Гамлет і Гораціо.

Г а м л е т

Про це вже досить. А тепер про інше.
Ви не забули ще того, що сталося?

Г о р а ц і о

Чи можна це забути?

Г а м л е т

Ну, так от,—
Якась у серці в мене боротьба
Ніяк мені заснути не давала.
Намучившись, як в'язень у кайданах,
Квапливо встав я... Хай живе квапливість!
Вона стає в пригоді нам тоді,
Коли глибокі задуми безсилі.
Мабуть, таки існує провидіння,
Щоб діяти за нас.

Г о р а ц і о

Мабуть, що так.

Г а м л е т

Отож я швидко вискочив з каюти,
Плаща напнувши, й поночі пішов
Шукати їх; навпомацки знаходжу
І знов вертаюсь, викравши листа.
Я, з остраху забувши всякий сором,
Високе те послання розпечатав.
Гораціо, яка державна підлість!
В листі аж рясно різних міркувань
Про Данії та Англії добробут,
А я стою цьому на перешкоді,
Про мене сказано, як про страхіття
Нечуване, яке схопити треба
І відрубати голову негайно,
Не погостривши навіть і сокири.

Г о р а ц і о

Невже?

Г а м л е т

Ось лист. Пізніше прочитаєш.
Розповідати, що зробив я потім?

Г о р а ц і о

Звичайно.

Г а м л е т

Оплутаний тенетами підлоти,
Я ще не встиг звернутися до мозку,
Щоб склав пролог він до моєї п'єси,

Як він негайно перейшов до дії:
Я склав листа, переписав гарненько;
Колись і я вважав, як наше панство,
Що це принижує — писати гарно,
І силкувався руку зіпсувати,
А як допомогло мені це вміння!
Ти знаєш, що я написав?

Г о р а ц і о

А що?

Г а м л е т

Наш владар просить, щоб король Англійський,
Оскільки вірний данник наш і друг,
Оскільки згода пальмою цвіте в нас,
Оскільки мир, немов вінок з колосся,
Стосунки наші щедро прикрашає,—
Силенну-силу різних там «оскільки»
На лист, як на осла, я навантажив,—
То щоб король, не гаючи й хвилини,
Скарав на горло подавців листа.

Г о р а ц і о

А як листа могли ви запечатать?

Г а м л е т

І в цьому доля теж мені сприяла.
З печаттю був у мене батьків перстень,
Подібний до державної печатки.
Згорнувши лист, як згорнений був той,
Я надписав його, приклав печатку
І крадькома відніс ізнов на місце

Так, що ніхто нічого й не помітив.
А потім — бііі, і решту ти вже знаєш.

Г о р а ц і о

То Розенкранц і Гільденстерн пливуть
На смерть?

Г а м л е т

Ну що ж, самі цього хотіли.
Мене за них не мучитиме совість.
Дрібним людям не варто і встрявати
У зваду супротивників могутніх,
Щоб опинитись між двома мечами
Нещадними.

Г о р а ц і о

Але й король же в нас!

Г а м л е т

Отож-бо й є! То чи не час мені
Рукою власною того скарати,
Хто батька вбив, уквив ганьбою матір,
Надію на престол відняв у мене⁶
І ось, нарешті, закидає вудку,
Щоб і життя позбавити мене.
Та це ж прокляття, що отруйна пошесть
І досі все винищує навколо!

Г о р а ц і о

Вже скоро звістка з Англії прибуде,
Чим закінчилось те, що він почав.

Г а м л е т

Мабуть. Але проміжок часу — мій.
Ну, а життя людини, — скажеш «раз»,
І вже нема. Шкодюю, що з Лаертом
Не стримався. Я помирюся з ним.
В його біді — моїх нещастя відбиток.
Та він своїм стражданням хизуватись
Почав занадто голосно, і тим
Мене обузив.

Г о р а ц і о

Тихше! Хтось іде.
Входить Озрік.

О з р і к

Дозвольте вітати вашу ясновельможність з поверненням до Данії.

Г а м л е т

Красенько дякую вам, пане.

(Тихо до Гораціо).

Ти знаєш цю комаху?

Г о р а ц і о

(тихо до Гамлета)

Ні, любий принце.

Г а м л е т

(тихо до Гораціо)

Щастя твоє, тому що й знати його — вже ганьба.
У нього багато землі, до того ще й родючої. Коли бидло

стане паном над бидлом, то його ясла містять біля королівського столу. Це — сорока, але, як я сказав, смітник у неї великомаєтний.

О з р і к

Ласкавий принце, якби в вашій ясновельможності знайшлося трохи дозвілля, я переказав би щось від імені його величності.

Г а м л е т

Я вислухаю вас, пане, з якнайпильнішою увагою. Вживте свого капелюха за його приналежністю: він для голови.

О з р і к

Вдячний вашій ясновельможності, але дуже гаряче.

Г а м л е т

Ні, запевняю вас, дуже холодно: вітер північний.

О з р і к

І справді, таки холодненько, принце.

Г а м л е т

А проте мені здається, що тут дуже гаряче й душно, як на мою комплекцію.

О з р і к

Надзвичайно, принце. Така спека й задуха... Просто слів не добору, так гаряче. Але, принце, його величність доручає мені сказати, що вони заклались на велику суму за вас. Справа в тому...

Г а м л е т

Нагадую вам...

(Примушує Озріка надягти капелюха).

О з р і к

Ні, ласкавий принце. Слово честі, мені так зручніше. Пане, до двору нещодавно прибув Лаерт. Запевняю вас, що це справжній дворянин, сповнений найчудовіших якостей, дуже лагідний у поводженні, привабливий зовнішністю. Якщо говорити про нього належно, то він візьметь і довідник шляхетності, бо в ньому можна знайти повне втілення тієї гідності, яку б хотіла мати світська людина.

Г а м л е т

Пане, його властивості нітрохи не втрачають від вашого опису, хоча, мабуть, інвентарний перелік їх і заплутує арифметику пам'яті, примушуючи її поспішати, не збочуючи, за кожною з них. Віддаючи йому належне, я зазначу, що в нього велична душа, а якості його такі дорогоцінні й рідкісні, що рівний йому може бути лише його дзеркалом, а всі інші, хто хоче наслідувати його,— то тільки його бліді тіні.

О з р і к

Ваша ясновельможність бездоганно говорить про нього.

Г а м л е т

Але до чого це все, пане? Навіщо ми овіюєм ім'я цього дворянина своїм марним подихом?

О з р і к

Пане?

Г о р а ц і о

Хіба вже їй не зрозуміло, коли такі самі слова та на чужому язичі? Що ви, пане, справді!

Г а м л е т

Що ви мали на увазі, називаючи цього пана?

О з р і к

Лаерта?

Г о р а ц і о

Гаманець його порожній. Всі золоті слова вже витрачено.

Г а м л е т

Так, Лаерта.

О з р і к

Я знаю, що вам відомо...

Г а м л е т

Хотів би я, щоб ви справді це знали. Хоча, коли б ви це знали, то невелика б мені була з того честь. Отже, пане?

О з р і к

Вам відомо, з якою досконалістю Лаерт...

Г а м л е т

Не смію запевняти цього, щоб не рівнятися з ним. Адже, щоб пізнати добре когось, треба знати самого себе.

О з р і к

Я говорю, пане, про те, як він володіє зброєю. На загальну думку, він у цьому мистецтві не має собі рівних.

Г а м л е т

Якою зброєю він володіє?

О з р і к

Рапірою й кинджалом.

Г а м л е т

Це вже дві зброї. Ну, нехай.

О з р і к

Король, пане, ставить шестеро арабських коней. Той, із свого боку, скільки я знаю, поставив у заклад шість французьких рапір і кинджалів з усіма причандалами, як от пояси, піхви й таке інше. Три пари риштунків, слово честі, просто-таки дивовижної краси: надзвичайно пасують до руків'я, дуже вишукані й химерні.

Г а м л е т

А що таке риштунки?

Г о р а ц і о

(тихо Гамлетові)

Я так і сподівався, що не обійдеться без пояснень, поки скінчите розмову.

О з р і к

Риштунки, пане, це ремінці до портупей.

Г а м л е т .

Цей вираз більше був би до речі, якби при боці ми носили гармати. Отже, нехай тим часом буде португез. Так от: шестеро арабських коней проти шістьох французьких рапір з причандалами й трьома парами химерних риштунків. Французький заклад проти датського. Нащо ж усе це, як ви говорите, «поставлено»?

О з р і к

Король, пане, запевняє, що в дванадцятьох сутичках між вами й Лаертом Лаерт не зможе випередити вас на три удари. А Лаерт упевнений, що матиме дванадцять проти дев'ятьох. Це можна було б негайно перевірити, якби ваша ясновельможність зволила дати відповідь.

Г а м л е т

А що, коли я відповім «ні»?

О з р і к

Я маю на увазі, принце, що ви станете власною особою на це змагання.

Г а м л е т

Пане, я тут походжатиму, в цьому залі. Коли завгодно його величності, я саме спочиваю. Нехай принесуть рапіри, і якщо в Лаерта є охота, і якщо король не передумає, я виграю йому заклад, коли зумію. А коли ні, то мені припаде тільки ганьба та одержані удари.

О з р і к

Чи можна саме так і переказати?

Г а м л е т

В такому дусі, з усіма візерунками, на які тільки ви здатні.

О з р і к

Доручаю свою відданість вашій ясновельможності.

Г а м л е т

Готовий до послуг, готовий до послуг.

Озрік виходить.

Добре робить, що сам доручає себе. Ніхто інший його на поруки не взяв би.

Г о р а ц і о

Побігло чаєнятко з шкаралупкою на голівці⁷.

Г а м л е т

Він, мабуть, і до маминої цицьки приміявся раніш, ніж починав її ссати. Знаю я його й подібних до нього. Отака вся їх отара, якою пишається наше нікчемне століття. Вони схопили загальний тон часу й зовнішню манеру поведження — те все шумовиння, яке виносить їх на поверхню. А спробуй тільки дмухнути — і бульбашок нема.

Входить лорд.

Л о р д

Принце, його величність король надсилав з вітанням до вас молодого Озріка, і той повідомив, що ви чекаєте в залі. Його величність питає, чи не змінили ви наміру позмагатися з Лаертом, чи вирішили відкласти зустріч?

Г а м л е т

Я не змінюю своїх намірів. Та вони збігаються й з королівським бажанням. Якщо король готовий, готовий і я. Чи зараз, чи коли завгодно, з тією тільки умовою, щоб я так добре себе почував, як тепер.

Л о р д

То король і королева з усіма зараз прибудуть сюди.

Г а м л е т

В добрий час.

Л о р д

Королева хоче, щоб ви поговорили лагідно з Лаертом перед початком змагання.

Г а м л е т

Це добра порада.

Лорд виходить.

Г о р а ц і о

Ви програте, принце.

Г а м л е т

Гадаю, що ні. Відколи Лаерт поїхав до Франції, я вправлявся весь час. Та ще ж мені й пільгу дають. Виграю. От тільки ти уявити не можеш, як мені на серці важко. Та це пусте.

Г о р а ц і о

Ні, любий принце.

Гамлет

Все це дурниці. Але жінку таке передчуття, може, й збентежило б.

Горацио

Якщо ваша душа чогось не бажає, слухайтесь її. Я скажу, нехай вони не приходять сюди, бо в вас нема бажання фехтувати.

Гамлет

Ні в якому разі. Ми не зважаємо на привістки. Без божої волі й горобець не загине. Якщо це станеться тепер, то не станеться потім. Якщо не станеться потім, станеться тепер. Якщо не станеться тепер, станеться колись. Головне — бути готовим. Ніхто ж не бере з собою того, що кидає тут, то чому б не покинути його раніше? Що буде, те й буде.

Входять король, королева, Лаерт, придворні,
Озрік, почет з рапірами й рукавицями; вносять стола
й келихи з вином на ньому.

Король

Йди потисни, Гамлете, цю руку.

(Вкладає Лаєртову руку в Гамлетову).

Гамлет

Пробачте, пане. Я завдав вам кривди.
Але простіть мені як дворянин.
Усі присутні знають, та, напевно,
Сказали й вам, яка важка недуга
Мене скарала. Все, що я вчинив,
Чим вашу честь образив, чим накликав

На себе гнів і неприхильність вашу —
Все це була хвороба, запевняю!
Хіба то Гамлет ображав Лаерта?
Ні! Гамлет був тоді несамовитий,
Все це накоїло його безумство,
Безумство, що йому й самому ворог,
Тому-то Гамлет скривджений і сам.
Хотів би я провину з себе зняти,
Сказавши вголос перед усіма,
Що не плакав я наміру лихого.
Це сталося так, немовби я над дахом
Пустив стрілу і нею ненавмисне
Поранив брата.

Л а е р т

Я в душі готовий
Простити вам, хоч почуття й повинні
Мене, здавалось, кликати до помсти.
А щодо честі — тут інакша справа.
Нехай поважні люди та знавці
Розсудять так, щоб на моє ім'я
Не впало плями жодної. Тим часом
Від вас любов як братнє почуття
Прийму без підозрінь.

Г а м л е т

Радію щиро
І стану з вами на братерський герць.
Почнім. Рапіри де?

Л а е р т

Одну мені.

Г а м л е т

Вам вигідний такий, як я, суперник:
На тлі мого невміння яскравіше
Засяє хист ваш.

Л а е р т

Що це, глузування?

Г а м л е т

Ось вам рука, що ні.

К о р о л ь

Нехай несе
Рапіри Озрік! Вам заклад відомий,
Небоже Гамлете?

Г а м л е т

Відомий, пане.
За слабшого ви бились об заклад.

К о р о л ь

Я знаю вас обох. Вправніший він,
Тому дає вам пільгу — три удари.

Л а е р т

Ні, ця мені важка: подайте іншу.

Г а м л е т

А ця — якраз. Вони обидві рівні?

О з р і к

Так, принце, рівні.
(Готуються до бою).

К о р о л ь

Поставте келихи сюди на стіл.
Якщо поділить Гамлет раз чи вдруге,
Чи в третій зустрічі удар відіб'є,
Нехай з усіх фортець гармати гримнуть,
Що питиме за Гамлета король,
Іще й перлину він укине в келих
Коштовнішу, ніж та, яку носили
Чотири датські королі в короні.
Нехай литаври сурмам знак дають,
А сурми — гармашам; гармати — небу,
А небо хай оповіщає землю:
«Король за Гамлета підносить келих!»
Ну, починайте. Стежте пильно, судді.

Г а м л е т

Почнім.

Л а е р т

Почнім.

Б'ються.

Г а м л е т

Раз!

Л а е р т

Ні!

Г а м л е т

Що скажуть судді?

О з р і к

Удар, без сумніву.

Л а е р т

Ну, добре. Знову.

К о р о л ь

Стій! Гамлете, оце твоя перлина.
Вина! За тебе вип'ю! Пий і ти.

Сурми й гарматні постріли за сценою.

Г а м л е т

Пізніше вип'ю, дайте закінчити.
Ну!

Б'ються.

Знов удар. Що скажете тепер?

Л а е р т

Удар, удар, я визнаю.

К о р о л ь

Наш син

Перемагає.

К о р о л е в а

Але він огрядний,
Задихався⁸. Ось хусточку візьми
Та витрись. Я також за тебе вип'ю.

Г а м л е т

Спасибі, матінко.

К о р о л ь

Не пий, Гертрудо.

К о р о л е в а

Таки я вип'ю. Ви мені даруйте.

(Пе).

К о р о л ь

(убік)

З отрутою! Рятунку вже немає.

Г а м л е т

Ні, я не питиму. Іще хвилинку.

К о р о л е в а

Ходи сюди, утру тобі обличчя.

Л а е р т

А зараз я ударю.

К о р о л ь

Сумніваюсь.

Л а е р т

(убік)

Це майже проти власного сумління.

Г а м л е т

Ану, Лаерте, втретє. Та не грайтесь,

А нападайте, скільки сили є,

Бо ви немов жартуєте зі мною!

Л а е р т

Ах, он як! Ну, тримайтеся тоді!

Б'ються.

О з р і к

Нема удару.

Ла е р т
Маєте один!

Лаєрт ранить Гамлета. Потім у розпалі вони обмінюються ра-
пірами⁹ й Гамлет ранить Лаєрта.

К о р о л ь
Розборонить. Вони поскаженіли.

Г а м л е т
Ні, ще!

Королева падає.

О з р і к
Ой, що це королеві? Поможіть.

Г о р а ц і о
Скривавлені обидва. Як вам, принце?

О з р і к
Що сталося, Лаєрте? В чому річ?

Ла е р т
Я мов кулик у власному сильці¹⁰.
Мене моя ж підступність покарала.

Г а м л е т
Що з нею?

К о р о л ь
Кров побачила й зомліла.

К о р о л е в а

Ні, це вино, вино. Мій сину любий,
Це все пиття! Отруєно мене.

(Умирає).

Г а м л е т

Злочинство! Зрада! Зачиняйте двері,
Шукайте! Треба винного знайти!

Ласрт падає.

Л а е р т

Він, Гамлете, між нами. Ти помреш,
Тобі ніякі ліки не допоможуть.
Та зброя, що в руці твоїй, отруйна
І незатуплена. І сам я гину
Як жертва заміру свого бридкого.
Ось я лежу і вже не встану більше,
І матір теж отруєно твоєю.
Це все король, король в усьому винен.

Г а м л е т

Рапіра теж отруєна? Отруто,
Довершуй те, що довершити слід!

(Заколює короля).

В с і

Зрада! Зрада!

К о р о л ь

Рятуйте, друзі! Я ж іще живий!

Г а м л е т

Ні, пий свою отруту, вбивцю клятий,
Розпуснику! Отут твоя перлина! ¹¹
Иди за матір'ю!

Король умирає.

Л а е р т

Це по заслuzі:

Отруту він же сам приготував.
Тобі я нині, Гамлете шляхетний,
І власну смерть, і батькову прощаю,
А ти мені свою також прости.

(Вмирає).

Г а м л е т

Хай бог простить! А за тобою слідом
І я піду. Гораціо, вмираю.
Прощай і ти, нещасна королево!
Я вам, що зблідли й мовчки тремтите,
Все розказав би, та не маю змоги,
Бо смерть, тупий, жорстокий конвоір,
Арешту ні на мить не відкладає.
А ти, Гораціо, ти жити будеш,
То розкажи про все правдиво.

Г о р а ц і о

Ні!

Я більше римлянин, аніж датчанин:
Тут є отрута.

Г а м л е т

Якщо ти мужчина,
Облиш! Віддай! Однаково я вирву!

Яку, Горацію, ганебну славу
Залишу я, коли ніхто не визнає
Того, що сталося. Адже ти мій друг!
Не поспішай до райського блаженства,
Подихай ще на цім безладнім світі,
Щоб розказать про мене.

Здала чути військовий марш і постріли.

Хто стріляє?

О з р і к

Це Фортінбрас. Із Польщі переможно
Він повертає і послам англійським
Дає салют.

Г а м л е т

Горацію, вмираю.
Міцна отрута дух мій подолала,
Не чутиму вже й з Англії звісток.
Я провіщаю, що впаде ваш вибір
На Фортінбраса. Віддаю свій голос
І я за нього. Ти подбай, щоб він
Про все дізнався. А тепер — мовчання.

(Вмирає).

Г о р а ц і о

Розбилось благородне серце. Принце,
Добраніч. Хай вколихує твій сон
Хор ангелів! Хто в барабани б'є?

Входять Фортінбрас і англійські послы з поштою,
з прапорами, під барабанний бій.

Фортінбрас

Де це видовище?

Гораціо

Яке вам саме?

Якщо криваве й скорбне — ви знайшли.

Фортінбрас

Ці труни — жертви звади. Горда смерте,
Як бенкетуєш ти в лігві одвічним,
Яка багата і вельможна здобич
Тобі дісталась!

Перший посол

Так, страшна картина.

І вісті наші з Англії спізнались,
Бо вже нічого не почують вуха
Того, хто мусив би від нас почути,
Що Розенкранц і Гільденстерн сконали.
Хто нам подякує тепер?

Гораціо

Від нього

Ви б і тоді подяки не дітали,
Якби він навіть дякувати міг,
Бо він їх не наказував скарати.
Якщо в криваву мить сюди з'явилися
Ви — з Англії, ви — з польської війни,
Зведіть покласти на високі мари
Мерців, щоб кожен їх побачить міг;
Той, хто не відає, тоді почує
Від мене про страшні, смертельні дії,
Про злочини нечувані, мерзенні,

Про хитрощі, про ненавмисні вбивства
І, зрештою, про заміри підступні,
Які призвідцям принесли загибель.
Я розповім це.

Ф о р т і н б р а с

Поспішім почути.
Для цього всіх вельмож на раду скличем.
У мене є права на цю державу,—
Про них тепер я мушу нагадати,
І щастя це, сумуючи, прийму.

Г о р а ц і о

Скажу й про це — від імені того,
Чий голос буде прикладом для інших.
І поспішаймо, щоб у цім безладді
Нових нещасть і злочинів не сталось.

Ф о р т і н б р а с

Хай Гамлета чотири капітани
Як воїна на мари віднесуть.
Якби йому судилася корона,
То був би він достойним королем.
Щоб мертвого належно вшанувати,
Хай грає музика військова.
Забрати трупи. На полях війни
Ім місце, але тут — гнітять вони.
Скомандуйте — гарматну сальву дати.

Похоронний марш. Виходять, несучи трупи, після чого лунають
гарматні постріли.

ОТЕДЛО, ВЕНЕЦІАНСЬКИЙ МАВР

Переклад
ІРИНИ СТЕШЕНКО

ДІЮВІ ОСОБИ:

Дож Венеції.
Брабанціо, сенатор.
Два інші сенатори.
Граціано, брат Брабанціо.
Лодовіко, родич Брабанціо.
Отелло¹, мавр.
Кассіо, його лейтенант².
Яго, його хорунжий³.
Родріго, венеціанський дворянин.
Монтано, управитель Кіпру,
попередник Отелло.
Блазень, слуга Отелло.
Герольд.
Дездемона⁴, дочка Брабанціо
й дружина Отелло.
Емілія, дружина Яго.

Біанка, куртизанка, коханка Кассіо.
Офіцери, дворяни, посланці,
музиканти, матроси, слуги та інші.

Перша дія відбувається в Венеції,
всі інші — на Кіпрі.

ДІЯ ПЕРША

СЦЕНА 1

Вулиця в Венеції.
Входять Родріго і Яго.

Родріго

Ні, Яго, хоч би що ти говорив,
Проте мені це дуже неприємно,
Що, хазяйнуючи в моїй кишені,
Як у своїй,— ти знав про це й мовчав.

Яго

О, сто чортів! Ви ж вислухайте мене
Не маєте охоти: та коли б
У сні мені хоч раз таке приснилось,
Тоді — гидуєте мною!

Родріго

Адже казав ти завжди, що його
Ненавидиш...

Я г о

Ну її засудить мене,
Якщо це все не так. Шляхетних трое
Із громадян тутешніх дуже хтіли
Здобуть для мене місце лейтенанта
І клопотались перед ним за мене.
І, присягаюсь вам моєю честю,
Я вартий того місця, бо собі
Я добре знаю ціну; але він,
В свою пиху і в заміри свої
Закоханий без міри, відхилив
Те клопотання, вдаючися довго
До різних мудрих термінів військових
Та балачок гучних, зарозумілих,
І зрештою
Відмовив остаточно їм, сказавши:
«Уже собі я вибрав офіцера».
І хто ж обранець той?
Звичайно, арифметик видатний —
Такий Мікеле Кассьйо, флорентинець¹,
Що вже з якоюсь кралею злигався;
Не вів ніколи ще він ескадрону
І знає справу бойову не краще,
Аніж стара дівуля... Офіцер!
Теорія лише одна книжкова,
З якою всяк вельможа, вбраний в тогу,
Не менш ніж він знайомий; тільки лиш
Пусте базікання дитяче й жодних
Практичних знань — оце й усе його
Мистецтво військове. Проте, синьйоре,
На ту посаду обрано його;
Мене ж, чиї діла він бачив сам

На власні очі — в Кіпрі, на Родосі
Та в інших християнських і поганських
Країнах різних, — бачите, мене,
Перехопивши вітер мій погожий,
Цей рахівник пікчемний обскавав.
Він — лейтенант, а я (хай бог простить!),
Я тільки прапорщик їх мавританства!

Р о д р і г о

Клянуся небом, я волів би швидше
Для нього бути катом.

Я г о

Справі цій
Зарадити не можуть жодні ліки;
Таке-бо лихо служби військової:
Той має перевагу, хто вельможний,
Хто має більш зв'язків. Старий порядок,
Де другий після першого стояв,
Тепер не дійсний. Отже, мій синьїоре,
Судить самі, чи маю я причини
Любити мавра?

Р о д р і г о

То йому тоді
Я не служив би зовсім.

Я г о

О синьїоре,
Хай те вас не турбує! Бачте, так:
На службі цій служу я сам собі.
Господарем не може бути з нас кожен,

І вірних слуг не може мати всяк.
Звичайно, є такі негідні люди,
Які, згинаючи нікчемні спини
Й плазуючи, закохані в свою
Ганебну працю, як оті осли,
Працюють тільки ради харчування;
А лиш постаріють вони — то геть! —
Їх викидають зовсім. Батогами
Відхльостати б падлюк тих чесних! Та
Є й інші, є й такі, що ніби служать
І вірою, і правдою, на ділі ж —
Приховують, що дбають лиш про себе,
І, догоджаючи своїм панам
Лише про людське око, всі вони
Влаштовують чудово власні справи;
Коли ж, нарешті, в пір'я добре вб'ються,
Тоді вже служать лиш самим собі;
Такі ось люди мають глузд здоровий,
І я до тих людей належу й сам.
Авжеж, синьйоре,
Щоб мавром був я, — я не був би Яго;
Це вірно так, як те, що ви — Родріго.
Я, служачи йому, служу собі.
І, небом присягаюсь, тут немає
Ані повинності, ані любові,
І ними тільки прикриваюсь я,
Щоб приховать мій особливий замір:
Адже коли я вчинками своїми
Розкрию серця внутрішність і сутність —
Хіба ж це не однаково, що серце
Я покладаю собі на свій рукав,
Щоб галки моє серце поклювали?
Ні, я не той, який здаюсь!

Р о д р і г о

Якщо

І тут ще переможе товстогубий,—
Велике щастя має й справді він!

Я г о

Тепер мершій гукайте її батька;
Збудіть його; нехай біжить в погоню!
Отруйте його блаженний спокій!
По вулицях усіх кричіть; скликайте
Її рідню,— підбурюйте усіх...
Хоч він живе в країні благодатній,
Замучте мухами його; хоч він
Здобув собі й велике щастя, ви ж
Те щастя намагайтесь затравити,
Щоби воно злиняло!

Р о д р і г о

Це батька її дім; я крикну гучно.

Я г о

Авжеж; на гвалт гукайте, всерещіть,
Неначе запалало людне місто
І шириться вночі вогонь.

Р о д р і г о

Брабанціо! Брабанціо! Синьйоре!

Я г о

Брабанціо! Ей, злодії! Прокиньтесь!
Ей, злодії! Ей, злодії! Вставайте!

Пильнуйте дім ваш, і дочки, і скрині!
Ей, злодії! Ей, злодії!

З'являється у вікні Брабанціо.

Брабанціо

Що сталося? Що означа цей гамір?
В чім справа? Хто це так кричить?

Родріго

Синьйоре,

Чи вдома нині ваша вся родина?

Яго

Чи двері добре взято на замок?

Брабанціо

А вам чого? До чого ці питання?

Яго

До того, що тут злодії були!
Вас пограбовано, синьйоре, нині.
Вставайте, одягайтесь, не баріться!
Вам розірвали серце, ви згубили
Душі своєї половину; зараз,
Ось саме зараз, в цю хвилину, чорний
Старий баран огидний покриває
Овечку вашу білу. Ей! Синьйоре,
У дзвони бийте, розбудіть все місто,
Інакше чорт вам подарує внука!
Мерщій, кажу!

Брабанціо

Ви загубили розум?

Родріго

Синьйоре мій шановний, голос мій
Знайомий вам?

Брабанціо

Ні, незнайомий. Хто ви?

Родріго

Мое ім'я Родріго.

Брабанціо

Ах, негідник!

Та я ж тобі сказав, щоб ти не смів

Тут вештатись у мене під дверима!

Адже тобі я заявив виразно:

Мою дочку тобі я не віддам!

А ти, наївшись всмак й хильнувши добре,

Приходиш, повечерявши, сюди

І, чванячись відвагою дурною, порушуєш мій
спокій!

Родріго

Синьйоре! О синьйоре! О синьйоре!

Брабанціо

Але ти можеш бути певний —

Мені і вдача, й сап мій допоможуть

Віддячити тобі за все як слід!

Родріго

Терпіння, добрий мій синьйоре!

Б р а б а н ц і о

Нащо

Кричиш ти, мов нестямний, про грабунок?
Ми тут — в Венеції; мій дім — не хутір.

Р о д р і г о

Синьйоре найшановніший Брабанцьйо,
До вас прийшов я з чистою душею.

Я г о

Сто чортів, синьйоре! Ви один з тих, які перестануть служити богіві, якщо того вимагатиме диявол. Ми прийшли сюди, щоб стати вам у пригоді, а ви маєте нас за буянів. Ви, мабуть, хочете, щоб дочку вашу покритив берберійський жеребець; ви хочете, щоб ваші онуки до вас іржали; ви хочете, щоб рисаки були вам кузенами, а інохідці — крвною ріднею?

Б р а б а н ц і о

Ти хто такий, нахабний безсоромнику?

Я г о

Синьйоре, я — чоловік, який прийшов вам сказати, що цієї хвилини дочка ваша і мавр являють собою тварину з двома спинами.

Б р а б а н ц і о

Гидкий негідник ти!

Я г о

А ви — сенатор!

Б р а б а н ц і о

За це мені ти відповідь даси:
Тебе впізнав я, Родеріго!

Р о д р і г о

Пане,

За все я відповім... Але благаю,
Скажіть мені, чи згоду ви дали,
Чи рішення те мудре ваше, пане
(Виходить, ніби так), що чарівна
Дочка єдина ваша подалась
Опівночі глухої нишком звідси,
Без варті жодної, сама, і тільки
З негідником найомним, гондольєром,
Щоб кинутись в обійми похитливі
Гидкому маврові. Якщо це вам
Відомо й згоду ви на це дали —
Тоді, виходить, ми вчинили вам
Тяжку образу; та коли цього
Не знали ви, то гнівались на нас
Несправедливо. Ах, синьйор, прошу вас,
Не думайте, що я забув пристойність
І глузувати і знущатись з вас
Прийшов. О ні! То ваша доня, пане,
Якщо на те ви не давали згоди,
Страшенно завинила, — знов кажу, —
Зв'язавши розум свій, красу і долю,
Й свою повинність із гидким чужинцем —
Бездомним мавром. Перевірте все
Й переконайтеся самі. Якщо
Ви знайдете її тут, у будинку,
Або в її кімнаті — за обман
Мене тоді віддайте правосуддю!

Б р а б а н ц і о

Вогню сюди! Крешить мерщій вогонь!
Свічок мені! Скликайте швидше слуг!
Недурно щось мені таке приспилось...
Одна лиш думка жалю завдає!
Вогню, чи чуєте? Вогню!

(Зникає з вікна).

Я г о

Прощайте!

Я залишаю вас. Це непристойно,—
Мені не дозволя моє звання,
Щоб свідчення давав я проти мавра
(Зоставшись тут, я мушу це зробити).
Адже сенат, я знаю, не скарає
Відставкою його, хіба легку
Догану дасть, бо необхідний він
Сенаторам для Кіпрської війни,
І заступить його ніхто не зможе
В цьому майбутньому поході. Отже,
Ви розумієте тепер причину,—
Хоч я його й ненавиджу не менш,
Аніж пекельні муки, та життя
Мені велить підняти любові прапор,—
Нещирої, звичайно. Ви ж глядіть,
Щоби знайти його тепер певніше,
З Бранцціо рушайте до «Стрільця».
І я там буду з ним. Тож прощайте!

(Пішов).

З будинку виходять Бранцціо й слуги зі смолоски-
пами.

Б р а б а н ц і о

Так, правда все! Страшне злочинство сталося!
Загинула вона! Мені тепер
В майбутньому судилися лиш муки
І біль гіркий! — Скажи мені, Родріго,
Де бачив ти її? — О нещаслива! —
Ти кажеш — з мавром? — Боже мій єдиний!
О, хто тепер схотів би бути батьком! —
Як ти довідався, що то вона? —
О дочко, як мене ти одурила! —
А що вона тобі сказала? — Ей!
Іще вогню, вогню! Збудить усіх...
Всіх домочадців! — Як гадаєш ти,
Вони побратися вже встигли?

Р о д р і г о

Так,

Гадаю, що побралися.

Б р а б а н ц і о

О небо!

Як пощастило вийти їй звідсіль?
О, кривна зрада! — О, глядіть, батьки, —
Не вірте більш ніколи вашим дочкам!
Чи, може, й справді є на світі чари,
Які і молодість, і честь дівочу
В оману вводять? — Вам про це, Родріго,
Читати не доводилось ніколи?

Р о д р і г о

Авжеж, синьйоре, я читав.

Б р а б а н ц і о

Сюди

Мого покличте брата! — О Родріго,
Чому я не віддав її тобі! —
Мерщій шукать її! Одні — сюди,
Туди хай підуть інші! — Де ж вони?
Скажіть, де їх знайти, — її і мавра?

Р о д р і г о

Я думаю, що розшукати зможу.
Візьміть, будь ласка, спершу добру варту
І слідуйте за мною.

Б р а б а н ц і о

О, ведіть,

Прошу вас! Коло всіх будинків я
Кричатиму, щоб нам дали підмогу. —
Беріть же зброю! Кличте ще дозорців! —
Ходім, ходім, Родріго, добрий мій!
За труд ваш матимете нагороду.

Виходять.

С Ц Е Н А 2

Там же. Інша вулиця.
Входять Отелло, Яго й слуги.

Я г о

Хоч на війні я й убивав людей,
Чинити ж обмірковане убивство
Мені не дозволяє совість. Часто

Мені жорстокості не вистачало.
Разів із дев'ять або й десять хтів я
Штрикнуть його ножем під ребра.

О т е л л о

Ну
То й добре, що цього ти не зробив.

Я г о

Але він так страшенно нахвалювався
Й казав такі слова гидкі й ганебні
На вашу честь,
Що я, який я не сумирний, ледве
Стримав обурення своє. Проте
Дозвольте запитати вас, синьйоре,—
Ви й справді шлюб взяли? Вам забувають
Не слід, що тут маньфіко² всі люблять,
І в цій події має голос він
Удвоє дужчий, аніж голос дожа;
Він вас розлучить; кару накладе
Найтяжчу, що її закон тутешній
(Підсилений його великим впливом)
Віддасть йому на вибір.

О т е л л о

Що ж, нехай
Лютує він; проте моїм заслугам
Достойну ціну склала синьйорія³,
Й вони кричать багато голосніше,
Ніж скарги всі його. Крім того, ще
(Коли побачу я, що похвальба
Дає пошану). скрізь оголошу,

Що з королівського я роду сам,
Що рівні ми і що мої заслуги
Дають мені на горде щастя право,
Яке я зараз сам собі здобув.
Тож, Яго, знай: коли б я Дездемони
Так не любив, за всі багатства моря
Я не замкнув би в надто тісних межах
Своє життя привільне і бездомне.
Поглянь, що за вогні там?

В глибині з'являються Кассіо й кілька офіцерів зі смолоски-
пами.

Яго

Це її

Розгніваний сюди простує батько,
І друзі з ним. Піти б вам краще звідси.

Отелло

О ні! Я хочу, щоб мене знайшли;
Заслуги, сан й сумління бездоганне
Мене найкраще виправдати зможуть.
Чи це ж вони?

Яго

Ні, Янусом клянусь,
Мені здається — інші.

Отелло

Слуги дожа

І лейтенант мій з ними. — Хай щастить
Вам, друзі, цієї ночі! Що нового?

К а с с і о

Вас ясний дождь вітає, генерале,
І просить вас відразу йти до нього,
Не гаючи й хвилини.

О т е л л о

А навіщо?

Не знаєте?

К а с с і о

Як міг я догадатись,
Одержано допіру з Кіпру вісті,—
Якісь важливі справи: уночі
З галер сюди сьогодні надіслали
Послів дванадцять — одного за одним.
Уже багато радників у дождь
Зібралось; й по вас також відразу
Послали, але вдома не застали.
Сенат кругом порозсилав гінців,
Щоб розшукати вас.

О т е л л о

Гаразд, що ви
Мене зустріли тут. Я лиш зайду
В будинок цей сказати кілька слів,
І підем разом.

(Виходить).

К а с с і о

Що він тут робив?

Я г о

Він нині уночі на абордаж
Галеру взяв до себе прехорошу ⁴.
Якщо законним визнають цей приз —
На все життя здобув він собі щастя.

К а с с і о

Не розумію я.

Я г о

Він одруживсь...

К а с с і о

Та з ким?

Повертається О т е л л о.

Я г о

Він одружився з...— Генерале,
Ну що ж, ходім?

О т е л л о

Ходім.

К а с с і о

А ось загін

Сюди по вас ще поспішає другий.

Входять Брабанцію, Родріго й дозорці зі
смолоскипами й при зброї.

Я г о

Та це ж Брабанцьйо.— Гляньте, генерале,
Вони замислили недобре.

О т е л л о

Стійте!

Хто йде?

Р о д р і г о

Це мавр, синьйор.

Б р а б а н ц і о

Беріть злодюгу!

З обох боків видобувають зброю.

Я г о

Родріго, ви? До ваших послуг, сер!

О т е л л о

Сховайте-но блискучі ваші шпаги,
Бо їх іржею може вкрити роса!
Синьйоре мій, своїм поважним віком
Тримаєте ви нас в покорі більше,
Ніж це зробити може ваша зброя.

Б р а б а н ц і о

О ти, негідний злодій! Де дочка?
Де ти подів мою дочку, падлюко?
Проклятий, ти її приворожив!
Посвідчить всяк, хто має глузд здоровий,
Що ти її кайданами зв'язав
Якихсь магічних чар, бо неможливо,
Щоб дівчина прекрасна й доброчесна,

Щоб ніжна дівчина, яка на шлюб
Дивилася так неприхильно досі,
Що кучерявим юнакам шляхетним,
Всім землякам своїм лиш відмовляла,
Щоб дівчина така втекла з домівки,
Щоб зважилась на глум себе віддати
І кинулась на чорні груди мавра,
Який лиш може вікликати жах,
А не навіть чарівне кохання?!
Хай чинить наді мною суд весь світ,
Якщо не маю сенсу я казати,
Що ти причарував її чаклунством!
Напоями та зіллям чарівним,
Що збуджують та викликають пристрасть,
Дівочу юність ти занапастив!
Я хочу, щоб досліджено було
Цю справу до кінця; проте вона
Така мені ясна, що я відразу
Візьму і арештую тут тебе,—
Тебе, який дунив весь світ, який
Так добре тямить в клятому чаклунстві
І ремеслом займається таким,
Яке суворо наш закон карає.
Беріть його мершій! Коли ж він опір
Чинитиме,— вживайте сили!

О т е л л о

Друзі!

Стримайте руки ви та й інші всі.
Коли б хотів я битися, цю роль
Я виконав би й без суфлера. Тож
Куди ви хочете, щоб з вами я
Пішов відповідать на вашу скаргу?

Б р а б а н ц і о

В в'язницю доти, доки не покличуть
Тебе закон і справедливий суд
Дать відповідь.

О т е л л о

Коли я вам скорюсь,
Як виконаю я бажання дожа,
Який гінців по мене розіслав
І наказав з'явитися до нього,
Щоб вирішить якусь державну справу?

О ф і ц е р

То правда, найшановніший синьйоре.
У раді дож; я певен, що просили
І вашу милість теж.

Б р а б а н ц і о

Як! В раді дож?
Вночі? Такої пізньої години?! —
Ведіть його за мною! В мене теж
Не малозначна справа; я гадаю,
Що і сам дож, й брати мої державні,
Сенатори усі, як на свою,
Подивляться на цю страшну зневагу.
Якщо давати волю тим злочинствам
І ми не будемо за них карати,—
Почнуть раби й поганці панувати!

Виходять.

СЦЕНА 3

Там же. Зала в палаці дожив.
До ж і сенатори сидять за столом; навколо офіцери,
урядовці й слуги.

До ж

Новини ці занадто суперечні,
Ім через те не можна йняти віри.

Перший сенатор

І справді не збігаються вони;
До мене пишуть, що галер сто сім.

До ж

Мене ж сповіщено, що їх сто сорок.

Другий сенатор

Мене — що їх дві сотні. Хоч листи
І подають нам зовсім різну кількість
(Бо в різних повідомленнях догадки
Ведуть здебільшого до помилок),
Проте усі вони одне говорять:
Що флот турецький вирушив на Кіпр.

До ж

Це дуже імовірно; через те
Мене не тішить ця різниця в числах.
Я вірю в суть листа, — вона ж страшна.

Матрос

(за сценою)

Впустіть мене! Мерщій! Мерщій! Мерщій!

Входять офіцер і матрос.

Офіцер

Ось посланець з галер.

Дож

Ну що? В чім справа?

Матрос

Турецький флот пливе вже на Родос.
Сенаторам про це подати звістку
Мені синьйор. Анджело наказав.

Дож

Що скажете про цю рантову зміну?

Перший сенатор

Того не може бути —
Це глуздові здоровому перечить.
Це хитрий хід, щоб збить нас з пантелику.
Коли самі зміркуємо ми добре,
Яку вагу для турків має Кіпр,
То зрозуміємо, що їх Родос
Цікавить значно менш, бо взяти Кіпр
Багато легше їм. Немає там
Великих і міцних фортець, також
Немає засобів до оборони,
Яких тепер багато на Родосі.
Подумаймо про це — і ми збагнем,
Що не такі вже недотепні турки,
Щоб, зовсім залишивши головне
І знехтувавши підприємство легке,
Відважитись на інше — небезпечне
І зовсім некорисне.

Д о ж

Так, звичайно.

Родос не може зараз їх цікавить.

О ф і ц е р

Ось посланець з останніми звітками.

Входить посланець.

П о с л а н е ц ь

Поважні і ласкаві синьйори,
Припливши до Родосу, оттомани
З'єднались біля нього з другим флотом.

П е р ш и й с е н а т о р

Я так і знав. А скільки їх, відомо?

П о с л а н е ц ь

Всіх тридцять кораблів; а після того
Вони лягли на інший курс і вже
Пливуть тепер до Кіпру. Отже, панство,
Синьйор Монтано, вірний і хоробрий
Слуга ваш, сповіщає вас про це
І просить йому вірити.

Д о ж

Тепер

Не можемо ми більше сумніватись.
Пливуть вони на Кіпр. Чи Марк Луккезе⁵
Є зараз тут, у місті?

П е р ш и й с е н а т о р

Ні. Він зараз

В Флоренції.

Д о ж

Ви напишіть йому і попросить,
Щоб повернувся він назад негайно.

П е р ш и й с е н а т о р

Ось і Брабанціо, і мавр хоробрий.

Входять Брабанціо, Отелло, Яго, Родріго та
дозорці й слуги.

Д о ж

Отелло наш хоробрий, ми повинні
Вас використать проти оттоманів,
Завзятих наших ворогів. Пробачте...

(До Брабанціо).

Вітаєм вас, синьйоре наш шановний!
Ласкаво просимо до нас, сюди.
Ми потребуємо цієї ночі
І допомоги вашої, й поради.

Б р а б а н ц і о

А я їх сподіваюся від вас.
Простіть мені, мій найясніший доже,—
Не сан мій і не звістка ця про справу
Мене раптово підвели з постелі;
І не загальне наше лихо враз
Мене так схвилювало,— то кипить
В мені велике особисте горе
Й шумить таким потоком безупинним,
Що всі скорботи інші поглинає
І вгамуватися не може!

Д о ж

Що сталося?

Б р а б а н ц і о

Моя дочка! О дочко, дочко!

С е н а т о р и

Мертва?

Б р а б а н ц і о

Для мене — так! О, зганьблено її!
Украдено і зваблено якимсь
Пекельним зіллям і страшним чаклунством!
Бо неприродно помилялись так
Безглуздо і безумно, мавши завжди
І світлий зір, і свіжий ясний розум,—
Без того щоб не вживано було
Якогось тут чаклунства.

Д о ж

Хто б не був він,

Цей чоловік, що зважився в такий
Ганебний і огидний спосіб взяти
У вас дочку, а в неї взяти розум,—
Розгорнете криваву книгу ви
Законів наших й виберете в ній
Яку захочете найтяжчу кару.
Хай буде він мій рідний син — проте
Я рішення ніколи не зміню.

Б р а б а н ц і о

За ласку цю прийміть від мене, пане,
Подяку якнайнижчу. Ось він — злодій!

Це мавр, якому ви в державній справі,
Здається, наказали тут з'явитись.

Д о ж і с е н а т о р и

Нам прикро чуть таку ганебну звістку!

Д о ж

(до Отелло)

Що можете відповісти на це?

Б р а б а н ц і о

Нічого, тільки те, що все це правда.

О т е л л о

Високі, найшановніші синьйори,
Ласкавії господарі мої!
Що я забрав дочку в цього синьйора —
Те правда все; а також правда й те,
Що з нею я допіру одружився;
Але оце й уся моя провина.
Я грубий на язик — така вже вдача.
До різних мирних і барвистих фраз
Не маю дару, бо цими руками
Я з семи літ і аж до цього дня,
Крім місяців останніх дев'яти,
Звик працювати лиш на полі бою.
З усього, що трапляється на світі,
Я вмю говорити про походи,
Про брязкіт зброї й подвиги на полі;
І через те, говорячи про себе,
Навряд чи зможу я прикрасить справу.
Ну що ж! Я, з ласки вашої, проте,

Вам розповім відверто й без прикрас
Весь хід мого кохання; розкажу,
Якими чарами, яким закляттям,
Яким магічним впливом і яким
Чудовим зіллям я (адже у цьому
Мене обвинувачують, здається)
Причарував дочку його до себе.

Б р а б а н ц і о

Щоб тиха дівчина така й покірна,
Яка соромилась поривів власних,—
І щоб вона, наперекір природі,
Країні рідній, юності і честі,
Та закохалась в те, на що вона
І подивитися боялась досі!
Ні, тільки той, хто збитий з пантелику
Або навіки втратив глузд здоровий,—
Той може припустити, що забутих,
На зло всім вічним правилам природи,
Так одчайдушно може досконалість...
Ні, пояснить це можна тільки тим,
Що діяв тут якийсь пекельний підступ.
А через те я стверджую, що він
Впливав на неї трунком чарівним
І збуджував їй кров заклитим зіллям.

Д о ж

Так стверджувати — це іще не доказ.
Обвинувачення своє довести
Повинні ви чимсь певним і ясним.
Це поки що самі лише догадки
І безпідставні висновки, синьйоре.

Перший сенатор

Скажіть же нам, Отелло,
Чи правда, що шляхом таким насильним
Й протизаконним прихилили ви
До себе почуття дівочі й в серце
Влили отруту їй? Чи ви її
Перемогли солодкими словами,
Що сполучають серце з рідним серцем?

Отелло

Прошу вас, до «Стрільця» пошліть негайно
І запросіть сюди мою дружину.
Нехай вона при батькові про мене
Розкаже все; якщо слова її
Мою вину підтвердять — о, тоді
Не тільки те довір'я й сап, що ви
Мені дали їх, в мене відберіть,
Але й життя мене тоді позбавте.

Дож

Послать по Дездемону!

Отелло

Вам, мій хорунжий, місце те відоме,
Тож проведіть їх.

Яго й кілька слуг виходять.

Поки прийде він —

Так широко, як я небу відкриваю
Моєї крові помилки гріховні,
Я розкажу високим зборам правду,
Як я привабливої синьйорини
Здобув кохання, а вона — мое.

Д о ж

Розповідайте нам усе, Отелло.

О т е л л о

Мене любив її шановний батько,
До себе кликав часто її про життя
Розпитував моє за роком рік:
Про всі облоги, битви і негоди,
Що я їх пережив.
Я починав з моїх хлопчачих років
Й розповідав до тих хвилин, аж доки
Мене Брабанцьйо слухати бажав.
Я говорив про всі мої пригоди,
Про злигодні на суші й на морях:
Як кризь пролом я врятував життя,
Як полонив мене жорстокий ворог
І в рабство запродав, як опісля
Я вирвався на волю; потім я
Розказував про всі мої мандрівки,—
Що бачити доводилось мені
В краях печер великих і пустель
Безмежних, неродючих, серед скель,
Що досягають неба головами;
Про канібалів лютих говорив,
Що один одного їдять, нелюдські;
Антропофагів згадував не раз
І тих людей, що голови у них
Ростуть попід плечима. Слухатъ це
Любила завжди дуже Дездемона,
І кожного разу, як хатні справи
Її від нас раптово відкликали,
Вона мерщій закінчувала їх,

І знов приходила, й жадібним вухом
Ловила кожне моє слово. Я
Помітив це й годину вибрав слухну,
І вирвати із серця їй прохання
Вдалось мені: щоб я їй розповів
Докладно все, що чула вона досі
Лише частково. Отже, я й почав —
І часто бачив, як в її очах
Бриніли ясні сльози, коли я
Казав їй про лихі удари долі,
Яких зазнав я ще за юних літ.
Я закінчив — мені у нагороду
Вона послала цілий світ зітхань,
Клялась мені, що дивно це, предивно,
І гірко, невимовно гірко це,
Що краще вже вона б того й не чула;
Проте бажала би, щоб і її
Такою теж створило небо; потім
Мені складала дяку й натякнула,
Що якби друг у мене був такий,
Який її полюбить,— хай би він
Їй розповів про себе так, як я,—
І він скорив би зовсім її серце.
Після цих слів освідчився я сам.
Вона мене за муки покохала,
А я її — за співчуття до них.
Ось чари ті, що я до них вдавався.
Та ось синьйора йде, спитайте в неї.

Входять Дездемона, Яго й слуги.

Д о ж

Гадаю, що таке оповідання
Зачарувало б і мою дочку.

Брабанцьйо добрий,
Що зроблено, того вже не повернеш,—
Найкраще вам з цим ділом примиритись;
Зручніше битись зламаним мечем,
Ніж голою рукою.

Б р а б а н ц і о

Я прошу —
Послухайте іще її признання;
Якщо при всіх признається вона
В співучасті хоча б наполовину,—
Хай смерть впаде на голову мені,
Як я йому закину ще хоч слово! —
Наблизьтеся, синьйоро благородна.
Кого у цім поважнім товаристві
Ви над усе повинні шанувати?

Д е з д е м о н а

Шановний батьку мій,
Моя повинність ділиться надвоє:
Від вас — моє життя і виховання;
Життя і виховання вчать мене
Вас шанувати; ви-бо мій господар,
А я донині вам дочка; та ось
Стоїть мій чоловік; і, як колись
Пішла від свого батька моя мати,
Скорившись вам, отак і я повинна
Скоритись чоловікові моєму,
Господарю моєму — мавру!

Б р а б а н ц і о

Ну,
Бог з вами! — Я скінчив. Якщо на те

Є ваша воля, найясніший доже,
Перейдемо до справ державних; я
Волів би мати приймачку, не дочку!
Наблизься, мавре!
Даю тобі від всього серця те,
Що в тебе вирвав би від всього серця,
Якби ти ним уже не володів!
А щодо вас, о скарбе мій єдиний,
Радію я, що другої дитини
Немає в мене... Так, бо через тебе
Зробився б я тираном і її
В кайдани закував би... Я скінчив.

Д о ж

Дозвольте мовити мені за вас
Таке цілюще слово, що змогло б
Щаблями стати закоханим оцим
До ласки вашої.
Коли ніщо нам допомогти не може,
То плакати й журитися — негоже!
Геть відлетіти має наша мрія,
Коли ми враз втрачаємо надію.
Журитись лихом, що пішло, не треба,
Бо інше ми накликаємо на себе.
Втрачаючи, що вдержати не можем,
Лише терпінням ми собі поможем.
Той краде в злодія, хто з втрат глузує,
Хто плаче все, той сам себе грабує!

Б р а б а н ц і о

Тоді ми можемо туркам Кіпр віддати,—
Таж сміючися легко нам втрачати...
Такі слова найлегше говорити,

Кому не гірко і не тяжко жити.
Хто ж мусить біль й повчання враз терпіти,
Тому не легко біль свій оплатити,
Позичивши терпіння в бідака,
Бо мудрі ці слова — то річ така,
Як цукор або жовч — двозначні речі,
Лиш повернути треба їх до речі.
Слова — то є слова! Я не чував,
Щоб серце хто крізь вухо лікував!
Уклінно прошу вас, візьмімося до державних справ.

Д о ж

Турки пливають на Кіпр з могутнім флотом і великою силою війська. — Отелло, ви краще за інших знаєте засоби оборони тієї місцевості; і хоч ми маємо там достойного і мужнього намісника, проте громадська думка — повновладна господиня успіху — більшу надію на порятунок покладає на вас; через те вам доведеться затьмарити сий-во вашого нового щастя цією суворою й бурхливою експедицією.

О т е л л о

Сенатори вельмишановні, звичка —
Це мій тиран; вона мені має
Крицеве й кам'яне військове ложе
На пухову постелю обернула.
Признаюсь вам, що у тяжкій роботі
Знаходжу я для себе щирі радість
І в бій готовий йти на оттоманів.
А через те, схиляючись покірно,
Я вас прошу уклінно влаштувати
Моїй дружині місце проживання,
Призначить їй утримання і почет,

Також усі вигоди, як то личить
Високому походженню її.

Д о ж

Якщо бажаєте, нехай у батька
Живе вона.

Б р а б а н ц і о

Ні, я на це не згоден.

О т е л л о

Я теж.

Д е з д е м о н а

Я теж; не хтіла б жити там,
Щоб сердити його і дратувати
Присутністю своєю.— Ясний доже,
Послухайте моїх прохань уклінних
І підкріпіть своїм поважним словом
Ви простоту мою.

Д о ж

Чого бажаєте ви, Дездемоно?

Д е з д е м о н а

Об тім, що мавра покохала я
І з ним живу з любові, хай на всевіт
Сурмить моя бурхлива доля; так,
Йому тепер належить моє серце,
Люблю його, люблю, який він є.
Лице його — в душі його я бачу...
Я честі й подвигам його відважним
Свою судьбу і серце присвятила;

А через те, синьйори дорогі,
Якщо я тут зостануся сама,
Немов та міль у мирному кутку,
А він рушатиме в похід військовий,—
Я втрачу саме те, за що його
Люблю я; зносити розлуку з милим
Мені занадто буде тяжко. Прошу,
Дозвольте мені їхати разом з ним.

О т е л л о

Сенатори, благаю, вдовольніть
Її прохання.
Те бачить бог, прошу я не для того,
Щоби жадібну пристрасть вдовольняти,
Щоб розпаляти кров (бо юний пал
Уже в мені погас), а лиш для того,
Аби зробити, як вона бажає.
Та боже вас, синьйори, борони
Подумати, що справу вашу я,
Велику і поважну, занедбаю
Із нею бувши,— ні! Якщо мені
Заплющить очі і затьмарить розум
В розвазі легкокрилий Купідон
І лінь мою рішучу спинить руку,
Якщо від любовців вся справа стане,—
Тоді нехай баби з мого шолома
Собі для кухні горщик зроблять. Хай
Ганьба впаде на честь мою і славу!

Д о ж

Хай буде так, як вирішите ви,—
Зостатись їй чи їхати; наша справа
Кричить на гвалт, їй відповідь — поспішність;
Вам треба виїхати цієї ж ночі.

Дездемона

Синьйоре, цієї ж ночі?

До ж

Цєї ж ночі.

Отелло

Сердечно радий!

До ж

Ми ранком о дев'ятій зберемось.—
Отелло, ви залиште офіцера,
Він повноваження вам привезе
І всі папери й свідчення, які
Потрібні будуть вам.

Отелло

Дозвольте, пане,

Щоб я хорунжого мого zostавив;
Людина він і чесна, і надійна;
Він привезе мені мою дружину
І все, що ваша світлість побажають
Прислати мені.

До ж

Хай буде так! Я всім
Бажаю на добраніч!

(До Брабанціо).

Мій синьйоре,

Якщо чеснота світла і прекрасна —
Не чорний ваш відважний зять, а красень.

Перший сенатор

Прощайте й Дездемону бережіть,
Хоробрий мавре!

Брабанціо

Мавр! Дивись за нею!
Пильнуй її, як в тебе очі є,—
Здурила батька, здурить і тебе!

Дождь, сенатори, офіцери та інші виходять.

Отелло

Життям ручусь за вірність Дездемони! —
З тобою залишаю, чесний Яго,
Мою дружину і прошу — пристав
Твою жону до неї. Згодом їх
Ти привезеш обох у добрий час.
Ходімо, Дездемоно,— лиш година
Зосталась нам для наших справ й кохання.
Ми мусимо коритись зараз часу!

Отелло й Дездемона виходять.

Родріго

Яго!

Яго

Що скажеш, благородне серце?

Родріго

Як ти гадаєш, що я зараз робитиму?

Яго

Мабуть, підеш до ліжка і заснеш.

Родріго

Я зараз піду і втоплюся.

Яго

Ну, якщо ти це зробиш, я тебе ніколи більше не любитиму. Заради чого, дурний ти паничу?

Родріго

Дурний буде жити, коли життя стає для нього мукою; нам приписано вмерти, якщо смерть — наш лікар.

Яго

О ти, нікчемо! Я дивлюся на світ уже чотири рази по сім років; і з того часу, як навчився відрізняти благодіяння від образи, я не зустрічав ніколи ще людини, яка вміла б сама себе шанувати. Раніше, ніж вимовити, що я втоплюся від кохання до якоїсь цесарки, я швидше помінявся б своєю людською гідністю з павіаном.

Родріго

Що ж я маю робити? Мені й самому соромно, що я так закохався, але подолати це почуття я не маю сили.

Яго

Не маєш сили? Фіга! Бути таким чи іншим — залежить тільки від нас. Наше тіло — це наш сад, а наша воля — садівник у ньому: чи ми схочемо посадити там кропиву, чи посіяти латук; чи виплекати гісоп, чи виполоти кмин; чи схочемо ми прикрасити цей сад одним сортом трав чи різними рослинами; чи схочемо занедбати його, лінуючись, чи обробляти його ретельно, — е!.. і сила, і розпорядча влада над цим завжди лежать у нашій волі. Якби на терезах нашого життя не було шальки

з розумом, щоб урівноважити шальку почуттєвості, то наша кров і паскудність нашої натури призвели б нас до найбезглуздіших наслідків; але ми маємо розум, щоб охолоджувати наші скажені поривання, наші плотські бажання, нашу нестримну похоть; ось чому те, що ви звете коханням, є, на мою думку, простий паросток або штучно прищеплена гілочка.

Родріго

Не може цього бути!

Яго

Це просто похоть крові й послаблення волі. Годі! Будь мужчиною! Втопитися! Топи краще котів та сліпих цуценят! Я назвався твоїм другом і признаюся, що прив'язаний до твоїх інтересів цупкими канатами; я ніколи не міг би тобі більше' придатися, ніж зараз. Набий грішми твій гаман; рушай з нами на війну; змни лице твоє, причепивши бороду; чуєш, набий грішми твій гаман, кажу! Не може того бути, щоб Дездемона довго любила мавра, — набий грішми твій гаман! — ані він її... Все це почалося шалено, і ти побачиш, що воно так само й скінчиться; гляди тільки, набий грішми твій гаман! Ці маври непостійні в своїх бажаннях, — наповни гаман твій грішми! — Страва, яка зараз йому смакує й здається солодкою за солодкі ріжки, скоро стане йому гіркішою за колоквінти. Вона повинна змінитися, її потягне на молоде. Коли вона насититься його тілом, тоді побачить, як вона помилилася в своєму виборі. Їй треба буде переміни, треба буде! Отож набий грішми твій гаман! — Якщо ти вже за всяку ціну хочеш занапастити свою душу, то вибери для цього делікатніший засіб, ніж топитися. Збери грошей, скільки зможеш; якщо святенність і нетривалі клятви

бездомного берберійця і вельми лукавої венеціанки не переможуть моєї кмітливості і всіх пекельних сил — ти нею поласуєш; отже, добувай гроші! Хай його кат візьме — топитися! Адже це однаково нічого не допоможе; вже краще, щоб тебе повісили після того, як ти поласуєш нею, ніж іти й топитися, нічого не здобувши!

Р о д р і г о

Але чи виправдаєш ти мої надії, якщо я послухаюся твоєї поради?

Я г о

В мені ти можеш бути певний,— іди добувай гроші! Я казав тобі часто, і кажу тобі знов і знов, що я ненавиджу мавра: моя на те причина глибоко лежить у моєму серці, твоя — не менш поважна. Об'єднаймося ж проти нього для помсти: якщо тобі пощастить наставити йому роги, то цим ти зробиш собі приємність, а мені забаву. Ще багато подій лежить в утробі часу, які незабаром народяться на світ. Марш! Біжи! Добувай гроші. Завтрашній день принесе нам нові відомості. Прощай!

Р о д р і г о

Де ми зустрінемося завтра вранці?

Я г о

У мене вдома.

Р о д р і г о

Я прийду дуже рано.

Я г о

Ідіть. Щасливо! Чуєте, Родріго?

Родріго

Що ви кажете?

Яго

Ні слова більш про те, що хочете втопитися,— чуєте?

Родріго

Я передумав. Я продам усі мої маетки.

Яго

Ідіть же; бувайте здорові! Набийте ж добре грішми ваш гаман!

Родріго виходить.

Отак з дурних роблю собі гаман,
А витратити марно час і досвід,
Морочитися з йолопом таким,
Не маючи користі, я б не став!
Ненавиджу я мавра! Є чутки,
Що він колись в моїй постелі шлюбний
Виконував мою роботу. Правди
Не знаю я; можливо, то й брехня...
Та досить вже й самого підозріння,
Щоб так чинив я, наче те було.
Мені він вірить; тим-бо краще я
Впливатиму й свого доб'юся легше!
Наш Кассіо — юнак вродливий... Гляньмо!
Посаду в нього відібратъ — по-перше...
По-друге, він... Та як же?.. Як?.. По-друге...
Подивимось... Подвоєне шахрайство!
Знайшов!.. Я згодом нашенчу Отелло,
Що Кассіо з дружиною його

Вже надто близький... Він вродливий, спритний,
Він наче тільки й створений на те,
Щоб спокушати жіноцтво. А наш мавр
Така людина щира і пряма,
Що кожного того вважає чесним,
Хто прикидається таким. За носа
Водити мавра можна так любенько,
Немов осла...
Готово! Єсть! Здійснилося зачаття!
А пекло й ніч оцей потворний плід
Хай допоможуть виродити на світ!

(Виходить).

ДІЯ ДРУГА

СЦЕНА I

Морський порт на Кіпрі. Відкрите місце коло набережної.
Входять Монтано й два дворянини.

Монтано

Що видно з мису в далечі морській?

Перший дворянин

Нічого. Лиш бурхливо грають хвилі,—
Вітрила жодного не розрізнити
Між небом і водою.

Монтано

Страшний пронісся вихор над землею;
Такого реву бурі ще ніколи
Не чули наші вежі бойові.
Якщо він так і в морі лютував —
Не встояти ніяк дубовим ребрам

Під тиском гір прозорих водяних!
Що доведеться нам іще почути?

Д р у г и й д в о р я н и н

Цей шторм розвіять міг турецький флот.
Ось спробуйте-но стати біля моря:
Весь берег вкрило піною навколо,
І люті хвилі наче б'ються з небом,
Сягаючи до хмар; шалений вітер
Ім грізну гриву розметав і плеска
На Віз яскравий воду в височінь,
Щоб погасить блискучих вартових
Над полюсом одвічно непорушним.
Скаженого такого урагану
Я ще не бачив на бурхливім морі.

М о н т а н о

Якщо турецький флот не встиг у бухті
Чи в гавані собі знайти притулок,—
Він потонув; боротись неможливо!

Входить третій дворянин.

Т р е т і й д в о р я н и н

Панове, новина! Кінець війні!
Ця буря турків так почастивала,
Що плани їх перевернулись вкрай.
Один венеціанський корабель
Аварію й загибель ясно бачив
Значнішої частини флоту турків.

М о н т а н о

Як? Справді?

Третій дворянин

Щойно корабель причалив
Під назвою «Веронець»; і до нас
Зійшов на берег з нього лейтенант
Відважного Отелло-мавра; звать
Мікеле Кассіо його, а мавр
Іще на морі. Має він сюди
Призначення — намісником на Кіпр.

Монтано

Я дуже радий; гідний він правитель.

Третій дворянин

Проте цей Кассіо, — він хоч і привіз
Нам звістку радісну про втрати турків, —
Тепер — сумний і молиться за мавра,
Бо розлучила їх жахлива буря.

Монтано

Рятуй його господь! Служив я в нього.
Він і солдат, і полководець. Що ж!
Ходімо! Ей! Подивимось мерщій
На корабель, що ось прибув щасливо.
І, може, десь відважного Отелло
Очима пошукаємо в просторі, —
Там, де зливається морська поверхня
Із синім небосхилом.

Третій дворянин

Так, ходім!

Бо кожної хвилини корабель
Отой прибути може.

Входить Кассіо.

К а с с і о

Усім відважним острова цього
Складаю я подяку найширшу,
Що мавра оцінили так! О небо,
Пошли йому рятунок від стихій!
Бо серед хвиль роз'ятрених його
Я загубив!

М о н т а н о

Чи корабель надійний?

К а с с і о

Так, корабель міцний; його веде
Досвідчений, умілий стерновий;
І саме через те мої надії
Не вмерли ще, а зцілення чекають.

Крики за сценою: «Вітрила он! Вітрила! Он вітрила!»
Входить ще один дворянин.

К а с с і о

Що там за галас?

Ч е т в е р т и й д в о р я н и н

Спустіло місто; всі біжать на берег,
І крик стоїть, що «вдалині вітрила»!

К а с с і о

Моя надія каже, це — правитель!

Чути гарматні постріли.

Д р у г и й д в о р я н и н

Салют! Салют! Ви чуєте, вітають!
Напевно, друзі це.

К а с с і о

Синьйоре, про́шу!
Підіть і сповістіть нас, хто приїхав.

Д р у г и й д в о р я н и н
Я йду.

(Виходить).

М о н т а н о

Що, лейтенант, ваш генерал жонатий?

К а с с і о

Жонатий і щасливий. Одружився
Він з синьйориною, яка достойна
Найвищої хвали; яка собою
Всі описи перевершити може
Захоплення і захвату. Це мрія!
Вона — вінець краси, вінець творіння!
В ній поєднались всі природні чари.

Повертається другий дворянин.

Ну що? Хто там прибув?

Д р у г и й д в о р я н и н

Якийсь там Яго,
Хорунжий він самого генерала.

К а с с і о

Щасливо й швидко він сюди приплив:
Скажений борвій, і бурхливе море,
І пазури таємних скель, і рифи,

Ї мілини — зрадники, що ловлять киль
безвинний,

Немов відчувши силу краси,
Свою натуру згубну вгамували,
Дозволивши скінчить щасливо путь
Божеественно прекрасній Дездемоні.

М о н т а н о

А хто вона?

К а с с і о

Ота, що я казав,—
Над командиром нашим командир.
Її привезти мав хоробрий Яго;
Прибув раніше він, ніж ми гадали,
На цілих вісім день. Юпітер наш,
Великий боже, збережи Отелло!
Твоїм могутнім подихом надми
Його вітрила горді, щоб він зміг
Своїм високим кораблем шляхетним
Благословити швидше цю затоку,
Щоб пригорнув до серця Дездемону,
Щоб наш ослаблий дух він запалив
І щоб зітхнув спокійно Кіпр! Дивіться!

Входять Дездемона, Емілія, Яго,
Родріго й почет.

Багатство корабля зійшло на берег!
Ви, люди Кіпру, станьте на коліна.—
Привіт тобі, синьйоро! О, нехай
Благословення неба завжди буде
З тобою й за тобою й всю тебе оточить!

Дездемона

Спасибі вам за все, хоробрий Кассйо!
Чи є у вас які звістки про мужа?

Кассіо

Іще він не прибув; проте я певен —
Здоровий він і швидко буде тут.

Дездемона

О, я боюсь... А як ви роз'єднались?

Кассіо

Величний бій між небом і водою
Нас розлучив... Чи чуєте! Кричать...

Крики за сценою: «Вітрила! Ей, вітрила! Там вітрила!»
Гарматні постріли.

Другий дворянин

Вони вітають цитадель. То, мабуть,
Підходить друг...

Кассіо

Довідайтесь, що сталося!

Дворянин виходить.

Вітаю вас, хорунжий!

(До Емілії).

Й вас, синьйоро!

Не гнівайтесь на мене, добрий Яго,
За вільність цю. У нас такий є звичай;
І виховання дозволяє нам
Таку відважну чемність.

(Цілує її).

Я г о

О синьйоре,
Якби вона губами частувала
Вас часто так, як язиком мене,
То ви б сказали — досить!

Д е з д е м о н а

Що? Даруй!
На жаль, вона зовсім не балакуча.

Я г о

О ні! Язык предовгий!
Коли смертельно хочу спати я —
Аж надто він мені взнаки дається!
Але при вашій милості, звичайно,
Вона ховає в серці свій язик
І лається в думках.

Е м і л і я

Таке казати
Не маєте ви жодної причини.

Я г о

Авжеж! На вулиці ви всі — картинки,
В вітальнях — дзвони, в кухнях — дикі кицьки,
Святі, як інших лаєте, й чортиці,
Як хто наслідиться образить вас;
В хазяйстві — бавитеся, а в постелі
Ви хазяйнуєте як слід.

Д е з д е м о н а

Облиш!
Який-бо ти наклепник безсоромний!

Я г о

Коли брешу — нехай я буду, турок!
У вас, кажу без зайвого клопоту,
Вдень — забавки, але вночі — робота.

Е мі лі я

Ви не напишете мені хвали!

Я г о

Не напишу.

Д е з д е м о н а

Що написав би ти,
Коли б хвалу ти скласти мав мені?

Я г о

Не силуйте мене на це, синьоро,
Без критики ніяк не обійдусь.

Д е з д е м о н а

А все ж таки... Чи хто пішов у гавань?

Я г о

Авжеж, синьоро.

Д е з д е м о н а

(до себе)

Мені так сумно... Але приховати
Я намагаюсь настрої невеселий.

(До Яго).

То як би ти складав мені хвалу?

Я г о

Я думаю; та вигадка моя
До мого мозку щільно так прилипла,
Як птичий клей до байки. Разом з нею
Я можу відірвати й мозок, хоч
Працює муза,— ось вона, нарешті,
У муках народила:
Красуня з розумом тужить не буде:
Що розум вигада — краса здобуде.

Д е з д е м о н а

Оце хвала! А що сказати про ту,
Що розум має й чорна, і негарна?

Я г о

Хай чорна, як та ніч, а розум має —
Знайдеться білий, чорну покохав.

Д е з д е м о н а

Щоразу гірше!

Е м і л і я

А що, коли красива і дурна?

Я г о

Дурною бути краса ніяк не може,—
Йй дурість завагітнить допоможе.

Д е з д е м о н а

Це все старі заявлені парадокси, щоб смішити дурнів по шинках. Яку мізерну хвалу маєш ти ще для такої, яка і негарна, і дурна?

Я г о

Хоч і дурна вона, і поганенька —
Дуріє ж, як розумна і гарненька.

Д е з д е м о ч а

О темне нещучо! Ти для найгіршої складаєш найкращу хвалу. А яку хвалу склав би ти тій жінці, яка справді гідна хвали, тій, що її достоїнності повинна була б визнати навіть злоба?

Я г о

Та, що вродлива й зовсім не пихата,
І що мовчить, хоч має що сказати;
Хоч гроші є, та їх не розкидає,
Що все «могла б» й нічого не бажає;
І хоч помститись може за образу,
Та гнів тамує й забува відразу;
І та, що зовсім не така невинна,
Щоб з оселедцем сплутать лососину;
Що вміє думать, з мислями ховатись
І на поклонників не оглядатись,—
Якщо таку змогли б ми відшукати...

Д е з д е м о н а

До чого вона здатна?

Я г о

Плодити дурнів й пиво розливати!

Д е з д е м о н а

О, який кульгавий і безсилий висновок! — Не вчись у нього, Еміліє, хоч він і твій чоловік.— Як ви гадаєте,

Кассіо? Хіба ж він не найбезсоромніший і не розбещений базіка?

К а с с і о

Він рубає прямо, синьйоро. Він вам більше сподобається як солдат, ніж як учений.

Я г о

(до себе)

Він бере її за руку; так, гаразд! Шепочіться! Отаким тоненьким павутинням заплутаю я таку велику муху, як Кассіо. Так, так, усміхайся до неї! Я закую тебе в кайдани твого ж власного залищання. Авжеж, ви маєте рацію! Це справді так... Якщо такі штучки викинуть вас з вашого лейтенантства,— краще б вам не цілувати так часто ваших трьох пальців. А!.. Ви знову шаркаєте ногами, удаючи з себе галантного кавалера... Дуже добре! Чудово! Цілуйтесь! Добірна галантність! А й справді, так, так! Що це? Знову пальці до губів? Бажав би я, щоб вони зробилися для вас клістирними наконечниками!

Сурми.

То мавр! Я впізнаю його сигнал.

К а с с і о

Це він.

Д е з д е м о н а

Ходім мерщій йому назустріч.

К а с с і о

А ось він сам!

Входить Отелло з почтом.

О т е л л о

О воїн мій прекрасний!

Д е з д е м о н а

Мій Отелло!

О т е л л о

Здивований і радий я безмежно,
Що ви раніш за мене прибули,
Душі моєї радість! О, коли б
По кожній бурі наступав для нас
Такий блаженний спокій,— хай вітри
Ревуть отак, щоб розбудити й смерть;
Хай кораблі здіймаються на хвилях,
Таких заввишки, як гора Олімп,
І хай летять прожогом в самий низ,
В морські безодні, глибше, ніж лежить
Від неба шлях до пекла! О, коли б
Я міг би зараз вмерти! Бо боюсь,
Що щастя більшого мені в майбутнім
Ніколи вже не подарує доля!

Д е з д е м о н а

Нехай же небо зробить так, щоб втіха
Й кохання наше з кожним днем зростали!

О т е л л о

Аміль, святі небесні сили! Я
Від щастя говорити більш не можу...
Воно спинилося ось тут, у грудях!
Так забагато задрості... І це, й оце...

(Цілує її).

Різноголосся хай єдине буде
Між нашими серцями!

Я г о

(вбік)

Добре ви
Настроєні тепер, у лад. Та я
Спущу кілочки — музика оця
Звучатиме інакше, присягаюсь!

О т е л л о

Ходім до замка.— Є новини, друзі!
Війні кінець, і турки потонули!
Як тут живуть мої старі знайомі? —
О найсолодша, тут зустрінуть вас
З захопленням на Кіпрі, бо мене
Тутешні всі любили. О кохана,
Я розбалакався від щастя й втіхи!
Прошу тебе, мій добрий Яго, ти
До гавані піди і мої скрині
На берег вивантаж. І капітана
До мене приведи у цитадель.
Хороша він людина, й заслужив
Він на мою повагу.— Дездемоно,
Ходім... Вітаю вас на Кіпрі ще раз!

Отелло, Дездемона й почет виходять.

Я г о

Зустрінеш мене трохи згодом у гавані. Підійди ближче. Якщо ти відважний,— кажуть же, що навіть підлі люди, закохавшись, стають благородними, навіть тоді, коли благородство не властиве їхній вдачі,— слухай мене.

Лейтенант цієї ночі командує караулом в замку. Але перш за все я мушу тобі сказати ось що: Дездемона, безперечно, закохалася в нього.

Родріго

В нього? Ні, це неможливо!

Яго

Поклади пальця ось так і візьми до серця те, що я тобі казатиму. Згадай, як палко покохала вона спершу мавра, але тільки за те, що він вихвалявся і розповідав їй свої фантастичні побрехеньки; невже вона завжди любитиме його за базікання? Хай не повірить цьому ніколи твоє розсудливе серце. Її очі потребують поживи; а хіба ж то насолода для неї раз у раз дивитися на диявола? Коли кров охолоне від любовних утіх, тоді, щоб знову її запалити і вдовольнити нові бажання, потрібне чарівне обличчя, рівність у літах, манерах і красі — все те, чого бракує маврові. Отже, прагнучи цього, її делікатна вдача переконається, зрештою, що її піддурено; спочатку вона пересититься мавром аж по самісіньке горло, потім відчує до нього огиду і, нарешті, зненавидить його; сама природа навчить її цього і штовхне її зробити новий вибір. Тепер, синьйоре, припустивши це, — а це, безперечно, самий натуральний і очевидний висновок, — скажи, хто стоїть найближче до цієї фортуни, як не Кассіо? Це вельми красномовний шахрай, якому вистачає совісті під чемними і галантними манерами приховувати похоть і свої таємні, огидні, розпусні бажання. Ніхто, ніхто інший! Це тонкий і спритний шахрай; він ніколи не прогавить нагоди; він уміє карбувати і пускати в обіг різні достоїнності, хоч справжніх достоїнностей не було в нього зроду. Диявольський шахрай! До того ж, цей шахрай врод-

ливий, молодий і має всі ті якості, що на них дурість і зелені голови так люблять задивлятися; викінчена, огидна тварюка; і його вплив уже відчула ця жінка.

Р о д р і г о

Я не можу цьому повірити: в неї така благословенна душа.

Я г о

Благословенна дуля! Адже вино, що вона його п'є, зроблено з виноградних грон; якби вона була благословенною — ніколи б вона не покохала мавра: благословенна ковбаса! Чи ти не бачив, як вона бавилася з його долонею? Чи ти цього не помітив?

Р о д р і г о

Так, помітив; але то була звичайна чемність.

Я г о

Ні, то похіть,— присягаюся моєю рукою! Це оглав і темний пролог до історії розпусти і безсоромних думок. Вони так зближали свої уста, що їхнє дихання цілувалося. Паскудні думки, Родріго! Коли така взаємність утворює шлях, то скоро вони візьмуться до основної і головної вправи — до плотського злягання... Тьфу!.. Отже, синьйоре, дозвольте мені керувати вами: адже я привіз вас з Венеції. Станьте сьогодні вночі на варту разом з солдатами; я все влаштую; Кассіо вас не знає¹; я буду недалеко; знайдіть якусь нагоду, щоб розсердити Кассіо,— чи голосною розмовою, чи то глузуючи з його військової дисципліни, чи в якийсь інший спосіб, який вам пошле слухна нагода.

Родріго

Гаразд.

Яго

Синьйоре, він запальний і гарячий у гніві; дуже можливо, що він ударить вас палкою; спровокуйте його, щоб він це зробив, бо того мені буде досить, щоб збунтувати жителів Кіпру, а втихомирити бунт можна буде, тільки усунувши Кассіо. Так знайдете ви найкоротший шлях до здійснення ваших бажань, а засоби до цього будуть в моїх руках. І коли ми усунемо так любесенько перешкоду, то ніщо більше не заважатиме успіхові нашої справи.

Родріго

Я виконаю все, коли тільки трапиться нагода.

Яго

Ручуся тобі за це. Приходь трохи згодом до цитаделі, а я тим часом маю перевезти його речі на берег. Бувай здоров!

Родріго

До побачення.

(Виходить).

Яго

Що Кассіо закоханий — я вірю;
І що вона закохана взаємно —
То і можлива, і природна річ.
Мавр, — хоч його й терпіти я не можу, —

Людина чесна, ніжна і шляхетна;
Гадаю я, що Дездемоні з нього
Чудовий буде муж. І я також
Її люблю; не те щоб похитливо
(Хоч на мені лежить не менший гріх),
Але тому, почасти, що я хочу
Йому помститись. В мене є підозра,
Що цей розпутний мавр не раз скакав
У постіль мою шлюбну. Думка ця
Моє нутро гризе, немов отрута...
Лише тоді я угамую душу,
Коли я поквітаюсь з ним за все:
Жоною — за жону. Якщо ж не вийде —
Я ревності у маврі розпалю
Такі жагучі і такі страшні,
Що їх зцілити розум не зуміє.
Щоб досягти цього,— аби той пес,
Венеціанець той, не напсував,
Якого я держу на мотузку,
Щоб не зірвавсь він передчасно,— я
Мікеле Кассіо візьму за ребра
І так його знеславлю перед мавром,—
Бо щось мені здається, що і він
Із ковпаком моїм нічним знайомий,—
Що дякувать мені ще буде мавр,
Любитиме мене і нагородить
За те, що я зроблю його ослом
І доведу його спокійний дух
До сказу. Все воно іще туманне,
Таємні це лише надії смілі,—
Лукавство ж виявляється на ділі!

(Виходить).

СЦЕНА 2

Вулиця.

Входить герольд з наказом; за ним — народ.

Герольд

Наш благородний і доблесний генерал Отелло бажає, щоб з нагоди щойно одержаних певних звісток про цілковиту загибель турецького флоту кожен святкував цю подію — хто танцями, хто вогнями, як кому заманеться. І хай кожен розважається, і хай усі бавляться, бо, крім цієї радісної події, генерал святкує ще й своє одруження. На те є його воля, щоб оголосити це привселюдно. Всі зали палацу відчинено, і в них кожен може вільно бенкетувати від нинішньої п'ятої години до того часу, поки дзвін не виб'є одинадцятої. Хай благословить небо острів Кіпр і нашого благородного генерала Отелло!

Виходять.

СЦЕНА 3

Зала в замку.

Входять Отелло, Дездемона, Кассіо й почет.

Отелло

Мікеле добрий, ви цієї ночі
Самі доглянути повинні варті.
Ми мусимо подати добрий приклад,
Щоб не зайшли веселощі далеко.

Кассіо

Вже Яго знає, що робити треба,

А все ж, не дивлячись на те, я сам
Все перевірю.

О т е л л о

Яго дуже чесний.
Мікеле, на добраніч! Завтра рано
Я з вами маю говорити.

(До Дездемони).

Люба,
Торг завершився. О моя кохана,
Настав щасливий мент — за всі труди
На нас чекають чарівні плоди!
Ходімо ж! На добраніч!

Отелло, Дездемона й почет виходить.
Входить Яго.

К а с с і о

Будь здоров, Яго; нам час уже йти на варту.

Я г о

Ще не час, лейтенанте; дзвін ще не вибив десятої години. Наш генерал відсилає нас так рано тільки з кохання до своєї Дездемони; та йому й не можна за це докоряти: він ще жодної ночі не зазнав з нею втіхи; а вона й для самого Юпітера ласий шматочок.

К а с с і о

Вона така приваблива синьйора!

Я г о

І, ручуся вам, повпа вогню.

К а с с і о

Так, правда, вона таке свіже її делікатне створіння.

Я г о

Які в неї очі! Так і закликають до спокусливих розмов.

К а с с і о

Так, привабні очі; а проте, здається мені, вони водночас і такі скромні.

Я г о

А коли вона говорить, хіба то не сигнал до кохання?

К а с с і о

Звичайно, вона — досконалість.

Я г о

Ну що ж, хай їй щастить у постелі! Ходімо, лейтенанте, в мене є барильце винця, а ось тут, недалечко, кілька кіпрських юнаків хоробрих, які бажали б випити за здоров'я чорного Отелло.

К а с с і о

Не сьогодні ввечері, добрий Яго: голова моя надто слаба на вино, негодящий я пити. Я волів би, щоб чемність вигадала якийсь інший спосіб бавити час.

Я г о

О, та це ж усе наші друзі; тільки один келих! Я п'ятому за вас.

К а с с і о

Я вже випив келих сьогодні, та й то нишком добре його спершу розбавив, а глянть, що він зі мною зробив. Мені прикро, що я такий нестійкий, але не годиться мені піддаватися цій слабості вдруге.

Я г о

Як же це, друже! Та сьогодні ж ніч веселощів, ніч бенкетування! Хоробрі юнаки так цього бажають.

К а с с і о

Де ж вони?

Я г о

Тут, за дверима; будь ласка, запросить їх сюди.

К а с с і о

Добре, я запрошу; хоч і не лежить до цього моя душа.

(Виходить).

Я г о

Як зможу я хоча б один ще келих
До того, що вже випив він, додати,—
Задирливий він стане, злий, як пес
Синьйори молоденької моєї.

А дурень мій Родріго, що з любові
Аж вивернувся, як рукавичка, встиг
На честь улюбленої Дездемони
Вже не один піднять глибокий келих
І вихилить до дна; і він на варті.
І трьох кіпрян шляхетних і палких,
Що так завзято честь охороняють
І боронити острів войовничий
Готові кожної хвилини, встиг я

Вже напоїти добре і вином
Їх розігріть. Вони на варті теж.
Тепер мені лишилось так зробити,
Щоб Кассію серед зграї тих п'яниць
Чимсь острів цей зневажив. Мушу я
На це його підбити. Ось вони!
Якщо здійснити задум пощастить,—
З погожим вітром човен мій помчить!

Повертається Кассію, з ним Монтано й дворяни.

К а с с і о

Присягаюся небом, вони вже напоїли мене, я стільки випив...

М о н т а н о

Пусте! Зовсім маленьку чарочку, не більше од пінти,
слово честі справжнього солдата!

Я г о

Вина сюди, ей!

(Співає).

«Хай келих — цок-цок! Нехай він дзвенить!
Хай келих — цок-цок-цок — дзвенить!
Солдат — чоловік,
Нам жити — не вік,
Тож дайте солдатіві пить!»
Вина сюди, хлопці!

Приносять вино.

К а с с і о

Присягаюся небом, чудова пісня!

Я г о

Я навчився її в Англії. Отам люди вміють пити й гуляти! Ваш датчанин, ваш німець, ваш товстопузий голландець — та пийте ж, ей! — ніщо проти англійця.

К а с с і о

Чи то ж ваш англієць і справді такий мастак випити?

Я г о

Ого! Англієць ще зовсім не п'яний, як уже той датчанин з ніг валиться під стіл, наче мертвий; йому раз плюнути перепити німця — і не впріє; а голландця доведе до блювання, раніше ніж встигнуть налити другий глечик.

К а с с і о

За здоров'я нашого генерала!

М о н т а н о

І я п'ю за нього, лейтенанте; і не відстаю від вас!

Я г о

О люба Англіє!

(Співає).

«Король Стефан, як царював,
Собі штани за крону справив,
Але шість пенсів не додав
Та ще й кравця за це ославив.

Він був король, вельможний пан,
А ти, бач, невелика птиця...
Тож одягай старий каптан,

Бо сіять гроші не годиться!»
Ще вина сюди, ей!

К а с с і о

О! Ця пісня ще краща за ту!

Я г о

Хочете послухати її ще раз?

К а с с і о

Ні, бо я вважаю, що той не гідний свого становища, хто таке робить.— Гаразд... Усі ми під богом ходимо; і є душі, які спасуться, і є душі, які не спасуться.

Я г о

То правда, добрий лейтенанте.

К а с с і о

Щодо мене, то, не бажаючи образити ні генерала, ані якоїсь іншої вельможної особи, я сподіваюся спастись.

Я г о

І я теж, лейтенанте.

К а с с і о

Так, але, з вашого дозволу, не поперед мене; попереду має врятуватися душа лейтенанта, а вже потім душа хорунжого. Та годі про це; вернімося до наших справ... Господи, прости нам гріхи наші! — Синьйори, час братися до діла! Ви не думайте, синьйори, що я п'яний: оце мій хорунжий; оце моя права рука, а оце моя ліва рука... Я зовсім не п'яний; я можу досить добре стояти на ногах і досить добре розмовляти...

В с і

Надзвичайно добре!

К а с с і о

Гаразд! Отже, зовсім добре! Отже, ви не повинні думати, що я п'яний!

(Виходить).

М о н т а н о

На платформу, синьйори! Ходімо, вже час ставити варту.

Я г о

Ви бачили того, хто перший вийшов?
Який солдат добрячий! Міг би він
Із Цезарем стояти поруч. Навіть
Командувати міг би він, коли б
Не заважав йому оцей порок...
Бо доблесті його ця слабкість рівна,
Як рівні день і ніч в час рівнодення,
Й цілком урівноважує її.
Мені так шкода Кассьйо! Я боюсь,
Щоб він колись, ось у таку хвилину,
Не обернув довір'я, що на нього
Отелло покладає, у нещастя
Для острова цього.

М о н т а н о

Такий він часто?

Я г о

Такий пролог у нього перед сном.

Не спатиме геть-чисто всю добу,
Якщо його вино не вколисає.

М о н т а н о

То слід про це сказати генералу.
Можливо, він того й не помічає;
Чи, може, то його предобра вдача
Так цінить Кассьйо високо за доблесть
І хиб його не бачить. Чи не так?

Входить Родріго.

Я г о

(тихо до Родріго)

Ну що, Родріго?
Прошу вас, йдіть за лейтенантом. Швидше!
Родріго виходить.

М о н т а н о

То дуже жаль, що благородний мавр
Довірів пост заступника свого
Особі із таким значним пороком.
Годилося б, та й чесно це було б,
Про все сказати маврові.

Я г о

О ні,

Хоч цілий Кіпр мені за це віддайте.
Я Кассію люблю і дав би все,
Щоб від хвороби врятувать його.
Та тихо! Чуєте? Що там за гамір?

За сценою крики: «Поможіть! Поможіть!»
Повертається К а с с і о, женучись за Р о д р і г о.

К а с с і о

Шахрай! Падлюка!

М о н т а н о

В чім справа, лейтенанте?

К а с с і о

Негідник! Він насмілюється навчати мене моїх обов'язків! — Стривай, негіднику, ось я тебе зажену в пляшку!

Р о д р і г о

Мене заженеш?

К а с с і о

Ти ще й базікаєш, погань?

(Б'є Родріго).

М о н т а н о

(спиняючи його)

Покиньте, добрий лейтенанте! Прошу вас, синьйоре, стримайте вашу руку!

К а с с і о

Пустіть мене, синьйоре, бо я вам заїду по зубах! Чуєте?

М о н т а н о

Помалу, помалу! Ви п'яні.

К а с с і о

П'яний!

Вони б'ються.

Я г о

Геть звідси, я кажу!

(Тихо до Родріго).

Народ скликайте!

Кричить на гвалт, на заколот! Мерщій!

Родріго вибігає.

Спиніться ж, добрий лейтенанте! Тихо! —
Синьйори, заспокойтесь! — Поможіть! —

Ах, лейтенант! — Синьйор! — Синьйор
Монтано! —

Та допоможіть же, люди! Ну і варта!

Б'ють у дзвін.

Та хто там б'є на сполох? Ей, диявол!
Прокинеться все, місто... Схаменіться! —
Отямтесь, лейтенанте! О, ганьба!
Повік вам буде сором!

Входить Отелло з почтом.

О т е л л о

Що тут сталось?

М о н т а н о

Спливаю кров'ю я. Мене на смерть
Поранив він. Нехай же й він сконає...

О т е л л о

Спиніться, як життя вам дороге!

Я г о

Спиніться, лейтенанте! — Ах, Монтано!
Синьйори! О, чи ви забули, де ви?

Чи ви забули за свою повинність?
Та годі-бо! Тут генерал! Спиніться!
Соромтесь!

О т е л л о

Що тут? З чого почалось?
Чи обернулися на турків ми,
Що робимо з собою те, чого
І їм не дозволя робити небо?
Ви ж християни, сором! Припиніть
Цю дику бійку! Чуєте, синьйори?
Хто не вгамує люті тут, на місці,
Тому не дороге життя,— клянусь! —
Він стріне смерть, лише поворухнеться!
Спиніть жахливий дзвін! На острів це
Страшну тривогу навіває.— Люди!
Що сталося тут? В чім справа? — Чесний Яго.
Ти зблід, немов та смерть? Скажи мені,
Хто тут почав? Кажі ім'ям любові,
Що в тебе є до мене,— тільки правду!

Я г о

Не знаю я. Тут друзі всі були.
Балакали всі мирно поміж себе,
Як молоді у шлюбну ніч, коли
Їм час уже лягати в постіль. Раптом
(Немов якась планета відібрала
Тим людям розум) — наголо мечі,
І почалась між них кривава бійка.
Не можу вам сказати причину сварки.
Вже краще б я в поході втратив ноги,
Що принесли мене сюди як свідка!

О т е л л о

Мікеле, як ви так змогли забутись?

К а с с і о

Простіть мені... Не можу говорити...

О т е л л о

Монтано благородний, ви пристойно
Поводилися завжди, і про вас
Загальна думка, що хоч молода
Людина ви, та стримана й поважна;
В людей розумних ви в значній пошані.
Що сталося, що ви запламували
Свою хорошу славу так зненацька
Й міняєте її на прикру назву
Нічного крикуца? Відповідайте!

М о н т а н о

Отелло благородний, тяжко я
Поранений. Хай Яго, офіцер ваш,
Вам пояснить усе, а я не можу...
Несила говорити... Все, що знаю,
Він розповість. А я нічим не винен,
Якщо наш самозахист не порок
І боронить себе не гріх, коли
На нас завзято й люто нападають.

О т е л л о

Клянуся небом, зараз кров моя
Кипить в мені і застигає розум!
Я відчуваю, як мою свідомість
Затьмарює скажена пристрасть й хоче
Мене шалено вести за собою...

Якщо рухнеться чи руку підведу —
Враз упаде найкращий з вас, на смерть
Покараний, від мого гніву! Ну,
Як сварка ця безглузда почалась,
І хто її завів? Коли б він був
Мій кривний брат,— від нього я відмовлюсь!
Як? В місті, що налякане війною,
Де людність вся від страху ще тремтить,
Заводити між себе дику чвару,
Приватну, особисту?! Уночі?
Ще й стоячи на варті? Жак! Ну, Яго,
Кажі, хто це почав?

М о н т а н о

Коли ти з дружби
Чи з страху службового приховаєш
Або хоч щось до правди додаси,—
Ти не солдат.

Я г о

Не ображай мене;
Хай швидше видеруть мені язик,
Ніж він Мікеле Кассіо покривдить!
Та знаю я, в устах моїх вся правда
Нічим йому пошкодити не може.
Було це так. З Монтано тут сидів я
І розмовляв. Коли це раптом — гамір!
До нас вбігає чоловік — кричить,
Щоб подали ми допомогу. Вслід
Женеться Кассіо за ним з мечем,—
Погрожує йому. Оцей синьйор
До Кассіо підійшов і намовляв,
Щоб він сплинівсь; а я погнавсь за другим,

Щоб лементу у місті тої не зняв
(І так воно і вийшло), та не встиг —
Швидкій тої був на ноги; я вернувсь,
Тим більш, що тут уже бряжчала зброя
І розлягалися такі прокльони,
Яких від Кассіо ніколи я
Не чув до цього часу. Повернувшись
(Це швидко сталося), побачив я —
Зчепилися вони і б'ються так,
Як бачили самі ви.
Оце й усе, що я сказати можу.
Та люди — завжди люди: рівновагу
Згубити можуть і найкращі з них.
Хоч Кассьйо злегка й зачепив Монтано,—
Ми й друга можемо зопалу ударить,—
Проте я певен, що від втікача
Зазнав такої Кассіо образи,
Що стерпіти її не зміг.

О т е л л о

Я знаю,
Що ти з любові й чесності цю справу
Пом'якшити для Кассьйо хочеш, Яго.—
Тебе люблю я, Кассіо, проте
Моїм ти більш не будеш офіцером!

Входить Дездемона з почтом.

Збудили ви й мою кохану, гляньте!

(До Кассіо).

Ти будеш прикладом для інших.

Д е з д е м о н а

Любий,

Що сталося тут?

О т е л л о

Усе гаразд, кохана;
Іди спокійно спати.

(До Монтано).

Буду сам
Хірургом вашим я, синьйоре мій.
Допоможіть йому.

Монтано виводять.

Ти, Яго, обійди дбайливо місто
І заспокой усіх, кого злякала
Огидна чвара ця.— Ходім, голубко!
То жереб наш солдатський вже такий —
Від снів солодких кидатись у бій!

Усі виходять, крім Яго й Кассіо.

Я г о

Що з вами? Вас поранено, лейтенанте?

К а с с і о

Так, і жодна хірургія мені не допоможе.

Я г о

Що ви? Боже борони!

К а с с і о

Добре ім'я, добре ім'я, добре ім'я! О, я втратив моє
добре ім'я! Я втратив безсмертну частину самого себе,

синьйоре, а залишилася в мені тільки одна тварина! Моє добре ім'я, Яго, моє добре ім'я!

Я г о

А я, слово честі, думав, що вас поранено; від цього більше шкоди, ніж від втрати доброго імені. Добре ім'я — то пусте й фальшиве надбання; часто його здобувають без жодних заслуг і втрачають без жодних причин. Ви зовсім не втратили доброго імені, якщо ви не запевните себе самі в тому, що ви його втратили. Годі побиватися, друже! Є ще багато засобів повернути собі ласку генерала: адже він звільнив вас зараз під впливом гніву; вас покарано більше для порядку, щоб не надала дисципліна, а зовсім не через те, що мають на вас злобу, — точнісінько так, як б'ють часом свого безневинного собаку, щоб налякати грізного лева. Вблагайте його знов, і він — ваш.

К а с с і о

Я швидше благатиму, щоб він знесважав мене, ніж потерплю, щоб у такого доброго начальника був такий легковажний, п'яний і безсоромний офіцер. Напитися?.. І базікати, як та папуга? І заводити бійки й сварки? Вихвалитися? Блудити словами? Присягатися? І пишномовно просторікувати зі своєю власною тінню? О ти, незримий дух вина, якщо ти не маєш ще пиякого імені, дозволь нам назвати тебе дияволом!

Я г о

За ким це ви гналися з мечем? Що він вам зробив?

К а с с і о

Я не знаю.

Я г о

Не може бути.

К а с с і о

Я пригадую дуже багато, але нічого не пам'ятаю виразно; згадую, що була якась сварка, та не знаю її причини. О, навіщо люди впускають у свої уста ворога, який краде в них мозок? Чому маємо ми здатність весело щами, бенкетуванням, насолодами й оплесками обертати себе на тварюк?

Я г о

Та ви ж зараз цілком при собі; як же це сталося, що ви отямилися так швидко?

К а с с і о

Диявол пияцтва ласкаво поступився місцем дияволіві люті; один порок потяг за собою другий, щоб дати мені змогу зневажати себе до кінця.

Я г о

Покиньте, ви надто суворий мораліст! Звичайно, беручи до уваги час, місце й становище цієї країни, я сердечно бажав би, щоб цього не трапилось ніколи; але що сталося — те сталося, і треба все направити вам на користь.

К а с с і о

Я проситиму його, щоб він повернув мені мою посаду, а він відповість мені, що я п'яниця! Коли б навіть у мене було стільки ротів, як у гідри, — така відповідь задулила б їх усі відразу. Бути розсудливою людиною, зго-

дом обернутися в безумця і, нарешті, стати тварюкою!
О, диво дивнєсе! Кожен зайвий келих — прокляття, а те,
що міститься в ньому,— диявол!

Я г о

Годі, годі! Хороше вино — то хороший, близький друг,
якщо з ним поводитись як слід; не лайте його більше.
Добрий мій лейтенанте, я гадаю,— ви вірите, що я люблю вас.

К а с с і о

Я це довів, синьйоре. Я напився!

Я г о

Ви, як і кожна інша людина, можете іноді напитися,
друже. Я навчу вас, що вам слід зробити. Дружина на-
шого генерала зараз сама генерал. Кажу через те, що він
всього себе віддав їй і присвятив себе цілком захоплен-
ню, спогляданню й розгляданню її чарівної особи. При-
знайтесь їй широко у всьому; приставайте до неї з прохан-
ням; вона допоможе вам одержати знову вашу посаду.
Вона така щира, добра, мила й ласкава людина, що вва-
жатиме за гріх не зробити ще більше від того, чого в неї
просять; убагайте її заново зв'язати розірваний зв'язок
між вами та її чоловіком — і я ладен поставити всі мої
достатки проти найнікчемнішої дрібниці, що цей розрив
у вашій приязні зростеться ще міцніше, ніж було досі.

К а с с і о

Ви даєте мені хорошу пораду.

Я г о

Ця порада йде від широкої до вас любові й чесної при-
язні, запевняю вас.

К а с с і о

Я вірю цьому і завтра вранці благатиму доброчесну Дездемону мовити за мене добре слово; я зневірюсь у щасті моєму, якщо й тут воно мене зрадить.

Я г о

Так. Вірно. На добраніч, лейтенанте; я мушу йти на варту.

К а с с і о

На добраніч, чесний Яго!

(Виходить).

Я г о

Хто б міг сказати тепер, що я негідник,
Коли даю пораду щирю й чесну?
Це ж найпевніший шлях, щоб ласку мавра
До себе привернути, бо найлегше
Схилить на добре діло Дездемону,
Яку природа щедрою створила,
Як і сама вся щедра; легко її
Переконати мавра; він для неї
Ладен зректися навіть і хрещення,
Й всіх знаків, і всіх символів спасіння.
Вона так полонила серце мавра,
Що все зв'язати й розв'язати може,
Й щоразу, тільки-но спаде на думку,
Вона крутити може ним як хоче,
І богом стать над слабістю його,
Й зробити все, чого лиш забажає.
Хіба ж я лиходій, коли пораду
Даю я Кассьйо для його ж добра?

О духи пекла всі! Коли чорти
Щонайчорнішу справу затівають —
В небеснім, світлім образі спочатку
З'являється вона. Так я тепер:
В той час, коли отой мій чесний дурень
Попросить в Дездемони допомоги,
Вона ж почне про те благать Отелло,—
Я краплями вливатиму отруту
У вухо мавру: нашепчу йому,
Що Кассьйо їй потрібен лиш для блуду.
І чим сильніш вона просити буде
За Кассію, тим більше віру в себе
У мавра підкопає. І отак
Я оберну на дьоготь її цноту,
А з добрості її сплету тенета
І всіх оплутаю.— Ну що, Родріго?

Входить Родріго.

Родріго

А те, що в цьому полюванні я наче той собака, якому не дають полювати, а тільки все на прив'язі держать. Мої гроші майже всі розійшлися; сьогодні вночі мені добре полатали боки; і якщо так піде далі, то я придбаю тільки досвід за всі мої труди і повернуся до Венеції, трохи набравшись розуму, але зовсім без грошей.

Яго

Як прикро це, коли нема терпіння!
Чи ж можна рану вигоїти вмить?
В нас діє розум наш, а не чаклунство,—
Ти знаєш сам; а розум наш чекає,
Коли настане слушний час. Хіба

Це все не йде на добре? Що ж! Тебе
Ударив Кассію, а ти за це
Його з посади скинув за дрібничку.
Усе росте і визріває на сонці.
Та перший цвіт дає і перший плід.
Ще трохи почекай! Клянусь хрестом! —
Вже почало світати. Справи й втіхи
Скорочують нам час.— Іди додому,
Туди, де квартируєш; йди, кажу!
Довідаєшся скоро про новини.
Ну, то іди ж!

Родріго виходить.

Попереду два діла.
Емілія просить за Кассьйо мусить
Дружину мавра,— я її намовлю.
А я тим часом
Кудись відкличу мавра і, коли
Благати Кассьйо буде Дездемону,
Вернуся з ним, щоб разом їх застукав.
Це найпевніший шлях. Мерщій за діло!
Коли гаряче — куй залізо сміло!

(Виходить).

ДІЯ ТРЕТЯ

СЦЕНА 1

Кір. Перед замком.
Входять Кассіо та кілька музикантів.

К а с с і о

Синьйори, грайте тут. Я заплачу
За труд ваш. Щось коротке... Генералу
Проголосіть ви на добридень туш!

Музика.
Входить блазень.

Б л а з е н ь

Ей, маестро, чи не побували часом ваші інструменти
в Неаполі, що вони так гугнявлять? ¹

Перший музикант

Як, синьйоре, як?

Б л а з е н ь

Адже ж це духові інструменти, вибачте на слові?

П е р ш и й м у з и к а н т

Звичайно, духові, синьйоре.

Б л а з е н ь

О, виходить, це такі, що висять під хвостом?

П е р ш и й м у з и к а н т

Як то під хвостом?

Б л а з е н ь

Точнісінько так, як багато відомих мені духових інструментів.— Проте ось вам гроші, маестро. Генералові так сподобалася ваша музика, що він просить вас зробити ласку і припинити цей гармидер.

П е р ш и й м у з и к а н т

Гаразд, синьйоре, ми більше не будемо.

Б л а з е н ь

Якщо ви маєте таку музику, якої можна не чути, то починайте її знову, а такої, як то кажуть, надто чутної музики не полюбає наш генерал.

П е р ш и й м у з и к а н т

Такої музики ми не маємо, синьйоре.

Б л а з е н ь

Тоді ховайте ваші дудки в мішки і забирайтесь! Зникайте в повітрі, щоб і духу вашого тут не було! Забирайтесь!

Музиканти виходять.

К а с с і о

Ось послухай, мій любий друже!

Б л а з е н ь

Ні, я не слухатиму вашого любого друга, я послухаю вас.

К а с с і о

Будь ласка, кинь гратися словами. Ось маєш золотого! Якщо та дама, що її приставлено до дружини генерала, вже встала, то перекажи їй, що є тут такий Кассіо, який просить її приділити йому кілька хвилин для короткої розмови. Ти можеш це зробити?

Б л а з е н ь

Вона вже встала, синьйоре, і якщо вона схоче стати тут, то я її сюди приставлю.

К а с с і о

Іди ж, мій друже.

Блазень виходить.
Входить Яго.

О, як вчасно, Яго!

Яго

А ви ще й досі не лягали?

К а с с і о

Ні.

Адже ж на світ вже почало займатись,
Як розійшлись ми з вами. Я, мій Яго,
На себе сміливість велику взяв
І викликав сюди дружину вашу.

Просити хочу я, щоб допомогла
Вона мені скоріш до Дездемони
Достойної добитись.

Я г о

Зараз я

Пришлю її до вас, а сам подбаю,
Як віддалити мавра, щоби ви
Вільніше розмовляли.

(Виходить).

К а с с і о

Сердечне вам спасибі! — Ще ніколи
Такого не стрічав я флорентинця
Ласкавого і чесного, як він.

Входить Емілія.

Е м і л і я

Добрідень, добрий лейтенанте мій;
Шкодную я, що маєте ви прикрість.
Проте все буде добре! Генерал
З дружиною розмову мав про вас;
Вона за вас так гаряче просила,
А мавр їй відповів, що той, кого
Ви ранили, синьйоре, має тут,
На Кіпрі, добру славу і зв'язки
Великі і значні, а через те
Він діяв обережно; він свідомо
Відмовив вам; сказав, що любить вас,—
А це найкраща запорука в тому,
Що скористається з нагоди він
І візьме знову вас до себе сам,
Й просить його про це не треба зовсім.

К а с с і о

Нехай і так; але благаю вас,
Якщо можливо буде це й пристойно,
Нагоду мені дайте побалакати
Хвилинку з Дездемоною віч-на-віч.

Е м і л і я

Тоді зайдіть сюди, будь ласка,— я
Влаштую так, що встигнете сказати
Ви вільно все, що є у вас на серці.

К а с с і о

Я дуже буду вдячний вам, синьйоро!
Виходять.

СЦЕНА 2

Кімната в замку.
Входять Отелло, Яго й дворяни.

О т е л л о

Ось! Капітанові листи віддай
І попроси його від мене, Яго,
Сенатові мою пошану скласти.
А я піду оглянути фортецю.
Мене ти знайдеш там.

Я г о

Гаразд, іду!
Я все зроблю, мій добрий генерале.

О т е л л о

А ви, синьйори, підете зі мною
Фортифікації оглянуть?

Д в о р я н и

М и

Готові йти за вами, генерале.

Виходять.

С Ц Е П А 3

Входять Дездемона, Кассіо та Емілія.

Д е з д е м о н а

Вір, добрий Кассіо, я докладу
Всіх сил, щоб тільки допомгти тобі.

Е м і л і я

Синьйоро добра, поможіть йому;
Мій чоловік так журиться тим лихом,
Мов особистим.

Д е з д е м о н а

Він має благородне серце! — Кассійо,
Повірте, щиро хочу я, щоб дружбу
Мій чоловік із вами відновив,
Як це було раніш.

К а с с і о

Синьйоро мила,
Що б не було з Мікеле Кассьіо — він
Вам буде завжди відданий слуга!

Д е з д е м о н а

О, дякую, синьйоре! Чоловіка
Ви любите і знаєте давно;
І він до вас холодний буде доти,
Лиш доки так політика велить.

К а с с і о

Але політика тривати може
Занадто довго, милостива пані:
Або себе підтримувать почне
Якимсь пустим і водянистим кормом,
Або, нарешті, розростеться так,
Що, як мене не буде й буде інший,
Забуде генерал і вірну службу,
І всю любов мою.

Д е з д е м о н а

Цього не буде!

Емілія посвідчить — я ручуся,
Що ти дістанеш знов твою посаду;
А якщо я даю вже дружнє слово,
То я додержую його до краю.
Я чоловікові не дам спокою; я
З терпіння виведу його, за тебе
Благаючи безперестану; постіль
Я оберну на школу, а обід —
На сповідальню; що б він не робив,

Я скрізь вплету прохання Кассьйо. Отже,
Розвеселися, Кассьйо! Твій заступник
Раніш помре, ніж справу цю покине!

В глибині з'являються Отелло й Яго.

Емілія

Синьйоро, ось іде господар.

Кассіо

Я попрощаюся, синьйоро.

Дездемона

Ні, залишись
І слухай, що я буду говорити.

Кассіо

Синьйоро, не сьогодні; можу я
Собі пошкодити,— я неспокійний.

Дездемона

Хай буде й так,—
Робіть, як знаєте!

Кассіо виходить.

Яго

А! Це мені не до вподоби!

Отелло

Що ти сказав?

Яго

Нічого, генерале, та... не знаю.

О т е л л о

То Кассьйо відійшов там від дружини?

Я г о

Ні, генерале... Кассьйо? Не повірю,
Щоб він тікав, немов який злочинець,
Побачивши, що ви йдете.

О т е л л о

Проте,
Здається, наче я не помилився.

Д е з д е м о н а

Ну що, мій друже?
Я розмовляла з прохачем одним;
Людину ту вразив ваш гнів до краю...

О т е л л о

Кого ви маєте на думці?

Д е з д е м о н а

Тут Кассьйо був, ваш лейтенант, мій друже;
Якщо вас зворушити маю силу,
Якщо ви любите мене, коханий.—
Простіть йому і помиріться з ним
Не зволікаючи. Бо коли він
Не любить вірно вас і согрішив
Підступно, гидко, а не випадково,—
То я не розуміюсь на порядних,
На чесних людях. О, прошу тебе,
Верни його на службу.

О т е л л о

Це був він?

Д е з д е м о н а

Так, він; такий смутний,
Що залишив мені частину горя;
Страждаю я з ним разом. Любий мій,
Верни його на службу!

О т е л л о

Не зараз, Дездемоно моя мила.
Хай якось іншим разом.

Д е з д е м о н а

Але скоро?

О т е л л о

Якнайскоріше, серце, задля вас.

Д е з д е м о н а

То, може, ще сьогодні до вечері?

О т е л л о

Ні, не сьогодні.

Д е з д е м о н а

Завтра за обідом?

О т е л л о

Я не обідатиму вдома завтра —
В фортеці зустрічаю капітанів.

Д е з д е м о н а

То завтра ввечері; в вівторок рано;
В вівторок вдень, увечері; чи ранком
У середу... Прошу тебе, ти сам
Признач, коли це має бути; тільки
Не більш трьох день промуч його, бо він
Уже так гірко кається і сам.
Крім того, вся його провина й справді
Лише словесної догани варта,
Така вона нікчемна (хоч і кажуть,
Що в час війни для прикладу карають
Найкращих навіть). То скажи ж мені,
Коли йому прийти, Отелло любий?
Не знаю я, чи є таке на світі,
Чого б для вас я не зробила зразу,
І не вагалась би й хвилини! Як!
Мікеле Кассію, що сватав нас!
Той самий, що вас палко захищав,
Коли казала я про вас недобре,—
Тепер вернуть його мені так важко!
Повірте, що зробила б я ще більше...

О т е л л о

Прошу тебе, покинь; хай Кассійо прийде,
Коли захоче він. Тобі ні в чім
Відмовити не можу.

Д е з д е м о н а

Та це ж не ласка зовсім;
Це все одно, коли б я попросила,
Щоб ви наділи рукавички, чи
Поживну з'їли страву, чи тепліше

Вдяглися ви, чи інше щось зробили,
Що піде вам самим на користь. Ні!
Якби мені колись на думку спало
Так звірити кохання ваше й справді —
Важливішу й багато тяжчу справу
Я вибрала б для цього, і таку,
Що виконать її було б не легко.

О т е л л о

Тобі ні в чому не відмовлю я.
Ну а тепер і ти, прошу тебе,
Моє прохання виконай: облиш
Короткий час мене на самоті.

Д е з д е м о н а

Чи можу ж вам відмовити? Ні, ні!
Щасливо, мій володарю!

О т е л л о

Щасливо,
О Дездемоно любя! Швидко я
До тебе повернусь!

Д е з д е м о н а

Ходім, ходім,
Еміліє.— Звели, що забажаєш,
І я скорюсь.

Виходить з Емілією.

О т е л л о

Негідниця розкішна!
Коли любов моя не вся в тобі —

Нехай душа моя тоді загине!
Якщо ж любить тебе я перестану —
Тоді настане хаос.

Я г о

Шляхетний генерале...

О т е л л о

Що там, Яго?

Я г о

В той час, як сватались ви до синьйори,
Чи знав тоді про вашу ніжну пристрасть
Мікеле Кассіо?

О т е л л о

З початку й до кінця. А що? До чого
Питання це?

Я г о

Пусте! Нічого... Хтів
Я з'ясувати дещо.

О т е л л о

А що ж саме?

Я г о

Не думав я, що він її вже знав...

О т е л л о

О так; і посередником він часто
Між нами був.

Я г о

Як? Справді?

О т е л л о

Так, справді! Справді! Що тебе дивує?
Хіба нечесний він?

Я г о

Він чесний, ваша милість?

О т е л л о

Чесний, так!

Я г о

Оскільки це мені відомо...

О т е л л о

Що ти на думці маєш?

Я г о

Я? На думці?

О т е л л о

«На думці!»... О, клянуся небом, він
Повторює за мною, мов луна,
Немов ховає там яке страхіття
В своїх думках, що страшно й показати.—
Що в тебе на душі? Я чув, сказав ти,
Як Кассьйо щойно звідси геть виходив,—
Тобі не до вподоби це... Що саме?
А що тобі не до вподоби? Що?
Коли ж сказав я, що весь час він був

Порадником в моїм коханні, ти
Здивовано зненацька скрикнув: «Справді?»
І брови так похмуро ти насупив,
Немов якусь зловісну думку хтів
Сховати в мозок свій. Якщо мене
Ти справді вірно любиш, то відкрий
Свою таємну думку.

Я г о

Генерале,
Ви знаєте, що я люблю вас.

О т е л л о

Знаю;
І через те,— бо певний я цілком,
Що маєш вдачу віддану і чесну,
Що важиш ти слова раніш, ніж дати
Їм повну волю,— Яго, я тривожусь!
Мене лякають ці твої слова
Уривчасті і невиразні. Це
Звичайні хитрощі в падлюк нечесних,
Слова ж такі в устах людей порядних —
Прихований то натяк, що із серця
На денне світло рветься зі всіх сил,
Бо стерпіти не може він мовчання.

Я г о

Про Кассію запрягнувся б я,—
Мені здається, він людина чесна.

О т е л л о

Я думаю так само.

Я г о

Адже люди
Повинні бути, чим вони здаються,
А не здаватись тим, чим бути не можуть.

О т е л л о

То вірно. Бути тим повинні люди,
Чим нам вони здаються.

Я г о

Тож я вірю,
Мікеле Кассіо — людина чесна.

О т е л л о

Ні, криється в твоїх словах щось більше;
Прошу тебе, розкрий твої думки,
Найгіршу із думок своїх мені
Перекажи найгіршими словами.

Я г о

Мій добрий генерал, пробачте, я,
Хоч і повинен вам служити вірно,
Проте, мені здається, вільний в тому,
У чому вільні навіть і раби.
Мої думки розкрити? Що, коли
Оті думки гідкі й облудні? Де
Палац отой, що в нього не змогла б
Залізити підлість? Де ті груди чисті,
В яких би із правдивим міркуванням
Гідкі підозри поруч не сиділи
І не творили б разом суд?

О т е л л о

Ти в змові, мабуть, проти друга, Яго.
Якщо його зневаженим вважаєш,
А вухо його робиш чужоземцем,
Ховаючи свої думки від нього.

Я г о

Благаю вас, хоч, може, й помиляюсь
У здогадах моїх — проте признаюсь,
Що маю хибу гріх вбачати скрізь
І злу плекать підозру там, де зла
І не було ніколи. Ось чому,
Благаю вас, уваги не звертайте
На ці недосконалі міркування;
І здогади мої, хисткі й непевні,
Нехай вас не бентежать. О, ніщо...
Ні спокій ваш, ні власний ваш добробут,
Ні досвід мій, ні честь моя, ні мудрість,—
Ніщо мені не дозволяє вам
Мої думки розкрити!

О т е л л о

Що ти кажеш?

Я г о

Для жінки й чоловіка — честь,
Ім'я їх добре — скарб то найцінніший
У душах їхніх. Хто у мене вкрав
Мій гаманець, той вкрав лише дрібницю,—
Він мій був, він — його, він був до цього
Уже рабом у тисячі людей.
А хто у мене краде добру славу,

Той краде те, чим сам не збагатиться,
У мене ж відбирає все.

О т е л л о

Клянусь! Я хочу знати твої думки.

Я г о

О ні! Не знати вам, коли б ви навіть
В своїх руках моє тримали серце;
Тим більш, коли мовчу я, як тепер,
І серце зберігаю в себе в грудях.

О т е л л о

Ха!

Я г о

Стережіться ревнощів, начальник!
То гад страшний з зеленими очима,
Який глузує з власної поживи!
Блаженні ті чоловіки рогаті,
Які, упевнившись у прикрій долі,
Кохати зрадницю перестають.
А скільки мук некельних переносить
Отой, кого мордує підозріння!
Той проклятий, хто любить і не вірить,
Хто сумнівається й кохає палко!

О т е л л о

О мука!

Я г о

Бідак вдоволений — то багатий,
І бідний, як зима, отой багатий,

Що повсякчас боїться впасти в злидні.
О небо! Захисти увесь мій рід
Від ревнощів!

О т е л л о

Стривай! До чого це?
Чи думаєш, що ревнощами жити
Захочу я й мінятимусь, як місяць,
Із кожним сумнівом новим. О ні!
Зазнавши сумніву, його відразу
Я розв'яжу. Назви мене козлом,
Як душу я свою віддам твоїм
Нікчемним і порожнім підозрінням.
Я не зроблюсь ревнивцем, якщо скажуть,
Що в мене жінка гарна, їсть усмак,
Легка в розмові й любить товариство,
Співає, грає й хороше танцює;
Де є чеснота — нахили такі
Чесноту тільки прикрашають. Хоч
І невеликі маю я заслуги,
Та не боюсь і в ній не сумніваюсь,
Бо має очі й вибрала мене.
Ні, Яго: мушу я раніш побачить;
Побачу я — тоді візьму під сумнів;
І сумнів той мені довести треба;
А вже коли я маю справжній доказ,
Тоді кохання вирву я з душі,
Або я знищу ревнощі відразу!

Я г о

Я радий, що тепер нагоду маю
Вам виявить любов мою й пошану
Із щирим серцем; і скажу вам те,

Що я сказати вам повинен, хоч
Я доказів виразних ще не маю.
Слідкуйте за дружиною, синьйоре;
За нею й Кассіо уважно стежите —
Без ревностів, але й не вірте в чесність;
На оці майте їх обох, бо я...
Я не хотів би, щоб таку людину,
Шляхетну й щирю, скривджено було
Лиш через власну добрість; тож пильнуйте!
Я знаю звичай нашої країни:
В Венеції лиш небу розкривають
Жінки ті штуки, що ховають їх
І чоловікові сказати не сміють.
Сумління в них не в тому, щоб стриматись,
А в тому, щоби зроблене таїти.

О т е л л о

Ти так гадаєш?

Я г о

Адже вона вже одурила батька,
Коли пішла за вас; усім здавалось,
Що перед вашим поглядом тремтить,
А в дійсності вона його кохала.

О т е л л о

Так, це було...

Я г о

Ось бачите самі!
Така ще молода і так лукаво
Уміла прикидатися вона.
І очі батькові немов замкнула,

Свій замір затаївши так, що він
Все пояснив чаклунством... А проте
Зайшов я задалеко... О, простіть!
Благаю вас, простіть мені ласкаво,
Що я занадто вас люблю.

О т е л л о

Повік тобі я дякувати маю.

Я г о

Я бачу — це вас трохи стурбувало.

О т е л л о

О ні! О ні!

Я г о

Проте боюсь, що так.
Ви зрозумієте, я сподіваюсь,
Що відданість примусила мене
Так говорити. Ні, я бачу, ви
Схвильовані і справді. О, благаю,
Не надавайте ви моїм словам
Ні значення великого, ні сили,—
Це все лише підозри.

О т е л л о

Ні, ні!

Я г о

Якщо це станеться, синьйоре,—
Мої слова спричиняться до прикрих,
До небажаних наслідків, що їх
Ніколи я не мав на думці. Таж

Мікеле Кассіо — мій друг достойний...
Я бачу, ви хвилюєтесь, синьйоре.

О т е л л о

Ні, ні, не дуже! Певен я, проте,
Що чесна і невинна Дездемона.

Я г о

Пошли їй боже довгий чесний вік!
А вам вік довгий — вірити в ту чесність!

О т е л л о

А що, як зрадила себе природа...

Я г о

У тому й суть! Насмілюся сказати...
Вона ж все відмовлялася від шлюбу
І відхиляла різних наречених
Її країни, кольору і стану,—
В природі ж скрізь гармонія існує...
Розбещеною думкою тут пахне,
Чи збоченим смаком, або бажанням
Протиприродним... Тьфу! Але пробачте...
Я взагалі кажу, а не про неї;
Проте боюсь,— як розум візьме гору
Над почуттям її, то щоб вона
Не порівняла вас до земляків —
І не пожалкувала.

О т е л л о

Ну, прощай!

Прощай! Коли помітиш щось — скажи;
Нехай твоя дружина стежить, Яго.
Ну а тепер — облич мене.

Я г о

Прощайте.

(Іде).

О т е л л о

Навіщо з нею одружився я?
Мій чесний Яго знає й бачить більше,
Багато більш, ніж він мені сказав.

Я г о

Насмілюся благати вашу милость —
Не вдумуватись глибоко в цю справу;
Хай діє час; а Кассійо хоч і треба
Вернуть назад (він добрий офіцер),
Проте не заважало б почекати;
Тим часом можна б вивідати все —
Хто він такий і що на думці має.
А як почне просити вас дружина
Й проситиме за нього невідступно,
То тут не все гаразд. А поки що
Мене вважайте надто підозрілим
(Боюсь, що й справді я такий), але
Її вважайте чистою, благаю!

О т е л л о

Себе тримаю я в руках, не бійся.

Я г о

Моє вам шанування ще раз.

(Виходить).

О т е л л о

Який кристально-чистий він і чесний!
Як він уміє розумом глибоким
У людських душах розбиратись; він
Причини їх поведження впізнав.
Мій соколе, якщо побачу я,
Що ти здичавів,— пута геть порву!
Хоч пута ті із струн моїх сердечних —
Я розірву їх і пушу тебе...
Лети за вітром і ширяй на волі!
Це, може, через те, що чорний я,
Що солодко не вмію говорити,
Як ті придворні франти; може бути,
І через те, що я почав поволі
Спускатися в долину літ похилих...
Ну що ж!.. Нема дружини!.. Все обман!
Моя утіха — це тепер ненависть!
Ах! Ось воно оце прокляття шлюбу —
Істоти ніжні ми зємо своїми,
Але бажання їхні нам чужі!
О, я волів би жабою вродитись
І в підземеллі вогкім животити,
Ніж з того, що кохаю я, комусь
Віддати хоч малесеньку частину!
Але така вже кара душ високих,—
Вони не мають прав простого серця,
Їх доля неминуча, як і смерть:
Ще від колиски нам судилось лихо...
Рогате лихо!.. Дездемона йде.

Входять Дездемона й Емілія.

Якщо вона фальшива — о, тоді

З себе самого насміялось небо!
Ні, я цьому не вірю!

Д е з д е м о н а

Мій Отелло!
Обід ваш і шляхетні остров'яни,
Яких ви запросили, вас чекають.

О т е л л о

Так, винен я.

Д е з д е м о н а

Чому так тихо голос ваш звучить?
Ви хворі?

О т е л л о

Так. Болить отут чоло.

Д е з д е м о н а

Від ночі то безсонної, напевно.
То все мине. Дозвольте, любий, я
Чоло перев'яжу вам; за годину
Ви будете здорові.

О т е л л о

Ні, покиньте!

Ця хустка замала...

(Зриває хустку, вона падає додолю).

Мине і так.

Облиште це. Ходім зі мною разом.

Дездемона

Як прикро, що заслабли ви, мій друже.

Отелло й Дездемона виходять.

Емілія

Як рада я, що хустку цю знайшла;
Це ж перший подарунок їй від мавра.
Мій муж, чудій, сто раз мене просив
Її украсти; ні!.. її так любить
(Бо мавр синьйору закликав цю хустку
Дбайливо берегти) і береже,
З собою завжди носить, і цілує,
І розмовляє з нею. Я зніму
Оцеї узор, і вишию, і Яго
Її віддам.
Що з нею зробить він — те небо знає.
А я лиш його примху вдовольняю.

Входить Яго.

Яго

Ну як? Що ви тут робите самі?

Емілія

Не гримайте; я маю щось для вас.

Яго

Для мене щось? Ну, то звичайна річ...

Емілія

Яка ж?

Я г о

Безглузду мати жінку.

Е м і л і я

О!

Це все? А що мені тепер дасте
За хустку цю чудову?

Я г о

Хустку? Як?

Е м і л і я

Так, хустку!
Дарунок перший мавра Дездемоні;
За хустку цю, що ви просили часто,
Щоб я її для вас украла?

Я г о

Ти

Її украла в неї?

Е м і л і я

Не зовсім; ні, вона необережно
Її впустила щойно тут, а я
Побачила і підбрала. Глянь!

Я г о

Розумнице! Давай її сюди!

Е м і л і я

Та нащо вам вона, що так мене
Просили ви її украсти?

Я г о
Вам
Нема до того діла!

(Вириває хустку).

Е м і л і я
Як не дуже
Вона потрібна вам — верніть її.
Моя синьйора бідна розум втратить,
Коли помітить, що її немає!

Я г о
А ви мовчіть! Вона мені потрібна.
Ідіть собі.

Емілія виходить.

Впушу цю хустку я в господі Кассьйо;
Він знайде її там. Такі дрібниці,—
Хоч і легкі вони, як те повітря,—
Для ревнощів багато важать, наче
То доводи письма святого. Так!
Це може вплинути на справу... Вже
Моя отрута мавра напоїла;
А для такої вдачі підозріння,
Непевні здогади — також отрута,
Спочатку непомітна і на смак
Лиш ледве розпізнати її можна,
Та ледь потрапила краплина в кров —
Попалить все, як сірка під землю.
Я так і знав... Ось він іде сюди!
Ні мак, ні мандрагора й зілля всі,
Що тільки є на світі, не повернуть

Тобі той мирний і солодкий сон,
Яким ти спав ще вчора!

Повертається О т е л л о.

О т е л л о

Ха-ха! Брехать? Мені?

Я г о

Ну, генерале! Годі вже про це!

О т е л л о

Геть! Геть! Мене ти кинув на тортури!
Клянусь, великої зазнати зради
Багато легше, аніж знати трохи!

Я г о

Як, генерале?

О т е л л о

Так. Не мав я діла
До крадених годин її розпусти!
Не бачив їх, не думав, і вони
Не мучили мене; спокійно спав;
Веселий, вільний був до цього часу;
І на устах її цілунків Кассьйо
Я досі ще ні разу не знаходив...
Отак і пограбований не може
Вважати пограбованим себе,
Аж поки він цього не усвідомить!

Я г о

Мені те прикро чути.

О т е л л о

Ах, я щасливий був би, щоб весь табір,
Щоб кожен із солдатів володів
Ї солодким тілом, але я...
О, тільки б я про те не знав! Тепер
Прощай навик, сердечний спокій мій!
Прощай, вдоволення! Спокійний розум!
Прощай, пернате військо, бій завзятий,
Де честолюбність переходить в доблесть!
Прощай, мій кінь, що ржеш мені назустріч!
І звук сурми, і гуркіт барабана!
І флейти гострий свист, і стяг величний!
Всі почесті, вся слава, і вся велич,
І мужність, і тривоги славних січ!
І ви, страшні гармати, з сишим горлом,
З якого виліта смертельний грім,
Як грізний грім безсмертного Зевеса,—
Прощай усе, для чого жив Отелло!

Я г о

Чи це ж можливо, генерале?

О т е л л о

Падлюко, доведи мені, що шлюха —
Моя любов! Наочний доказ дай!

(Хапає його за горло).

Або, клянусь душі рятунком власним
Вже краще псом ти був би народився,
Ніж люті, що зростає в мене в грудях,
Давати відповідь.

Я г о

Дійшло до цього?

О т е л л о

Я хочу бачить сам! Або дай доказ,
Щоб жодної петлі там не було,
Де б міг найменший сумнів почепитись,
Або з життям прощайсь!

Я г о

Мій генерале...

О т е л л о

Коли ж ти наклеп зводиш на невинність
І наклепом шматуєш мені душу,
Тоді навіки перестань молитись;
Зречись свого сумління; нагромаджуй
Страшне злочинство на страшне злочинство;
Хай через тебе й небо заригає,
Хай вражена земля тремтить від жаху,—
Бо більшого не зможеш ти додати,
Щоб засудить себе на вічні муки!

Я г о

О, змилуйтесь! Рятуйте мене, о небо!
Людина ви чи ні? Чи є у вас
Душа і розум? Схаменіться! Боже,
Не покидай його! Я більш не можу
Служити вам.— О, я нещасний дурень,
Дожився вже до того, що пороком
Мою вважають чесність! О жахливий,
Нікчемний світ! Дивись, дивись, о світе,
Як небезпечно чесним бути й щирим!

Спасибі за науку вам. Тепер
Вже досить! Геть із дружною відразу,
Якщо таку породжує образу!

О т е л л о

Стривай! На вигляд ти, можливо, й чесний.

Я г о

Волю будь розумним я, бо чесність —
То дурість, генерале, що ніколи
Мети своєї досягти не може.

О т е л л о

Клянуся всім, що тільки є на світі!
Мені здається, що дружина чесна,
І знов здається — зрадлива вона;
Мені здається, що сказав ти правду,
І знов здається — неправдивий ти.
Я вимагаю доказів! Ти чуєш?
Ім'я її було і ясне, й чисте,
Як світлий лик Діани, а тепер
Воно і заплямоване, і чорне,
Як і моє лице. Коли ще є
Ножі, вогонь, мотузки і отрута,
Задушливі потоки — я цього
Не потерплю! Упевнитись я хочу!

Я г о

Як бачу я, вас ревності вже душать,
І каюсь, що до цього вас довів.
Хотіли б ви упевнитись?

О т е л л о

Хотів би?

Ні, хочу я!

Я г о

І можете, синьйоре.
Та як же? Як упевнитись, начальник?
Хотіли б ви тримать над ними свічку
І захопить на ділі?

О т е л л о

Смерть! Прокляття!

Я г о

Гадаю я, було би дуже важко
Примусити їх це вам показати.
О сто чортів! Хіба ж вони дадуть,
Щоб очі ще якісь, крім їхніх власних,
Їх бачили в постелі? Що ж?.. І як?
Що я скажу? Де докази візьму?
Не зможете побачити цього,
Щоб навіть і були вони обое,
Як кози, безсоромні і гарячі,
Як мавпи, як вовки шалені в тічці,
І непристойні, як дурні п'яниці.
Але якщо переконань усіх
І доказів виразних, що ведуть
До брами істини прямим шляхом,
З вас досить,— я вам їх здобуду.

О т е л л о

О, дай мені наочний доказ зради!

Я г о

Я не люблю цього,
Та вже коли зайшов я так далеко

Через любов до вас й безглузду чесність,
То вже скажу усе вам до кінця.
Лежав я з Кассіо недавно поруч ²,
Але мені боліли дуже зуби
І спати я не міг.
Є люди, що у них слабка душа,
І через те вони крізь сон бурмочуть
Частенько про свої таємні справи;
І Кассіо такий.
От чую я, шепоче він крізь сон:
«О люба Дездемоно! Обережні
Повинні бути ми й кохання наше
Таїти від усіх!» А потім він
Так міцно стиснув мені руку й скрикнув:
«О чарівне створіння!» — і мене
Так палко цілувати він почав,
Немов рвучи з корінням поцілунки,
Що на губах мені росли, і враз
Він ногу на стегно мені поклав,
Й зітхав, і цілував, і скрикнув раптом:
«О горе нам! Прокляття лютій долі,
Що маврові призначила тебе!»

О т е л л о

О жах! О жах!

Я г о

Адже це тільки сон!

О т е л л о

Але їх викриває! І підозри
Породжує, хоча це тільки сон.

Я г о

Підтвердити він може, окрім того,
Ще й інші докази непевні.

О т е л л о

Я...

Я розірву її!

Я г о

Ні, будьте мудрі.

Адже ми ще не бачили нічого;
Можливо, що вона і чесна. Прóшу,
Скажіть мені, чи випадково часом
Вам бачить не доводилося хустки
У вашої дружини, що на ній
Суниці вишито?

О т е л л о

Мій перший дар!

Я їй колись таку подарував.

Я г о

Цього не знав я. Хусткою такою
(Я певен, що то вашої дружини)
Сьогодні бороду собі втирав
Наш Кассьйо.

О т е л л о

О, коли це та...

Я г о

Коли

Це та чи інша, що належить їй,
Однаково — все свідчить проти неї.

О т е л л о

О боже! Чом не сорок тисяч раз
Живе цей раб! Одне життя — ніщо!
Замало одного життя для помсти!
Тепер я бачу,— все це правда! Яго,
Дивись сюди: любов мою глибоку
Здуваю з себе; хай летить за вітром!
Нема її...

Ти, помсто чорна, встань з безодні пекла!
О, передай, любов, свою корону
І в серці трон — ненависті тиранській!
Здимайтесь повно, груди, від сичання
Гадючих язиків!

Я г о

Та заспокойтесь!

О т е л л о

О, крові, Яго, крові! ³

Я г о

Терпіння, вас прошу; ви думку вашу
Ще можете змінити.

О т е л л о

Ні, ніколи!
Ніколи, Яго! Як Понтійське море
Свої холодні хвилі мчить вперед
На Пропонтиду і на Геллеспонт⁴
І їх назад ніколи не вертає,—

Так і криваві заміри мої
Помчать вперед, нестримно забуваючи,
І вже назад не вернуться ніколи,
І не оглянуться, і не відринуть
До ніжного, тремтливого кохання,
Аж поки їх безмежна й люта помста
Не поглине! Тобою я клянусь,
О небо мармурове!

(Стає навколішки).

Не порушу
Обітниці святої я ніколи
І слова не зламаю!

Я г о

Не підводьтесь!

(Стає навколішки).

Вас, вічні осяйні світила неба,
Стихії, що блукають навкруги,
Вас закликаю в свідки я, що Яго
Свій розум, руки й серце віддає
На службу скривдженому так Отелло!
Хай він накаже — й виконати все
Вважатиму я за свою повинність,
Хоч би й кривавою була та справа.

О т е л л о

Не звуками порожніми вітаю
Твою любов, але приймаю серцем, —
Відразу вже й доручення даю:
Хай за три дні почую я від тебе,
Що Кассію нема серед живих.

Я г о

Мій друг помер; сказали ви — і сталося!
Але нехай живе вона.

О т е л л о

Прокляття їй, розпутниці! Прокляття!
Ходімо звідси. Мушу зміркувати,
Де засобів знайти, щоб якнайшвидше
Від них загинув чарівний диявол!
Віднині ти — мій лейтенант.

Я г о

Я ваш

Навіки!

Виходять.

СЦЕНА 4

Там же.

Входять Дездемона, Емілія та блазень.

Дездемона

Чи не знаєте, друже, де перебуває лейтенант Кассіо?

Блазень

Не смію сказати, щоб він десь вилежувався.

Дездемона

Чому, чоловіче?

Б л а з е н ь

Та він же солдат; а коли скажеш, що солдат вилежеться⁵, то тільки заробиш собі добре на горіхи.

Д е з д е м о н а

Ну, годі; скажіть, де він мешкає.

Б л а з е н ь

Сказати вам, де він мешкає, це однаково, що сказати вам, де я вилежуюсь.

Д е з д е м о н а

О, яка нісенітниця!

Б л а з е н ь

Я не знаю, де він мешкає; а вигадати вам, що «він мешкає тут» або «він мешкає там»,— це значить збрехати вам просто у вічі.

Д е з д е м о н а

Чи не можете ви довідатись про нього в інших і зібрати відомості?

Б л а з е н ь

Я примушу весь світ студіювати для цього катехізис, тобто ставити запитання й діставати відповіді.

Д е з д е м о н а

Розшукайте його і пришліть сюди. Скажіть йому, що я просила мого чоловіка помилувати його і сподіваюсь, що все буде гаразд.

Б л а з е н ь

Зробити це — в людських силах; отже, я спробую виконати все як слід.

(Виходить).

Д е з д е м о н а

Еміліє, де я поділа хустку?

Е м і л і я

Не знаю я, синьйоро.

Д е з д е м о н а

Повір мені, воліла б я згубити
Мій гаманець із золотом! І хоч
Мені і вірить благородний мавр,
І ревнощів огидних він не знає,
Проте це може в ньому породити
Лихі думки.

Е м і л і я

То не ревнивий він?

Д е з д е м о н а

Хто? Він? Гадаю, рідне його сонце
Всі нахили такі в ньому спалило.

Е м і л і я

Ось він іде!

Д е з д е м о н а

Не дам йому спокою,
Аж поки знов він Кассіо до себе
На службу не покличе.— Як вам, любий?

Входить О т е л л о.

О т е л л о

Чудово, дорога дружино!

(Набік).

О!

Яка ж то мука прикидатись! — Ну,
А ваше як здоров'я, Дездемоно?

Д е з д е м о н а

О, добре!

О т е л л о

Прошу! Дайте вашу руку.
Яка-бо вогка в вас рука, синьйоро!

Д е з д е м о н а

Іще їй горе й старість незнайомі.

О т е л л о

Плодючості це доказ, а також
І серця щедрого... Яка гаряча!
Гаряча й вогка... Де така рука,
Там волю слід обмежити, там треба
Молитися, додержувать постів,
Плоть умертвляти і побожно жити,
Бо молодий і спритний в ній диявол,
Який так легко може збунтуватись...
Так, гарна ця рука й така відверта!

Д е з д е м о н а

Ви й справді можете так говорити,
Бо ця рука дала вам моє серце.

О т е л л о

Так, щедра це рука! Був час давно,
Коли нам серце руку віддавало;
Нова геральдика дає лиш руку.

Д е з д е м о н а

Не знаю я... Де ж ваша обіцянка?

О т е л л о

Яка, голубко, обіцянка?

Д е з д е м о н а

Послала я по Кассію, щоб він
Прийшов сюди до тебе на розмову.

О т е л л о

Мене сьогодні тяжко мучить нежить;
Позич мені твою хустину.

Д е з д е м о н а

Ось!

Візьми, мій друже.

О т е л л о

Ту, що я вам дав.

Д е з д е м о н а

Її нема зі мною.

О т е л л о

Як! Нема?

Д е з д е м о н а

Немає справді, любий!

О т е л л о

Не гаразд.

Бо хустку ту... колись одна циганка
Подарувала матері моїй.
Вона була чаклунка, і читала
В серцях людей, і, даючи їй хустку,
Сказала матері, що хустка та
Любов їй принесе й повік прив'яже
До неї серце батька; та коли
Вона її загубить чи віддасть —
Відверне батько мій від неї очі,
І серце іншій подарує він.
Ту хустку моя мати перед смертю
Мені дала, щоб я віддав дружині,
Якщо мені пошле дружину доля.
Так я й зробив, Тож бережіть її,
Як ока вашого зіницю ясну
Її пильнуйте; згубите її
Чи віддасте кому — тоді таку
Накличете страшну на нас погибель,
Що більшої не може бути на світі.

Д е з д е м о н а

Чи то ж можливо?

О т е л л о

Так. То правда все.
В отій тканині є магічна сила;
Сибілла, що за весь свій довгий вік
Побачити устигла двісті раз
Щорічне обертання сонця, шила

Ту хустку чарівну і гаптувала
У віщому екстазі; шовк для неї
Священні робаки самі напряди,
І вміло пофарбовано той шовк
Вологою з сухих, заляклих мумій,
Що збереглася ще в серцях дівочих.

Д е з д е м о н а

Це правда?

О т е л л о

Правда все; а через те
Ти бережи й шануй ту хустку добре.

Д е з д е м о н а

То краще б я не бачила її!

О т е л л о

А! Тож чому?

Д е з д е м о н а

Що означає ваш суворий тон?

О т е л л о

Згубила? Втратила? Кажі! Нема?

Д е з д е м о н а

Рятуй нас боже!

О т е л л о

Ви скажете?

Д е з д е м о н а

Не загубила... А якби й пропала?

О т е л л о

А!

Д е з д е м о н а

Кажу — не загубила я її...

О т е л л о

Тоді знайдіть і покажіть мені!

Д е з д е м о н а

Я показати могла б, але не хочу.
Це хитрощі, щоб я вас не просила...
Будь ласка, поверніть посаду Кассьйо!

О т е л л о

Дай хустку! Чуєш?.. Я передчуваю...

Д е з д е м о н а

Ну, годі, годі...
Здібнішої не знайдете людини.

О т е л л о

Дай хустку!

Д е з д е м о н а

Прошу вас, поговоримо про Кассьйо.

О т е л л о

Дай хустку!

Дездемона

Ваша приязнь — все для нього;
В прихильності до вас знаходив щастя,
Ділив всі небезпеки з вами...

Отелло

Хустку!

Дездемона

Ах, справді ви несправедливі!

Отелло

Геть!

(Виходить).

Емілія

То не ревнивий він?

Дездемона

Таким не бачила його ніколи...
О, мабуть, справді чари є в тій хустці!
Яке нещастя, що вона пропала...

Емілія

І в рік, і в два не вивчиш чоловіка;
Вони — це шлунки, ми — лише їх харч:
Вони ковтають нас, коли голодні;
Наївшись всмак і черево набивши,
Вони нас вивергають. — Гляньте! Кассійо,
І чоловік мій разом з ним іде.

Входять Яго й Кассіо.

Я г о

Немає іншого шляху, синьйоре,—
Вона єдина мусить це зробити.
На щастя, ось вона! Ідїть! Просіть!

Д е з д е м о н а

Ну що, мій добрий Кассьйо? Є новини?

К а с с і о

Як і раніш, я знов до вас з проханням.
Благаю вас, синьйоро, заступіться,
Щоб міг я жити так, як жив раніш,
І ласку повернув того, кому
Я відданий всім серцем і кого
Так високо шаную. О, прошу —
Не зволікайте справи! Бо коли
Такий тяжкий смертельно злочин мій,
Що ні колишня служба, ні мій жаль,
Що огортає зараз мені душу,
Ні обіцянка доблесті в майбутнім
Не можуть повернути мені ласки,
То хай я хоч довідаюсь про це,
І те вже буде ласкою для мене.
Тоді я примирюся хоч-не-хоч,
Щоб милостину десь на іншій ниві
У щастя зебрати.

Д е з д е м о н а

На жаль, мій вельмиблагородний Кассьйо,
Моє заступництво не має сили!
Мій муж тепер не муж мій; і його
Я не впізнала би, якби й обличчям

Він так змінився, як змінився духом.
Хотіла б я, щоб янголи святі
Просили так за мене, як за вас
Просила я, хоч і стягла неласку
На себе я за шире слово! Вам
Терпіти треба певний час; для вас
Зроблю я все, що зможу, навіть більше,
Ніж я для себе зважитись могла б.
Цього для вас хай буде досить.

Я г о

Як?

То генерал сердитий?

Е мі л і я

Дивно якось!

Він вийшов роздратований до краю.

Я г о

Хіба він гніватися може? Ні...
Я бачив сам, як постріл із гармати
В повітря висадив ряди солдатів,
Якими він командував, і вирвав,
Мов той диявол, брата йому з рук...
І може гніватися він? Виходить,
Важливе щось. Піду до нього. Мабуть,
Для гніву має він якусь причину.

Д е з д е м о н а

Прошу тебе, піді.

Яго виходить.

Напевно, звістка

Якась з Венеції, а, може, то

Ворожа змова, що її на Кіпрі
Він сам розкрив, йому вразили розум;
Коли хвилюють нас великі справи,
Чіпляємось ми часто до дрібниць.
Це так і є: хай заболить нам палець,
А відчуваєм біль у всьому тілі.
Не треба забувати ще й того:
Людина — це людина, а не бог.
Чоловіки не можуть бути завжди
Такі ж уважні, як були до шлюбу.
Картай мене, Еміліє, картай,
Бо я сама (як воїн непорядний)
Розсердилась на нього за неласку;
Та бачу я сама тепер, що свідків
Я підкупила й зовсім не по правді
Обвинуватила його.

Емілія

Дай, небо,
Щоб тут причиною були лише
Державні справи, а не сумнів злій,
Не ревності безглузді.

Дездемона

Я ж не давала приводу ніколи!

Емілія

Ні, це не відповідь ревним душам:
Ревниві зовсім не тому ревнують,
Що є для того привід чи нагода,—
Вони ревнують, бо вони ревниві.
Сама себе зачне, сама її породить
Потвора ця.

Д е з д е м о н а

Мій боже, вбержи
Мого Отецло душу від потвори!

Е м і л і я

Аміль, синьйоро!

Д е з д е м о н а

Піду до нього.— Кассьйо, ви тим часом
Побудьте тут. Якщо спокійний він —
Я знов почну його просити й все
Зроблю, щоб виконав бажання ваше.

К а с с і о

Уклінно дякую, синьйоро!

Дездемона й Емілія виходять.
Входить Біанка.

Б і а н к а

Вітаю, друже Кассьйо!

К а с с і о

Ви не вдома?

Як поживаєте, Біанко любя?
Я, слово честі, просто йшов до вас.

Б і а н к а

А я — до вашої господи, Кассьйо.
Як? Цілий тиждень не прийти до мене?
Сім день і сім ночей не бачить вас!
Без любого сто шістдесят годин!
Вони ж в сто шістдесят разів нудніші,
Аніж години звичні на добу.
Як тяжко їх лічити!

К а с с і о

О, даруйте!
Мене гнітили всі ці дні турботи...
Тепер я на дозвіллі все сплачу
За довгі дні розлуки.

(Дав їй хустку Дездемони).

Б'янку, мила,
Зніміть для мене цей узор.

Б і а н к а

О Кассьйо,
Де ви взяли її? Напевно, це
Дарунок подружки нової? Ах!
Розлуки біль із болем поєднався,
Що заподіяла його причина...
Дійшло до цього? Добре, добре!

К а с с і о

Жінко!
Кинь підлий здогад чортові у зуби,
Який послав тобі цю думку. Годі!
Ревнуєш ти, подумавши, що це
Мені дарунок іншої коханки?
Ні, Б'янку, вір мені.

Б і а н к а

Чия ж вона?

К а с с і о

Не знаю, люба. Я знайшов її
У себе у кімнаті. Гарна хустка!
Раніше, ніж її почнуть шукати

(А буде це напевно), я хотів би,
Щоб був такий узор і в мене теж.
Візьміть її й зробіть, як я прошу;
А поки що лишіть мене самого.

Біанка

Лишити вас? Навіщо?

Кассіо

Чекаю тут на генерала я,
І не годилося б, та я їй не хочу,
Щоб він мене тут з жінкою застав.

Біанка

Чому? Скажіть, будь ласка!

Кассіо

Не тому,

Щоб я вас не любив...

Біанка

То, мабуть, це тому, що вже давно
Мене ви розлюбили?
Прошу вас, проведіть мене хоч трохи...
Скажіть, вночі я скоро вас побачу?

Кассіо

Я вас провести можу недалеко:
Чекати мушу. Ввечері прийду...

Біанка

Гаразд: ну що ж, доводиться скоритись.

Виходять.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

СЦЕНА 1

Кіпр. Перед замком.
Входять Отелло й Яго.

Яго

Ви думки, отже, не змінили?

Отелло

Думки?

Якої думки, Яго?

Яго

Що разок

Поцілувать таємно...

Отелло

То є злочин!

Я г о

Або щоб з другом голою в постелі
Полежати годинку й більш, проте
Без замірів гріховних і порочних?

О т е л л о

Як? Голою в постелі, Яго, та
Без замірів гріховних і порочних?
Адже це лицемірство перед чортом!
Хто чинить так, немов і непорочно,—
Тих спокуша диявол, а вони
В свою чергу вже спокушають небо!

Я г о

Якщо вони нічого більш не роблять —
То гріх простимий. Та коли дарую
Мій дружині хустку я, тоді...

О т е л л о

Ну, що ж тоді?

Я г о

Ну що ж, тоді — її то власність, пане,
І може дарувать її вона
Кому захоче...

О т е л л о

Адже і честь її належить їй,
Чи і її віддати може також?

Я г о

Честь, генерале, річ легка й незрима...

Буває, честю хваляться оті,
Які її не мають. Щодо хустки...

О т е л л о

Клянуся небом, радо б я про це
Забув. Що ти казав... Воно кружляє,
Мов ворон над зачумленим будинком,
У пам'яті моїй... Зловісний ворон!
У нього моя хустка!

Я г о

Ну, то що?

О т е л л о

О, це недобрый знак!

Я г о

А що, коли б
Сказав я вам, що бачив сам, як він
Чинив вам зло? Або від нього чув,
Бо є багато жартунів таких,
Які, переконати встигши жінку
Настирливим благанням, упаданням,
Чи то вона далася їм сама,—
Її свої бажання вдовольнивши,
Про це промовчати ніяк не можуть...

О т е л л о

То він тобі щось говорив?

Я г о

Синьйоре,
Сказав він, так... Та тільки те, чого
Зректися може кожної хвилини.

О т е л л о

Що ж він сказав?

Я г о

Сказав він... Я не знаю,
Як вам сказати... Він сказав, що він...

О т е л л о

Що? Що?

Я г о

Лежав...

О т е л л о

Із нею?

Я г о

Чи з нею, чи на ній, як хочте.

О т е л л о

Лежав із нею! Лежав на ній! Ми кажемо: лежав на ній, коли набріхують на неї¹. Лежав із нею! Яка гідота!.. Хустка... Признання... Хустка!.. Примусити його признатися, а потім повісити в нагороду за його роботу. Ні, спочатку повісити, а потім примусити признатись. Я тремчу від самої думки про це!.. Природа не вдається в таку потьмарену пристрасть без причини... Не слова вразили мене так тяжко... Тьфу!.. Носи, вуха й губи... Чи це ж можливо?.. Признайся ж!.. Хустка!.. О диявол!..

(Падає непригомний).

Я г о

Так, дійте...

О, дійте мої ліки! Так-бо ловлять

Довірливих безумців!.. Так плямують
Достойних, доброчесних дам, які
Не мають жодної вини.— Що з вами?

Входить Кассіо.

Мій генерале! Чуєте? Отелло!
Синьйоре! Що вам? О! А ось і Кассьйо!

К а с с і о

Що сталося тут?

Я г о

Епілептичний напад в генерала.
Це другий напад від учора.

К а с с і о

Треба

Потерти йому скроні.

Я г о

Ні, не треба;
Не можна заважати летаргії,
Інакше з рота піде йому піна
Й до божевілля дикого він дійде.
Дивіться, знов заворушився він;
Ви відійдіть на декілька хвилин,
Отямиться він скоро; а як піде,
Я маю щось важливе вам сказати.

Кассіо виходить.

Ну, як вам зараз, генерале мій?
Чи часом не забили голови?

О т е л л о

Глузуєш з мене ти?

Я г о

Глузую? Я?!

Ні, боже борони! Лише хотів би,
Щоб мужньо переносили ви горе!

О т е л л о

Рогатий муж — потвора то і звір.

Я г о

Багато звірів мешкає в містах —
Потвор тих чемних.

О т е л л о

Чи признався він?

Я г о

Синьйоре, будьте мужні,
Бо кожен бородатий під ярмом
Однаково, як ви, ту лямку тягне;
Мільйони є людей, що сплять вночі
В постелях всім пристунних, а проте
Заприсягнуть готові, що постелі
Належать тільки їм; а з вами краще.
О, то пекельні хитрощі! То глум
Самого сатани — у себе в ліжку
Розпусницю безпечно цілувати
І вірить, що вона невинна! Ні!
Хай краще знаю! Знаючи, хто я,—
Я знатиму, що з нею має бути.

О т е л л о

О, ти розумний! Так, усе те правда!

Я г о

Побудьте осторонь отут хвилину;
Візьміть себе в міцні терпіння межі.
В той час, як ви, прибиті тяжко горем
(Таким, як ви, ця пристрасть ні до чого),
Лежали на землі — тут Кассійо був:
Його спровадив я, і пояснив
Хворобою ваш напад, і просив
Вернутись знов до мене на розмову;
Він обіцяв. Тепер ви заховайтесь.
Простежте: насмішка, зневага й глум
Мінятимуться в нього на обличчі,
Бо хочу я примусити його
Мені усе спочатку розповісти:
Де, як, чи часто, чи давно й коли
Він покривав і, покривати буде
Дружину вашу. Тож простежте добре
За жестами його; я вам кажу,—
Але терпіть; інакше впевнюсь я,
Що ви втрачаєте свою свідомість,
Що ви вже більше зовсім не мужчина.

О т е л л о

Я витерплю усе,— ти чуєш, Яго?
Здивую я тебе моїм терпінням,
Та потім (чуєш?) прагнутиму крові.

Я г о

Ну що ж, то непогано; а проте
Усе в свій час. Прошу вас, відійдіть!

Отелло відходить.

Я з Кассіо поговорю про Б'янку,
Ту жіночку, яка свої принади

Охоче продає й собі купує
І хліб за те, і одяг. Та істота
Шалено закохалась в Кассьйо. Що ж!
Судилася така тим шлюхам кара —
Усе життя дурити багатьох,
Щоб врешті одурив її один!
А Кассію від сміху просто гине,
Як тільки заговориш з ним про неї.
Ось він іде! Лиш усміхнеться він —
Відразу збожеволіє Отелло.
Засліплений він ревнюцями так,
Що враз невірне значення надасть
Поводженню, і усмішкам, і жестам
Бідахи Кассію.

Входить Кассію.

Ну, лейтенанте,

Як справи?

К а с с і о

Зле... Тим гірше, що мені
Ви титул даєте, який я втратив,—
І це мене убило.

Я г о

Гарненько Дездемону попросіть —
І певен я, що допоможе справі.

(Говорить тихше).

Коли б це все залежало від Б'янки —
Ви швидше мали б успіх!

К а с с і о

Бідна шельма!

О т е л л о

(набік)

Погляньте, він сміється!..

Я г о

Шалено вас кохає, до нестями!

К а с с і о

Шахрайка й справді любить одчайдушно!

О т е л л о

(набік)

Він заперечує й сховати не може!

Я г о

Ось слухайте, мій Кассіо!

О т е л л о

(набік)

Тепер

Наводить він його на сповідь. Так!

Отак! То добре, дуже добре! Так!..

Я г о

Вона уже розголосила скрізь,

Що ви її за жінку берете.

Чи й справді то ваш замір?

К а с с і о

Ха-ха-ха!

О т е л л о

(набік)

Ти триумфуєш, римлянине? Ти триумфуєш?

К а с с і о

Я одружуся з нею? Що? З гулящою дівкою? Будь ласка, пожалій хоч трохи мій розум; не думай, що я вже остаточно з глузду з'їхав. Ха-ха-ха!

О т е л л о

(набік)

Так, так, так, так: сміється завжди той, хто виграє.

Я г о

Ні, справді, скрізь пройшла чутка, що ви одружуєтеся з нею.

К а с с і о

Та невже ти кажеш правду?

Я г о

Щоб я був пройдисвітом, коли брешу!

О т е л л о

(набік)

Мене ви не рахуєте? Гаразд!

К а с с і о

То вона сама, дурна мавпа, ширить такі чутки. Вона переконана, що я одружуся з нею не через те, що я їй обіцянку дав, а через те, що сама закохана в мене і поклала собі в голову, що я так і зроблю.

О т е л л о

(набік)

Яго киває мені: мабуть, він починає розповідати.

К а с с і о

Вона щойно була тут; скрізь бігає за мною. Цими днями розмовляв я на березі моря з делякими венеціанцями, коли це раптом де не візьметься ота краля і, присягаюся тобі цією рукою, кидається отак мені на шию...

О т е л л о

(пабік)

І скрикує: «О дорогій Кассіо!» або щось подібне — це показують його жести.

К а с с і о

І пригортається до мене, і вішається мені на шию, і плаче наді мною, і тягне, і сіпає мене... Ха-ха-ха!

О т е л л о

(пабік)

Тепер він розповідає, як вона тягла його до моєї спочивальні. О, я бачу ваш ніс, але не бачу того пса, якому я його шпурну!

К а с с і о

Ні, треба з нею порвати.

Я г о

Присягаюся душею! Гляньте, он вона йде.

Входить Біанка.

К а с с і о

Ця жінка справжній тхір! Сто чортів! Справжній тхір, та тільки напарфумований. Скажіть мені, ви ще довго бігатимете за мною?

Біанка

Хай бігають за вами диявол та його мачуха! Що означає ця хустка, яку ви мені допіру дали? Безглуздя зробила я, взявши її. Я мушу вишити вам таку саму! То що річ ви їй справді знайшли у себе в кімнаті і навіть не знаєте, хто її вам підкинув? Це на згадку від якоїсь дівки, а я мушу знімати з неї узор! Ось, маєте! Візьміть і віддайте її вашій кобилці! Де б ви не взяли цієї хустки, а я не вишиватиму такої!

Кассіо

Ну, що ви, моя мила Біанко! Що ви? Що ви?

Отелло

(набік)

О праведне небо! Це, напевне, моя хустка!

Біанка

Якщо хочете прийти до мене сьогодні на вечерю, то приходьте; а не схочете — приходьте іншим разом, коли заманеться.

(Виходить).

Яго

За нею, за нею!

Кассіо

Справді, я мушу її наздогнати, бо вона, чого доброго, ще й на вулиці зіб'є бучу.

Яго

Ви підете до неї на вечерю?

К а с с і о

Таж, мабуть.

Я г о

Гаразд. Я, може, теж прийду; маю потребу поговорити з вами.

К а с с і о

Будьте ласкаві, приходьте. Прийдете?

Я г о

Ідїть. Гаразд, я прийду.

Кассіо виходить.

О т е л л о

Як мені вбити його, Яго?

Я г о

Ви звернули увагу, як він реготав з власної підлоти?

О т е л л о

О Яго!

Я г о

А хустку бачили?

О т е л л о

То була моя?

Я г о

Ваша, присягаюся цією рукою. І бачите, як мало цїнує він вашу навіжену дружину! Вона подарувала йому хустку, а він віддав її своїй шльондрі!

О т е л л о

Я хотів би вбивати його протягом дев'яти років! —
Чарівна жінка! Вродлива жінка! Ніжна жінка!

Я г о

Ні, за це ви повинні вже забути.

О т е л л о

О, бодай вона згнила, бодай вона пропала! Хай поглине її пекло ще цієї ж ночі, бо не жити їй на світі! Ні, серце моє обернулося в камінь; я вдарив об нього і забив собі руку... Ах, не було ще на світі істоти чарівнішої за неї: поруч імператора могла б вона лежати, і він виконував би її накази...

Я г о

Ні, думати так вам більш не слід.

О т е л л о

Повісити її! Я тільки пригадую собі, яка вона... Так чудово вишиває!.. Так майстерно грає!.. О, своїм співом вона могла б приручити найлютішого хижого ведмедя!.. Такий високий, такий досконалий розум! Така дотепність!

Я г о

Тим гірше.

О т е л л о

О, в тисячу, в тисячу разів!.. І потім, яка ж вона в поведженні привітна!

Я г о

Авжеж, аж надто привітна.

О т е л л о

Так, звичайно; а проте як жаль, Яго!.. О Яго! Як жаль, Яго!

Я г о

Ну, коли ви такі закохані в її пороки — дайте їй повну волю грішити; бо якщо вони вас не обходять, то іншому немає до них діла.

О т е л л о

Я порубаю її на шматки... Наставити мені роги!

Я г о

О, то паскудно з її боку!

О т е л л о

З моїм офіцером!

Я г о

То ще паскудніше!

О т е л л о

Дай мені отрути, Яго; цієї ж ночі; я не вимагатиму від неї пояснень, щоб її тіло й краса не захитали моєї рішучості... Цієї ж ночі, Яго.

Я г о

Не вбивайте її отрутою; задушить її на власній постелі, на тій самій постелі, яку вона заплямувала.

О т е л л о

Добре, добре... Така справедлива кара мені до впадоби; дуже добре!

Я г о

А щодо Кассіо — покладіться на мене... Сьогодні опівночі ви дещо почувєте.

Звук сурми.

О т е л л о

Чудово!.. Чуєш? Що там за сурма?

Я г о

З Венеції звістки, напевне. Ось
Прибув і Лодовіко. Він від дожа.
А з ним сюди іде дружина ваша.

Входять Лодовіко, Дездемона й почет.

Л о д о в і к о

Вітаю вас, достойний генерале!

О т е л л о

Вітаю й вас всім серцем я, синьйоре!

Л о д о в і к о

Дож і сенатори вам шлють привіт.

(Передає Отелло пакета).

О т е л л о

Цілую посередника їх волі.

(Розпечатує пакета й читає).

Д е з д е м о н а

Новини є, кузене Лодовіко?

Я г о

Я дуже радий бачить вас, синьйоре;
Вітаю вас із прибуттям на Кіпр.

Л о д о в і к о

Я дякую. Що поробляє Кассьйо,
Наш лейтенант?

Я г о

Живе собі, синьйоре...

Д е з д е м о н а

Кузене, в лейтенанта з чоловіком
Велика вийшла прикрість і розрив...
Але повернете ви все на добре...

О т е л л о

Ви цього певні?

Д е з д е м о н а

Мій друже?

О т е л л о

(читає)

«Негайно виконайте це, якщо...»

Л о д о в і к о

Це не до тебе; він листа читає.
То посваривсь твій чоловік із Кассьйо?

Д е з д е м о н а

Так, дуже прикро. Я дала б багато,
Щоб помирити їх. Люблю я Кассьйо.

Отелло

Вогонь і сірка! ²

Дездемона

Мій друже?

Отелло

Чи маєте ви розум?

Дездемона

Він сердиться?

Лодовіко

Можливо, розгнівив
Його цей лист; здається, там наказ
Вертатися мерщій йому додому,
А Кассйю дістає його посаду.

Дездемона

Яка ж я рада!

Отелло

Справді?

Дездемона

Що, мій друже?

Отелло

Я радий, що ви втратили свій розум ³.

Дездемона

Отелло, любий, що це означає?

О т е л л о

Диявол!..

(Б'є її).

Д е з д е м о н а

Цього не заслужила я!

Л о д о в і к о

Мій генерале, та цьому ніхто
В Венеції ніколи б не повірив,
Хоч би й поклявся я, що бачив сам.
То вже занадто! Треба попросити
Пробачення у неї. Гляньте, плаче!

О т е л л о

Диявол! О диявол!
Якби земля вагітніти могла
Від сліз жіночих — з кожної краплини
Родився б крокодил у неї... Геть!
Геть із моїх очей!

Д е з д е м о н а

Іду, щоб вас
Не гнівати ще більше, мужу мій...

(Іде).

Л о д о в і к о

Яка покірлива у вас дружина!
Верніть її, прошу вас, генерале.

О т е л л о

Синьйоро!

Дездемона

Мій мужу?

Отелло

Вона потрібна вам?

Лодовіко

Мені потрібна?

Отелло

Просили ж ви, щоб я її вернув.
Вона вернутись може й ще вернутись,
І знову йти, і знов вернутись... Так!
І може плакати, синьйоре, плакати...
І, як сказали ви, вона покірна...
Покірна... О, аж надто вже покірна! —
Ну, плачте ж, плачте... Так! Я прочитав...
О, як чудово удає страждання!..
Наказ мені вернутися додому.
Ідіть собі!.. Пришлю по вас я згодом...
Синьйоре, я наказові корюся;
Вернись в Венецію... Геть! Забирайтесь!

Дездемона виходить.

Посаду здам я Кассіо... Сьогодні ж
Прошу вас повечеряти зі мною.
Синьйоре, дуже радий вас вітати
У нас на Кіпрі. О, цапи і мавпи!

(Виходить).

Лодовіко

І це той мавр шляхетний, що його
Сенат за бездоганного вважає?

Це той шляхетний дух, це та істота,
Якої зворушить не може пристрасть?
Це доброчесність та тверда, якої
Ні куля випадку, ні стріли долі
Ні ранили не можуть, ні вразити?

Я г о

Змінився дуже він.

Л о д о в і к о

Чи при собі?

Чи часом не потьмаривсь йому розум?

Я г о

Він те, що є. Осуджувать не смію.
Дай бог, щоб він був тим, чим міг би бути.
Але не є!

Л о д о в і к о

Як? Бить свою дружину!

Я г о

Звичайно, не гаразд; та я бажав би,
Щоб не зробив він гіршого нічого.

Л о д о в і к о

Чи завжди він такий? Чи це той лист
Так схвилював йому гарячу кров
І вперше викликав гідкий цей вчинок?

Я г о

На жаль! Нечесно те було б, щоб я
Розповідав, що бачив я і знаю.

Слідкуйте, то побачите самі;
І власні його вчинки вам покажуть
Все й без моїх пояснень. Стежте добре
І примічайте, що то буде далі.

Л о д о в і к о

Як шкода, що я в ньому помилився!

Виходять.

С Ц Е Н А 2

Кімната в замку.
Входять Отелло й Емілія.

О т е л л о

То ви не бачили нічого?

Е м і л і я

Не чула я і не підозривала.

О т е л л о

Та з Кассьйо бачили її ви разом?

Е м і л і я

Але не бачила в цьому лихого,
Бо чула кожний склад із їх розмови.

О т е л л о

Як? То невже ніколи не шептались?

Емілія

Ніколи, генерале.

Отелло

І від себе

Вони не відсилали вас?

Емілія

Ніколи.

Отелло

По віяло, по маску, рукавички?..

Емілія

Ніколи, генерале.

Отелло

Дивно!

Емілія

Я

Готова поручитися за неї
Душею власною. Якщо у вас
Інакша думка — геть її відкиньте!
Вона даремно серце вам турбує.
Коли думки такі навів вам
Якийсь негідник — хай впаде на нього
Прокляття з неба, кара, як на змія!
Якщо вона не чесна і не чиста,
Якщо вона не вірна — о, тоді
Нема чоловіків щасливих зовсім,
І найчистіша із жінок тоді —
Брудна, як наклеп!

О т е л л о

Попросіть її.

Емілія виходить.

Сказала досить. Звідниця звичайна
Сказала б стільки ж; хитра шлюха... Так...
Вона замок і ключ огидних тайн!
А теж навколішки ставати вміє
І молиться — я бачив часто сам!

Входить Емілія з Дездемоною.

Д е з д е м о н а

Чого бажаєте, володар мій?

О т е л л о

Ідіть сюди, голубко!

Д е з д е м о н а

Що таке?

О т е л л о

Я хочу глянути вам прямо в вічі...
На мене подивіться!

Д е з д е м о н а

Ах, яка

Жахлива примха!

О т е л л о

(до Емілії)

А тепер, синьйоро,
Прошу: мерщій беріться до роботи!

Облиште полюбовників й замкніть
Всі двері; а коли хто йтиме — враз
Покашляйте: кхи, кхи! Або гукніть!
О, ви майстерні, звідниці, у цьому!
Ну, швидше! Забирайтесь!

Емілія виходить.

Д е з д е м о н а

Я благаю...

Навколішках благаю, поясніть,
Що означають ці слова? Я чую
Лиш лютий гнів страшний у вашій мові,
А слів не розумію...

О т е л л о

Хто ти, ну?

Д е з д е м о н а

Дружина ваша, мій синьйоре, я;
І віддана, і вірна вам дружина.

О т е л л о

Заприсягнись тепер
І засуди себе сама,
Бо навіть і дияволи пекельні,
Як глянуть у твоє небесне личко,
Вхопить тебе, напевне, побоятся...
Тож засуди себе сама подвійно:
Заприсягнись, що чесна ти!

Д е з д е м о н а

Мій боже!

Ти відаєш, єдиний, що це правда!

О т е л л о

Бог відає, що ти уся фальшива,
Як пекло!

Д е з д е м о н а

Перед ким, скажіть, мій мужу,
Із ким і як фальшива я?

О т е л л о

Ідіть!

О Дездемоно! Геть!.. Ідіть! Ідіть!

Д е з д е м о н а

О день жахливий! Плачете ви? Горе!..
Чому? Невже то я цих сліз причина?
Ви думаєте, може, що мій батько
У тому винен, що вертають вас
В Венецію?.. То не грішіть на мене,
Бо втратила я батька, як і ви.

О т е л л о

Якби на те була небесна воля
Мені послати щонайтяжчу пробу;
Якби лились дощем і горе, й сором
На голову мою, нічим не вкриту;
Якби загруз я в злиднях по уста
І сковано було б мене і всі
Мої надії разом,— о, тоді
Знайшов би я десь у кутку в душі
Терпіння хоч краплину; та зробити
Із мене істукана, щоб на нього
Лінивим пальцем тикала зневага...
О-о!

І це б я зніс... Так! Легко, дуже легко!
Але щоб тут, де зберігав я серце,
Де все моє життя й без чого — смерть;
Тут, де фонтан, з якого б'є життя
Й без чого всохнути воно повинно,—
Де все оце навіки враз зникає
Або стає багном, щоб у ньому
Спаровувались і плодились жаби!..
Тут... Ні, тут вигляд свій міняй, терпіння,
Рожевоустий, юний херувиме,
І лютим виглядай, мов пекло!

Д е з д е м о н а

Я сподіваюсь, муж мій благородний
Вважає чистою мене.

О т е л л о

О так!

Як чисті мухи ті, що по різницях
В мерзоті плодяться й рояться влітку!
О ти, отруйне зілля чарівне,—
Таке солодке, запашне й прекрасне,
Що розум тьмариться,— о, краще б ти
Ніколи й не родилася на світ!

Д е з д е м о н а

Який же гріх незнапий я вчинила?

О т е л л о

Невже для того створено оцей
Папір прекрасний, цю чудову книгу,
Щоб тільки написати там «це шлюха»?
Що ти вчинила?.. Що вчипила!.. О!

Ти — сміття людське, вулична ти дівка!
Собі, як горно, щоки розпалив би,
І в попіл обернулася б вся скромність,
Якби назвав твої діла надумав!
Що ти вчинила?.. Від твоїх учинків
І небо міцно носа затуляє,
І місяць мружить очі, навіть вітер,
Що на землі нічого не минає,
Цілюючи розпутно, — навіть він
Від сорому в печери заховався
І слухати не хоче... Що вчинила!
Ти — дівка безсоромна!

Д е з д е м о н а

Ні, клянусь!

Клянуся небом, ви несправедливі!

О т е л л о

То ви не дівка?

Д е з д е м о н а

Ні, клянуся вам

Христом! Як цей посуд лише для мужа
Від дотиків брудних і незаконних
Сумлінно берегти — не значить дівка,
То я не дівка.

О т е л л о

Як? Не шлюха ви?

Д е з д е м о н а

Ні, пі! Клянусь моїм спасінням!

О т е л л о

Так?

Чи це ж можливо?

Д е з д е м о н а

О, рятуй нас небо!

О т е л л о

Тоді пробачте...

Я вас вважав за шлюху венеційську,
Що спритно вийшла за Отелло... Пані!

Входить Емілія.

Що маєте ви протилежну службу,
Аніж святий Петро, й стережете
Ворота пекла! Ви, ви, ви! Так, ви!
Скінчили ми; ось гроші за труди.
Мені, будь ласка, двері відімкніть
І зав'яжіть собі язик!

(Виходить).

Е м і л і я

Мій боже!

Що він собі надумав, наш володар?
Що сталося, синьйоро дорога,
Що з вами?

Д е з д е м о н а

Наче я в півсні...

Е м і л і я

Синьйоро!

Що сталося з господарем моїм?

Д е з д е м о н а

Із ким?

Е м і л і я

З господарем моїм, синьйоро?

Дездемона

Хто ж твій господар?

Емілія

О, синьйоро люба,—
Той самий, що і ваш!

Дездемона

Мого нема...

Не говори, Еміліє, до мене.
Я плакати не можу; слів бракує...
Немає сліз, і слів нема, крім сліз...
Прошу тебе, мені, будь ласка, на ніч
Покрови шлюбні поклади на ліжко,—
Та не забудь... І попроси сюди
Свого до мене чоловіка.

Емілія

Справді,
Як дуже все змінилось!

(Виходить).

Дездемона

Боже мій!..

Поводитись зі мною так ганебно!
Який же привід дати я могла,
Щоби огидну цю підозру мав
На мене муж?

Повертається Емілія з Яго.

Яго

Що сталося, синьйоро?
Що з вами? Пані, я до ваших послуг.

Д е з д е м о н а

Не знаю, що й казати... Хто дітей
Малих береться вчити, той повинен
Робити це і лагідно, і легко...
Так і йому належало б мені
Лиш дорікнути,— я ж бо ще дитина...

Я г о

Та що таке тут сталося, синьйоро?

Е м і л і я

Ах, наш синьйор сказав на неї — шлюха!
Він синав тут такі огидні назви,
Які над силу серцю!

Д е з д е м о н а

Чи варта я цієї назви, Яго?

Я г о

Якої назви, милостива пані?

Д е з д е м о н а

Тієї, що мені мій муж тут дав...

Е м і л і я

Він просто шлюхою її назвав!
Таж слів таких не буде говорити
Своїй любасці навіть п'яний ланець!

Я г о

Та за що ж він?

Д е з д е м о н а

Не знаю я; я знаю тільки те,
Що я не те, чим він мене назвав...

Я г о

Ну, годі-бо! Не плачте. Що за день!

Е м і л і я

Невже на те відмовила вона
Таким шляхетним, славним женихам,
Лишила батька, друзів, рідний край,
Щоб шлюхою її тепер назвали?
Та кожен би заплакав гірко з горя!

Д е з д е м о н а

Така у мене доля нещаслива...

Я г о

Нехай він буде проклятий за це!
І як таке найшло на нього?

Д е з д е м о н а

Знає

Єдиний бог!

Е м і л і я

Я дам себе повісить,
Якщо на неї наклепу не звів,
Бажаючи здобуть посаду вишу,
Якийсь одвічний лиходій, якийсь
Гидкий нероба, спритний підлабузник,
Якийсь шахрай, огидний і лестивий!
Коли не так — нехай мене повісять!

Я г о

Фу! Ні, таких людей нема на світі;
Це неможливо.

Д е з д е м о н а

А як є такий —
Хай бог йому простить!

Е м і л і я

Е ні! Не так!
Нехай йому мерщій прощає зашморґ!
І пекло хай всі кості обгризе!
За що́ він шлюхою її назвав?
Із ким вона бувала вкупі? Де?
Коли? І як? Де та нагода слушна?
Шахрай негідний мавра обдури́в!
Якийсь падлюка справжній і мерзотник...
О небо! Викрий ти цю людську погань
І бич вложи у кожную чесну руку,
Щоб гнати голими отих падлюк
По всій землі, зі сходу і на захід!

Я г о

Тебе на вулиці почують. Цить!

Е м і л і я

О, тьфу! Щоб він пропав! Такий молодчик
І вас колись так само з глузду збив,
Що ви мене до мавра ревнували!

Я г о

Та ви здурили! Годі! Забирайтесь!

Д е з д е м о н а

О добрий Яго! Що мені зробити,
Щоб знов до себе привернути мужа?
Підіть до нього, добрий друже мій!
Клянуся сяйвом сонця, я не знаю,
Не відаю, як втратила його...
Я на колінах... Як його любов
Образила я думкою чи ділом;
Якщо ці очі, вуха й почуття
Заполонилися хоч раз кимсь іншим;
Якщо його я не люблю й тепер,
Як і раніш любила і довіку
Любитиму його, хоч би й розвівся
І розлучивсь зі мною,— хай тоді
Навік з душі моєї зникне радість!
Зробить багато може людський гнів,
Та гнів мого Отелло може лиш
Життя мені зламати, а кохання
Не заплямує і не вирве з серця!
Мені так тяжко вимовити «шлюха»...
Гидке мені це слово, але стати
Тією, що це слово означає,
Я не змогла б за всі скарби на світі!

Я г о

Я вас прошу, синьйоро, заспокойтесь.
Поганий настрої в нього. Непокоять
Його державні справи. А на вас
Він гнів зганяє.

Д е з д е м о н а

Коли б то тільки так!

Я г о

Це так. Ручуся.

Сурми.

Ви чуєте? Сурмлять вже на вечерю!
Чекають вас послы венеціанські.
Ідіть до них. Не плачте; буде добре!

Дездемона й Емілія виходять.
Входить Р о д р і г о.

Ну що, Родріго?

Р о д р і г о

Мені здається, що ти поводишся зі мною не так як слід.

Я г о

А чому саме?

Р о д р і г о

Щодня ти вигадуєш якусь нову причину, ти хитруєш зі мною, Яго, і (як мені тепер здається) більше віддаляєш від мене всяку надію, ніж наближаєш мене до здійснення моїх бажань. Ні, я довше не хочу цього терпіти; крім того, я ще не вирішив, чи слід пробачити тобі все те, що я, як дурень, уже витерпів через тебе.

Я г о

Може, вислухаєте мене, Родріго?

Р о д р і г о

Та я вже й так надто багато слухав; ваші слова й діла не в ногу йдуть, між ними немає ніякого зв'язку.

Я го

Ви обвинувачуєте мене дуже несправедливо!

Р о д р і г о

Ні, справедливо. Маю для того поважпі підстави. Я протринькав усі мої гроші. А з тих коштовностей та самоцвітів, які я передавав вам для Дездемони, то й половини вистачило б, щоб спокусити навіть черницю. Ви мені сказали, що вона прийняла їх, і подали мені надію на її прихильність і на скоре здійснення моїх надій і бажань; проте я ще й досі нічого не бачу.

Я го

Добре. Ну, далі. Дуже добре!

Р о д р і г о

«Дуже добре!», «Ну, далі!» Я далі так не можу, чоловіче! І то зовсім не дуже добре. Присягаюся цією рукою — то дуже паскудно! Я починаю помічати, що мене дурять!

Я го

Дуже добре!

Р о д р і г о

А я вам кажу, що то зовсім не дуже добре! Я сам з'ясую все з Дездемоною: якщо вона поверне мені мої коштовні подарунки — я відмовлюся від моїх любовних запобігань і покаюся в моїх незаконних домаганнях; а якщо ні — будьте певні, що я вимагатиму сатисфакції від вас.

Я го

Ви все сказали?

Родріго

Так, і я не сказав нічого такого, чого б я не вирішив твердо зробити.

Я го

Е! Тепер я бачу, що ти й справді маєш завзяту вдачу, і з цієї хвилини починаю міняти свою думку про тебе на краще, ніж це було досі. Дай мені твою руку, Родріго; твої сумніви щодо мене мають, звичайно, підставу, а проте, запевняю тебе, я чесно старався в твоїй справі.

Родріго

Щось не видно.

Я го

Так, справді не видно! І ви маєте рацію, що не зовсім мені довіряєте. Але, Родріго, якщо в тобі справді є те, чого я сподіваюся знайти в тобі тепер багато більше, ніж коли,— я маю на думці силу волі, мужність і відвагу,— то покажи їх цієї ночі; і якщо ти наступної ночі не знаєш з Дездемоною насолоди — зганяй мене зрадою зі світу і вигадуй для мене які схочеш катування.

Родріго

Гаразд, а в чому ж річ? Чи це щось розумне і чи можливе до виконання?

Я го

Синьйоре, з Венеції прислано наказ про призначення Кассіо на місце Отелло.

Родріго

Це правда? То, виходить, Отелло й Дездемона повернуться до Венеції?

Яго

О ні; він іде до Мавританії і бере з собою прекрасну Дездемону, якщо тільки щось несподіване не затримає його тут; а цього можна найкраще досягти, спритно усунувши Кассіо.

Родріго

Як же ви гадаєте усунути його?

Яго

А дуже просто! Треба зробити його нездатним заступити Отелло — розчерепити йому голову.

Родріго

І ви хотіли б, щоб це зробив я?

Яго

Так, якщо ви зважиться подбати про вашу користь і право. Він вечеряє сьогодні в однієї повії, і я теж туди піду; він ще й досі не знає про своє почесне призначення. Якщо ви схочете підстерегти його, коли він повертатиметься звідти (а я влаштую так, що це буде між дванадцятю і першою годинами), то ви зможете зробити з ним усе, що вам заманеться; я буду десь недалечко, щоб подати вам допомогу, і він опиниться між нами двома. Ну й чого ви ото так дивуєтесь? Ходім краще зі мною; дорогою я так добре доведу вам, що смерть його конче потрібна, що ви й самі вважатимете за свій обо-

в'язок усунути його з дороги. Давно вже час іти на вечерю, та й ніч не за горами. Ходім!

Р о д р і г о

Я хотів би почути, які ви ще маєте причини для цього.

Я г о

І я виконаю ваше бажання.

Виходять.

СЦЕНА 3

Інша кімната в замку.

Входять Отелло, Лодовіко, Дездемона, Емілія.
Й почет.

Л о д о в і к о

Прошу вас, генерале, не турбуйтеся.

О т е л л о

О ні, простіть! Мені пройтись корисно.

Л о д о в і к о

Синьйоро, на добраніч! Щира дяка!

Д е з д е м о н а

Ми завжди раді вам, синьйоре.

О т е л л о

Що ж,
Ходім, синьйоре мій? О... Дездемоно!

Д е з д е м о н а

Мій друже?

О т е л л о

Лягайте зараз же спати; я скоро повернусь. Відпустіть Емілію, вашу компаньйонку; дивіться, зробіть усе, як я сказав.

Д е з д е м о н а

Я виконаю все, володар мій!

Отелло, Лодовіко й почет виходять.

Е м і л і я

Ну, як тепер? Немов на вигляд м'якший?

Д е з д е м о н а

Він обіцяв відразу ж повернутись;
Звелів мені мерщій лягти у ліжко
І наказав, щоб відпустила вас.

Е м і л і я

І відпустить мене?

Д е з д е м о н а

Такий наказ.

Тепер, Емільйо добра, дай мені
Нічне убрання й прощавай, голубко,—
Не треба гнівати його...

Е м і л і я

Вже краще б ви й не зустрічались!

Дездемона

Цього я не хотіла б; так його
Кохаю глибоко, що навіть все —
І гнів його, і впертість, і докори,—
Будь ласка, відшпили,— я все люблю,
І все мені в ньому привабне...

Емілія

Я

Поклала вам на ліжко ті покрови,
Що ви мене просили.

Дездемона

Добре... Боже!

Які буваємо дурні ми часом!
Якщо раніше я помру за тебе,
Будь ласка, загорни мене в одно
З цих простирал, як в саван...

Емілія

Годі, годі!

Дездемона

У матері була колись служниця,
Барбара називалася; і в неї
Коханець був; та зрадив він її
І кинув бідну. Пам'ятаю я,
Вона співала про зелену іву ⁴
Таку чудову старовинну пісню,
І виливала в ній свою скорботу,
Та так і вмерла з нею на устах...
Ось і мені сьогодні цілий вечір

Чомусь не йде та пісня із думок:
Все хочеться схилитися й співати,
Як бідна та Барбара... Ну ж бо, швидше!

Емілія

Принести вам нічний ваш одяг, пані?

Дездемона

Ні, розстебни отут...
А Лодовіко з себе показний...

Емілія

Так, він вродливий.

Дездемона

І як говорить добре!

Емілія

Я знаю в Венеції одну синьйору, яка пішла б босо-
ніж аж у Палестину за один дотик його нижньої губи.

Дездемона

(співає)

Сиділа під івою, бідна, в сльозах,—
Співаймо зеленую іву!

Схилила голівку, рука на грудях...

Співаймо про іву, про іву!

Струмочок дзюрчав і підспівував їй,

Співаймо про іву, про іву!

І падали сльози на камінь твердий...

Це прибери...

Співаймо про іву, про іву!

Будь ласка, швидше: зараз прийде він...

З зеленої іви сплетуть мій вінок.
Йому я прощаю, що кривдить мене...
Ні, щось не так... Це далі... Чуєш?.. Стук!

Емілія

То вітер.

Дездемона

(співає)

Кажу: «Ти фальшивий!»... а він: «Потерпи»...

Співаймо про іву, про іву!

З жінками я шляюсь, ти ж з хлопцями спи!

Ну, добре вже, іди; добраніч, мила!

Чогось мені так очі засвербіли...

На сльози, мабуть? Правда?

Емілія

Що ви? Ні!

Дездемона

Я чула, кажуть... О чоловіки,

Чоловіки!.. Скажи мені, Емільйо,

Чи є жінки, що зраджують так грубо

Своїх чоловіків?

Емілія

Звичайно, є.

Дездемона

А ти зробила б це за цілий світ?

Емілія

А ви хіба так не зробили б?

Дездемона

Ні!

Ніколи, присягаюсь світлом неба!

Емілія

Адже ж і я при світлі не зробила б,—
Зручніше це робити в темноті.

Дездемона

І ти зробила б це за цілий світ?

Емілія

Весь світ — велика то ціна для всіх
За цей нікчемний гріх.

Дездемона

Не вірю я,

Ніколи б ти такого не зробила!

Емілія

Слово честі, мені здається, що я таки зробила б; а зробивши це, я зробила б так, наче й не робила. Звичайно, не зробила б я цього за якусь нікчемну каблучку, ні за шматок батисту, ні за убрання, спіднички або чепчики, ані за всякі інші дрібнички. Але за цілий світ — ого! Хто б не схотів зробити з свого чоловіка рогносця, щоб зробити з нього монарха? Та я заради цього й чистилища не злякалася б!

Дездемона

Хай проклянуть мене, коли це зло
Змогла б зробити я за цілий світ.

Емілія

Адже зло вважається за зло лише в світі; а якщо ви в нагороду за ваш труд одержите цілий світ, то це зло опиниться у вашому власному світі, і, таким чином, ви швидко змогли б обернути це зло на добро.

Дездемона

Не вірю я, що є такі жінки.

Емілія

Авжеж, є, їх дюжини; і ще на додачу так багато, що ними можна було б наповнити цілий світ, заради якого вони розважаються.

Проте я переконана в одному:
Як зраджують жінки, то це вина
Лише самих чоловіків, коли
Вони свою повинність забувають,
Зсипаючи в чужий поділ ті блага,
Які належать тільки нам; або,
Коли, безглуздим ревнощам піддавшись,
Вони тиранять нас і навіть б'ють;
Або нам зменшують на зло прибутки,
Які належать тільки нам по праву.
Таж і у нас є в тілі жовч, і ми,
Хоч і покірні, все ж до помсти здатні.
І хай усі чоловіки те знають,
Що й у жінок, як і в чоловіків,
Є почуття однакові і сильні;
Ми бачимо, і нюхати умієм,
І маєм також смак, і можем ми
Сприймає як слід і кисле, і солодке,
Як і вони. А що керує ними,
Коли вони міняють нас на інших?

Чи часом не бажання забавляться?
Я думаю, що так; хвилює пристрасть?
Я думаю, що так; бракує волі?
Напевне, так. Ну, то хіба і в нас,
Як і в чоловіків, нема бажань,
Немає пристрастей, міцніша воля?
Не прагнемо ми забавок веселих?
Тож хай чоловіки жінок шанують!
Хай знають, що коли ми робим зло,
То приклад тільки з них ми беремо!

Д е з д е м о н а

Прощай, прощай! Хай бог мене навчить
Зі зла не зло, а лиш добро чинить!

Виходять.

ДІЯ П'ЯТА

СЦЕНА 1

Кіпр. Вулиця.
Входять Яго й Родріго.

Яго

Сховайся за цей виступ; зараз він
Ітиме тут. Добудь мерщій з ніхов
Твою рапіру добру і орудуй,
Та тільки швидше, швидше! Бадьорись!
Я тут близенько буду. Пам'ятай —
Хоч пан, а хоч пропав! Повинні ми
Або все виграти, або загинуть.
Вирішуй твердо, щоб не йти назад.

Родріго

Будь під рукою; раптом схиблю я.

Я г о

Я буду поруч. Стань, де я сказав.

(Відходить недалеко).

Р о д р і г о

Щось не лежить мені душа до вбивства;
А треба,— він мене переконав.
Ну що ж... одним поменшає на світі.
Вперед, мій меч,— нехай же він помре!

(Стає на своє місце).

Я г о

Я розчесав цей прищик майже в кров,
І він роз'ятрився. Уб'є він Кассьйо,
Чи Кассіо його, чи вдох загинуть,—
Це все мені на користь: бо якщо
Зостанеться живий оцей Родріго —
Він вимагатиме, щоб повернув
Йому я золото і самоцвіти,
Що їх я видурив у нього, ніби
В дарунок Дездемоні.
Цьому не бути! Уціліє ж Кассьйо,
То йтиме він щодня все вище вгору,
А я все йтиму вниз; а окрім того, мавр
Йому все розповісти може, що казав я,—
То небезпечно... Ні! Він мусить вмерти!
Хай буде так! Я чую його кроки.

Входить Кассіо.

Родріго

Я впізнаю його ходу. Це він.
Умри, падлюко!

(Вибігає з засади і кидається на Кассіо).

Кассіо

Ворог мій гадав
Що я загину від цього удару,
Та одяг мій міцніший, ніж ти думав;
Тепер я випробую твій!

(Вихоплює шпагу з піхов і раниць Родріго).

Родріго

О, вбили!

Вибігає зі своєї засади Яго, раниць Кассіо ззаду в ногу
і тікає.

Кассіо

Скалічено мене!.. Допоможіть!
Убивці! Тут убивці! О, рятуйте!

(Падає).

В глибині з'являється Отелло.

Отелло

То голос Кассійо. Здержав Яго слово!

Родріго

О, я падлюка!

Отелло

!Чуєш?.. Так, то правда.

К а с с і о

О, допоможіть! Вогню сюди! Хірурга!

О т е л л о

Це він!.. О смілий Яго, чесний, вірний,—
Шляхетно ти помстивсь за кривду друга!
Ти — вчитель мій.... Ну, крале, любчик ваш
Вже мертвий. А тепер — черга за вами.
Геть чари! Погляди твої облудні
Із серця геть! До тебе йду, повіе,
І всю ганьбу твоєю кров'ю змию!

(Виходить).

В глибині з'являються Лодовіко й Граціано.

К а с с і о

Сюди! Ні варті? Ні прохожих? Ей!
Убивці! Вбивці!

Г р а ц і а н о

Сталося тут лихо...
Який жахливий, одчайдушний крик!

К а с с і о

О, допоможіть!

Л о д о в і к о

Ви чуєте?

Р о д р і г о

О проклятий падлюко!

Л о д о в і к о

Тут стогнуть двоє... троє; глупа ніч;
Це, може, прикидання; небезпечно,
Гадаю я, іти нам на цей крик,
Аж поки не прибуде допомога.

Родріго

Не йде ніхто? А я спливаю кров'ю...

Повертається Яго з ліхтарем.

Лодовіко

Ви чуєте?

Граціано

Сюди іде в сорочці хтось зі світлом
І зброєю в руках.

Яго

Хто тут кричав?

Що тут за гамір? Хто гукав про вбивство?

Лодовіко

Не знаємо.

Яго

Хіба не чули крику?

Кассіо

Сюди, сюди! Рятуйте, ради бога!

Яго

Що сталося?

Граціано

Чи не хорунжий це Отелло часом?

Лодовіко

Напевне, він; хоробрий чоловік.

Я г о

Хто ви такий? Чом стогнете так тяжко?

К а с с і о

Ви, Яго? О, поранено мене,
Скалічено падлюками навіки...
Допоможіть...

Я г о

О боже! Лейтенант! Які падлюки?

К а с с і о

Здається, тут лежить один із них,
Не може ворухнутись.

Я г о

О мерзенні!

(До Лодовіко й Граціано).

Хто ви? Ідіть сюди, на допомогу!

Р о д р і г о

О, допоможіть!

К а с с і о

Оцей — один із них!

Я г о

О душоуб! Убивця! О падлюко!

Яго заколює Родріго.

Родріго

О Яго клятий! О кривавий пес!
О! О! О!

Яго

Як? Вбивати в темноті! —
Де злодії криваві?.. Вбивство! Вбивство!
Як тихо в місті! — Вам чого тут треба?
Що ви за люди? Добрі чи лихі?

Лодовіко

Вдивіться краще.

Яго

Синьйоре Лодовіко?

Лодовіко

Так, пане.

Яго

Пробачте. Кассію ранили злочинці.

Граціано

Як? Кассіо!

Яго

Що з вами, брате мій?

Кассіо

Мені надвое розрубали ногу.

Я г о

Спаси нас, боже!.. Посвітить, синьйори...
Сорочкою перев'яжу я рану.

Входить Біанка.

Біанка

Що сталося? Ей! Хто це тут кричав?

Я г о

Хто тут кричав?

Біанка

О любий Кассьйо! Мій коханий Кассьйо!
О Кассьйо! Кассьйо! Кассьйо!

Я г о

О вулична ти дівко! — Кассьйо, ви
На когось, може, маєте підозру,
Хто міг би вас так страшно покалічить?

Кассіо

Ні.

Граціано

Мені так жаль, що ви в такому стані;
Я саме вас шукав.

Я г о

Чи хто із вас

Мені підв'язки не позичить? Так...
О, щоб були ще тут у нас носилки —
Його ми перенесли б!

Біанка

Ой, він зомлів! О Кассьйо! Кассьйо! Кассьйо!

Яго

Синьйори, певен я, що ця паскуда
В злочинній справі брала також участь.—
Терпіння, добрий Кассіо!..— Сюди!..
І дайте світла.— Глянемо, синьйори,
Чи нам знайоме другого обличчя?
Ой, горе! Друг мій, дорогий земляк,
Родріго? Ні... Так... Небо! Це Родріго!

Граціано

Як, із Венеції?

Яго

Так, пане; знаєте його?

Граціано

Звичайно.

Яго

Невже це ви, синьйоре Граціано?
Прошу пробачити мені нечемність,—
Цей випадок мене так приголомшив,
Що я вас не впізнав.

Граціано

Я радий, пане,

Вас бачити отут.

Яго

Ну, Кассьйо, що?

Як почувасте себе?..— Носилки!
Носилки!.. О, носилки!

Г р а ц і а н о

Як? Родріго!

Я г о

Так, так, це він.— От добре! Є носилки.

Вносять носилки.

Ви, добрі люди, понесіть його,—
Та тільки обережно! Я ж піду
Покликати хірурга генерала.

(До Біанки).

А ви, синьйоро, киньте піклування!
Той, хто лежить отут, то був мені
Найкращий друг. Скажіть мені, мій Кассьйо,
Що посварило вас?

К а с с і о

Нічого, Яго.

Та я його й не знаю зовсім, хто він.

Я г о

(до Біанки)

Чого це ви так зблідли? — О, несіть,
Несіть його мерщій додому звідси!

Кассіо й Родріго вносять.

Синьйори, я прошу вас почекаати...
Чого ви зблідли так, синьйоро?.. Гляньте,
Як бігають у неї очі! Ну,
Почуємо ми, мабуть, ще й не те!
На неї подивіться пильно! Стежте...
Чи бачите? Злочинство промовляє,
Хоч би й мовчав язик!

Входить Емілія.

Емілія

Що сталося? Що сталося, чоловіче?

Яго

На Кассьйо в темноті напав Родріго
Та ще якісь гульвіси, що втекли,
І Кассіо поранено на смерть...
Родріго ж вбито.

Емілія

Боже мій, синьйори!
Яке нещастя! Ах, наш добрий Кассьйо!

Яго

Оце пледи розпусти! — Ти піди,
Еміліє, будь ласка, розпитай
У Кассіо, де нині він вечеряв.

(До Біанки).

Ага, ви затремтіли!

Біанка

Вечеряв Кассіо сьогодні в мене;
Але тремчу я зовсім не від того.

Яго

У вас? Гаразд! Ну, то ідіть за мною!

Емілія

Тьфу, тьфу на тебе, ти, повіє!

Біанка

Я не повія! Я така ж порядна,
Як ви, що зневажаєте мене.

Емілія

Як я? Ах! Тьфу на тебе!

Яго

Ну, тепер
Ходім до Кассіо, мої синьйори,—
Як перев'язку зроблять бідоласі,
Подивимось.— А ви, моя красуне,
За нами йдіть і розкажіть нову
Нам казку.— Ви, Еміліє, біжіть
Мерщій до цитаделі й розкажіть
Синьйорові й синьйорі, що тут сталось.—
Ходім, синьйори, й ми на допомогу.

(Набік).

Чи згубу дасть ця ніч, чи перемогу!

Виходять.

СЦЕНА 2

Спochивальня.

Дездемона спить у ліжку. Горить свіча.
Входить Отелло.

Отелло

Причина є, причина є,— душа...
Її не назову вам, зорі чисті,
Але причина є... Проте не хочу,
Не хочу я, щоб кров її лилась...
Не хочу ранили цю білу шкіру,
За сніг білішу і таку гладеньку,
Як статуї поверхня з алебастру...

(Скидає свого меча).

Але повинна вмерти. Так. Інакше
Вона одурить ще багато інших.
Згасить свічу, а там... Згасить свічу...
Коли тебе, вогненний мій слуга,
Я загашу, то, як розкаюсь потім,
Я зможу повернути тобі вогонь
Колишній твій відразу; а згасивши
Світильник твій, о ти, чудовий твір,
Взірець найкращий пишної природи,—
Чи я знайду десь племін твій вогонь?
Щоб знову запалити твій вогонь?
Коли зірву троянду цю чудову,—
Не зможу повернути їй життя,
Вона зів'яне... А яка ти свіжа,
Як на зеленому кущі цвітеш!

(Цілує її).

О, подих запашний! Перед тобою
Свій меч зламає навіть правосуддя!
Іще, іще... Такою будь по смерті!
А я тебе уб'ю, і потім знов
Тебе любити буду... Ще раз, ще!
Це вже востаннє! Ах! Таке солодке
Ніколи не було таке смертельне...
Я плачу! Так... Але це згубні сльози...
Мій біль, як біль небес: вражає там,
Де любить... А! Прокинулась вона...

Дездемона

Хто тут? Отелло, ви?

Отелло

Так, Дездемоно.

Дездемона

Чому ви не лягаєте, мій друже?

Отелло

Чи ви молились на ніч, Дездемоно?

Дездемона

Так, друже мій.

Отелло

Якщо у вас іще такий є гріх,
Якого вам не відпустило небо,—
Моліться швидше.

Дездемона

Що означають ці слова, мій любий?

О т е л л о

Молися ж, та недовго; відійду я;
Душі, ще не готової до смерті,
Я не уб'ю. Ні, боже борони!
Душі твоєї я вбивать не буду.

Д е з д е м о н а

Убити — ви сказали?

О т е л л о

Так, сказав.

Д е з д е м о н а

О господи, рятуй мене!

О т е л л о

Аміль, від всього серця!

Д е з д е м о н а

Після цих слів — ви не вб'єте, я вірю!

О т е л л о

Гм!

Д е з д е м о н а

І все ж я вас боюся; ви — страшні,
Коли ви так поводите очима...
Чого мені так страшно — я не знаю;
Таж я нічим не винна перед вами —
І все ж я почуваю, що боюсь!

О т е л л о

Подумай про свої гріхи.

Д е з д е м о н а

Мої гріхи — любов моя до вас.

О т е л л о

За неї ти й помреш.

Д е з д е м о н а

Смерть за любов — то неприродна смерть...

Навіщо так кусаєте ви губи?

Хвилює вас якась кривава пристрасть...

То все провісники жахливі; все ж,

Я сподіваюсь, о, я сподіваюсь,

Що не мені вони віщують лихо!

О т е л л о

Мовчи, ні слова!

Д е з д е м о н а

Я мовчу. Що сталося?

О т е л л о

Ту хустку, що любив я й дав тобі,

Дала ти Кассьйо.

Д е з д е м о н а

Ні, клянусь життям!

Клянусь душею! Запитайте в нього.

О т е л л о

Опам'ятайся, люба! Стережись

Давать брехливу клятву! Ти лежиш
На ложі смерті!

Д е з д е м о н а

Ложі смерті? Таж
Не зараз маю я померти...

О т е л л о

Зараз.

Тому покайся у своїх гріхах.
Не заперечуй їх і не клянись,
Бо це не допоможе. Знаю все.
Ти рішення мого не похитнеш,
Не зміниш. Хоч над силу цієї тягар,
Але ти мусиш вмерти.

Д е з д е м о н а

Боже мій!

О, зглянься, милий боже!

О т е л л о

Я кажу —

Аміль.

Д е з д е м о н а

Ви зглянетесь на мене теж!
Ніколи вас не ображала я;
І Кассію любила лише так,
Як бог заповідає нам любити
Усіх людей на світі. Я йому
Ніколи не робила подарунків.

О т е л л о

Так, небом присягаюся, що бачив
У нього мою хустку я в руках!
О ти, облудна жінко! Ти мені
У камінь обертаєш серце; ти
Примушуєш те називати вбивством,
Що я вчинити мушу й що вважав
За жертву! Так! Я бачив хустку сам!

Д е з д е м о н а

То він її знайшов; ніколи я
Йому її не дарувала; хай
Сюди він прийде й скаже правду сам.

О т е л л о

Він все уже сказав.

Д е з д е м о н а

Що він сказав?

О т е л л о

Що він з тобою спав.

Д е з д е м о н а

Як? Незаконно?

О т е л л о

Так!

Д е з д е м о н а

Цього він не повторить.

О т е л л о

Ні, мовчить...
Заткнули рота! Вже про це подбав
Мій чесний Яго.

Д е з д е м о н а

Все мені відкрив
Мій невимовний жах! Як, він помер?

О т е л л о

Щоб кожен його волос був життям —
Я кожним вдовольнив би мою помсту!

Д е з д е м о н а

О горе! Наклеп зведено на нього,
І я загинула...

О т е л л о

Ага, повіє!
Ти смієш зараз плакати за ним,
Перед очима в мене!

Д е з д е м о н а

О, проженіть мене, володар мій,
Та тільки не вбивайте!

О т е л л о

Смерть тобі,
Повіє!

Д е з д е м о н а

Убийте завтра; дайте ніч прожити!

О т е л л о

Ви ще й пручатися...

Д е з д е м о н а

·Хоч півгодини...

О т е л л о

Почато справу,— нащо відкладати!

Д е з д е м о н а

Дозвольте прочитати молитву...

О т е л л о

Пізно!

(Душить її).

Е м і л і я

(за сценою)

Синьйоре! Ей, синьйоре! Ей! Синьйоре!

О т е л л о

Що там за шум?.. Не вмерла?.. Ще не вмерла?

Так, я жорстокий, але милосердий,—

Не хочу я, щоб мучилась ти довго...

Так, так.

Е м і л і я

(за сценою)

Синьйоре! Ей, мерщій! Синьйоре!

О т е л л о

Хто там?

Емілія

(за сценою)

О мій синьйоре, лиш єдине слово!

О т е л л о

Так!.. Це Емілія... Я зараз... Вмерла!
Прийшла сказати, мабуть, що убито
Допіру Кассьйо. Галас був великий...
Не ворухнеться... Тиха, як могила.
Впустить її?... Чи ні?.. Чи буде добре?
Здається, ворухнулась... Ні... Як краще?
Увійде й заговорить до дружини...
Дружини... До дружини! Де? Якої?
Не маю я дружини... О, нестерпно!
Страшна година!.. О!.. Здається, зараз
Почне затемнюватись зовсім сонце,
І тїнь земна поглине ясний місяць,—
Настане тьма... Й під нами сколихнеться
Від жаху вся земля!..¹

Емілія

(за сценою)

Благаю вас,
О мій синьйоре добрий! Я повинна
Поговорити з вами!

О т е л л о

За тебе я й забув... Зайди, Емільйо!
Стривай!.. Тихенько... Зараз!.. Я спочатку
Закрию полог.— Де ти? Що ти хочеш?

(Відмикає двері).
Входить Емілія.

Емілія

О генерал мій добрий, там убивство!
Там сталося огидне вбивство!

О т е л л о

Як?

Тепер?

Емілія

Допіру, мій синьйоре!

О т е л л о

Цьому виною, справді, тільки місяць,
Бо більше ніж звичайно до землі
Наблизився, либонь, і всіх людей
Доводить він до сказу.

Емілія

Там Кассіо убив венеціанця,
Родріго на ім'я.

О т е л л о

Родріго вбито!
І Кассійо вбито?

Емілія

Ні, не вбито Кассійо!

О т е л л о

Не вбито Кассійо? Вбивство не здійснилось...
Солодка помста враз стає гіркою!

Дездемона

О, без вини убито! Без вини...

Емілія

Мій боже! Хто це скрикнув?

Отелло

Скрикнув? Де?

Емілія

Мій боже пресвятий! Синьйори голос...
Рятуйте! О, рятуйте! Дорога,
Скажіть хоч слово ще, синьйоро люба...
О Дездемоно мила, говоріть!..

Дездемона

Я умираю без вини...

Емілія

О! Хто ж

Вам заподіяв смерть?

Дездемона

Ніхто... Сама...

Прощай!.. Отелло доброго вітай...
Прощай!

(Умирає).

Отелло

Хто ж міг її убити? Як?

Емілія

Хто може знати?

Отелло

А проте ви чули —
Вона сама сказала, що не я.

Емілія

Вона сказала, так... Її слова
Підтвердити я мушу.

Отелло

А! Тоді
З брехнею на устах пішла вона
В палюче пекло,— я її убив!

Емілія

Коли це так — вона тим більше янгол,
А ви самі — диявол найчорніший!

Отелло

Ні! Схибила вона і стала шлюха.

Емілія

На неї зводиш наклеп ти, диявол!

Отелло

Вона була фальшива, як вода.

Емілія

А ти шалений, як вогонь, коли
Ти кажеш, що вона була фальшива!
О ні! Вона була, як небо, чиста!

Отелло

Вона тягалась з Кассіо; спитай

У чоловіка. Та хіба я смів би
Вчинить таке, коли б не мав на те
Достатньої причини! О, тоді
Було б замало вкинути мене
На дно найглибшої безодні пекла!
Твій чоловік усе це добре знає.

Емілія

Мій чоловік?

Отелло

Твій чоловік.

Емілія

Він знає,
Що в шлюбі зрадила синьйора?

Отелло

Так.

Із Кассіо. Але коли б вона
Не зрадила мене, то хоч би небо
Мені й створило інший світ, новий,
З коштовного, ясного хризоліту,
Її за нього не віддав би я!

Емілія

Мій чоловік?

Отелло

Він перший це мені сказав, бо він
Людина надто чесна й почуває
Лише ненависть до того багна,
Яке вкриває всі діла розпутні.

Емілія

Мій чоловік?

Отелло

Чого ти зарядила, жінко?
Кажу тобі — твій чоловік.

Емілія

О, поглумилася з кохання підлість!
Мій чоловік сказав вам, що синьйора
Була невірна?

Отелло

Жінко! Я ж кажу,—
Твій чоловік; це слово розумієш?
Мій друг і чоловік твій, чуєш ти?
Мій чесний, чесний Яго.

Емілія

О, якщо
І справді він тобі таке сказав —
Нехай гние душа його паскудна
По півзернинки в день; збрехав він підло!
Вона занадто гаряче любила
Тебе, свій скарб мерзенний і огидний!

Отелло

А!

Емілія

Чини найгірше!
Цей вчинок твій не більше вартий неба,
Ніж ти її!

О т е л л о

Мовчіть! Вам буде краще...

Е м і л і я

Не можеш ти зробити й половини
Мені того, що можу знести я.
О дурню! Йолопе! Безглуздий ти,
Брудний невіглас! Ти своє зробив...
Твого меча я не боюсь: при всіх
Я покажу тебе, хоч би для цього
І довелось двадцять раз мені
Згубить моє життя... Сюди! Рятуйте!
Убивство! Мавр убив свою дружину!
О, допоможіть! Рятуйте! Вбивство! Вбивство!
Входять Монтано, Граціано і Яго.

М о н т а н о

Що сталося? В чім справа, генерале?

Е м і л і я

О Яго, ви прийшли? Хороші ж ви!
Ну й молодець, якщо тут можуть інші
Свої убивства звалювать на вас!

Г р а ц і а н о

Що сталося?

Е м і л і я

Якщо мужчина ти, — падлюку викрий!
Він каже — наклепав ти на дружину,
Сказав, що зрадила вона його.
Я знаю — ти цього не говорив.

Нездатний ти на підлість. Ну, кажи,
Бо цей тягар мені роздушить серце!

Я го

Сказав йому, що думав я; не більше,
Ніж сам він визнав за можливе й вірне.

Емілія

Сказали ви, що зрадила вона?

Я го

Сказав.

Емілія

Збрехали ви; збрехали гидко, підло!
Клянусь душею, ви збрехали! Так!
Паскудно набрехали! Ви сказали,
Що з Кассьйо зрадила вона? Із Кассьйо?

Я го

Так, з Кассьйо, пані. Прикусіть язик!

Емілія

Не прикушу! Я мушу говорити!
Моя синьйора мертва тут лежить
В своїй постелі!

Всі

О, помилуй боже!

Емілія

Ось! — Наклеп ваш злочинство заподівав!

О т е л л о

Чом стали ви, синьйори? Все це правда!

Г р а ц і а н о

Жахлива правда!

М о н т а н о

О, вчинок злий, пекельний!

Е м і л і я

О мерзота!

Мерзота і паскудство! О паскудство!

Я думаю про це... гадаю... Ні...

Я дещо згадую... О підлість! Так...

Я так і думала тоді... Себе

Убила б з горя! Підлість! Підлість!

Я г о

Ви з глузду з'їхали? Ідіть додому!

Е м і л і я

Синьйори добрі, дайте говорити!

Покірна я йому, та не тепер...

Я, може, й не вернусь додому, Яго.

О т е л л о

О! О! О!

(Припадає до своєї дружини).

Е м і л і я

Так! Тепер лежи й реви,

Бо ти убив невинність найчистішу,
Яка коли дивилася на світ.

О т е л л о

(підводячись)

О ні, вона була безчесна! Дядю,
Я мало знаю вас... ах, ось лежить
Небога ваша... Руки ці і справді
Їй дихання спинили нагло в грудях...
Я знаю, виглядає вчинок мій
Жорстоким і огидним!

Г р а ц і а н о

О нещасна!

Я радий, що помер твій бідний батько.
Йому твій шлюб прискорив смерть, і горе
Порвало нитку літ його похилих.
Якби він зараз був живий, то вдався б
У розпач і прокльонами від себе
Прогнав би янгола свого навіки
І душу засудив би на загибель!

О т е л л о

Так, це жахливо! Але Яго знає,
Що з Кассіо вона, забувши сором,
Не менш як тисячу разів пускалась
На те огидне і безчесне діло...
Признався Кассіо; і в нагороду
Вона йому за всі труди любовні
Мій перший подарунок віддала!
Те, що на знак пошани і кохання
Я дав їй, бачив я в руках у Кассьйо,—

То хустка, що її мій батько дав
Колись на згадку матері моїй.

Емілія

О небо! О небесні сили!

Яго

Замовкніть!

Емілія

Рветься!.. О, на волю рветься!..
Мені мовчать, синьйоре? Ні! Нізащо!
Я говоритиму, як вільний вітер!
Хай небо, люди, всі чорти, все, все,
Нехай усе повстане проти мене —
Я буду говорити!

Яго

Схаменіться!

Ідіть додому!

Емілія

Не піду!

Яго намагається заколоти Емілію.

Граціано

О сором!

З мечем на жінку!

Емілія

Нерозумний мавре!

Ту хустку, що ти кажеш, я знайшла
І чоловікові дала, бо він

Так часто й наполегливо просив
(Багато більш, ніж варта та дрібниця),
Щоб я її для нього вкрала.

Я г о

Ти!

Паскудна шлюхо!

Е м і л і я

Касьйо віддала
Вона ту хустку? Ні! Мій боже! Ні!
Я випадково десь її знайшла
Й моему чоловікові дала...

Я г о

Ти брешеш, погань!

Е м і л і я

Ні! Я не брешу!
Клянуся небом! Ні, мої синьйори!
О йолоп кровожерний! Що й робив би
Із жінкою хорошою цей дурень?

Яго заколює Емілію і вибігає.

О т е л л о

Невже громи на небі лиш для того,
Щоб в час грози гриміти?!.— О падлюка!

Г р а ц і а н о

Упала... Він убив свою дружину!

Е м і л і я

Так, так... Прошу вас, покладіть мене
Найближче до синьйори...

Г р а ц і а н о

Втік! Але

Убив свою дружину.

М о н т а н о

Нечуваний мерзотник! Заберіть
Цього меча, що відібрав я в мавра.
На дверях станьте, стережіть його;
Не випускайте, вбийте краще. Я ж
Біжу за тим розбійником проклятим.

Монтано й Граціано виходять.

О т е л л о

Який-бо я безсилий... З рук моїх
Меча забрав якийсь хлопчак нікчемний!
Але й навіщо б, довше честь жила,
Ніж чесність?.. Хай же гине все!

Е м і л і я

Синьйоро,

Що віщувала пісня та про іву?
Чи чуєш ти мене? Я — наче лебідь...
І з піснею помру — «про іву, іву»...
Мавр, вірною вона була; тебе
Вона кохала щиро, лютий мавре!
Клянусь душею, правду я кажу...
І з цим я умираю, умираю...

(Вмирає).

О т е л л о

Тут є ще й інша зброя в цій кімнаті —
Це загартований в льодових водах

Іспанський меч². А, ось і він... Ей, дядю!
Я мушу вийти. Випусти мене.

Г р а ц і а н о

(за сценою)

Наважишся — то дорого заплатиш;
Не забувай того, що ти беззбройний,
А через те скорися і терпи.

О т е л л о

Ну то зайді сюди поговорити,
Бо я й беззбройний нападую на тебе.

Входить Г р а ц і а н о.

Г р а ц і а н о

Ну, що ти скажеш?

О т е л л о

Маю я меча.

Ніколи кращий меч не прикрашав
Солдатського стегна. Бували дні,
Коли рука моя і добрий меч
Мені дорогу вільно прокладали
Крізь перешкоди більші в двадцять раз,
Ніж ваші... Та для чого вихвалялись!
Хто може скерувати веління долі?
То все в минулому... Мене не бійтесь,
Хоч і стою з мечем я перед вами;
Мій шлях скінчився, і тут його кінець,
Тут берег моря, тут причал останній,—
Мій корабель згортає всі вітрила...
Відходите назад?.. Ви боїтесь?

О, не лякайтесь так,— даремний страх...
Тростиною торкніть Отелло в груди —
Відступить він... Куди Отелло йти? —
Ах, як ти виглядаєш, жертво долі!
Бліда, як і твоя сорочка! Так...
Коли на суд ми з'явимось з тобою —
Твій погляд скине з неба мою душу,
Й дияволи її підхоплять... Ти
Холодна, дівчинко моя! Холодна,
Як чистота твоя...
О клятий, клятий раб! Женить мене,
Дияволи пекельні! Геть женить!
Геть звідси від небесної краси!
Крутить мене у борві шаленім!
Палить мене у сірці! І омийте
В розпечених безоднях вогняних!
О Дездемоно! Дездемоно! Вмерла!
Умерла! О! О! О!

Входять Лодовіко, Монтано та офіцери
з арештованим Яго. Кассіо вносять на носилках.

Лодовіко

Де той безумний? Де він, той нещасний?

Отелло

Той, що колись Отелло був,— я тут.

Лодовіко

І де той гад? — Ведіть сюди, падлюку!

Отелло

Дивлюсь йому на ноги — ні, то казка...

Якщо ти й справді чорт, то я тебе
Убити не зможу...

Отелло ранив Яго.

Лодовіко

Відберіть меча

У нього!

Яго

Я в крові, але живий.

Отелло

Я й не жалкую; хочу, щоб ти жив,
Бо вмерти, почуваю я,— блаженство.

Лодовіко

О ти, Отелло! Той, що був колись
Такий герой,— і ось тепер попався
В тенета клятого раба! Не знаю,
Як личило б тебе й назвати?

Отелло

Звіть

Убійником, як хоче, але чесним,
Бо я зі зла нічого не робив,—
Я все приносив тільки в жертву честі!

Лодовіко

Падлюка цей вже майже визнав злочин.
Ви умовлялись з ним убити Кассйю?

Отелло

Так.

К а с с і о

Я приводу вам не давав ніколи,
Мій генерале дорогий.

О т е л л о

Я вірю,
І вас прошу, простіть мені. Нехай
Напівдиявол цей вам відповість,
Навіщо так оплутав він мені
І душу, й тіло?

Я г о

Я уже сказав.
Нічого в мене не питайте; все,
Що знаєте,— те знаєте. Віднині
Я й слова більше не скажу.

Л о д о в і к о

А щоб молитися? Невже?

Г р а ц і а н о

Розкриють рот
Тортури.

О т е л л о

Вірно! То найкращий засіб.

Л о д о в і к о

Тепер, синьйоре, я вам поясню,
Чого ви ще не знаєте, звичайно.
Ось тут є лист, якого ми знайшли

В кишені у забитого Родріго;
А ось ще й другий. І в одному з них
Написано, що Кассіо убити
Повинен був Родріго.

О т е л л о

О підлий!

К а с с і о

Гірший за поганців лютих!

Л о д о в і к о

Цей другий гнівний лист знайшли ми теж
В кишені у Родріго; мабуть, він
Хотів його послать цьому падлюці,
Та Яго, певно, сам прийшов до нього
І заспокоїв.

О т е л л о

О мерзотник згубний! —
Та, Кассьйо, як потрапила до вас
Ця хустка, що належала дружині?

К а с с і о

Знайшов її я у своїй кімнаті;
А Яго нам признався сам, що він
Її навмисне там мені підкинув,
Щоби якоїсь досягти мети,—
І він її досяг.

О т е л л о

О дурню! Дурню!

К а с с і о

В листі Родріго докоряє Яго
Іще й за те, що той його підбив
Зі мною посваритися на варті;
Я через те свою посаду втратив.
Очүтившись, він щойно нам сказав,—
Хоч ми й гадали — він уже помер,—
Що вбить мене його підбурих Яго,
І той же Яго сам його убив.

Л о д о в і к о

Ви мусите покинуть цю госпуду
І з нами йти; ваш сан і владу знято;
Правителем призначено на Кіпр
Віднині Кассіо. Що ж до раба
Мерзенного цього, то скільки є
Тортур жорстоких, щоби довго мучить
І убивать його повільно,— всіх
Ззнає він. Ви — в'язень наш, Отелло,
Допоки не дізнається про злочин
Сенат Венеції.— Ведіть його.

О т е л л о

Стривайте-бо! Ще слово, два, раніше
Ніж вийшли ми, сказати вам я хочу.
Венеції я добре послужив,—
Те знають всі. Та мова не про те.
Я маю ось яке до вас прохання:
Коли ви будете писать в сенат
Про всі оці нещастя, то про мене
Ви напишіть лиш те, який я є;
Не зменшуйте провини і навмисне

Не перебільшуйте нічого злісно.
Повинні написати ви туди,
Що я кохав без розуму й без міри,
Що піддавався я ревнощам не легко,
Але, піддавшись, жодних меж не знав;
Що викинув, як той дурний індус,
Перлину найкоштовнішу, що варта
Багато більш, ніж рід його увесь;
І що мої, колись суворі, очі,
Незвиклі до плачу й м'якого суму,
Тепер ллють сльози, як смолу цілющу
Дерева аравійські рясно ронять.
Все напишіть; до цього ще додайте:
Коли в Алеппо якось я побачив,
Як турок злий в тюрбані тяжко бив
Венеціанця і сенат паплюжив,
Вхопив я пса-обрізання за горло
І заколов його — отак!

(Заколює себе).

Л о д о в і к о

Кінець кривавий!

Г р а ц і а н о

Всі слова даремні!

О т е л л о

Я цілував тебе, коли вбивав...

(Падає на Дездемону).

Й цілуючи тебе, я смерть прийняв!

(Умирає).

К а с с і о

Цього боявся я, але гадав,
Що при собі немає в нього зброї.
Яка душа велична!

Л о д о в і к о

(до Яго)

Пес спартанський!

Лютіший ти за мор, за голод, навіть
За море розлютоване! Дивись!
Дивись сюди, на цей тягар трагічний,
Що на похмуре ложе ось упав.
Це все — твоя робота! Для очей
Страшна отрута! — О, мерщій прикрийте!
Ви, Граціано, залишіться в замку
І порядкуйте тут усім майном, —
Ви ж спадкоємець мавра. — Вас прошу,
Правителю шановний, взять на себе
І покарать пекельного падлюку;
Призначте час, і місце, і тортури.
О, виберіть йому найтяжчу кару!
А я про цю сумну, жахливу втрату
З глибоким сумом розповім сенату.

Виходять.

П Р И М І Т К И

БАГАТО ГАЛАСУ З НІЧОГО

Комедія написана в 1598 або 1599 році.

Діюві особи

¹ Борачіо — смислове ім'я. Іспанською мовою воно означає «п'яниця».

ДІЯ ПЕРША

¹ ...Запропонував йому змагатися на тупих стрілах, що ними полюють на птахів.— Тупі стріли підбивали птахів, не ранили; були постійним атрибутом блазнів.

² ...Чотири з його п'яток розумових здібностей...— П'ятьма розумовими здібностями вважали: здоровий глузд, уяву, винахідливість, здатність міркувати і пам'ять. На думку Беатріче, Бенедикт зберіг тільки здоровий глузд.

³ Ну, вам би тільки папуг навчати.— Любителі брутальних жартів часто навчали своїх папуг лайливих слів.

⁴ Ну, то все гаразд, Леонато! — Під час словесної дуелі між

Бенедиктом та Беатріче дон Педро про щось тихо розмовляв з Леонато.

⁵ *...Купідон добре полює на зайців, а Вулкан — пречудовий тесляр?* — Це приклади нісенітниць, бо Купідон (бог кохання за римською міфологією) завжди зображувався із зав'язаними очима, а Вулкан (бог підземного вогню) був не тесляр, а коваль.

⁶ *...Носити свій капелюх безтурботно, не викликаючи ніякої підозри?* — Натяк на «роги» зрадженого чоловіка, які стирчать з-під капелюха.

⁷ *...Або почепити мій ріжок на невидимий ремінець...* — «Невидимий» — на відміну від «видимого» ремня, на якому висить мисливський ріг.

⁸ *...Назвіть його Адамом.* — Адам Белл — знаменитий англійський стрілець, оспіваний в баладах.

⁹ *Якщо Купідон не розтрагив ще всього свого сагайдака у Венеції...* — Венеція — столиця тогочасної моди — вважалась містом, де відбувалося особливо багато любовних пригод.

¹⁰ *«Шостого липня. Ваш вірний друг Бенедикт».* — Клавдіо і дон Педро цитують прикінцеві рядки листа, що його нібито написав Бенедикт у переддень купальської ночі, коли, за народним повір'ям, чари кохання діють найсильніше.

¹¹ *...Народившись (як сам запевняєш) під сузір'ям Сатурна...* — За тогочасними уявленнями, люди, які народились «під знаком» планети Сатурн, повинні були мати меланхолійний темперамент.

ДІЯ ДРУГА

¹ *...Водитиму його мавп у пеклі.* — Згідно зі стародавнім англійським повір'ям, старим дівам за те, що вони не мали своїх дітей, після смерті призначено водити в пеклі на шлейках чужих дітей.

² *Давати звіт про всі свої вчинки якомусь грубому шматкові пікчемної глини?* — Натяк на біблійне сказання про те, що бог створив першу людину, Адама, з глини.

³ *...Шотландський джиг, менует і сінкпес.*— За часів Шекспіра це були улюблені танці в Англії. Сінкпес (від французького *сінq-рас*) — танець на п'ять па.

⁴ *Моя маска — ніби покрівля Філемонової хатини; в ній — Зевс.*— В «Метаморфози» Овідія входить сказання про благодетельне старе подружжя Філемона й Бавкіду, які гостинно прийняли в своїй хатині втомлених подорожніх Зевса і Гермеса.

⁵ *Ось і суха рука його — і зверху, і знизу...*— Суха долоня вважалась ознакою відсутності темпераменту.

⁶ *«Сто веселих казок»* — назва дуже розповсюдженого за часів Шекспіра збірника непристойних анекдотів і дощепів.

⁷ *На шні, як лихварський ланцюг?* — Багаті городяни нерідко носили на шні масивний золотий ланцюг.

⁸ *Так говорять чесні продавці рогатої худоби, продавши вола.*— Продавши худобу, продавець висловлював покупцеві побажання, щоб той щасливо володів нею.

⁹ *Поголоска* — алегорична постать, яку часто виводили на тогочасній сцені.

¹⁰ *Ате* — за грецьким міфом, богиня помсти і розбрату.

¹¹ *...Мірку з ноги пресвітера Іоанна...*— Пресвітер (священик) Іоанн — за середньовічними легендами — володар християнського царства в Індії.

¹² *Великі Моголи* — тюркська династія в Індії, заснована на початку XVI в.

¹³ *Пігмеї* — за уявленням стародавніх греків — народ карликів, що ніби жив десь у далекій південній країні.

¹⁴ *Гарпія* — в старогрецькій міфології — крилата жінка-потвора.

Так, так, звичайно! — Під час попередньої репліки Бенедикта дон Педро тихо розмовляв з Леонато або Клавдіо про задуману ними серенаду, і початкові слова цієї репліки він звертає до одного з них.

¹⁶ Гектор — син царя Пріама, найдоблесніший з троянських воїнів під час Троянської війни.

ДІЯ ТРЕТЯ

¹ *...Іспанець від талії вгору — камзола й не видно.* — Іспанці теж носили камзол, але поверх нього ще й плащ, тому його й не видно було.

² Цибет — речовина, що дуже пахне мускусом, схожа на жовту або коричневу мазь.

³ *...Щоб витерпіти спасіння душі їх і тіла.* — Подібно до багатьох персонажів Шекспіра, Кізіл і Дрючок калічать слова, вживають їх в невластивому значенні.

⁴ «Світло кохання» — популярна пісня.

⁵ *Якщо ви не перевернулися в турка, то більше не можна верстати дорогу по зорях.* — Маргарита хоче сказати: «Якщо ви не змінили своїєї запеклої ненависті до мужчини, далєбі, не можна більше довіряти ясним вказівкам, що їх дає нам природа».

⁶ *Carduus benedictus* — лікувальний чортополох, який вважався хорошим засобом при серцевих хворобах.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

¹ Епітафія — надгробний напис (*грецьк.*).

ДІЯ П'ЯТА

¹ *Синьйоре, якщо ви цілите вашими дотепами в мене, то я готовий впіймати їх на бігу!*... — Образ із практики рицар-

ських турнірів, який містить приховану загрозу викликати на поєдинок.

² *А якщо він розлютований, то знає й сам, як пересунути пояса.*— За часів Шекспіра борці носили широкі пояси з пряжкою. Перед боротьбою пряжку пересовували назад, що вважалося викликом.

³ *«...Бог бачив його, коли він сховався в саду».*— Жартівливий натяк на біблійну розповідь про гріхопадіння Адама.

⁴ *Хай бог благословить вашу обитель!*— Такими словами жebraки звичайно висловлювали свою подяку, коли діставали милостиню в монастирі.

⁵ *Леандр*— юнак з Абідоса коханець жриці Геро. Щоноперепливав до своєї коханої через морську протоку.

⁶ *Троїл*— син Пріама, короля троянського.

⁷ *...Європу Зевс жагучий зчарував,*

Як в образі бика коханцем став.

Європа— в грецькій міфології дочка фінікійського царя Агенора, яку закоханий в неї Зевс (Юпітер) викрав, обернувшись у бика.

ДВАНАДЦЯТА НІЧ, АБО ЯК ВАМ ПОДОБАЄТЬСЯ

Остання з життєрадісних комедій Шекспіра. Написана, очевидно, в 1600 році.

Дію в і особ

¹ *Герцог Іллірійський.*— Іллірія— східний берег Адріатичного моря. Тут— уявна країна.

² *Белч*— означає відрижка.

³ *Мальволіо.*— Ім'я Мальволіо утворено від італійських слів «*mala voglia*»— лиха доля, зловмисність.

ДІЯ ПЕРША

...*Лечінку, серце й мозок*...— В цьому місці згадується доктрина Платона, за якою названі органи є носіями духовної діяльності людини — пристрасті, думки й сили волі.

² *Мій брат в Елізіумі темному блукає*.— Елізіум — Елісейські поля — міфічна обитель доблесних душ.

³ *Як Аріон на спині у дельфіна*.— За античним міфом, дельфін, зачарований співом Аріона, врятував його під час корабельної катастрофи — виніс на своїй спині на берег з бурханих хвиль.

⁴ *Представ мене йому ти як кастрата... співати я умію*...— Євнухи високо цінувались як співці дискантових партій.

⁵ *Що ж, будьте євнухом, а я німим*...— В турецьких гаремах поряд з євнухами були й німі служники.

⁶ *Він грає на віолі да гамба*...— Віола да гамба — струнний смичковий музичний інструмент, прототип нашої віолончелі.

⁷ *О рицарю, тобі бракує келиха канарського*...— Міцне канарське вино (з Канарських островів) дуже цінилось в Англії.

⁸ *Хіба вони можуть укритись порохом, як портрет місіс Молл?* — Місіс Молл — відома лондонська куртизанка часів Шекспіра. Портрет її завішували для того нібито, щоб не принав порохом, а насправді — тому, що оригінал користувався поганою славою.

⁹ Гальярда, галоп, джнга — назви популярних в ті часи танців.

¹⁰ *Телець? Що знаменує груди й серце?* — Згідно тогочасних астрономічних уявлень небесні світила впливали на окремі частини людського тіла.

¹¹ Квінапал — вигадане ім'я.

¹² Меркурій — в античній міфології бог торгів. вважався покровителем обміривачів, обважувачів та брехунів.

...Як стовп біля дверей шеріфа... — Біля входу в приміщення, де засідав шеріф (окружний суддя), вконували два стовпи і ставили лаву між ними, на якій сиділи прохачі або заарештовані, чекаючи своєї черги.

ДІЯ ДРУГА

¹ Мессалін — вигадане місто або, можливо, острів.

² *Хіба ж наше життя не складається з чотирьох елементів?* — Стародавні філософи вважали, що світ складається з чотирьох стихій (або «елементів»): землі, води, повітря і вогню.

³ Пігрогромітус, ваніани, квебуська лінія — вигадані імена і назви.

⁴ *Добраніч, амазонко Пентезілеє!* — Пентезілея — цариця міфічного племені жінок-воїниць амазонок.

ДІЯ ТРЕТЯ

¹ *Слова, бачите, стали продажними, як їх зганьбили законами.* — Патяк на указ 1600 р., який вводив в театр цензури обмеження.

² *Я охоче зіграв би роль добродія Пандара Фрігійського, пане, щоб поєднати Крессиду з цим Троїлом.* — Троїл — молодший син троянського царя Пріама. Загинув від руки Ахілла. Крессіда — дочка легендарного грецького жреця Калхаса, учасника походу греків на Трою. Пандар — дядько Крессіди. В. Шекспір написав драму «Троїл і Крессіда» за середньовічним рицарським романом «Любов Троїла й Крессіди».

³ *Бачу, ти вміло жebraєш.* — Крессиду, як розповідається в англійських баладах XVI в., за зрадливість боги прирекли доживати віку в злиднях.

⁴ *...Була б миліша за музику сфер.* — За старовинними уявленнями, світ складався з кількох вкладених одна в одну ру-

хомих кришталевих сфер з закріпленими в них зірками. Обертаючись, ці сфери нібито породжували музикальні звуки, що зливались в гармонію, доступну для слуху лише «обраних».

⁵ *...Ще до того, як Ной став мореплавцем.*— Тобто до «всесвітнього потопу», про який розповідається в біблій, коли Ной побудував свій ковчег.

⁶ Пуританин — член секти, заснованої близько 1580 року Робертом Брауном.

⁷ Уерське ліжко.— Один корчмар в місті Уері, щоб принадити цікавих, поставив у своїм готелі велетенське ліжко, в якому могло поміститися одразу двадцять чотири чоловіка.

⁸ *...Аж на обличчі його утворюється більше ліній, ніж на новій карті з обома Індіями.*— Географічна карта з уперше нанесеними на неї обома Індіями (азіатською і американською Вест-Індією) не так давно перед цим була надрукована в Англії.

⁹ Латинський почерк — так називалась (всюди прийнята тепер) заокруглена форма літер в протилежність гостроконечному готичному письму.

¹⁰ Василіск — казкова тварина з півнячим тулубом, хвостом змії й короною на голові. Він нібито вбивав одним поглядом.

¹¹ *Він рицар, висвячений дотиком непощербленої рапіри...*— тобто не на полі битви, а в залі королівського палацу.

Д І Я Ч Е Т В Е Р Т А

¹ Лета — в античній міфології ріка забуття.

² *...Старий празький священик...*— Мабуть, персонаж з якоїсь легенди або анекдота, що не дійшли до нас.

³ *...Блукаєш в ній, мов єгиптянин у тьмі.*— Натяк на біблейське сказання про те, що за велінням божим в покару за

гріхи єгиптян на їх землі три дні не світило сонце («єгипетська тьма»).

⁴ *Що гадає Піфагор про дикую птицю?* — Натяк на вчення Піфагора про переселення душ з людських тіл у тіла тварин і навпаки.

ДІЯ П'ЯТА

¹ *Дзвони святого Бенедикта...*— тобто дзвони в церкві святого Бенедикта, в одному з лондонських храмів часів Шекспіра. Вся ця тирада блазня — пародія на середньовічні міркування про містичне значення різних чисел.

² *Чому б мені...*

Не вбити, як єгипетський пірат,

Того, що я люблю?

В романі Геліодора «Ефіопіка» (III—IV вв. н. е.), виданому в англійському перекладі в 1569 році, є розповідь про те, як розбійник Фіамід, бачачи свою неминучу загибель і не бажаючи, щоб його чарівна полонянка Харіклія пережила його, вирішив її вбити.

³ *В е л з е в у л* — за християнським уявленням «цар пекла».

ГАМЛЕТ, ПРИНЦ ДАТСЬКИЙ

Трагедія написана, за загальним твердженням дослідників, в 1600—1601 роках.

Ді й о в і о с о б и

Гамлет.— Це ім'я було відоме Шекспіру з юних літ. В документах тих часів зустрічається ім'я Hamnet, що носив

сип Шекспіра, який народився 1584, а помер в 1616 р.; це ім'я писалось то Hamnet, то Hamlet або навіть Amblett.

² Полоній — ім'я новелістичного походження, мабуть, не зв'язане з Данією.

³ Розенкраунц і ⁴ Гільденстерн — розповсюджені серед датчан тих часів імена.

⁵ Офелія — ім'я, запозичене Шекспіром з популярного в Англії пасторального роману італійського письменника кінця XV ст. Саннадзаро «Аркадія».

ДІЯ ПЕРША

¹ Ельсінор, точніше Гельсінгбор — місто в Данії, що знаходиться на березі протоки, яка відділяє Данію від Скандинавського півострова, за 38 км. на північ від Копенгагена. В 1573—1584 рр. там було збудовано замок Кронберг.

² *Знов штурмувати почнемо ваш слух,*

Укріплений занадто проти того,

Що ми дві ночі бачили.

Освічений Гораціо — скептик, він не вірить у розповіді про духи.

³ *Він слова жде.* — За стародавнім повір'ям, привиди не могли заговорити першими.

⁴ Норвежець — норвезький король, так само як далі Датчанин — датський король, Британець — англійський і т. д.

⁵ *...Перед падінням Юлія...* — Юлій Цезар, загибель якого від руки змовників, очолюваних Брутом, описана Шекспіром в трагедії «Юлій Цезар», згадується не раз у цій п'єсі.

⁶ Волога зірка — місяць. За старими уявленнями він керує припливами й відпливами.

⁷ *Вернутись ж до Віттенберга вчитись...* — Віттенберзький університет, що не раз згадується і далі, не випадково вибраний місцем навчання Гамлета. Він був одним із центрів антич-

ної науки і вільнодумства тієї епохи — прославився діяльністю в ньому Лютера і Меланхтона. Англійським глядачам тих часів він був добре відомий як місце дії трагедії Кристофера Марло «Доктор Фауст» (1588).

ДІЯ ДРУГА

Ви можете оце з оцього зняти...— Що розуміє Полоній під «цим», пояснює попередня ремарка. Вона, проте, не авторська, а пізнішого походження, і може бути інше тлумачення: «Зніміть золотий ланцюг з моєї шні, звільніть мене від посади канцлера...»

² *Ви торгуєте рибою.*— Ці слова мають кілька тлумачень: 1) вважалось, що дочки торговців рибою особливо плодючі; 2) «торгувати рибою» — означало «бути розпусником» (лайливий вислів); 3) Гамлет здогадується, що Полоній хоче в нього «виудити» його таємницю; 4) «ви торгуєте товаром, який псується на сонці» (а тому треба його ховати); 5) «ви торгуєте живим товаром, ви звідник». А втім, можливо, Гамлет не має на увазі нічого певного, а просто хоче сказати Полонію щось образливе.

³ *Але з'явилось, пане, коadlo діглахів...*— Дитяча трупа, що складалася переважно з півчих королівської капели, користувалась в час створення «Гамлета» настільки великим успіхом у Лондоні, що дорослим акторам, в тому числі, мабуть, і шекспірівській трупі, доводилось, у пошуках глядачів, виїздити в провінцію.

⁴ *Навіть і Геркулеса з його вантажем.*— На плакаті перед входом в театр «Глобус» був зображений Геркулес з небесною сферою на плечах.

⁵ *На віслюку приїхав кожен...*— Очевидно, рядок з якоїсь балади.

⁶ *О Єффаю, судде ізраїльський...*— Існувала балада «Єффай»,

суддя ізраїльський», з якого й наводить далі Гамлет чотири рядки.

⁷ *А, це ви, панно?*— За часів Шекспіра жіночі ролі виконували підлітки.

⁸ *Скажений Пірр, неначе звір гірканський...*— Пірр — син Ахілла, один з грецьких вождів, що пробрався у Трою в дерев'яному коні. Гірканський звір — тигр. (Гірканія — область на півночі стародавньої Персії, де було багато лютих тигрів).

Д І Я Т Р Е Т Я

¹ *Термагант* — в середньовічних піснях і п'єсах жорстоке сарацинське божество.

² *Це не мої слова.*— Тобто це не впливає з моїх слів, не має ніякого відношення до будь-чого з того, що я говорив.

³ *...Як про того коника...*— Лялька у вигляді коня — одна з фігур мандрівного театру. Актора з цією лялькою вважали за вершника. Під впливом пуританської проповіді вона вийшла з ужитку, на що її скаржиться балада, яку цитує Гамлет.

⁴ *Що ж це таке: пролог чи напис на обручці?*— Колись був звичай викарбовувати на обручках висловлювання у віршах.

⁵ *Ви, прилице, чудово замінюєте хор...*— Хором в старовинному театрі була особа, що пояснювала дію.

⁶ *«Вже кроче чорний крук, до помсти кличе...»* — Перекручена цитата із старої, дошекспірівської п'єси «Справжня трагедія про Річарда III».

⁷ *Тут царював, Дамоне мій...*— Мабуть, уривок з балади або п'єси, що не збереглася.

⁸ *«Поки трава підросте...»* — початок прислів'я: «Поки трава підросте, шкана здохнуть може».

⁹ *Замість тропіди виразку потсорну...*— Пятяк на таврування блудниць.

¹⁰ *Ні, не дивіться сумно так...*— Ці слова і подальші рядки звернуті до привида.

¹¹ *То так і в'язи скрутите собі...*— Натяк на невідому нам байку.

¹² *Цей чоловіча мій від'їзд прискорить...*— Ці і дальші слова стосуються трупа Полонія.

Д І Я Ч Е Т В Е Р Т А

Ховайся, лиско, всі жмуріться.— Слова з дитячої гри.

² *...З'їзд полігичних хробаків.*— В оригіналі гра слів: слово worms (хробаки) однозвучне з Worms, місто Вормс на Рейні, де неодноразово збирався імперський сейм.

³ *Кажуть, сова була пекарева донька.*— В голові в Офелії змішуються уривки різних пісень і повір'їв. Існувала легенда про пекареву доньку, яку Христос через її скупість перетворив у сову.

⁴ Валентинів день справлявся 14 лютого, коли парубки й дівчата гадали й кидали жеребок, щоб знайти собі «Валентину» або «Валентина» (судженого або суджену). Іноді «Валентиною» вважалась перша дівчина, побачена у цей день вранці.

⁵ *Що має означати це повстання —
Титанів?*

Натяк на міф про титанів, що повстали проти олімпійських богів.

⁶ *Аж поки шалька наша перетягне.*— Тобто, поки безумство не буде врівноважене достойною помстою.

Д І Я П Я Т А

...Мотнись-но до Йогана...— Це датське ім'я відповідає англійському «Джон». Біля театру «Глобус» містився шинок якогось «глухого Джона».

...Коли ти в ній засів.— В оригіналі гра слів *thou liest* — «ти містишся» і «ти брешеш».

³ *Чи напитись оцту? Чи крокодила з'їсти?* — Шекспір сміється з афектації почуттів. Закохані чепуруни пили оцет, щоб бути блідими, або, щоб підтвердити своє кохання, давали обітницю з'їсти чучело одного з тих крокодилів, якими були прикрашені вікна аптекарських крамниць.

⁴ *О с с а* — висока гора в Греції.

⁵ *На цій могилі ми живий надгробок
Поставим...*

Вираз цей можна розуміти дwoєю; «міцний надгробок, що вистойть у віках» і «надгробок не з каміння, а з тіла вбитого Гамлета».

⁶ *...Надію на престол відняв у мене...*— В стародавній Данії для вступу на престол недостатньо було мати право спадкоємства: обрання короля затверджувалось голосами всіх феодалних баронів.

⁷ *Побігло чаєнятко з шкаралупкою на голівці.*— Вважалося, що чаєня, тільки-но вилупиться з яйця, вже починає бігати. Ш к а р а л у п к а — капелюх Озріка.

⁸ *...Але він огрядний,
Задихався.*

Слово *fat* («огрядний») в цьому місці викликало багато суперечок і сумнівів. Дехто пропонував читати тут: *hot* — «гарячий», «племінкий». Але рукописи не дають для цього підстав, і доводиться вважати, що в уявленні Шекспіра Гамлет був огрядний, а тому задихувався.

⁹ *Погім у розпалі вони обмінюються рапірами...*— Це не випадковість і ніякий не трюк, а свідомий спосіб поєдинку: кожен з дуелянтів намагався вибити або вирвати зброю з рук супротивника, і в даному разі це вдалося зробити водночас обом; але, піднімаючи з землі зброю, вони несподівано обмінялись рапірами.

¹⁰ *Я мов кулик у власному сильці.*— Вчений кулик, якого птахолови використовують як приманку, може сам потрапити в сильце.

¹¹ *Отут твоя перлина!*— Можливо, що в оригіналі запитання: «То це — твоя перлина?» Король замість перлини вкинув у келих отруту.

ОТЕЛЛО, ВЕНЕЦІАНСЬКИЙ МАВР

Трагедія написана, як гадають дослідники, в 1604 р.

Ді й о в і о с о б и

¹ *Отелло*— ім'я неясного походження: воно схоже на італійську зменшувальну форму німецького імені Отто. А втім, є не зовсім достовірні відомості про те, що в Венеції існувала знатна фамілія Otello del Мого, в гербі якої емблемою були ягоди шовковиці, по-італійськи — мого. Слово мого означає також мавр.

² *Кассіо, його лейтенант.*— Лейтенантом в давнину називався заступник головного начальника (губернатора, полководця і т. ін.). Отже, з усіх осіб, які служили під начальством Отелло, Кассіо мав найвищий військовий чин.

³ *Яго*— одна з діалектних форм італійського імені Ясоро або Сіасото (відповідає українському — Яків).

⁴ *Дездемона*— грецьке слово, означає — Нещасна.

Д І Я П Е Р Ш А

¹ *Звичайно, арифметик видатний* —

Такий Мікеле Кассьйо, флорентинець...

Називаючи Кассіо «арифметиком», Яго, солдат-практик, проти-

ставляє себе освіченому Кассіо, що, однак, не мав воєнного досвіду.

² Ман'їфіко — вельможний синьйор.

³ Синьйорія — те ж саме, що сенат, — вищий орган влади в давній Венеції.

⁴ Галеру взяв до себе прехорошу. — Галера — торгове судно. «Сухопутна галера» на жаргоні англійських моряків — повія.

⁵ Марк Луккезе — тобто з Лукки. Очевидно, ім'я одного з найманих воєначальників (кондотьєрів), що перебували на службі Венеціанської республіки (це ім'я носив власник однієї з таверн у Лондоні). Дож, мабуть, мав намір призначити командувачем Марка Луккезе, але, оскільки той виїхав, змушений був призначити Отелло.

ДІЯ ДРУГА

¹ ...Кассіо вас не знає... — Кассіо, звичайно, знає Родріго в обличчя; але, очевидно, Родріго виконав пораду Яго («зміни лице твоє, причепивши бороду»), і Кассіо не впізнав його.

ДІЯ ТРЕТЯ

...Чи не побували часом ваші інструменти в Неаполі, що вони так гугнявлять? — Натяк або на «неаполітанську хворобу», як в ті часи називали сифіліс, або на гугнявість вимови неаполітанців.

² Лежав я з Кассіо недавно поруч... — В Англії часів Шекспіра індивідуальні ліжка були рідко в кого. Звичай спати з приятелями або з зовсім чужими людьми в одному ліжку зберігався до середини XVII ст. навіть серед вищих класів суспільства.

³ *О, крові, Яго, крові!* — Цей вигук коментатори тлумачать по-різному. Одні гадають, що Отелло цим висловлює жадання пролити кров Кассіо і Дездемони. Але, очевидно, більш правильно є інше пояснення: Отелло відчуває, як кров припливає до голови, й боїться, щоб не затьмарився в нього розум.

⁴ Геллеспонт — старогрецька назва Дарданелльської протоки.

⁵ *...А коли скажеш, що солдат вилежується...* — Весь тут діалог Дездемони й блазня побудовано на каламбурі слів «to lie» — «лежати» й «перебувати» і «to lie» — «брехати», які звучать однаково.

Д І Я Ч Е Т В Е Р Т А

Гра слів (див. прим. 5 до третьої дії).

² *Вогонь і сірка!* — За християнськими уявленнями, дияволи терзають грішників у пеклі з допомогою палаючої сірки. Цей вигук Отелло означає: «О пекло!»

³ *Я радий, що ви втратили свій розум.* — Лодовіко щойно повідомив Отелло про даний йому наказ їхати в Венецію і про призначення на його місце Кассіо. Дездемона радіє тільки з першого, але Отелло відносить її радість до другого і вважає, що вона втратила розум, відкрито радіючи з удачі свого коханця.

⁴ *Вона співала про зелену іву...* — Старовинна англійська пісня про зелену вербу (іву) дійшла до нас в кількох редакціях. Найдавніший список її відноситься до 1600 р.

Д І Я П' Я Т А

¹ *Настане тьма... Й під нами сколизнеться
Від жаху вся земля!..*

Уявлення про зв'язок між затемненнями і землетрусами зустрі-

чається у Плінія, англійський переклад якого був виданий в 1601 р.

² *Це загартований в льодових водах*

Іспанський меч.

Про гартування іспанських мечів у льодовій воді також згадується у Плінія.

³ *Пес спартанський!* — Спартанські собаки, як твердять стародавні автори, були особливо люті.

З М І С Т

	Стор.
Багато галасу з нічого. <i>Переклад Ірини Стещенко</i>	
Дванадцята ніч, або Як зам подобається. <i>Переклад Максима Рильського</i>	169
Гамлет, принц Датський. <i>Переклад Григорія Кочура</i>	319
Отелло, венеціанський мавр. <i>Переклад Ірини Стещенко</i>	531
Примітки	755

И (Англ)
Ш 41

УИЛЬЯМ ШЕКСПИР

Т о м 2

Много шума из ничего
Двенадцатая ночь, или Что угодно
Гамлет, принц Датский
Отелло, венецианский мавр

(На українском языке)

Редактор *В. Г. Струтинський*
Художне оформлення *Д. І. Кульбака*
Художній редактор *Б. Л. Тулін*
Технічний редактор *О. П. Яхніс*
Коректор *А. В. Кудрявцева*

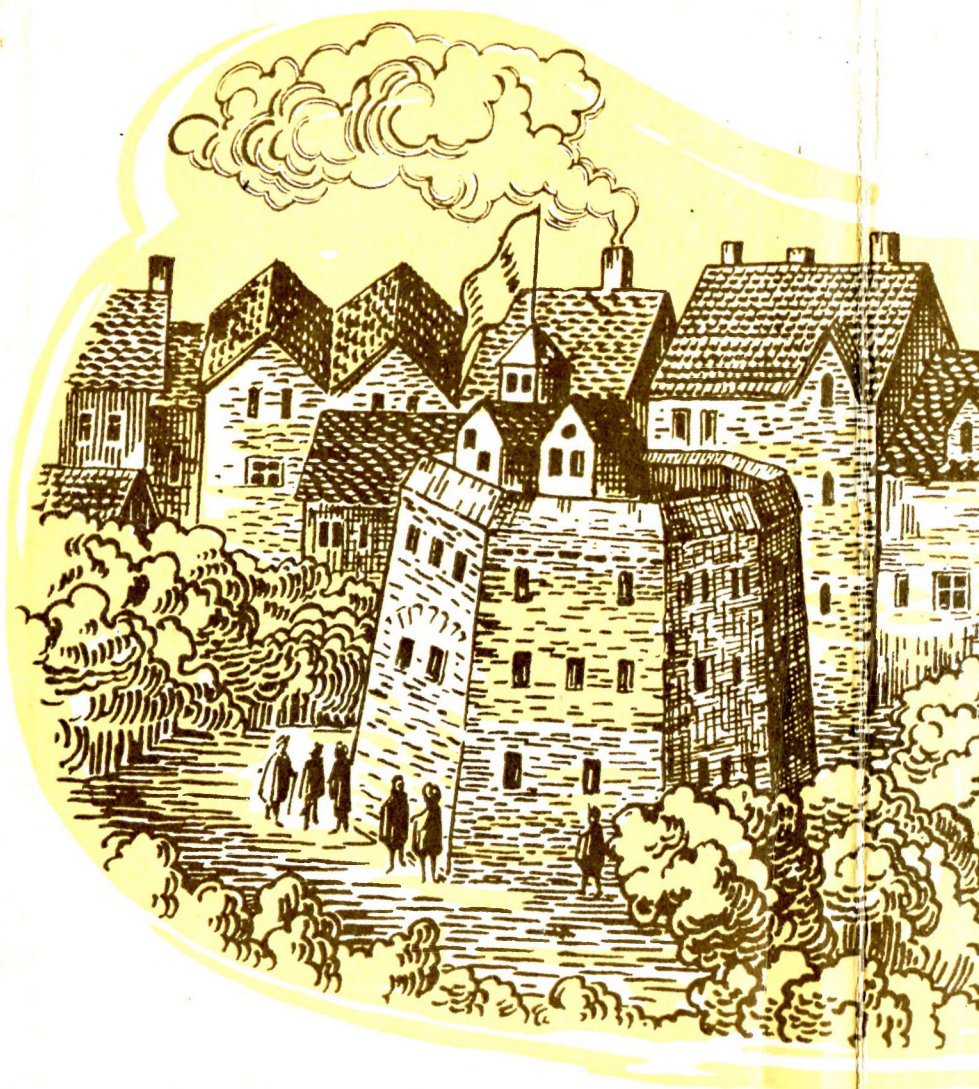
*

Здаю на виробництво 15/II 1964 р.
Підписано до друку 17/III 1964 р.
Формат паперу 70×108¹/₃₂. Фізичн. друк. арк. 24.25.
Умовн. друк. арк. 33.223. Обліково-видавн. арк. 27.727.
Ціна 98 коп. Замовлення 445. Тираж 5000.

*

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Київська книжкова друкарня № 4 Державного комітету
Ради Міністрів Української РСР по пресі,
Київ, пл. Калііна, 2.

1564 - 1964

М
ШР

УІДЛЯМ ✠
ШЕКСПІР

98 fol.

VI
III

VI
III